राजापुर राजपत्र

राजापुर नगरपालिकाद्धारा प्रकाशित

खण्ड - ८ राजापुर नगरपालिका, बैशाख ०३ गते २०८२ साल संख्या - २

भाग २

स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को दफा १०२ को उपदफा १ बमोजिम राजापुर नगरपालिकाको नगरकार्यपालिकाबाट मिति २०८१।१२।३१ गते पारित भई नगर प्रमुखबाट मिति २०८२ बैशाख ०३ गते प्रमाणितकरण गरी सर्वसाधारणको जानकारीका लागि प्रकाशन गरिएको छ ।

नगर शिक्षा योजना, २०८१-२०९०

RAJAPUR EDUCATION PLAN

बिषय सूची

परिच्छेद –१ 3
१पृष्ठभूमि १. 5
१नगरपालिकाको परिचय २. 6
१.३ नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्था...8
१.४ नगरपालिकाका शैक्षिक समस्या, चुनौति र अवसरहरु 12
परिच्छेद –२ 15
२ दीर्घकालीन सोच   २.२.(Vision) 17
२ ध्येय ३.२.(Mission)...17
२ ४.२. लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू (Objectives) 17
२दीर्घकालीन रणनीतिहरु ५.२. 18
२.२अपेक्षित मुख्य उपलब्धि ६. 19
२.७ मुख्य कार्य सम्पादन सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य 1
परिच्छेद : ३ 1
३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा 1
३.२ आधारभूत शिक्षा 11
३.४ माध्यामिक शिक्षा 35
३.४ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम 44
३.५ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ...74
परिच्छेद : चार 100
४क्रमपाठ्य १., पाठ्यपुस्तक, सिकाई सामाग्री तथा मूल्याङ्कन..100
४शिक्षक व्यवस्थापन र विकास २. 58
४शैक्षिक समता र समावेशीकरण ३...127
४.४. विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम..138
४विद्यालय सुरक्षा ५., विपत् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता 143
४विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास ६. 161
४.७ विद्यालयमा सुचना तथा सञ्चार प्रविधि 139
परिच्छेद : ५ 130
तीनै तहका सरकारहरुको संस्थागत संरचना, क्षमता विकास र अन्तरसम्बन्ध....................................130
५.२. उच्च शिक्षा 188
परिच्छेद ६ : 198
सुशासन तथा व्यवस्थापन 198
परिच्छेद ७ : 186
लगानी र स्रोत व्यवस्थापन 186
परिच्छेद ८ : 198
अनुगमन तथा मूल्याङ्कन...198

RAJAPUR EDUCATION PLAN

कार्यकारी सारांश

थारु जातिको बाहुल्यता भएको राजापुर नगरपालिका बर्दिया जिल्लाको पूर्वी क्षेत्रमा रहेका नगरपालिका हो। कर्णाली नदीले घेरिएको नगरपालिकामा बर्दिया जिल्लाको मात्र नभइ मुलुककै खाद्यान्न उत्पादनको हिसावले अति उर्वर क्षेत्र हो।। प्रतिष्ठालाई जोगाउने मात्र होइन यसको प्रवर्धन गर्नका लागि शिक्षालाई अझ योजनाबद्ध किसिमबाट अगाडी बढाउनका लागि नगरपालिकाले प्रस्तुत शिक्षा क्षेत्रको दश वर्षे योजना समेत निर्माण गरी कार्यान्वयनको चरणमा रहेको छ।

प्रस्तुत दश वर्षे स्थानीय शिक्षा योजना (२०८०–२०८९) नगरपालिकाको शिक्षाको विद्यालय तहको योजना हो। योजनाको पहिलो परिच्छेदमा योजनाको परिचय र यसको निर्माण प्रक्रियाको बारेमा उल्लेख गरिएको छ भने दोश्रो परिच्छेदमा योजनाका दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्यहरु समावेश गरिएको छ। योजनाको तेस्रो परिच्छेदमा शिक्षाका उपक्षेत्रको रुपमा प्रारम्भिक बालविकास, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र अनौपचारिक शिक्षा रनिरन्तर सिकाइलाई समेटिएको छ। त्यसैगरी चौथो परिच्छेदमा शिक्षाका उपक्षेत्रहरुसँग अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुको रुपमा शिक्षक व्यवस्थापन र विकास पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री तथा मूल्याङ्कन, शैक्षिक सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापन, शिक्षामा सूचना र सञ्चार प्रविधि, शिक्षामा समतामूलक समावेशीकरण र मनोसामाजिक परामर्श, आपतकालीन र सङ्कटकालीन अवस्थामा शिक्षा एवम् शिक्षालयहरुको पूर्वाधार विकासलाई समेटिएको छ। उपक्षेत्र र अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुहरुको विश्लेषण गर्दा हरेक विषय वा एकाइभित्र परिचय, वर्तमान अवस्था, चुनौति र अवसर, उद्देश्य, रणनीतिहरु, उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यलाई क्रमिकरुपमा समेटिएको छ। यसका अतिरिक्त पाँचौं परिच्छेदमा तीनै सरकारहरुको बीचको संरचना, क्षमता विकास र सम्बन्ध, छैठौं परिच्छेदमा लगानी र स्रोत व्यवस्थापन तथा सातौं परिच्छेदमा योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन र आठौं परिच्छेदमा योजनाको नतिजा खाकालाई समेटिएको छ।

योजनाले चुनौतिको रुपमा सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर लगायत सबै तहको विद्यालय शिक्षामा बालबालिकाको पहुँच र सहभागिता र गुणस्तरको सुनिश्चितता गर्नु, सबै विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउनु, शिक्षालाई सीप र श्रमसँग जोडेर नगरपालिको आर्थिक उपार्जन र समृद्धिको लागि प्राविधिक, व्यावसायिक र उद्यमशील जनशक्ति उत्पादन गर्नु, आवश्यकताका आधारमा पर्याप्त संख्यामा पेशाप्रति समर्पित, दक्ष र जवाफदेही शिक्षकहरुको व्यवस्था गरी बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धिप्रति उत्तरदायी बनाउनु, नगरपालिका लगायत समग्र मुलुकको जीवन र जगतलाई सम्मानपूवर्क समेट्दै सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग आबद्ध गर्नका लागि पाठ्यक्रम तथा सिकाइ क्रियाकलापमा सान्दर्भिक बनाउनु, सबै प्रकारका हिंसा, जोखिम, विभेद र प्रकोपबाट शिक्षणसंस्थालाई सुरक्षित बनाउनु, सूचना तथा सञ्चार लगायतका प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार गरी सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउनु, अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर सिकाइको अवसरमा वृद्धि गर्नु, सार्वजनिक विद्यालयको सिकाइप्रति अभिभावकको आकर्षण तथा विश्वास कायम गर्नु आदिलाई आत्मसात गरी योजनालाई मूर्तरुप दिने काम गरिएको छ।

यसैगरी राजापुरको शिक्षा क्षेत्र योजनाले महत्वपूर्ण अवसरको रुपमा नगरपालिकाले सामान्यीकरण बजेटको एक तिहाइ बजेट शिक्षामा लगानी गरिरहेको स्थानीय पाठ्यक्रम तयार गरी कार्यान्वयन गरिरहेको, नगर अनुदान शिक्षकको दरबन्दी सिर्जना गरी पठनपाठनमा सहजीकरण गरेको कक्षा ११ र कक्षा १२ लाई निशुल्क शिक्षा बनाउनका लागि विद्यार्थीहरुलाई प्रोत्साहन सुविधा प्रदान गरेको उच्च शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुका लागि छात्रवृत्ति रकमको व्यवस्था गरेको आदिलाई

RAJAPUR EDUCATION PLAN

अवसरको रुपमा लिन सकिन्छ भने अन्य केही दशकदेखि शिक्षाको पहुँच, गुणस्तर र समता विकासका लागि यसपूर्व नै सञ्चालन भएका कार्यक्रमहरूले विकास गरेका संरचना तथा क्षमताहरु पूर्वाधारका रूपमा रहेको, आधारभूत तहमा निःशुल्क तथा अनिवार्य र माध्यमिक तहमा निःशुल्क शिक्षाका लागि संवैधानिक, कानूनी तथा नीतिगत आधार तयार भई कार्यान्वयन भइरहेको, शिक्षामा नागरिकको चासोका साथै विद्यालय शिक्षामा खुद भर्ना दर र लैगिंक समतामा आशातीत प्रगति हुँदै गएको, संघीय संरचनामा विद्यालय शिक्षाको विकास र शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धका लागि स्थानीय तहलाई जिम्मेवार बनाई तीनै तहका सरकारको सहकार्य, सहलगानी र समन्वयको स्वरूप प्रारम्भ भएको, राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ पूर्ण रुपमा कार्यान्वयन भइरहेको, सरकारी एवम् निजी क्षेत्रबाट सूचना, सञ्चार र प्रविधिको क्षेत्रमा लगानी र सहकार्यमा विकास र विस्तार हुदै गएको, नगरपालिकाका अधिकांस विद्यालयहरुमा पर्याप्त पूर्वाधार र जग्गाजमीन भएको, नगरपालिका आफैमा परिश्रमी र विभिन्न रैथानै सिपले युक्त थारु जातिको बाहुल्यताले सजिएको र मुलुककै खाद्यान्नको भण्डारको रुपमा रहेको कुरालाई समेत योजना निर्माणको क्रममा आत्मसात गरिएको छ।

योजनाले उल्लिखित चुनौति र अवसरहरुलाई विश्लेषण गरी दूरदृष्टीको रुपमा **राजापुर नगरपालिकाको विकासको प्रमुख पूर्वाधार, गुणस्तरीय शिक्षाबाट प्राप्त खुसी, समृद्धी र रोजगार** अघि सारेको छ। त्यसरी नै योजनाले लक्ष्य र उद्देश्यअन्तर्गत सबै बालबालिकाहरूका लागि गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गरी सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्ने, विद्यालय शिक्षालाई पढ्दै कमाउदैको अवधारणा अनुसार सञ्चालन गर्ने, सबै इच्छुक नगरवासीहरुका लागि प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसरहरुलाई विस्तार गरी समावेशी एवं समतामूलक पहुँच स्थापित गर्दै सीपयुक्त र उद्यमशील जनशक्ति तयार गर्ने, साक्षरता र निरन्तर सिकाइलाई स्वरोजगार र आयआर्जनसँग जोड्ने, शिक्षाका सबै निकाय तथा शैक्षिक संस्थाहरुमा सुशासन प्रवर्द्धन गरी विद्यार्थीहरुको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास गर्ने, शैक्षिक संरचनाहरुमा प्रोत्साहनमूलक वातावरणको सिर्जना गर्ने, शिक्षण पेशालाई रुचिको पेशा बनाउन चाहने दक्ष र इमान्दार व्यक्तिहरुलाई शिक्षक हुनका लागि उपयुक्त वातावरणको विकास गर्ने, पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाई दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमतासहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएको र रोजगारउन्मुख नागरिक तयार गर्ने, समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागितासहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने, शैक्षिक क्षेत्रलाई भय, विभेद र दुर्व्यवहारमुक्त बनाउने आदिलाई अघि सारेको छ।

उल्लिखित उद्देश्यहरुलाई परिपूर्ति गर्नका लागि क्षेत्रगत र विषयगत रुपमा रणनीति र क्रियाकलापहरुको प्रक्षेपण गरिएको छ। विद्यमान कानून र नीति नियमलाई पुनरावलोकन गरी कार्यान्वयन गरिने रणनीति र क्रियाकलापहरुमा प्रमुख रुपले बालविकासलाई एकवर्षको अवधिबाट बढाएर दुई वर्ष अवधिको बनाइने, आधारभूत शिक्षालाई अनिवार्य बनाउनका लागि अन्य कुराहरुका अतिरिक्त सरकारका तीनै तहको राज्यकोषबाट तलव खाने कुनैपनि व्यक्तिले कम्तिमा पनि आधारभूत तहको शिक्षा हासिल गरेको हुनुपर्ने, विद्यालय खाजा कार्यक्रमको अनुदानलाई समसामयिक गर्दै कक्षा ८ सम्म विस्तार गरिने, अभिभावकविहीन बालबालिकाका लागि नगरपालिकाले अभिभावकको भूमिका निर्वाह गरी उनीहरुको शिक्षा खर्चका अतिरिक्त खाना, नाना र छानाको व्यवस्था गरिने , सबै प्रकारका छात्रवृत्तिहरु भौचर प्रणालीबाट उपलब्ध गराइने, पेशाप्रति समर्पित, इमान्दार र नैतिकवानका साथै कम्प्यूटर लगायतका सीप भएको व्यक्तिको शिक्षण सेवामा प्रवेशका लागि शिक्षक छनोट गर्ने वर्तमान पाठ्यक्रममा पुनरावलोकन गरिने, शिक्षालाई चुस्त र दुरुस्त किसिमले सञ्चालन गर्नका लागि यसको संरचनालाई पुनरावलोकन गरिने आदिलाई समावेश गरिएको छ।

योजनाको समग्र पक्षको पूर्णताका लागि सकेसम्म तीनै सरकारहरुले अबलम्बन गर्नुपर्ने रणनीतिहरुलाई समेट्ने काम प्रस्तुत योजनाले गरेको छ। लगानी तथा स्रोत व्यवस्थापन, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन आदिको सवालमा तीनवटै

RAJAPUR EDUCATION PLAN

सरकार जिम्मेवार हुने मान्यतामा कार्यक्रम र क्रियाकलापहरुको व्यवस्थापन गरिएको छ । योजनाको अन्त सम्ममा तीनै तहका सरकारहरुले कुल बजेटको कम्तिमा बीस प्रतिसत बजेट शिक्षामा लगानी गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । यसरी विश्लेषण गर्दा राजापुर नगरपालिकाको योजनाको मध्यसम्म अर्थात सुरुका पाँच वर्षसम्म आवश्यक पर्ने कुल बजेट २ अरब ४० करोड ७८ लाख अनुमान गरिएकोछ । उक्त बजेटमध्ये संघीय सरकार र प्रदेश सरकारबाट सो अनुमानित बजेटको ८०.५० प्रतिसत र नगरपालिकाबाबाट १९.५० प्रतिसत लगानी हुने अपेक्षा गरिएको छ । योजना अवधिमा नागरिक समाज अभिभावक र गैरसरकारी संघसंस्थाहरुबाट समेत विभिन्न किसिमबाट योगदान हुने अपेक्षा गरिएको छ जसलाई बजेटमा हिसाव गरिएको छैन ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

परिच्छेद –१

परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

वर्तमान नेपालको संविधान अनुसार राज्यको पुनसंरचना भई एकात्मक राज्य व्यवस्थाबाट संघिय गणतन्त्रात्मक राज्य व्यवस्थामा परिवर्तन भएको छ । जसअनुसार हाल देशमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानिय तह गरी तीन तहका सरकार क्रियाशील रहेका छन् । संविधानले समग्रमा समतामूलक समावेशी समाजवाद उन्मुख राष्ट्र निर्माण गर्ने ध्येय राखेको छ । नेपालको संविधानले समाजवाद उन्मुख राज्य प्रणालीमा आधारित भई प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यामिक शिक्षा निःशुल्क पाउने हक सुनिश्चित गरेको छ । यसका अतिरिक्त अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपमा विपन्न नागरिकलाई कानुनबमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने र मातृभाषामा शिक्षा पाउने हकसमेतको व्यवस्था गरेको छ । राज्यको आर्थिक समृद्धि सामाजिक न्यायसहितको समतामूलक समाज निर्माणका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता र सबैका लागि जीवनपर्यन्त शिक्षाको समान अवसरले दिगो शान्ति, असल संस्कृति, सामाजिक सहिष्णुता तथा साझा मूल्यको प्रवर्धन गरी राष्ट्र निर्माणमा आवश्यक मानव संसाधनको विकासमा शिक्षाको अहम् भूमिका रहनेमा दुई मत छैन।

संविधानले शिक्षालाई मौलिक हकको रुपमा उल्लेख गरी कार्यान्वयन गर्न कानुन निर्माणको कार्य थालनी गरेको छ । यी संवैधानिक प्राथमिकताहरूलाई कार्यान्वयन गर्न सहयोगी हुने कानुनी आधार तयार गर्ने क्रममा निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन २०७५ तथा यस सम्बन्धी नियमावली २०७० कार्यान्वयनमा आएको छ । बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ ले शिक्षालगायत बालबालिकाहरुको हक र अधिकारलाई थप प्रत्याभूत गरेको छ। नेपाल सरकारले जारी गरेको राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले संवैधानिक मान्यतामा आधारित भई शिक्षा क्षेत्रमा सुधार तथा परिवर्तनका लागि नीतिगत मार्गदर्शन गरेको छ ।

संघीय स्वरूपको राज्य व्यवस्थामा राज्यका सबै तहका सरकार बीचको आपसी समन्वय र सहकार्यबाट नै राज्यले परिलक्षित गरेका उद्देश्य प्राप्त गर्न सकिन्छ । मानव संसाधनको विकासबाट मुलुकको उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतसाधन र अवसरहरूको समुचित परिचालन हुन गई नेपाल सरकारले राखेको २५ वर्षे दीर्घकालिन सोच“समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली”सहितको समुन्नत राष्ट निर्माणमा शिक्षाको माध्यमबाट योगदान पुर्याउन सकिन्छ। यही वृहत्तर उदेश्य प्राप्तिका लागि राष्टिय रुपमा शैक्षिक कार्यक्रमहरु बीच तादाम्यता सहित तीनै तहका सरकारको आपसी समन्वय र सहकार्यमा शिक्षा योजना

निर्माण हुनु सान्दर्भिक देखिन्छ । यसै सन्दर्भमा नेपालको संविधानमा भएका शिक्षा सम्बन्धी प्रावधान, २५ वर्षे राष्ट्रिय दीर्घकालीन सोच, राष्ट्रिय शिक्षा नीति र राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति सामुदायिक विद्यालय सबलीकरण दशक (२०७६-२०८५) का लागि सम्बोधन गर्नुपर्ने विषयहरू १५ वर्षे दिगो विकास लक्ष्य पन्ध्रौं आवधिक योजनाका लक्ष्यहरु र हालै कोभिड-१९ ले पारेको प्रभावलाई समेत सम्बोधन गर्ने गरी नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले १० वर्षे (वि.सं. २०७८ देखि २०८७ सम्म) शिक्षा क्षेत्रको नयाँ शिक्षा योजना निर्माणलाई अगाडि बढाएको छ । तीनै तहमा निर्माण हुने प्रस्तावित योजनाले नेपाललाई सन् २०२२ सम्ममा विकासशील मुलुकको रूपमा सन् २०३० सम्म दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गर्दै मध्यम आय भएको मुलुकको रुपमा स्तरोन्नति गर्ने तथा समृद्ध नेपाल र सुखी नेपालीको राष्ट्रिय अपेक्षा पूरागर्ने कार्यमा मुलुकको शिक्षाले माध्यमको रुपमा भूमिका खेल्नेअ पेक्षा राजापुर नगरपालिकाले समेत स्थानियतामा आधारित रहेर यो शिक्षा क्षेत्रको १० बर्षे योजना निर्माण गरिएको छ।

१.२ नगरपालिकाको परिचय

क) संक्षिप्त इतिहास

बर्दिया जिल्लाका ८ वटा स्थानीय तहहरुमध्ये राजापुर नगरपालिका एक हो। राजापुर नगरपालिकाको स्थापना वि.स. २०७१।०१।२५ गते भएको हो। साविकका दौलतपुर, बदालपुर, नयाँगाउँ, राजापुर, भिम्मापुर र मानपुर टपरा गा.वि.स.लाई समायोजन गरी राजापुर नगरपालिकाको घोषणा गरिएको थियो। त्यस पछि वि.स. २०७३।११।२४ गते पुनः यस नगरपालिकामा खैरी चन्दनपुर गा.वि.स.लाई समेत समायोजन गरि यस नगरपालिकाको क्षेत्र विस्तार भएको हो। साविक राजापुर नगरपालिकालाई १९ वटा वडामा विभाजन गरिएको थियो भने वि.स. २०७४ मा आयर यसलाई १० वटा वडामा मात्र विभाजन गरिएको छ। यस नगरपालिकाको पुर्वि सिमामा मधुवन नगरपालिका, पश्चिम सिमामा सुदुरपश्चिम प्रदेश, उत्तर सिमामा गेरुवा नगरपालिका र दक्षिण सिमामा भारत रहेको छ। वि.स. २०७८ को राष्ट्यि जनगणनाको प्रारम्भिक प्रतिवेदन अनुसार यस नगरपालिकामा जम्मा १३६१९ परिवार सङ्ख्या रहेको छ भने पुरुषको सङ्ख्या २८५९१ जना र महिलाको सङ्ख्या ३२२४० जना गरी जम्मा जनसङ्ख्या ६०८३१ जना रहेको छ।

हालको राजापुर नगरपालिका र गेरुवा गाउँपालिकालाई भौंरा भनेर चिनिन्थ्यो । सो भौंरा टापुमा ११ गा.विस समावेश थियो । राजापुर नगरपालिका र गेरुवा गाउँपालिकाको पूर्वमा गेरुवा (स्थानीय भाषा गेह्वाः घेर्ने, घेरिएको शब्द बाट गेह्वा हुँदै गेरुवा भएको) र पश्चिममा कर्णाली (स्थानीय भाषामा कौर्यार) नदी छ । सो बेला यस स्थानमा आउनका लागि यि दुई नदीहरु पार गर्नुपर्थ्यो । यस ठाउँको माटो निक्कै मलिलो, उर्बर भएकाले बसाई सराई भएको पाइन्छ । बसाई सराईका लागि भौंरा (भमरा किरा) जस्तै उडेर आउनु पर्ने महसुसले गर्दा भौंरा नामाकरण भएको कतिपयको भनाई छ ।

यस नगरपालिकाको नाम राजापुर रहनुको कारण विभिन्न जनविश्वास र ऐतिहासिक पृष्ठभुमि रहेका छन्। कहिले गोलामण्डी, कहिले राजापुर नाम भएको यस ठाउँमा राजाराम कुर्मीको नामबाट राजापुर भएको हो भन्ने कथन रहेको छ भने अर्को कथन अनुसार यस ठाउँमा पहिला ठकुरी जातिका राजारजौटाहरुले बसोवास गर्थे पछि राजा राजा हुदैं राजापुर भएको हो भन्ने विश्वास पाइन्छ।

ख)भौगोलिक अवस्थिति र सिमाना

नेपालको लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गत बर्दिया जिल्लामा पर्ने राजापुर नगरपालिका भौलोलिक हिसावले २८°२१' २५.१६'' देखि २८°२९' ४३'' उत्तरी आक्षाँश र ८१°३' २५.६३'' देखि ८१°१२' ५२'' सम्म पूर्वि देशान्तरसम्म फैलिएको यो नगरपालिका तराई प्रदेशमा पर्दछ। समुद्र सतहबाट १४१ मिटर देखि १५४ मिटर सम्मको उचाईमा अवस्थित छ। १२७.०८ वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफल रहेको यस नगरपालिकाको पुर्वि सिमामा मधुवन नगरपालिका, पश्चिम सिमामा सुदुरपश्चिम प्रदेश, उत्तर सिमामा गेरुवा नगरपालिका र दक्षिण सिमामा भारत रहेको छ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

ग) सामाजिक अवस्था

वि.स. २०७८ को राष्टिय जनगणनाको प्रारम्भिक प्रतिवेदन अनुसार यस नगरपालिकामा जम्मा १३६१९ परिवार सङ्ख्या रहेको छ भने पुरुषको सङ्ख्या २८५९१ जना र महिलाको सङ्ख्या ३२२४० जना गरी जम्मा जनसङ्ख्या ६०८३१ जना रहेको छ। नगरपालिकामा सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या थारु समुदायको रहेको छ भने त्यसपछी क्रमश ब्राह्मण, क्षेत्री, कामी, मगर, मुसलमान, दमाई/ढोली, ठकुरी आदी जातिको बसोबास रहेको छ। यस नगरपालिकामा अधिकांश मानिसहरुले हिन्दु धर्म मान्ने गर्दछन् भने केही मानिसहरु ईस्लाम र क्रिस्चियन धर्म मान्छन्। सबै जातजाती र सम्प्रदायका आ-आफ्नै धर्म संस्कृति र चालचलनहरु छन् । यहाँका मानिसहरु बडा दशै, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका तिज, श्रिपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, अटवारी, गुरहि, विवाह पञ्चमी, होली, चैते दशै, माघ/माघे संक्रान्ती, सिरुवा, भुर्की पुजन, बुद्ध जयन्ती, विभिन्न ल्होसार पर्वहरु, क्रिसमस डे आदी चाडपर्वहरु मनाउने गर्दछन्। यस ठाउँका मानिसहरुको मुख्य पेशा कृषि हो। सरकारी सेवामा यहाँका मानिसहरुको उपस्थिति कम रहेको छ । यहाँका युवाहरु रोजगारीका लागि भारत तथा अन्य मुलुकहरुमा जाने गर्दछन् । थारु समुदायमा बरघर प्रणाली मार्फत सामुहिक कार्यहरु जस्तै बेठ बेगारी, भोजभतेरका साथै कसैको घरमा मान्छे बित्यो भने सहयोग गर्ने र विवाहमा समेत सहयोग दिने चलन छ । माघमा नयाँ बरघर, गुर्वा, चौकीदार चुन्ने चलन छ । थारु समुदायले माघ पर्वलाई नया वर्षको रुपमा मनाउने गर्दछ । यो महान पर्व पनि हो । यस पर्वपछी माघी देवानी भन्ने गरिन्छ जसमा गाउको गत वर्षको समिक्षा गर्नुको साथै आगामी वर्षका लागि योजना पनि बनाइने गरिन्छ । यसैगरी दाईभाई घर छुट्टिने वा संगै बस्ने भन्ने सल्लाह गरिन्छ ।

घ) जनङ्ख्या सम्बन्धि विवरण

वि.स. २०७८ को राष्टिय जनगणनाको प्रारम्भिक प्रतिवेदन अनुसार यस नगरपालिकामा जम्मा १३६१९ परिवार सङ्ख्या रहेको छ भने पुरुषको सङ्ख्या २८५९१ जना र महिलाको सङ्ख्या ३२२४० जना गरी जम्मा जनसङ्ख्या ६०८३१ जना रहेको छ। नगरपालिकाको जम्मा जनसङ्ख्यामा पुरुष भन्दा महिला ३६४९ जनाले बढी छन् । कुल जनसङ्ख्यामा पुरुषको जनसङ्ख्या ४७% र महिलाको जनसङ्ख्या ५३% हुन्छ। उक्त जनसङ्ख्या तथा घरधुरीको आधारमा औषत परिवार सङ्ख्या प्रति घरधुरी करिव ४.४५ जना हुन्छ। राजापुर नगरपालिकाको औषत जनघनत्व प्रति वर्ग किलोमिटर ४७९ जना छ।

राजापुर नगरपालिकाले राजापुर राजपत्रमा प्रकाशन गरेको एकीकृत स्थानिय तह वस्तुगत विवरण २०८० को घरधुरी तथ्याङ्क संकलन प्रतिवेदन २०८० मा भने जनसङ्ख्याको आकार फरक पाइएको छ । यस प्रतिवेदन अनुसार राजापुर नगरपालिकामा जम्मा जनसङ्ख्या ६०,९२७ रहेकोमा महिलाको जनसङ्ख्या ३०,२८८ र महिलाको जनसङ्ख्या ३०,६२४ र अन्य १५ जना रहेको छ । यस जनसङ्ख्यामा थारु समुदायको पहिलो ठुलो जनसङ्ख्या (७८.२%), दोस्रोमा ब्राम्हण÷क्षेत्री (६.६%) र तेस्रोमा दलित (४.४%) र अन्य समुदायको रहेको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०६८ र २०७८ अनुसार यस नगरपालिकाको कुल जनसङ्ख्या तालिका नं. १ मा दिइएको छ।

तालिका नं.१.१

राजापुर नगरपालिकाको जनसङ्ख्या

क्र.सं.	लिङ्ग	कुल जनसङ्ख्या २०६८	प्रतिशत	कुल जनसङ्ख्या २०७८	प्रतिशत
१	महिला	३०६३२	५१.४३	३२२४०	५३
२	पुरुष	२८९२१	४८.५७	२८५९१	४७
३	**जम्मा**	**५९५५३**	**१००.००**	**६०८३१**	**१००**

RAJAPUR EDUCATION PLAN

तालिका नं. १ अनुसार, महिला ५३% र पुरुष ४७% प्रतिशत देखाइएको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ र राजापुर नगरपालिकाको घरधुरी सर्वेक्षण प्रतिवेदन २०८० अनुसार जनसङ्ख्याको विवरणमा अन्तर रहेको पाइन्छ । घरधुरी सर्वेक्षण प्रतिवेदन २०८० अनुसार जम्मा जनसङ्ख्या ६०,९२७ मध्य महिलाको जनसङ्ख्या ५०.२६% र पुरुष ४९.७१% रहेको छ । अर्थात महिला र पुरुषको जनसङ्ख्यामा खासै अन्तर देखिदैन ।

ङ) वडा अनुसार जम्मा घरधुरी तथा जनसङ्ख्या

राष्टिय जनगणना २०७८ अनुसार कुल जनसङ्ख्या ६०८३१ रहेको छ भने १३६५९ घर परिवार रहेको छ। वडा अनुसार जनसङ्ख्या हेर्दा सबैभन्दा बढी वडा नं. ४ मा ८८८६ छ भने सबैभन्दा न्युन वडा नं. ७ मा ४०६८ रहेको देखिन्छ। औषत घरपरिवारको आकार ४.४५ रहेको यस नगरपालिकामा लैंगिक अनुपात भने ८८.७८ रहेको छ। यस सम्बन्धि वडागत विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. १.२

वडागत रुपमा जम्मा घरधुरी तथा जनसङ्ख्या

वडा नं.	घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन २०७५						राष्टिय जनगणना २०७८ अनुसार					
	घर परिवार	जनसङ्ख्या			औषत घरपरिवार आकार	लैंगिक अनुपात	घरपरिवार	जनसङ्ख्या			औषत घरपरिवार सङ्ख्या	लैंगिक अनुपात
		जम्मा	पुरुष	महिला				जम्मा	पुरुष	महिला		
१	१२८३	५३९७	२३५७	३०४०	४.२१	०.७८	१३७८	६०३७	२८४८	३१८९	४.३८	०.८९
२	१२५१	५७४१	२७२९	३०१२	४.५९	०.९१	१३४१	५८०७	२७१६	३०९१	४.३३	०.८८
३	१२५५	५६९४	२४९९	३१९५	४.५४	०.७८	१३४८	५९२३	२६५८	३२६५	४.३९	०.८१
४	१६९३	७०७९	३३००	३७७९	४.१९	०.८७	१९२६	७८८६	३७७३	४११३	४.०९	०.९२
५	१३६०	६३११	२९३८	३३७३	४.६४	०.८७	१४४१	६२९८	२८७७	३४२१	४.२५	०.८४
६	११८५	५६१७	२५८३	३०३४	४.७४	०.८५	१४०८	६५७२	३२४४	३३२८	४.६७	०.९७
७	७६६	३३७२	१५०५	१८६७	४.४०	०.८१	९०८	४०६८	१८७४	२१९४	४.४८	०.८५
८	१०५९	५१५४	२३३९	२८१५	४.८७	०.८३	११८१	५६३९	२६१५	३०२४	४.७७	०.८६
९	१०१८	४६६३	२०५६	२६०७	४.५८	०.७९	१०९८	५३७१	२५९९	२७७२	४.८९	०.९४
१०	१२६८	६५५६	३२१३	३३४३	५.१७	०.९६	१५९०	७२३०	३४०३	३८२७	४.55	०.८९
जम्मा	**१२१३८**	**५५५८४**	**२५५१९**	**३००६५**	**४.५८**	**०.८४**	**१३६५९**	**६०८३१**	**२८६०७**	**३२२२४**	**४.४५**	**०.८९**

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन २०७५ र जनगणना २०७८

तालिका नं. २ मा, घरधुरी तथ्याङ्क संकलन २०७५ अनुसार जम्मा घरपरिवार १२१३८ देखिन्छ र ३ वर्षपछिको जनगणनामा १३६५९ पुगेको देखिन्छ । सबैभन्दा धैरै घरपरिवार सङ्ख्या वडा नं. ४ मा (७७८६) छ भने सबैभन्दा कम घरपरिवार सङ्ख्या वडा नं. ७ मा (९०८) रहेको छ ।

१.३ नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्था

क) सञ्चालित शैक्षिक संस्था र विद्यार्थीहरुको विवरण

RAJAPUR EDUCATION PLAN

राजापुर नगरपालिकामा ५० ओटा विद्यालयहरु सञ्चालनमा रहेका छन्। जसमध्ये ३६ ओटा सामुदायिक र १४ ओटा संस्थागत विद्यालय रहेका छन्। विद्यालय र समुदायमा समेत गरी ७७ ओटा बालविकास केन्द्र र १४ वटा संस्थागत बाल विकास केन्द्रहरु गरि ९१ वटा सञ्चालनमा रहेका छन्। उच्च शिक्षा अन्तर्गत एउटा क्याम्पस सञ्चालनमा रहेको छ। अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षा तर्फ २ ओटा सामुदायिक सिकाई केन्द्र र १ वटा शिशु स्याहार केन्द्र रहेका छन्। शैक्षिक संस्थाको विवरण निम्न अनुसार रहेको छ ।

तालिका नं. १.३

राजापुरका शैक्षिक संस्थाहरुको विवरण

क्र.सं.	तह	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
१	आधारभूत तह १-३ सञ्चालित	१	०	१
२	आधारभूत तह १-५ सञ्चालित	२१	३	२४
३	आधारभूत तह १-८ सञ्चालित	५	५	१०
४	माध्यामिक तह १-१० सञ्चालित	३	५	८
५	माध्यामिक तह १-१२ सञ्चालित	६	०	६
६	बाल विकास केन्द्र	७७	१४	९१
७	सामुदायिक सिकाई केन्द्र	२	०	२
८	सामुदायिक शिशु स्याहार केन्द्र	१	०	१
९	क्याम्पस	१	०	१
१०	प्राविधिक शिक्षालय	०	१	१

माथी उल्लेखित तालिकामा सामुदायिक विद्यालय ३६ वटा र संस्थागत विद्यालय १४ वटा गरि जम्मा ५० वटा विद्यालयहरु रहेको देखिन्छ। बालविकास केन्द्रहरु सामुदायिक ७७ र संथागत १४ गरि जम्मा ९१ वटा र सामुदायिक सिकाई केन्द्रहरु २ र सामुदायिक शिशु स्याहार केन्द्र १ ओटा रहेका छन्।

तालिका नं. १.४

वडागत विद्यालय विवरण

वडा नं.	आधारभूत	माध्यामिक	कक्षा ०-५	कक्षा ०-८	कक्षा ०-१०	कक्षा ०-१२	प्राविधिक धार	जम्मा
१	४	१	२	२	०	१	०	५
२	६	१	५	१	१	०	०	७
३	४	०	३	१	०	०	०	४
४	२	५	२	०	४	१	१	८
५	३	२	२	१	१	१	०	५
६	४	१	२	२	०	१	०	५
७	२	०	१	१	०	०	०	२
८	३	१	३	०	१	०	०	४
९	४	१	३	१	०	१	०	५
१०	४	२	३	१	१	१	०	६
जम्मा	**३६**	**१४**	**२६**	**१०**	**८**	**६**	**१**	**५१**

राजापुर नगरपालिकाको ५० विद्यालयमध्ये कक्षा १-३ सञ्चालित २, कक्षा १-५ सञ्चालित २५ , कक्षा १-८ सञ्चालित ९, कक्षा १-१० सञ्चालित ८ र कक्षा १-१२ सञ्चालित ६ ओटा विद्यालयहरु रहेका छन्। कक्षा १-१२ सञ्चालित

RAJAPUR EDUCATION PLAN

सामुदायिक विद्यालयमा हाल कृषि विज्ञान र पशु विज्ञान तर्फको कक्षा ९-१२ सम्मको CTEVT बाट सञ्चालित प्राविधिक विद्यालय समेत सञ्चालनमा छ।

तालिका नं. १.५
राजापुरमा विद्यालयमा अध्ययनरत जनजाति, दलित र अन्य विद्यार्थीहरुको सङ्ख्या

जाती	ECD				कक्षा १-५				कक्षा ६-८			कक्षा ९-१०			कक्षा ११-१२		
	G	B	O	T	G	B	O	T	G	B	T	G	B	T	G	B	T
जम्मा	१३९९	१५३६	२	२९३७	२६४३	३०२०	०	५६६३	१५८२	१५४५	३१४६	१०२७	८५८	१८८५	८४९	४९६	१३४५
जनजाती	१०४३	११५५	२	२२००	१९८६	२२६३	०	४२४९	११६४	११६९	२३३३	७८१	६७७	१४५८	७०२	४२४	११२६
दलित	१०६	१०१	०	२०७	२२१	३०१	०	५२२	१२९	१०८	२३८	६५	४३	१०८	३०	१५	४५
अपांगता	०	२	०	२	६	७	०	१३	५	१	६	२	२	४	१	१	२

स्रोत: IEMIS २०८०

शैक्षिक सत्र २०७९ मा बालविकासतर्फ २६९६, कक्षा १-५ मा ५३८१, कक्षा ६-८ मा ३१६९, कक्षा ९-१० मा १९३४ र कक्षा ११-१२ जम्मा १२०८ गरी बालविकास देखि कक्षा १२ सम्म कुल विद्यार्थी सङ्ख्या १४३८८ रहेको छ। कुल विद्यार्थी मध्ये छात्रा सङ्ख्या ७१६४, छात्र सङ्ख्या ७२०३ र अन्य २१ रहेको छ।

तालिका नं. १.६
तहगत शिक्षक दरबन्दी विवरण

क्र. सं.	तह	दरबन्दी	राहत	अनुदान/अस्थायी	जम्मा	न.पा. अनुदान	जम्मा
१	प्राथमिक	११६	६३	०	१७९	८	१८७
२	निम्न माध्यामिक	२६	१७	३	४६	४७	९३
३	माध्यामिक	१९	१३	१	३३	१५	४८
४	उच्च माध्यामिक	०	०	८	८	२	१०
कुल जम्मा		**१६१**	**९३**	**१२**	**२६६**	**७२**	**३३८**
५	वा.वि.के	०	०	७५	७५	२	७७
६	सा.सि.के.	०	०	२	२	०	२

ख) राजापुर नगरपालिकाको साक्षरताको अवस्था र तह अनुसारको शैक्षिक अवस्था

राजापुर नगरपालिका, बर्दियाको साक्षर घोषणा सम्बन्धी प्रतिवेदन २०७६ अनुसार १५-६० बर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर ९८ प्रतिशत रहेको छ। पुरुष र महिला साक्षरतामा भने थौरै अन्तर देखिन्छ। पुरुष साक्षरता ९९.६४ र महिला साक्षरता ९७.४१ प्रतिशत रहेको छ। वडागत रुपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी साक्षरता दर वडा नं.१ मा ९९.६ प्रतिशत र सबैभन्दा कम वडा नं. ७ मा ९५.२ प्रतिशत रहेको छ। साक्षरताको दर राम्रो भए पनि उच्च शिक्षा, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिममा भने नगरपालिकाको अवस्था कमजोर देखिन्छ।

तालिका नं. १.७
राजापुर नगरपालिकाको तहगत शिक्षाको अवस्था

RAJAPUR EDUCATION PLAN

क्र. स.	तह	सङ्ख्या (जम्मा ४४,६८०)	प्रतिशत
१	प्रारम्भिक वालविकास (Early Education)	१७२८	३.९%
२	प्राथमिक तह (Primary Education)	११२६४	२५.२%
३	आधारभूत तह (Lower Secondary)	१००४१	२२.५%
४	माध्यामिक तह (Upper Secondary)	७८९३	१७.७%
५	एस एल सी /एस इ इ (SLC/SEE)	२८९६	६.५%
६	इन्टमिदियत (Intermediate Education)	४००६	९.०%
७	स्नातक (Graduate)	११०५	२.५
८	स्नातकोत्तर (Post Graduate)	५१४	१.२%
९	अन्य (Others)	३५३	०.८%

स्रोत: जनगणना २०७८

तालिका १.१० को अनुसार प्राथमिक तहमा सबैभन्दा धेरै विद्यार्थी देखिन्छन । त्यो अनुपात घट्दै आउछ । माध्यामिक तह र एस एल सी /एस इ इ सम्म आउदा त्यो अनुपात दोब्बरले घट्छ । यसले के देखाउछ भने जसरि कक्षा बढ्दै जान्छ त्यसरी नै कक्षा छोड्नेको अनुपात पनि बढ्दै जान्छ ।

ग) राजापुर नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण

बर्दिया जिल्लाका १० स्थानीय तहमध्ये राजापुर नगरपालिका एक विकट नगरपालिका हो । बर्दिया जिल्लाका प्राय सबै स्थानीय तहहरुको शैक्षिक अवस्था सन्तोषजनक देखिदैन। तथापी यस नगरपालिकामा भौतिक पुर्वाधारका साथै शैक्षिक गतिविधिहरुमा समेत दिनानु दिन परिवर्तनका सङ्केतहरु भने देखिन थालेका छन्। माथि उल्लेखित तथ्याङ्क र तल उल्लेखित सूचाङ्कको आधारमा राजापुर नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण गरिएको छ।

तालिका नं १.८

राजापुर नगरपालिकाको शैक्षिक सूचकहरुको अवस्था

क्र.सं.	सूचक	२०८१ को अवस्था
१	**प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा**	
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्नादर (%)	१२१.२
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षामा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका (%)	९७.४
२	**आधारभूत शिक्षा (१-८)**	
२.१	कक्षा १ मा खुद प्रवेश दर	९५.९
२.२	कक्षा १ मा कूल प्रवेश दर	१०३.९
२.३	कक्षा १-५ मा खुद भर्ना दर	९५.६
२.४	कक्षा १-५ मा कूल भर्ना दर	१२१.४
२.५	कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर	९५
२.६	प्राथमिक कक्षा ५ पूरा गर्ने दर	९४.५
२.७	कक्षा १-५ कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क	१.०९
२.८	कक्षा १-८ मा खुद भर्ना दर	९४.९
२.९	कक्षा १-८ मा कूल भर्ना दर	१२०.१

RAJAPUR EDUCATION PLAN

२.१०	कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर	८७.६
२.११	कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पूरा गर्ने दर	८४
२.१२	कक्ष १-८ को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक	०.८४
२.१३	आधारभूत तह महिला शिक्षकको प्रतिशत	२२.६
३	**माध्यामिक शिक्षा**	
३.१	कक्षा ९-१२ मा खुद भर्ना दर	५१.२
३.२	कक्षा ९-१२ मा कुल भर्ना दर	७६.५
३.३	कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर	६५
३.४	कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर	३०
३.५	कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक ९-१२	१.३९
३.६	कक्षा ९-१२ मा कार्यरत महिला शिक्षकको प्रतिशत	२२
३.७	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा विद्यार्थी भर्ना प्रतिशत	१२.०९
४	**अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर सिकाई**	
४.१	साक्षरता दर (१५ वर्ष भन्दा माथि) (%)	७०
४.२	साक्षरता दर (६ वर्ष भन्दा माथि) (%)	९५
४.३	साक्षरता दर (१५-२४ उमेर समूह) (%)	९८.५
५	**सुशासन तथा व्यवस्थापन**	
५.१	कक्षा १-५ मा विद्यार्थीः शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालयमा)	३०:१
५.२	कक्षा ६-८ मा विद्यार्थीः शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालयमा)	३४:१
५.३	कक्षा १-८ मा विद्यार्थीः शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालयमा)	३१:१
५.४	कक्षा ९-१० मा विद्यार्थीः शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालयमा)	३९:१
५.५	कक्षा ९-१२ मा विद्यार्थीः शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालयमा)	५६:१
६	**शिक्षामा लगानी**	
६.१	कुल बजेटमा शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट ससर्त र समानिकरण समेत	१६६५१८०००।-
६.२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रु हजारमा)	२०
६.३	माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रु हजारमा)	१५

स्रोत: जनगणना २०७८

माथिको तालिकामा व्यवस्थापन र शिक्षा संकायमा अधिकतम सहभागिता देख्न सकिन्छ । जस्मा पुरुषको सहभागिता ३५.३% छ भने महिलाको सहभागिता २९.५% छ । यसैगरी शिक्षा संकायमा पुरुष २७% र महिला ४१.२% रहेका छन् । यसपछिका प्राविधिक विषयहरुमा भने एकदमै न्यून सहभागिता देखिन्छ । विज्ञान र प्रविधिमा जम्मा ५.९%, स्वास्थ्य र मेडिकल विज्ञानमा जम्मा ३.३%, इन्जिनियरिङ्गमा १.८%, कानूनमा ०.४%, कृषिमा १.७%, वनविज्ञानमा ०.४%, जीव विज्ञान/भेटेनरी/माछामा ०.६% हुँदै सूचना प्रविधिमा जम्मा १.०% रहेको छ । प्रविधिसँग जोडिएको विषयमा सहभागिता कम हुनुको कारण कहि न कहि शैक्षिक आधार स्तम्भ कमजोर भएको या प्रयाप्त समय दिन नसक्ने अवस्था या यस्ता विषयहरुको बारेमा जानकारी नभएको हुन सक्छ ।

१.४ नगरपालिकाका शैक्षिक समस्या, चुनौति र अवसरहरु

क) शैक्षिक समस्या

RAJAPUR EDUCATION PLAN

राजापुर नगरपालिकाको समग्र शैक्षिक अवस्थाको बारेमा विश्लेषण र नगरपालिकाको अनुभूति र भोगेका समस्याहरु निम्न अनुसार छन्।

१. आधारभूत विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरु विशेषत सुविधाविहिन समूहका केही बालबालिकाहरु विद्यालय बाहिर रहिरहनु।
२. आर्थिक अवस्था कमजोर भएका अभिभावकहरुले रोजगारीका लागि जाने ठाँउमा आफ्ना बालबालिकाहरुलाई समेत लगेर जानु।
३. विद्यालय भर्ना भएकामध्ये सबै विद्यार्थी अध्ययनमा निरन्तर नहुनु। विद्यालय छोडेको विद्यार्थीलाई पुन ल्याउन नसक्नु ।
४. शैक्षिक सुशासन कायम हुन नसक्नु र उच्च शिक्षा प्रतिस्पर्धी, उत्पादनमुखी र अनुसन्धानमूलक हुन नसक्नु।
५. संघिय सरकारबाट शिक्षामा पर्याप्त लगानी नहुनु।
६. सार्वजनिक शिक्षामा स्थानिय समुदायको अपनत्व सिर्जना हुन नसक्नु।
७. सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरुको पेशाप्रतिको लगनशीलता उत्तरदायित्व र उत्प्रेरणामा कमी हुनु।
८. शिक्षण पेशा आकर्षणको पेशा हुन सकेको छैन । शिक्षकहरुको मानमर्यादा समाजमा अन्य कर्मचारी वर्गको भन्दा तल हुनु।
९. सबै विद्यालयको भौतिक अवस्था सन्तोषजनक छैन । विद्यालयहरु विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर भन्दा भौतिक विस्ताररतिर ध्यान दिनु। तथापी शौचालय तथा लैंगिक मैत्री शौचालयको व्यवस्थापन र सरसफाई गर्न नसक्नु ।
१०.विद्या९लयमा दण्डहिनता मौलाईरहेको छ। शिक्षकले कक्षाकोठमा बिताउने समयमा कमी रहेको छ। राम्रो शिक्षकलाई पुरस्कृत र अनुशासन तथा आचारसंहिता विपरित कार्य गर्ने शिक्षकलाई नियमानुसार दण्ड हुन नसक्नु।
११.शिक्षकको कार्य सम्पादनमा विद्यार्थीको सिकाई उपलब्धिलाई जोड्न नसकिनु। शिक्षकको वृत्ति विकास अबैज्ञानिक र अपारदर्शी हुनु।
१२.विज्ञान र गणित विषयका शिक्षकको अझैपनि नगरपालिकामा अभाव रहनु ।
१३.शिक्षकहरुको पेशागत विकास तालिमबाट प्राप्त गरेको ज्ञान र सिप कक्षाकोठामा विशेषतः शिक्षणमा कम प्रयोग हुनु ।
१४.विद्यालयहरुमा सिकाई सामाग्रीहरु प्रयाप्त छैनन्। भएका विद्यालयमा समेत उपलब्ध स्रोत र सामाग्रीहरुको अधिकतम प्रयोग हुन नसक्नु।
१५.सिकाईमा सुचना र सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्न विद्यालय शिक्षक र विद्यार्थी इच्छुक भएर पनि विद्यालयमा त्यस किसिमको दक्ष जनशक्तिको अभाव हुनु ।
१६.विद्यालय व्यवस्थापन समितिको विद्यालयप्रतिको समग्र जिम्मेवारी हुनुपर्ने हो तर सो हुन नसक्नु।
१७.विद्यालय अनुगमन निरिक्षण सुपरिवेक्षण तथा शिक्षक सहायताका कार्य र आवश्यक संयन्त्रको विकास हुन नसक्नु।
१८.कतिपय विद्यालयहरुमा विद्यार्थी सङ्ख्या ज्यादै न्युन रहेको छ। समायोजन र तह घटाउने कार्य हुन नसक्नु।
१९.वर्तमान परिवर्तित पाठ्यक्रमलाई शिक्षकसामु यथोचित तवरले प्रबोधिकरण गर्ने कार्य प्रयाप्त मात्रामा हुन सकेको छैन जसले गर्दा परिवर्तित पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक कक्षाकोठामा सहि ढङ्गले प्रयोग हुन नसक्नु।
२०.पाठ्यक्रम अध्ययन गरी पठनपाठन हुनुपर्नेमा विद्यार्थीको पाठ्यपुस्तकलाई नै मुख्य आधार मानी शिक्षण भएको पाइन्छ। पाठ्यक्रम र शिक्षक निर्देशिकाको कम प्रयोग हुनु।
२१.दक्ष जनशक्ति, स्रोत साधनको अभाव, शिक्षकमा पर्याप्त अध्ययन र खोजि गर्ने बानीको अभाव आदिले स्थानिय पाठ्यक्रमको प्रभावकारी प्रयोग हुन नसक्नु।
२२.विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि नयाँ पाठ्यक्रमले तोकेबमोजिम आधारभूत तह र माध्यामिक तहमा आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्नुपर्नेमा आन्तरिक मूल्याङ्कन नाम मात्रको हुनु र उपचारात्मक शिक्षण शुन्य प्राय हुनु।
२३.विद्यार्थी मूल्याङ्कनको साधन लिखित परिक्षालाई मात्र ब्रम्हाश्त्रको रुपमा प्रयोग गरिनु।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

२४.संघिय शिक्षा ऐन जारी नभएको कारणले गर्दा कतिपय कुराहरुमा नितीगत र कानुनी अन्योलतामा कायम भई कार्यमा अन्यौलता र अप्रभावकारीता हुनु।

२५.महामारी जस्तो अवस्थामा शिक्षण र सिकाईलाई निरन्तरता दिन आन्तरिक तथा बाह्य दुबै पक्षले गर्दा ज्यादै कठिन हुनु।

ख) चुनौतीहरु

न्युन विद्यार्थी र न्युन शिक्षकबाट विद्यालय सञ्चालन गर्नु, उपयुक्त पूर्वाधारको विकास, समन्यायिकता गुणस्तरको सुनुश्चितता सहित सार्वजनिक शिक्षा प्रतिको आकर्षण अभिवृद्धि गर्नु, विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण गर्नु, शैक्षिक सुशासन र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्नु, सबै प्रकारका विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधार सहितको आकर्षक सिकाई वातावरण विकास गर्नु, शिक्षण सिकाई पद्धतिलाई व्यावहारिक र बालमैत्री एबम् प्रविधिमा आधारित बनाउनु, विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालवालिकालाई विद्यालयमा भर्ना गर्नु, कक्षा छाड्ने दर शुन्यमा झार्नु, अपेक्षित सिकाई उपलब्धि प्राप्ती, शिक्षा क्षेत्रमा सुशासन र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्नु, सुचना र सञ्चार प्रविधिले ल्याएका विविध अवसरहरुको सदुपयोग गर्नु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतिहरु हुन। त्यसैगरी सार्वजनिक शिक्षामा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु, शैक्षिक सुधारका लागि सरोकारहरुवाला बिच अपनत्व सिर्जना गर्नु, सबै तहको शिक्षामा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु, शिक्षक र शिक्षा क्षेत्रको जनशक्तिमा पेशागत जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्नु, शिक्षा प्रणालीमा शैक्षिक सुशासन कायम गर्नु विद्यालय नेतृत्वको भुमिकामा सबलीकरण गर्नु, सार्वजनिक शिक्षामा सबै नागरिकको विश्वास जगाउने वातावरण सिर्जना गर्नु पनि शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीहरु हुन।

त्यसैगरी नक्साङ्कनको आधारमा विद्यालय स्थापना समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी सबै विद्यालय शिक्षामा बालवालिकाहरुको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने, सबै विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्रि बनाउने, आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क एबम् माध्यामिक तहको शिक्षालाई निःशुल्क र गुणस्तरिय शिक्षा प्रदान गर्न क्षमता विकाश गर्ने, सञ्चार लगायतका प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार र प्रभावकारी ढङ्गले प्रयोग गर्न, विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप संकट तथा महामारी लगायतका परिस्थिती प्रति उत्थानशिल बनाउन, बालबालिकाको पोषण अवस्था तथा स्वास्थ्यमा सुधार गर्न, बालबालिकाहरुको पोषण विद्यालय दिवा खाजा लगायत सरसफाई तथा स्वच्छता आधारभूत स्वास्थ्य तथा पोषण सेवा तथा शिक्षा विद्यालय मार्फत प्रदान गर्न, गरिब तथा सुविधाविहिन बालबालिकाहरुलाई छात्रवृत्ति लगायत अन्य सहायता सहित सिकाईमा सहभागी बनाउन, विद्यालयमा हुने सबै प्रकारका विभेदहरुको अन्त गरि समावेशी र समतामुलक वातावरण सिर्जना गर्न, साक्षरता निरन्तर शिक्षा र जिवन पर्यन्त सिकाईको अवसरमा वृद्धि गर्न र विद्यालयमा नियमित उपस्थित भई शिक्षा निरन्तर गर्न नसक्ने तथा बढी उमेर भएका व्यक्तिका लागि वैकल्पिक सिकाईको प्रबन्ध गर्ने जस्ता विषयहरु विद्यालय शिक्षाका चुनौतिका रुपमा रहेका छन्।

ग) अवसरहरु

बालबालिकाहरु शिक्षालाई मौलिक हककोरुपमा स्थापित भई निःशुल्क र अनिवार्य भएको, आधारभूत र माध्यामिक शिक्षा स्थानिय तहको एकल अधिकारभित्र रहनु, विद्यालय तहको शिक्षामा खुद भर्नादर र लैंगिक समता सूचकाङ्कहरुमा पर्याप्त सुधार हुनु, समावेशी सहभागितामा वृद्धि हुनु, सार्वजनिक विद्यालयप्रति जनअपेक्षा र चासो बढ्दै जानु , प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम स्थानिय सम्म सर्वसुलव हुनु, माध्यामिक र आधारभूत शिक्षा स्थानिय तहको एकल अधिकार भएतापनि प्रादेशिक सरकार र संघिय सरकार समेतको उत्तिकै चासो हुनु, तीनै तहका सरकारको आपसी सहयोग र साझेदारीमा लगानी वृद्धि हुनु, शैक्षिक व्यवस्थापन र सुधारमा तीनै तहका सरकारबाट शैक्षिक सेवा प्रवाह हुने अवसर प्राप्त हुनु, शैक्षिक व्यस्थापन योजना निर्माण कार्यान्वयन अनुगमन र व्यवस्थापन जस्ता कार्य स्थानिय तहबाटै हुने व्यवस्था हुनु यस क्षेत्रका मुख्य अवसरहरु हुन्।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

परिच्छेद –२
योजनाको दूरदृष्टी, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण

२.१ सन्दर्भ र औचित्य

नेपालको संविधान बमोजिम तीन तहको शासकीय स्वरुप कार्यान्वयनमा रहेको छ। संविधानले तीन तह बिच समन्वय सहकार्य र सहअस्तित्वको सिद्धान्तमा कार्य गर्न मार्गदर्शन गरेको सम्बन्धमा स्थानिय शिक्षा सम्बन्धि एकल तथा साझा अधिकार लगायतका व्यवस्थाहरुलाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने गरी शिक्षालाई जीवनपयोगी प्रतिस्पर्धी एबं संस्थागत बनाउँदै गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको समतामुलक पहुँचका लागि नीति तथा योजनाको आवश्यकता पर्दछ। शिक्षालाई मौलिक हकको रुपमा प्रत्याभूत गरी तीन तहका सरकारको एकल र साझा अधिकारको रुपमा कार्य क्षेत्र समेत निर्धारण गरिएको अवस्थामा स्थानिय तहको शिक्षा क्षेत्र योजनाको आवश्यकता रहेको छ।

स्थानिय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, अभिभावक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुला शिक्षा तथा वैकल्पिक निरन्तर सिकाई, सामुदायिक सिकाई र विशेष शिक्षा सम्बन्धी नीति निर्माण मापदण्ड योजना तर्जुमा कार्यान्वयन अनुगमन मूल्याङ्कन गर्ने काम स्थानिय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र रहेको उल्लेख गरेको छ। सामुदायिक, संस्थागत गुठी र सहकारीका विद्यालय स्थापना अनुमति सञ्चालन व्यवस्थापन र नियमन मूल्याङ्कन र नियमन, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको योजना तर्जुमा सञ्चालन अनुमति, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन, मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालयको अनुमति, अनुगमन तथा नियमन गर्ने कार्य पनि स्थानिय तहको रहेको छ। गाभिएका, बन्द गरिएका विद्यालयहरुको सम्पती व्यवस्थापन, गाउँ तथा नगर शिक्षा समिति गठन तथा व्यवस्थापन, विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन, विद्यालयको नामाकरण, सामुदायिक विद्यालयको जग्गाको स्वामित्व, सम्पति अभिलेख, संरक्षण र व्यवस्थापन विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि तथा पाठ्य सामग्रीको वितरण सामुदायिक विद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी मिलान सम्बन्धी कार्य स्थानिय तहको रहेको छ। त्यसैगरी विद्यालयको नक्साङ्कन अनुमति स्वीकृति समायोजन तथा नियमन सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार सञ्चालन र व्यवस्थापन, आधारभूत तहको परिक्षा सञ्चालन, अनुगमन तथा व्यवस्थापन, विद्यार्थी सिकाई उपलब्धी परिक्षण र व्यवस्थापन, विद्यार्थी प्रोत्साहन तथा छात्रवृत्ति व्यवस्थापन र ट्यूसन कोचिङ जस्ता विद्यालय बाहिर हुने अध्यापन सेवा अनुमति र नियमनका कार्यहरु समेत स्थानिय तहको कार्य क्षेत्रभित्र रहेको छ। यसैगरी स्थानिय स्तरको शैक्षिक ज्ञान सीप र प्रविधिको संरक्षण प्रवर्द्धन र स्तरीकरण स्थानिय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन माध्यामिक तहसम्म शैक्षिक कार्यक्रम समन्वय र नियमन सामुदायिक विद्यालयलाई दिने अनुदान तथा सोको बजेट व्यवस्थापन आय ब्ययको लेखा अनुशासन कायम ,अनुगमन र नियमन शिक्षण सिकाई, शिक्षक र कर्मचारीको तालिम तथा क्षमता विकास र अतिरिक्त शैक्षिक क्रियाकलाप सञ्चालन कार्यहरु स्थानीय तहको रहेको देखिन्छ।

नेपाल सरकारले मिति २०७६ कार्तिक महिनामा स्वीकृत गरेको शिक्षा निति बमोजिम स्थानिय सरकारको जिम्मेवारी निम्न अनुसार उल्लेख गरेको छ।

१ प्रारम्भिक बाल विकास सम्बन्धी कानुन, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन एवं प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रको अनुमति, सञ्चालन र व्यवस्थापन।

२ आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी कानुन, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन एवं आधारभूत विद्यालयको अनुमति, स्वीकृति, व्यवस्थापन र नियमन।

३ अनौपचारिक, वैकल्पिक शिक्षा तथा आजिबन सिकाई सम्बन्धी कानुन, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

४ निरन्तर सिकाई तथा सामुदायिक सिकाई केन्द्र सम्बन्धी कानुन, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, सञ्चालन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन।

५ अभिभावक शिक्षा सम्बन्धी कानुन, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन।

६ खुला र दुर शिक्षा सम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन।

७ आधारभूत र माध्यामिक शिक्षा सम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन।

८ मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालयको अनुमति, अनुगमन तथा नियमन।

९ प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिमको योजना तर्जुमा, सञ्चालन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन।

१० गाउँ तथा नगर शिक्षा समिति र विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन।

११ विद्यालयको नामाकरण, नाम परिवर्तन र स्थानान्तरण।

१२ विद्यालयको चल अचल सम्पतिको अभिलेख, सुरक्षा र संरक्षण।

१३ स्थानिय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास एवं कार्यान्वयन र संघ तथा प्रदेश स्तरबाट विकास गरिएका पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामाग्री वितरण एवं कार्यान्वयनमा सहजिकरण।

१४ विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि योजना तथा कार्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन।

१५ राष्टिय मापदण्डका आधारमा सार्वजनिक विद्यालयको शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरण र मिलान।

१६ विद्यालयको नक्साङ्कन, समायोजन तथा नियमन।

१७ सार्वजनिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण,मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापन।

१८ आधारभूत तहको परिक्षा सञ्चालन, व्यवस्थापन र प्रमाणिकरण।

१९ स्थानिय स्तरमा विद्यार्थी सिकाई उपलब्धीको परिक्षण र व्यवस्थापन।

२० अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको कार्यान्वयन, विद्यार्थी प्रोत्साहन व्यवस्थापन।

२१ स्थानिय स्तरको शैक्षिक ज्ञान, सिप, प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्द्धन र स्तरीकरण।

२२ सार्वजनिक विद्यालयलाई अनुदान प्रदान तथा सोको बजेट व्यवस्थापन।

२३ विद्यालयको आर्थिक अनुशासन, अनुगमन र लेखापरिक्षण।

२४ शिक्षक र कर्मचारीको क्षमता विकास, तालिम, अभिमुखिकरण, गोष्ठी, कार्यशाला सञ्चालन.

२५ स्थानिय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन।

२६ विद्यालय शिक्षक तथा कर्मचारीको पुरस्कार तथा प्रोत्साहन व्यवस्थापन।

२७ अतिरिक्त शैक्षिक क्रियाकलाप सञ्चालन तथा व्यवस्थापन।

नेपाल सरकारले राष्टिय र अन्तराष्टिय स्तरमा गरेका शिक्षा सम्बन्धि प्रतिवद्धता, दिगो विकासका लक्ष्य सन् २०२२ भित्र अति कम विकसित राष्टबाट विकासशिल राष्टमा स्तरोन्नती र सन् २०३० सम्म मध्यम आय भएको राष्ट्रकोरुपमा स्तरोन्नती हुने लक्ष्य लिएको छ। ५ बर्षे विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (SSDP 2073-78) चालु आ.व.२०७८ को असार मसान्त समाप्त भएको छ। यस सन्दर्भमा संघिय सरकारले शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण गरी कार्यान्वयनमा लैजाने तयारीमा रहेको छ।

मुलुक संघिय संरचनामा गईसके पछि बदलिँदो राजनितिक परिवेश, नेपालको संविधानले प्रत्याभुत गरेका नागरिकका मौलिक हकको कार्यान्वयन, राष्टले लिएका शिक्षाका लक्ष्य एवं प्रतिवद्धताहरु, प्रदेश सरकारले लिएका शैक्षिक लक्ष्य तथा उद्देश्यहरु समेतको प्राप्तीका लागि योजना अपरिहार्य हुने भएकोले नेपाल सरकारको राष्टिय शिक्षा नितिमा भएका मुलभूत पक्ष, स्थानिय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले तोकेका स्थानिय तहका काम कर्तव्य र अधिकारहरु समेतको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएकाले यो शिक्षा क्षेत्र योजनाको आवश्यकता अपरिहार्यता र सान्दर्भिकता र औचित्यता रहेको पुष्टि हुन्छ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

यस आ.व. २०७८/७९ मा संघ सरकारले १० बर्षे शैक्षिक योजना निमार्ण गरि कार्यान्वियनको जादै गरेको अवस्थामा प्रदेश तथा स्थानिय तहले समेत सोही प्रकृतिका दश बर्षे शैक्षिक योजना निर्माण गर्ने जिम्मेवारी प्राप्त गरेका छन् त्यसैले राजापुर नगरपालिकाले पनि संघिय सरकारको प्राप्त जिम्मेवारी बमोजिम दशवर्षे शिक्षा योजना निर्माण गरेको छ।

२.२ नगरपालिकाको दीर्घकालिन सोच (Vision), ध्येय, उदेश्य र रणनीतिहरु

२.२.१ परिचय

दीर्घकालिन सोंच सामान्यतः आवधिक योजना अवधिभित्र प्राप्त हुने अवस्था मात्र नभई दुई तीन दशक अवधिसम्मको आदर्श कल्पनाका रुपमा उल्लेख गरिएका हुन्छन। नेपाल सरकारले दीर्घकालिन सोचको रुपमा " समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली " निर्धारण गरेको छ। यसै गरि पन्ध्रौँ योजनामा सामाजिक आर्थिक रुपान्तरणका लागि मानव संसाधनको विकास दीर्घकालिन सोचको रुपमा उल्लेख रहेको छ भने शिक्षा निति २०७६ मा "शिक्षित, सभ्य, स्वस्थ र सक्षम जनशक्ति, सामाजिक न्याय, रुपान्तरण र समृद्धि " उल्लेख छ । संघको शिक्षा योजनामा दीर्घकालीन सोचलाई **"आर्थिक तथा सामाजिक रुपान्तरणको माध्यमबाट न्यायपूर्ण समाजको विकास सहित नेपाललाई समृद्ध र नेपालीलाई सुखी बनाउन योगदान गर्ने "** तय गरिएको छ । राजापुर नगरपालिकाको आवधिक योजनमा समेत गुणस्तरीय र व्यवहारिक शिक्षा, स्वावलम्बी र आत्मनिर्भर नागरिकको अपेक्षा भनि नगरपालिकाको दीर्घकालिन सोच निर्धारण गरेको छ । माथि उल्लेखित दीर्घकालिन सोच (Vision) विभिन्न तह र क्षेत्रले तय गरेका दीर्घकालिन सोचलाई पालिका स्तरको शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माणमा परिच्छेद १ मा उल्लेख गरिएका नगरपालिकाभित्रको शैक्षिक परिवेशको समिक्षा सहित उठान गरिएका मुख्य चुनौति तथा अवसर र सम्भावनाहरुलाई समेत मध्य नजर गरी राजापुर नगरपालिकाको यस १० बर्षे योजनाले समेत निम्न अनुसारको दीर्घकालिन सोच र गन्तव्य तय गरेको छ ।

२.२.२ दीर्घकालीन सोच (Vision)

राजापुर नगरपालिकाको विकासको प्रमुख पूर्वाधार
गुणस्तरीय शिक्षाबाट प्राप्त खुसी, समृद्धी र रोजगार

२.२.३ ध्येय (Mission)

वर्तमान समयको आवश्यकतालाई सम्बोधन तथा अवसरलाई उपयोग गर्न सक्ने, नेपाली मुल्य मान्यता प्रति सचेत तथा समता र समावेशितालाई आत्मसात गर्ने आफ्नो नगरपालिका प्रति गौरव गर्न सक्ने नागरिक तयार गर्ने ।

२.२.४ लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू (Objectives)

यस नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्र योजनाका उद्देश्य निर्धारण गर्दा नगरपालिकाले सामना गर्नु परेका समस्या तथा चुनौतिहरुलाई सम्बोधन हुने गरि तयार गरिएको छ । सामान्य तया शिक्षा क्षेत्रका अधिकांस समस्या र चुनौतिहरु एक अर्को नगरपालिका, प्रदेश र राष्टिय स्तर र संघिय सरकारका एकै प्रकारका हुन सक्छन। त्यस कारण शैक्षिक परिवर्तन ल्याउन तयार गरिएका शिक्षा उदेश्य समेत संघिय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानिय तहका समेत मिल्दाजुल्दा हुने भएकोले यस राजापुर नगरपालिकाको १० बर्षे शिक्षा योजनाको उदेश्य निम्न अनुसार निर्धारण गरिएको छ।

१. राजापुर नगरपालिका भित्रका सबै बालवालिकाहरुका लागि गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नु ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

२. राजापुर नगरपालिकाभित्र आधारभूत शिक्षामा सबैको सहज एवम समतामुलक पहुँच र निरन्तरता सुनिश्चित गर्दै सर्वव्यापी, जिवनपयोगी, प्रतिस्पर्धी एवम् गुणस्तरयुक्त अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षाको प्रत्याभुति गर्नु ।
३. यस नगरपालिका भित्र माध्यामिक र उच्च शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गरी गुणस्तर सुधार गर्ने ।
४. यस नगरपालिका भित्र सञ्चालित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा सबै वर्गका बालवालिकाहरुको पहुँच सुनिश्चित गरी प्राविधिक शिक्षाको सहज अवसर उपलब्ध गराउनु ।
५. यस नगरपालिका भित्र कार्यरत शिक्षक तथा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुलाई प्रविधिमैत्री बनाई गुणस्तरीय र प्रविधियुक्त शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर प्रदान गर्नु ।
६. सबै बालवालिकाहरुलाई बालमैत्री वातावरणमा शिक्षण सिकाईमा सहभागी गराउनु
७. राष्टिय पाठ्यक्रम प्रारुपले तोके बमोजिम नगरपालिका स्तरमा स्थानिय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन मार्फत स्थानिय मुल्य मान्यता प्रविधि र सिप विकासमा समेतको प्रबर्धन गर्नु ।
८. सबै विद्यालयहरुमा शैक्षिक सुशासनको प्रवर्द्धन गरी बालवालिकाको सिकाईप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास गर्नु ।
९. यस नगरपालिका भित्रका सबै विद्यालय तहमा विद्यालय शिक्षा र संरचनामा समतामुलक पहुँच र समावेशी सहभागितामा सबैका लागि प्रविधियुक्त र गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्नु ।
१०. नगरपालिकाभित्र सबै विद्यालयहरुमा आपत्कालिन तथा सङ्कटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्नु ।

२.२.५ दीर्घकालीन रणनीतिहरु

उल्लेखित उद्देश्यहरु प्राप्त गर्नका लागि यस योजनाका केही रणनीतिक प्राथमिकताहरु रहेका छन।

१ नगरपालिकाभित्र विद्यालय शिक्षामा सबै बालवालिकाको सहज पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने।
२ विद्यालय शिक्षा गुणस्तर र प्रविधिमा सुधार तथा सान्दर्भिकता वृद्धि गर्ने, विद्यालय शिक्षालाई समतामुलक र सबैको पहुँचमा केन्द्रित गराउने।
३ सुशासन र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्ने।
४ सबै सहज, असहज परिस्थितिमा समेत शैक्षिक क्रियाकलापमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने।

यी रणनीतिक प्राथमिकतामा आधारित भई यस योजनाको कार्यान्वयनको लागि निम्नलिखित कार्यनीतिहरु तय गरिएको छ।

१ उपयुक्त पूर्वाधारसहितको बालमैत्री वातावरण सुनिश्चित गरी प्रारम्भिक बालविकासको अवसर विस्तार गर्ने।
२ तोकिएको मापदण्ड र ढाँचा अनुसार प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरुलाई स्थापना र व्यवस्थापन गर्ने।
३ विद्यार्थी सङ्ख्या न्युन भएका बाल विकास केन्द्रहरुलाई विद्यार्थी सङ्ख्या बढी भएको विद्यालय तथा समुदायमा स्थानान्तरण गर्ने।
४ बालविकास केन्द्रमा सिकाई सामग्री र सुचना तथा संचार प्रविधि सहितको कक्षाकोठा व्यवस्थापन सहित भौतिक सुविधा विस्तार गर्ने।
५ शिक्षा ऐन, नियमावली अनुकुल स्थानीय तहमा समेत शिक्षा ऐन, नियम निर्माण गरी वैज्ञानिक र व्यवहारिक मापदण्डका आधारमा भौगोलिक नक्साङ्कन समेत गरी नगरपालिकाले आवश्यकता अनुसार विद्यालय स्थापना समायोजन तथा पुनः वितरण गरी सबै बालवालिकाको पहुँच र सहभागिताको सुनिश्चित गर्ने।
६ नगरपालिका भित्रका विद्यालयहरुमा आफ्नै स्रोतका साथै संघिय सरकार र प्रदेश सरकारको समन्वय, सहयोग र सहजिकरणमा विद्यालयहरुको भौतिक, आर्थिक, शैक्षिक तथा मानविय व्यवस्थापनमा विकास गर्दै आधारभूत प्रवर्द्धन गर्ने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

७ नगरपालिका भरिका विद्यालयहरुमा निःशुल्क आधारभूत तथा माध्यामिक शिक्षामा सहज पहुँच र समावेशिता सुनिश्चित गरी संघ र प्रदेशको समन्वयमा विद्यालयहरुको सबै क्षेत्रमा क्षमता सुधार गर्ने ।

८ भर्ना भएका सबै बालबालिकहरुलाई अध्ययनमा निरन्तरता दिने र गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि उत्प्रेरणामूलक उपायहरु अवलम्बन गर्ने।

९ नगरपालिकाभित्र सञ्चालित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा गरिब, दलित, पिछडिएको वर्ग लगाएत सम्पूर्णको सहभागिता सुनिश्चित गर्न आर्थिक, भौतिक तथा शैक्षिक रुपमा विद्यालयको क्षमता विस्तार गर्ने।

१० नगरपालिकाभित्र आधारभूत र माध्यामिक प्राविधिक शिक्षा समेतका लागि शिक्षाको सान्दर्भिक र सहजिकरणका लागि सूचना प्रविधियुक्त शिक्षण सिकाई वातावरण तयार गर्न शिक्षक शिक्षा तथा तालिम र मुल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गर्ने।

११ नगरपालिका भित्रका सबै विद्यालयहरुमा स्थानिय सरकारको अगुवाई, संघिय र प्रदेश सरकारको सहयोग र सहजिकरणमा विद्यालयहरुले भौतिक, आर्थिक, शैक्षिक तथा मानविय व्यवस्थापन र विकास गर्दै आधारभूत शिक्षाको प्रवर्द्धन गर्ने।

१२ वैकल्पिक प्रणाली सहजिकरण गर्न सामुदायिक सिकाई केन्द्रहरुको पुनर्वितरण तथा कार्यक्षमतामा सबलीकरण गर्ने।

१३ नगरपालिकाभित्र शिक्षामा सहज पहुँच स्थापना गर्न अभिभावक आय आर्जन तथा अनौपचारीक शिक्षाको परिभाषासहित दीगो सामुदायिक विकासको प्रवर्द्धन गर्ने।

१४ बालबालिका पोषणको अवस्था तथा स्वास्थ्यमा पुग्नेगरी दिवा खाजाको प्रवन्ध संघिय सरकारको सहयोगमा गरिनेछ। यसबाट गरिब, सुविधाविहिन कठिन परिस्थितिमा रहेका अपाङ्गता बालबालिकाहरुलाई विद्यालयमा भर्ना हुन, निरन्तरता दिन र सिकाईमा सहभागि भई उपलब्धि सुधारमा सहयोग गर्न छात्रवृत्ति प्रणालीलाई सुदृढ गर्ने।

१५ विद्यालय शिक्षामा सुशासन प्रवर्द्धन गर्न विद्यालयमा नेतृत्व प्रणालीमा सुधार, प्रविधियुक्त शिक्षण व्यवस्था, नतिजामा आधारित उत्तरदायित्व प्रणालीको विकास र अनुगमन तथा संयन्त्रको विकास गर्ने।

१६ सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाई पक्रियाकोअभिन्न अङ्गको रुपमा एकिकृत गर्दै प्रविधिमैत्री, व्यावहारिक र नतिजामुलक बनाउने विद्यालयहरुको एकिकृत शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणाली (IEMIS) को सुदृढीकरण गर्ने।

१७ नगरपालिकास्तरमा विद्यार्थी उपलब्धीको आधारमा विद्यालयको कार्य सम्पादन परिक्षण गर्ने पद्धतिलाई सुदृढ गरी, नतिजाको आधारमा सुधार गर्ने पद्धति विकास गर्ने।

१८ अपनत्वको सिर्जना, नेतृत्वको सवलिकरण, शिक्षण सिकाई प्रक्रियामा सुधार, पेशागत नैतिकताको प्रवर्धन, लगानी अभिवृद्धि र प्रविधिको उच्चतम प्रयोगद्धारा सार्वजनिक विद्यालयको गुणस्तर अभिबृद्धि गर्ने।

१९ समृद्ध राजापुर नगरपालिकाको नारालाई सफल बनाउन अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यामिक शिक्षाको विकास तथा व्यवस्थापनको लागि संघ, प्रदेश र स्थानिय सरकारबिच समन्वय गरी उत्तरदायित्व बहन गर्ने प्रणालीलाई प्रभावकारी गर्ने।

२.२.६ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि

योजनाको अन्त्य वि.स. २०९१ सम्ममा निम्नानुसारको उपलब्धि प्राप्त हुने अपेक्षा गरिएको छ।

१ राजापुर नगरपालिकाभरीका सबै बालबालिकाहरुलाई सुविधा सम्पन्न कक्षाकोठामा गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अवसर सुनिश्चित हुनेछ।

२ राजापुर नगरपालिका भित्रका सबै बालबालिकाहरु प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अनुभव लिएर मात्र कक्षा १ मा गएको हुनेछ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

३ नगरपालिकाभरि अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, निःशुल्क माध्यामिक शिक्षा र प्राविधिक शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि भएको हुनेछ।

४ राजापुर नगरपालिकाभरि माध्यामिक शिक्षामा सूचना प्रविधिसहितको शिक्षण हुने र सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर सुधार आउनेछ।

५ नगरपालिकाभरि पछि परेका गरिबीको रेखामुनि रहेका परिवारका बालबालिकाहरुको निमित्त अभिभावक आय आर्जन कार्यक्रम सञ्चालन गरी सार्वजनिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित हुनेछ।

६ राजापुर नगरपालिका शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा लगायत नगरपालिकाभरिका विद्यालयहरुमा शैक्षिक सुशासन कायम भई बालबालिकाको सिकाईप्रति उत्तरदायि प्रणालीको विकास भएको हुनेछ।

७ योग्य,सक्षम, प्रविधिमा निपुणता राख्ने स्वउत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्थापन भई विद्यार्थीको सिकाईमा सुधार हुनेछ।

८ नगरपालिकाभित्र सबै तहका शिक्षामा समतामुलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित हुनेछ।

९ विद्यालय तहको पाठ्यक्रम साथै स्थानिय पाठ्यक्रमको निर्माण भई सिर्जनशील सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाईप्रति प्रतिबद्ध र रोजगार उन्मुख नागरिक तयार गर्न सहयोग हुनेछ।

१० सबै बालबालिकाहरुको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार भई सिकाई अभिवृद्धिमा सहयोग हुनेछ।

११ सहज र अप्ठ्यारो तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा पनि बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारको सुनिश्चित हुनेछ।

१२ नगरपालिकाभरिका विद्यार्थीहरुलाई सुरक्षित उच्च व्यवस्थापनयुक्त उपयुक्त बालमैत्री भौतिक अवस्था सहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर हुनेछ।

१३ सबै विद्यालयमा सुचना, सञ्चार प्रविधिको विस्तार भई सिकारुलाई प्रविधियुक्त समयानुकुल, गुणस्तरीय बनाउन सहयोग पुग्नेछ।

१४ नगरपालिकाभरिका विद्यालयहरुमा प्रयाप्त मात्रामा शिक्षक, खेलकुद, स्वास्थ्य शिक्षकको प्रबन्ध, ल्याब, लाईब्रेरी लगायतका संरचना स्थापना भई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नेमा सहयोग पुग्नेछ।

१५ आर्थिक रुपमा विपन्न बालबालिकाहरुको पनि प्राविधिक शिक्षामा सहज पहुँच भएको हुनेछ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

२.७ मुख्य कार्य सम्पादन सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

यस योजनाका मुख्य कार्य सम्पादन सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य निम्न बमोजिम निर्धारण गरिएको छः

तालिका २.१

मुख्य कार्य सम्पादन सूचक तथा लक्ष्य

क्र.सं	सूचक	सूचकको तहको	आधार वर्ष २०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	सूचकको स्रोत	तथ्याङ्कको स्रोत
१.	**प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा**										
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कुल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	१२१.२	११९	११७	११५	११२	११०	१०५		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	८६.२		८९.५		९४.०		९९.०		
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	९०.६	९२	९३	९५	९७	९९	१००		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय									
१.३	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका* (%)	स्थानीय	९७.४	९८	९८.६	९८.२	९९	९९.५	१००		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	६८ ६.		७३.०		८५.०		९५.0		
२.	**आधारभूत शिक्षा (कक्षा १ - ८)**										
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद प्रवेश दर (%)	स्थानीय	९५.९	९६.२	९६.८	९७.५	९८	९९	१००		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	९६.९		९७.५		९९.०		१००		
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कुल प्रवेश दर	स्थानीय	१०३.९	१०३	१०२.६	१०२	१०१.५	१०१	१००		
		प्रदेश									

RAJAPUR EDUCATION PLAN

क्र.सं	सूचक	सूचकको तहको	आधार वर्ष २०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	सूचकको स्रोत	तथ्याङ्कको स्रोत
	(%)	राष्ट्रिय	१२१९.		११५.०		१०७.०		१०५.०		
२.३	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	९५.६	९५	९६	९७	९८	९९	१००		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	९७.१		९९.०		९९.५		१००		
२.४	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कुल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	१२१.४	११८.५	११५.३	११२.७	११०.४	१०७.२	१०५.४		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	११९.२		११५०.						
२.५	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	९४.९	९५.५	९६.५	९७	९८	९९	१००		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	९३.४		९९.०				१००		
२.६	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कुल भर्ना दर (%)	स्थानीय	१२०.१	११८.५	११५.३	११२.७	११०.४	१०७.२	१०५.४		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	११०.४								
२.७	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर* (%)	स्थानीय	८७.६	९०	९२	९३	९४	९५	९६		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	७९.३						९५.०		
		राष्ट्रिय	७२७.						९५.०		
२.१५	आधारभूत तह (कक्षा १-८) कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक*	स्थानीय	०.९२	०.९३	०.९४	०.९५	०.९६	०.९७	०.९८		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	१०१.		१०१.						
२.२०	आधारभूत तह (कक्षा १-८) अध्यापनरत कूल शिक्षक मध्ये	स्थानीय	३३६४.	३५	३८	४०	४४	४८	५०		
		प्रदेश									

RAJAPUR EDUCATION PLAN

क्र.सं	सूचक	सूचकको तहको	आधार वर्ष २०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	सूचकको स्रोत	तथ्याङ्कको स्रोत
	महिला शिक्षकको सङ्ख्या*(%)	राष्ट्रिय	४३.७		४५.०		५०.०		५०.०		
३.	**माध्यामिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)**										
३.१	माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	५१.२	५५	५८	६१	६५	७०	७५		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	४७६.				६५.०				
३.२	माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२) मा कुल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	७६.५	७९	८२	८५	८७	९०	९२		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	७१४.						९९.०		
३.३	माध्यामिक तहमा कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक* (कक्षा ९-१२)	स्थानीय	१.३९	१.३	१.२५	१.२	१.१५	१.१	१		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	१०२.		१.००		१.००		१.००		
३.५	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १० मा पुग्ने दर (%)	स्थानीय	६५	६७	७०	७३	७५	७८	८०		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	६०३.								
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर (%)	स्थानीय	३०	३२	३४	३८	४५	५०	५५		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	२४०.								
३.७	माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत महिला शिक्षक सङ्ख्या* (%)	स्थानीय	२२	२४	२७	३०	३२	३५	३५		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	२०६.		२२.०		२७.०		३३.०		
४.	**जीवनपर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा**										
४.१	साक्षरता दर (पाँच वर्ष भन्दा माथि) (%)	स्थानीय	७७.०८	८०	८३	८७	९०	९४	९७		
		प्रदेश									

RAJAPUR EDUCATION PLAN

क्र.सं	सूचक	सूचकको तहको	आधार वर्ष २०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	सूचकको स्रोत	तथ्याङ्कको स्रोत
		राष्ट्रिय	५८.०				९५.०				
४.२	साक्षरता दर (६ वर्ष भन्दा माथि) (%)	स्थानीय	७६.८८	८०	८३	८७	९०	९४	९७		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	८२.०		८९.०		९५.०		१००		
४.३	साक्षरता दर (१५-२४ उमेर समूह) (%)	स्थानीय	९८.८९	९९	९९.७५	९९.५०	९९.२०	१००	१००		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	९२.०				९९.०				
४.४	साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता (पाँच वर्ष भन्दा माथि)	स्थानीय	०.६०	०.७०	०.८०	०.९०	१	१	१		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	०.६५						०.८०		
५.	**प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तालिम**										
५.१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक सिप विकास तथा तालिम प्राप्त आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति*(%)	स्थानीय	५०	५५	६०	६५	७०	७५	८०		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	३१.०		४०.०		५०.०		७५.०		
६	**सुशासन तथा व्यवस्थापन**										
६.१	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	३०:१	३२:१	३४:१	३७:१	४०:१	४२:१	४५:१		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	२४:१				३०:१		३०:१		
६.२	आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	३४:१	३८:१	४०:१	४२:१	४४:१	४५:१	४५:१		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	३०:१				३०:१		३०:१		
६.३	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात	स्थानीय	३१:१	३३:१	३५:१	३८:१	४०:१	४३:१	४५:१		
		प्रदेश									

RAJAPUR EDUCATION PLAN

क्र.सं	सूचक	सूचकको तहको	आधार वर्ष २०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	सूचकको स्रोत	तथ्याङ्कको स्रोत
	(सामुदायिक विद्यालय)	राष्ट्रिय	३३:१		३१:१		३०:१		३०:१		
६.४	माध्यामिक तह (कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थीः शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	३९:१	४१:१	४२:१	४३:१	४४:१	४५:१	४५:१		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	४०:१				३०:१		३०:१		
६.५	माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२) मा विद्यार्थीःशिक्षक अनुपात	स्थानीय	५६:१	५३:१	५२:१	५०:१	४८:१	४६:१	४५:१		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	१		३५:१		३०:१		३०:१		
६.	**शिक्षामा लगानी**										
८.१	कुल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट*(%)	स्थानीय	२१.८६	२२	२३	२४	२५	२५	२५		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	१०.६८		१५.०		१७.०		२०.०		
८.२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)	स्थानीय	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३५		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	१८		२१		२४				
८.३	माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)	स्थानीय	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५		
		प्रदेश									
		राष्ट्रिय	११		१५		१७				

RAJAPUR EDUCATION PLAN

परिच्छेद : ३
शिक्षा क्षेत्र योजनाका मुख्य उपक्षेत्रहरु

परिचय

प्रस्तुत योजनाको परिच्छेद दुईमा पहिचान गरिएका यस राजापुर नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा क्षेत्रका योजनाका दिर्घकालीन सोच, उद्देश्य र रणनीतिका आधारमा यस परिच्छेदमा शिक्षा क्षेत्रसँग सम्बन्धित मुख्य मुख्य उपक्षेत्रहरु समावेश गरी विश्लेषण गरिएको छ । योजनाका सबै प्रमुख उपक्षेत्रहरु यस परिच्छेद अन्तर्गत समेटिने भएकोले पनि योजनामा यो परिच्छेद एक महत्वपूर्ण परिच्छेद हो । उपक्षेत्रहरु समेट्ने क्रममा अधिकार र जिम्मेवारीको हिसावले कुन तहको सरकारको कुन उपक्षेत्र भन्ने कुरालाई गौण रुपमा हेरी नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्रलाई समग्रमा हेर्ने काम प्रस्तुत योजनाले गरेको छ । त्यसकारण पनि योजनाको यस परिच्छेदमा शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख उपक्षेत्रहरु अन्तर्गत प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यामिक शिक्षा, शिक्षक व्यवस्थापन र विकास, प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिम र शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर सिकाइलाई समेटिएको छ ।

उल्लिखित उपक्षेत्र अन्तर्गतका विषयवस्तुहरुको खाका तयार गर्ने क्रममा यस पूर्वका शिक्षा योजनाहरु, दीगो विकासका लक्ष्यहरु, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, मुलुकको पन्ध्रौं र सोह्रौं पञ्चवर्षीय योजना, सङ्घको दश वर्षे शिक्षा क्षेत्र योजना, नेपालको संविधान एवम् शिक्षा सम्बन्धी प्रचलित कानूनहरु, शिक्षा मन्त्रालय र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट प्रकाशित अद्यावधिक तथ्याङ्कहरु, संघीय शिक्षा मन्त्रालयबाट २०७९ मा प्रकाशित शिक्षाको सोचपत्र, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट प्रकाशित स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माण सम्बन्धी मार्गदर्शन २०७९ आदिको अध्ययन र विश्लेषण गर्ने काम भएको छ । यसका अतिरिक्त सरोकारवाहरुसँग भएका अन्तरक्रिया र छलफलबाट लिखित एवम् मौखिक रुपमा प्राप्त भएका सुझावहरुलाई समेत समेट्ने काम गरिएको छ । प्रत्येक उपक्षेत्रहरुको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषणको क्रममा चुनौति र अवसरहरुको पहिचान गरी सम्बन्धि उपक्षेत्रसँग सम्बन्धित उद्देश्य, रणनीति, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य निर्धारण गर्ने काम भएको छ ।

३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

परिचय

बालबालिकामा प्रारम्भिक बालबिकास उमेरमा उपलब्ध सकारात्मक वातावरणले उनीहरूको स्वास्थ्य, भविष्यको पढाइ, रोजगारीको अवसर र उत्पादनशीलतामा अभिवृद्धि गर्दछ । बालबालिकाको बाँच्न पाउने अधिकार, संरक्षणको अधिकार, विकासको अधिकार र सहभागी हुन पाउने अधिकारको सुनिश्चितताले उनीहरूको सर्वाङ्गिण विकासमा टेवा पुर्‍याउँछ । सिकाइ मानव विकासको एउटा पक्ष हो । यो गर्भावस्थादेखि मृत्युपर्यन्त जारी रहन्छ । मानव जीवनको आधारशीलाका रूपमा रहेकाले प्रारम्भिक बाल्यावस्था वा बाल्यकालको विकास महत्वपूर्ण हुन्छ । दिगो विकासका १७ ओटा लक्ष्यहरू मध्ये ११ ओटा लक्ष्यहरू प्रत्यक्ष रूपमा प्रारम्भिक बालविकाससँग सम्बन्धित रहेका छन् । अत: दिगो विकासका अधिकांश लक्ष्यहरू हासिल गर्न प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्दछ ।

सरकारले आफ्ना नागरिकको सर्वाङ्गीण विकासका लागि विशेष लगानी गरेको हुन्छ । यसका लागि नेपाल सरकारले पनि संविधान, ऐन कानुन, नीति र कार्यक्रमहरूमा विभिन्न व्यवस्था गरेको छ । नेपालको संविधानको धारा ३९(२) मा प्रत्येक बालबालिकालाई परिवार तथा राज्यबाट शिक्षा, स्वास्थ्य पालनपोषण, उचित स्याहार, खेलकुद मनोरञ्जन तथा सर्वाङ्गीण व्यक्तित्व विकासको हक हुने छ भन्ने व्यवस्थाले बालबालिकाको हकलाई सुनिश्चित गरेको छ । यसैगरी ३९(३) मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बालसहभागिताको हक हुनेछ भनी बालबालिकाको विकास र सहभागिताको

RAJAPUR EDUCATION PLAN

व्यवस्था गरिएको छ । शिक्षा (नवौँ संशोधन) ऐन २०२८ ले चारवर्ष उमेर पूरा गरेका बालबालिकाहरूलाई एक वर्षको शिक्षाको परिकल्पना गरेको छ । यसैगरी सोही ऐनको दफा ११त(१) मा "प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ" भनी उल्लेख गरिएको छ ।

विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको प्रारूप, २०७६ ले भने चार वर्षको उमेर पूरा भएका बालबालिकालाई कम्तीमा एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकासको अवसर प्रदान गरिने र चार वर्ष उमेरभन्दा मुनिका बालबालिकालाई शिशु विकास केन्द्रबाट शारीरिक, मानसिक वा बौद्धिक, संवेगात्मक र सामाजिक विकास तथा स्याहारका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सकिने व्यवस्था गरेको छ । बालविकास कार्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयनमा ल्याउनका लागि नेपालको संविधान, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, अनिवार्य तथा नि:शुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५, बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०७५ मा प्रारम्भिक बालविकाससम्बन्धी कानूनी प्रावधान रहेका छन् । सघीय सरकारको सोह्रौ योजना (२०८१/८२–२०८५/८६), बालबालिका सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६९, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०२२।०२३-२०३१।०३२), र बालविकास राष्ट्रिय रणनीति (२०७७।०७८), प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी प्रावधानहरू समेटिएका छन् । यसका साथै पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको पाठ्यक्रम २०७७ लागु गरेको छ ।

३.१.१ वर्तमान अवस्था

प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा औपचारीक शिक्षाको लागि पूर्व तयारी र सर्वाङ्गीण विकासको मुल आधार हो भन्ने कुरा दिगो विकास लक्ष्यको ४.२ मा उल्लेख गरीएको छ । कक्षा १० उत्तीर्ण गरेको व्यक्ति प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको शिक्षक हुनसक्ने कानुनी प्रावधान रहेको छ । मानव विकास स्रोतको फ्लास रिपोर्ट (२०८०) अनुसार हाल नेपालमा जम्मा ४०६८४ प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र रहेका छन् जस मध्ये संघीय सरकारद्वारा संचालित २९८३६, स्थानीय सरकारद्वारा संचालित २६५८, विभिन्न धार्मिक समस्थाबाट संचालित ५६६ र संस्थागत विद्यालयमा संचालित ७६२३ रहेका छन् भने लुम्बिनी प्रदेशमा जम्मा ७,२५६ केन्द्र छन् जस मध्ये संघिय सरकारद्वारा संचालित ५,३२४, स्थानीय सरकारद्वारा ३९०, विभिन्न धार्मिक २८७ र संस्थागत जम्मा १२५५ रहेका छन् । यसैगरी बालविकास केन्द्रमा भर्ना भएका कुल बालबालिकाको सङ्ख्या १२,८६,५२६ देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालयमा आधारित बालविकास केन्द्रमा भर्ना भएका बालबालिकाको कुल सङ्ख्या ६३९८७७ रहेको छ भने छात्राको सङ्ख्या ३११३७८ र छात्रको सङ्ख्या ३२८४९९ रहेको देखिन्छ भने संस्थागत विद्यालय तर्फ छात्राको सङ्ख्या २,६९,५१६ र छात्रहरूको सङ्ख्या ३,७७,१३३ देखिन्छ । यसरी विश्लेषण बालविकासमा बालबालिकाको कुल भर्ना दर ९९.९ र खुद भर्ना दर ७०.६ प्रतिशत पुगेको छ । यसरी हेर्दा बालबिकास केन्द्र र बालबालिकाको अनुपात समग्रमा ३६.२ जना देखिन्छ जसमा सामुदायिक बालबिकास केन्द्रमा २३.४ जना र संस्थागत तर्फ ८४.८ जना रहेको देखिन्छ ।

राजापुर नगरपालिकामा सामुदायिक विद्यालयमा आधारित बालविकास केन्द्रहरुको सङ्ख्या ७७ वटा रहेको छ भने समुदायमा आधारित ८ वटा र संस्थागत विद्यालयमा आधारित १४ वटा रहेका छन् । शैक्षिक वर्ष २०८० मा भर्ना भएका बालबालिकाको जम्मा सङ्ख्या २९३३ छ भने समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्रमा १४९५ र संस्थागत विद्यालयहरूमा १४३८ जना बालबालिका छन जस मध्ये विद्यालयमा आधारित बालविकासमा क्रमश ७७५ छात्रा र ७२० छात्र, र संस्थागत विद्यालयहरूमा ६२३ जना छात्रा र ८१५ जना छात्र रहेका छन् । फ्लास रिपोर्ट २०८१ अनुसार प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा कुल भर्नादर (GER) १२१.२ रहेको छ भने प्रारम्भिक बालविकास एवम् पूर्व प्राथमिक शिक्षाको बालबालिकाको कक्षा १ मा हुने खुद भर्ना दर ९५.९ प्रतिशत रहेको छ । बालविकासमा बालविकास केन्द्र र बालबालिकाको अनुपात हेर्दा राष्ट्रिय स्तरमा समग्रमा ३६.२ जना छ भने सामुदायिक तर्फ २३.४ जना र संस्थागत तर्फ ८४.८ जना रहेको छ । त्यसरी नै हाम्रो लुम्बिनी प्रदेशको अनुपात हेर्दा समग्रमा ४४.२ जना देखिन्छ जसमध्ये सामुदायिक तर्फ २९.० जना र संस्थागत तर्फ १०८.१ जना रहेको छ । बर्दिया जिल्लाको हेर्दा समग्रमा ५६.८ सामुदायिक तर्फ ४१.३ र संस्थागत तर्फ ११४.१ रहेको छ भने हाम्रो राजापुर नगरपालिकाको यो अनुपात समग्रमा समग्रमा ६५.५ सामुदायिक तर्फ

४९.१ र संस्थागत तर्फ १५८.० रहेको छ । तुलनात्मक रुपमा हेर्दा हाम्रो पालिकाको यो अनुपात जिल्ला प्रदेश र राष्ट्रको भन्दा पनि उच्च रहेको छ ।

यस पालिकामा सामुदायिक विद्यालय र समुदायमा आधारित सबै बालविकास केन्द्रमा महिला सहजकर्ता रहेका छन् । बालविकास केन्द्रमा सहजिकरण गर्ने ९८ प्रतिसत भन्दा सहजकर्ताहरु न्यूनतम शैक्षिक योग्यता प्राप्त छन् । सबै सहजकर्ताहरुलाई प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिएको छ । प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा आउने बालबालिकाहरुको लैगिंक सुचक सतप्रतिसत रहेको छ ।

बाल विकास शिक्षालाई प्रभावकारी बनाउनका लागि अभिभावक र शिक्षक विच समन्वय र अन्तरक्रिया गर्ने काम प्रभावकारी भएको देखिदैन । बालविकास केन्द्रका बालबालिकाहरुको दिवा खाजा, बुक कर्नरका लागि हरेक बर्ष स्थानीय तह मार्फत स्रोत व्यवस्थापन हुने गरेको भएता पनि त्यसको सही किसिमले सदुपयोग भएको देखिदैन । यस पूर्व बाल विकासका सहजकर्ताहरुको पारिश्रमिक न्यून भएकोमा प्रोत्साहनका लागि स्थानीय तहले रु. ७००० मासिक रुपमा तलबमा थप सुविधा प्रदान गरी दुबै सरकारबाट साझेदारी गरेर मासिक तलव रु १७०००। दिने प्रवन्ध मिलाएको छ । बालविकास सहजकर्ताहरुलाई स्थानीय स्रोत साधनको प्रयोग गरी शैक्षिक सामग्री निर्माणका लागि हरेक बर्ष तालिमको व्यवस्था समेत स्थानीय तहले गर्ने गरेको छ । यसका लागि प्रतिविद्यार्थी मसलन्द र शैक्षिक सामग्री अनुदान समेत दिने व्यवस्था गरिएको छ ।

बालविकास केन्द्रमा समस्याको रुपमा बालबालिकाहहरुको उमेरमा अनेकता हुनु, बाल विकास केन्द्रको सजावट र फर्निचरको व्यवस्था उपयुक्त किसिमको नहुनु, सिकाई कुनाको व्यस्थापन राम्रो नहुनु, बालमैत्री र मौसम मैत्री कक्षाकोठा नहुनु, बालबालिकाको सञ्चित अभिलेख व्यवस्थित नहुनु, कक्षा १ र २ मा जस्तै पढाउने परिपाटी कायम रहनु, "खेल्दै सिक्दै" को सिद्धान्त अनुसारका खेल सामग्री तथा शैक्षिक सामग्री नुहुनु, बालविकास संहजकर्ताहरुमा उत्प्रेरणाको कमी रहनु, अनुगमन र सुपरीवेक्षणको प्रभावकारी व्यवस्थापन नहुनु आदि रहेका छन् ।

चुनौति तथा अवसर

प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षाको सर्वसुलभता, उपयुक्त पूर्वाधारको विकास, गुणस्तरको सुनिश्चिततासहित प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षाप्रतिको आकर्षणमा अभिबृद्धि, बालविकासका लागि सक्षम र समर्पित जनशक्तिको व्यवस्थापन, शिक्षाप्रति अभिभावकको जिम्मेवारी, बालबालिकामैत्री घरायसी वातावरण, , प्रारम्भिक बालविकास स्तरको निःशुल्क शिक्षा, उचित मनोसामाजिक परामर्शको व्यवस्था, बालविकासमा कार्यरत शिक्षकको पारिश्रमिक तथा सेवा शर्त र शैक्षिक योग्यतासम्बन्धी उपयुक्त र स्पष्ट मापदण्डको विकास, प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको गुणस्तरको न्यूनतम मापदण्ड विकास, सरकारी विद्यालयहरुमा सञ्चालित बालविकास केन्द्र र सस्थागत विद्यालयमा सञ्चालित पूर्व प्राथमिक कक्षाको सहजीकरण र अवधिमा एकरुपता ल्याउनु आदि प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षाका मुख्य चुनौतीहरु रहेका छन् ।

नेपालको संविधान २०७२ ले निशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र निःशुल्क माध्यामिक शिक्षाको संवैधानिक सुनिश्चितता, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनाले प्रारम्भिक शिक्षा र बालविकासलाई विद्यालय शिक्षाको संरचनामा एकिकृत, शिक्षा ऐन, २०२८ को आठौं संशोधनले समेत प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको संरचनामा समेट्नु, नगरपालिकामा प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रको पहुचमा सुनिश्चितता, अभिभावक, समुदाय, वडा कार्यालय, स्थानीय र प्रदेश सरकारहरुबीच साझेदारी र सहकार्य मार्फत प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षाको प्रर्वद्धन गर्न सकिने गरी राष्ट्रीय रणनीतिको विकास, सङ्घीय सरकारद्वारा २०७९/०८० को आर्थिक वर्षको बजेटदेखि बालविकास केन्द्रमा कार्यरत शिक्षकहरुको तलवभत्ता बृद्धि, प्रदेश सरकार र विभिन्न पालिकाहरुले समेत बालविकासका शिक्षकहरुलाई पारीश्रमिकमा टेवा पुग्नेगरी प्रोत्साहन र सेवासुविधा प्रदान, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले समेत बालविकासको गुणस्तरमा अभिबृद्धि गर्नका लागि स्पष्ट नीतिगत व्यवस्था गर्नुलाई बालविकासको क्षेत्रमा भएका अवसरहरुको रुपमा लिन सकिन्छ ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

३.१.२ उद्देश्य

राजापुर नगरपालिकाको प्रस्तुत योजना अन्तर्गत प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको समग्र उद्देश्य राजापुरका प्रारम्भिक उमेर समुहका सबै बालबालिकाको उपयुक्त किसिमबाट शारीरिक, सामाजिक, बौद्धिक, संवेगात्मक र भाषिक विकासको अवसर सुनिश्चित गर्नु रहेको छ भने यसका उद्देश्यहरु निम्न बमोजिम रहेका छन् ।

- प्रारम्भिक बालविकासका लागि नीतिगत,संस्थागत तथा संरचनागत संयन्त्रको स्थापना गरी प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षालाई प्रभावकारी बनाउनु ।
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका सेवाहरुमा गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु ।
- विभिन्न संघसंस्थासंग समन्वय गरी नगरपालिकाको सबै क्षेत्रमा रहेका प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा कार्यक्रम प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन गर्ने वातावरण सिर्जना गर्नु ।
- प्रारम्भिक बालविकास उमेरका बालबालिकाहरुका सर्वाङ्गीण विकासको लागि अभिभावकको सक्रियता तथा सहभागीतमा वृद्धि गर्नु ।

३.१.३ रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नका निम्ति निम्न बमोजिमका रणनीतिहरु निर्धारण गरिएको छ ।

- सरकार र अभिभावकको साझेदारीमा बालवालिकाहरुको सर्वाङ्गीण विकास एवं विद्यालय शिक्षाको पूर्व तयारीका लागि संस्थागत विद्यालय र सामुदायिक विद्यालयहरुमा सञ्चालन भइरहेको बालविकास शिक्षाको अवधिलाई समायोजन गरी कम्तिमा २ वर्षको बनाउनका लागि कानुन निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- प्रारम्भिक बालविकासका बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक, संवेगात्मक, संज्ञानात्मक, आध्यात्मिक, तथा नैतिक क्षमताको विकासलाई सन्तुलित किसिमबाट अघि बढाउनका लागि विज्ञ मार्फत बालविकास सहजकर्तालाई मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गर्ने ।
- प्रारम्भिक बाल कक्षामा निर्धारित मापदण्ड अनुरुप बसाइ व्यवस्था र सरसफाइलाई ध्यान दिएर खेल सामग्री, सिकाइ सामग्री,मनोरञ्जन सामग्री, अडियो,भिडियो सामग्री, सहित आकर्षक, मनोरञ्जनपूर्ण र बालमैत्री कक्षाकोठा व्यवस्थापन सहितको नमुना बालविकास केन्द्रको विकास गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहित गर्ने ।
- प्रारम्भिक बालविकासका लागि संस्थागत तथा संरचनागत सुधार गर्न स्थानीय तहमा सम्बन्धित क्षेत्रका विषय विज्ञहरुको संलग्नतामा प्रारम्भिक बालविकास संयन्त्रको स्थापना गरी सहजीकरण गर्ने ।
- प्रारम्भिक बालविकासको सिकाइ क्रियाकलाप सहजीकरणमा मातृभाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकता अनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोगलाई समेत जोड दिने ।
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा (पूर्व प्राथमिक शिक्षा) को अनुभव नलिई कक्षा एकमा भर्ना हुनेको प्रतिशतलाई न्युनिकरण गर्नका लागि विद्यालयमा आधारित, समुदायमा आधारित, तथा घर परिवारमा आधारित विभिन्न प्रकारका प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमको प्रबन्ध गर्ने ।
- अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्न र खास गरी जटिल अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई लक्षित गरी विशिष्टीकृत घरमा आधारित प्रारम्भिक बाल शिक्षा स्थापना र सञ्चालन लगायत अपाङ्गताको पहिचान गरी उपचारका लागि सिफारिस गर्ने संयन्त्रको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा केन्द्रित हुने गरी सक्षम र समर्पित जनशक्ति र आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्था गरी गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउने ।
- लक्षित उमेरका सबै बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकासको अवसर सुनिश्चित गर्नका लागि संघ ,प्रदेश र सङ्घसंस्थाहरुसँग समन्वय र सहकार्य गरी उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्ने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी मौजुदा संघीय नीति, ऐन र कानुनको मर्म र स्थानीय तहको मौलिक आवश्यकताका आधारमा कानुनी सामन्जस्यता ल्याउने काममा योगदान गर्दै कक्षा १ मा भर्ना हुनका लागि बालविकास शिक्षाको अनुभवलाई अनिवार्य रुपमा कार्यान्वयन गर्ने।
- प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको प्रभावकारिता अभिवृद्धिका लागि स्थानीय स्तरमा उपलब्ध कम मूल्यका (No cost, Low cost) स्रोत साधनको प्रयोग मार्फत शैक्षिक सामग्री उत्पादन, संरक्षण र प्रभावकारी उपयोग गरी बालबालिकाको प्रारम्भिक सिकाइ तथा विकास मापदण्ड (Early Learning and Development Standards-ELDS) को कार्यान्वयनको सुनिश्चत गर्ने।
- स्वैच्छिक किसिमबाट लागत साझेदारीका आधारमा कम्तिमा एक विद्यालय, एक बालविकास केन्द्रको अवधारणा सहित बालविकास केन्द्रको पुनर्वितरण र विस्तार गर्ने।
- प्रारम्भिक बालविकासमा दक्ष र बालबालिका प्रति समर्पित मानव स्रोत र पर्याप्त भौतिक एवम् आर्थिक स्रोतको व्यवस्था गर्ने।
- प्रारम्भिक बालविकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन भएका प्रत्येक विद्यालयमा कम्तिमा एक जना ३-४ वर्षको बालबालिकाको रेखदेख गर्ने शिशु स्याहार सहजकर्ता र ४-५ वर्षको बालबालिकालाई रेखदेख हेर्ने बालविकास सहजकर्ताको व्यवस्थापन गरी सो को कार्यान्वयन गर्ने।
- नगरपालिकाको अगुवाईमा स्वास्थ्य, पोषण,शिक्षा र सुरक्षामा एकीकृत पद्धतिबाट विद्यालयमा बालबालिकाका लागि प्रारम्भिक बालविकास बहुक्षेत्रीय पोषणकार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- बालविकास उमेरका आफ्ना सन्ततिहरुलाई अनिवार्य रुपमा बालविकास तथा शिक्षामा भर्ना गर्न र घरायासी वातावरणलाई बालमैत्री बनाउन आवश्यक कानून बनाई अभिभावकलाई जिम्मेवार बनाउन ‘सन्ततिको समुन्नतिका लागि अभिभावक शिक्षा, भन्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- बालबालिकाको घरायासी वातावरणलाई बालमैत्री बनाउदै बालबालिकाको समुचित विकासमा स्थानीय तह,आमा,बुवा, परिवार, संरक्षक तथा समुदायको सक्रीय संलग्नता सुनिश्चित गर्ने।
- बाल विकास तहमा अध्ययन गर्ने वाल बालिकाका अभिभावकहरूलाई बाल   मनोविज्ञान सम्बन्धि परामर्श दिइने कार्यक्रम संचालन गर्ने।

३.१.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क. उपलब्धि (Outcomes)

लक्षित उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भइ यसको सकारात्मक असर शिक्षाका अरु तहमा समेत प्रतिविम्वित हुने।

ख. प्रमुख नतिजाहरू (Key results)

१. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई कम्तिमा दुई वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रममा सहज पहुँच भएको हुने।

२. कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने सबै बालबालिकाहरू प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव सहितका हुने।

३. सबै प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा पेशाप्रति समर्पित, योग्य र तालिम प्राप्त शिक्षक तथा बालबालिकाको हेरचाह तथा सहयोगका लागि सहायक कर्मचारीसहित केन्द्रले न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेको हुने।

४. पाठ्यक्रम परिमार्जन र अनुकुलनसहित कार्यान्वयन भई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूको विकासात्मक र सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन हुने गरी गुणस्तरीय सेवा सुनिश्चित भएको हुने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

५. भौगोलिक जटिलतामा रहेका तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई समेट्नका लागि आवश्यकतामा आधारित, जस्तै घरमा आधारित, समूदायमा आधारित, कार्यक्षेत्रउद्योग) , कलकारखाना (तथा घुम्ती प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका नमुनाहरूको विकास र सञ्चालन भएको हुने।

६. सामुदायिक र सस्थागत विद्यालयहरुमा सञ्चालनमा रहेका बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमहरुमा समयावधिका हिसावले एकरुपता भएको हुने।

७. बाबुआमा नभएका बालबालिकाहरुका निम्ति स्थानीय पालिकाहरुले अभिभावकको भूमिका निर्वाह गरेको हुने।

८. बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सन्ततिका अभिभावकहरु कानूनी एवम् नैतिक हिसावले सन्ततिको शिक्षाका लागि जिम्मेवार र जवाफदेही भएको हुने।

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको कार्यान्वयनमा सबै तहका सरकार, परिवार, समुदाय, गैरसरकारी सङ्घसंस्था र विद्यालयहरू जिम्मेवार भएको हुने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

३.१.५ प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका ३.२.: प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्डहरूको विकास, परिमार्जन तथा प्रबोधीकरण गरी कार्यान्वयन गरिने।	पटक	१	√	√	१	√	२	२	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समेत सहकार्य गरी स्थानीय तहले निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने।
२	न्यूनतम मापदण्डअनुसार प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका लागि सुरक्षित तथा अपाङ्ग मैत्री शौचालय सहितको कक्षा कोठाको व्यवस्था गरिने	बाविके	७०	७०	७०	७०	७०	७०	७०	वडाका साथै स्थानीय तहको लगानी
३	निजी क्षेत्र र सङ्घसंस्थाहरुको समेत साझेदारीमा मापदण्डले तोकेअनुसार पूर्वाधार, सिकाइ क्षेत्र, केन्द्रको भित्री तथा बाहिरी सिकाइ तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन गरिने।	बाविके	८	८	८	८	८	८	८	वडा समेत स्थानीय तहले व्यवस्थापन समितिमार्फत अभिभावक, समुदाय, गैर सरकारी संस्था, निजी क्षेत्रसँग सहकार्य र समन्वय गरी सञ्चालन गर्ने।
४	विकास साझेदार, गैरसरकारीसंस्था, निजी क्षेत्र तथा समुदायलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा समन्वय, सहयोग, सहकार्य तथा लगानी बढाउन प्रोत्साहन	बाबिके	७०	७०	७०	७०	७०	७०	७०	स्थानीय तहको अगुवाइमा विकास साझेदार र निजी क्षेत्र तथा सङ्घसंस्थासँगको साझेदारी, सहकार्य, सहयोग र सक्रियतामा
५	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको नक्साङ्कन गरी पुनर्वितरण	बाबिके	√	√	√	√	√	√	√	वडा र स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन।
६	कक्षा १ मा भर्ना हुनका लागि बालबिकास शिक्षाको अनुभवलाई अनिवार्य गरिने	स्थानीय तह	७०	७०	७०	७०	७०	७०	७०	सङ्घ र प्रदेशको सहजीकरणमा स्थानीय तहले कानून बनाइ सम्पादन गर्ने।
७	कानून बनाइ बालविकास तथा शिक्षाको अवधिलाई कम्तिमा दुई वर्ष हुने गरी संशोधन गरिने	स्थानीय तह	७८	√	√	√	√	७८	७८	स्थानीय तहले कानून बनाइ सम्पादन गर्ने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

८	स्थानीय तहमा सम्बन्धित क्षेत्रका विषय विज्ञहरूको संलग्नतामा प्रारम्भिक बालविकास सल्लाहकार संयन्त्रको स्थापना र सञ्चालन गरिने	बाबिके	७०	७०	७०	७०	७०	७०	७०	वडा समेत स्थानीय तहको सक्रियतामा
९	प्रत्येक वडामा कम्तीमा बालविकास केन्द्रलाई नमुनाको रूपमा स्थापना गरी सञ्चालन गरिने।	वडा	९	√	√	√	√	९	९	वडा र स्थानीय तहको सहकार्य र सहलगानी।
१०	बाबू आमा दुवै नभएका बालबालिकाहरूका लागि आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्नेगरी स्थानीय तहले अभिभावकको जिम्मेवारी निर्वाह गर्नु पर्ने	सबै अनाथ	√	√	√	√	√	सबै अनाथ	सबै अनाथ	सङ्घसंस्था सँगको सहकार्यमा स्थानीय तहले बजेटको व्यवस्थापन सहित गर्ने।
११	कानुन र शिक्षा दुवैको माध्यमबाट अभिभावकलाई जिम्मेवार बनाउँदै घरायसी वातावरणलाई सिकाइ मैत्री बनाउन अभिभावकलाई अभिप्रेरित गर्ने।	बाविके	७०	√	√	√	√	७०	७०	विकास साझेदारहरुसँगको सहकार्य र साझेदारीमा सन्ततिको समुन्नतिका लागि अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
१२	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको शिक्षकहरूको पारिश्रमिक तथा सेवा सुविधा वृद्धि	शिक्षक	७०	√	√	√	√	७०	७०	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको लगानी।
१३	बाबिकेको शिक्षालाई दुई वर्षे बनाउदा थप गरिने शिक्षकको व्यवस्थापन।	शिक्षक	७०	√	√	√	√	७०	७०	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको लगानी।
१४	शिक्षकको योग्यता र क्षमता विकास गर्दै वृत्ति विकासको अवसर प्रदान गर्ने।	शिक्षक प्रतिशत	२५	२५	२०	√	√	१४८	१४८	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको लगानी।
१५	प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा सहयोगीको व्यवस्था	सहयोगी	७०	७०	७०	७०	७०	७०	७०	वडाका साथै स्थानीय तहको लगानी
१६	बालविकास केन्द्रको स्तरोन्नतिका लागि कार्यक्रमगत र शीर्षकगत रूपमा ससर्त बजेटको व्यवस्था गर्ने।	बाविके	७०	७०	७०	७०	७०	७०	७०	वडाका साथै स्थानीय तहको लगानी एवम् कार्यान्वयन।
१७	चाइल्ड ट्र्याकिङ गर्ने प्रयोजनका लागि विद्यार्थीहरूलाई कोड दिई बालबालिकाको अभिलेखीकरण गर्ने।	बाविके	७०	√	√	√	√	७०	७०	प्रदेशको सहजीकरण र स्थानीय तहको सहयोगमा वडा र बालविकास केन्द्रले गर्ने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

१८	अपाङ्ता भएका बालबालिकाहरुको सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन गर्न वैयक्तिक परिवार सेवा योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन	पहिचान भएका घरपरिवार र केन्द्रहरु	घर परिवार र केन्द्र	√	√	√	√	घर परिवार र केन्द्र	घर परिवार र केन्द्र	विकास साझेदार र परिवारसँगको समन्वयन र सहकार्यमा वडा, नपा र प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रले गर्ने ।
१९	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको पाठ्यक्रमलाई बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास तथा सिकाइ सहजीकरणमा सहयोग हुने गरी सन्दर्भ सापेक्ष बनाउने र प्रवोधीकरण गर्ने	पटक	१	√	√	√	√	१	१	सङ्घ र प्रदेशको प्राविधिक सहयोग र सहजीकरणमा स्थानीय विज्ञहरु समेतको संलग्नतामा ।
२०	बालबालिकालाई गुणस्तरीय एकीकृत सेवा प्रदान गरी बालबालिकाको मासिक स्वास्थ्य जाँच, खोप तथा स्वास्थ्यसम्बन्धी अभिलेख व्यवस्थापन, वृद्धि अनुगमनगरी कुपोषित बालबालिकाका लागि आवश्यक प्रबन्ध गर्ने	सबै बाविके	सबै केन्द्र	√	√	√	√	सबै बाविके	सबै बाविके	स्थानीय स्वास्थ्य संस्थासँग समन्वय गरी वडा र स्थानीय तहले सञ्चालन गर्ने
२१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका बालबालिकाका लागि पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था	सबै बाविके	√	√	√	√	√	सबै बाविके	सबै बाविके	सङ्घ दिवा खाजा तथा) प्रदेश र स्थानीय तह , विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रमको क्रियाकलाप अनुसार(
२२	सिकाइ सहजीकरण कार्यमा मातृभाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकता अनुसार स्थानीय भाषाको समेत प्रयोग गर्ने ।	स्थानीय तह, सबै केन्द्र	सबै केन्द्र	√	√	√	√	सबै बाविके	सबै बाविके	सङ्घ र प्रदेशको सहजीकरणमा वडा र स्थानीय तहले कार्यान्वयन गर्ने ।
२३	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरू र अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूका लागि नियमित अभिमुखीकरण	सबै बाविके	√	√	√	√	√	सबै बाविके	सबै बाविके	विकास साझेदारहरुसँगको सहकार्यमा वडा र नगरपालिकाले ।
२४	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रममा कम्तीमा महिनाको एक पटक अभिभावक तथा समुदायका सदस्य मार्फत स्थानीय ज्ञान तथा सिपहरू बालबालिकालाई सिकाउने	वडा, स्थानीय तह सबै ,बाबिके	√	√	√	√	√	√	वडा, स्थानीय तह सबै , बाबिके	विकास साझेदारहरुसँगको सहकार्यमा वडा र नगरपालिकाले ।
२५	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रममा शारीरिक, सामाजिक, मानसिक तथा भावनात्मक सुरक्षाको व्यवस्था गर्ने र आवश्यकताको आधारमा मनोसामाजिक परामर्शदाता वा	सबै बाबिके	√	√	√	√	√	७०	७०	विकास साझेदारहरुसँगको सहकार्यमा वडा र नगरपालिकाले ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

	संस्थासँग समन्वय गर्ने।									
२६	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा परिवार तथा समुदाय, निजी क्षेत्र तथा गैरसरकारी सङ्घ संस्थाको सहभागिता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि	सबै बाबिके	√	√	√	√	√	७०	७०	विकास साझेदारहरुसँगको सहकार्यमा वडा र नगरपालिकाले।
२७	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रको वर्तमान अवस्थाको परीक्षण गरी न्यूनतम मापदण्ड पूरा गराउन बजेट व्यवस्थाका लागि लागत साझेदारी मापदण्ड २०७७ परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गरिने	कार्यान्वयन निरन्तर स्थानीय तह	√	√	√	√	√	७०	७०	सघ र प्रदेश सरकारसँगको सहकार्यमा नगरपालिकाले सम्पादन गर्ने।
३०	सबै प्रकारका प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमहरुको अनिवार्य रुपमा शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीमा दर्ता गराउने ।	सबै बाबिके	√	√	√	√	√	७०	७०	सघ र प्रदेश सरकारसँगको सहकार्यमा नगरपालिकाले सम्पादन गर्ने।
३१	कम्तीमा प्रत्येक वडामा एउटा बाल उद्यानको स्थापना र सञ्चालन	सबै वडा	१	२	२	२	२	९	९	नगरपालिका र वडा पालिका
३२	प्रारम्भिक बालविकास सेवा तथा पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन, अनुदान तथा सहयोगको प्रभावकारिताको सङ्घ, प्रादेशिक प्रारम्भिक बालविकास समिति, स्थानीय प्रारम्भिक बालविकास समितिबाट अनुगमन, सुपरीवेक्षण, सहयोग तथा सहजीकरण	सबै वडा स्थानीय तह र बाबिके	√	√	√	√	√	√	√	विज्ञहरूलाई पनि समावेश गरी सङ्घ,प्रदेश ,स्थानीय तहको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षणमा।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

३.२ आधारभूत शिक्षा

परिचय

विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना (२०६६-२०७२) ले विद्यालय शिक्षाको पुनर्संरचना गरेर कक्षा १-८ लाई आधारभूत शिक्षा र कक्षा ९-१२ लाई माध्यामिक शिक्षाको रूपमा परिभाषित गरेपछि विद्यालय शिक्षा हाल दुई तहको भएको छ । यसपूर्व भएको प्राथमिक र निम्न माध्यामिक तहलाई मिलाएर हाल व्यवस्था गरिएको आधारभूत तहको शिक्षाले व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने भएकोले नेपालको संविधानको धारा ३१ मा यसलाई नागरिकको मौलिक (१) हक अन्तरर्गत राखेर आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निशुल्क गरी मातृभाषामा शिक्षा दिने ब्यवस्था गरेको छ। सबैका लागि शिक्षा २०००-२०१५, सहश्राब्दी विकास लक्ष्य, दिगो विकासको लक्ष्यहरु, इन्चोन घोषणा (२०१५- २०३०), संयुक्त राष्ट्रसंघ, मानव अधिकारको विश्वब्यापी घोषणा पत्रको धारा २६, शिक्षा सम्बन्धि ऐन २०७५ मा आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निशुल्क हुनेछ भनी उल्लेख गरिएको छ।

गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाले गरिबी घटाउन मद्दत गर्ने र व्यक्तिको जीवनस्तरमा उल्लेखनीय सुधार ल्याउन सक्ने तथा यसबाट समाज र राष्ट्रलाई नै विकासको पथमा अगाडि बढ्नमा सहयोग हुने कुरा विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूले देखाएका छन् । युनेस्कोको एउटा प्रतिवेदनले यदि कम आय भएका मुलुकका सबै विद्यार्थीहरूले आधारभूत पढाइ सीप हासिल गरेर विद्यालय छाड्ने हो भने १७ करोड १० लाख मानिसलाई गरिबीबाट माथि उठाउन सकिने तथ्य प्रकाशन गरेको छ। मुलुकले अघि सारेको सार्बजनिक विद्यालय सवलिकरण दशक २०७६-२०८५ अभियान सन्चालन गर्ने नीति लगायत थुप्रै आधारहरुले आधारभूत तहको शिक्षाको महत्वलाई दृष्टिगत गरेर नै यसलाई योजनाबद्ध रूपमा व्यवस्थित र गुणस्तरीय बनाउनका लागि राजापुर नगरपालिकाले यस योजनामा आधारभूत शिक्षा विकासका कार्यक्रमहरू समावेश गरेको छ।

३.२.१ वर्तमान अवस्था

आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको समतामूलक पहुँच पुर्‍याउन विगतमा गरिएका प्रयासहरूको नतिजा स्वरूप फल्यास रपोर्ट २०८० का अनुसार मुलुकभर आधारभूत तहका सामुदायिक विद्यालयहरू २०७७४ र संस्थागत आधारभूत विद्यालयहरू ३६१० गरी जम्मा २४३८४ आधारभूत विद्यालयहरू सञ्चालनमा छन् भने कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म अध्ययन गरिरहेका विद्यार्थीहरुको सङ्ख्या ५३७१७०७ रहेको छ । यी मध्ये सामुदायिक विद्यालयहरुमा अध्ययनरत विद्यार्थीको सङ्ख्या ३६९२८५९ र संस्थागत विद्यालयहरुमा अध्ययनरत विद्यार्थीको सङ्ख्या १६७८८४८ रहेको छ । यसरी हेर्दा मुलुकको आधारभूत तहका विद्यार्थीहरुको कुल भर्नादर १२०.१ प्रतिशत र कक्षा १ देखि ८ को खुद भर्नादर ९४.९ प्रतिशत पुगेको छ। यस्तै आधारभूत तह पूरा गर्ने दर ८०.३ प्रतिशत र कक्षा ८ को टिकाउ दर ८७.६ प्रतिशत रहेको छ। अझै पनि आधारभूत तहको उमेर समूहका ४.९ प्रतिशत बालबालिका विद्यालय बाहिर रहेका छन् कक्षा दोहोर्‍याउने दर ७ प्रतिसत र कक्षा छोड्ने दर ३ प्रतिसत रहेको छ। (शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय ,२०८०)।

फ्लास रिपोर्ट २०८० कै अनुसार हाल लुम्बिनी प्रदेशमा जम्मा ४००७ वटा अधारभुत विद्यालयहरू रहेका छन् जसमध्ये ३३६६ वटा सामुदायिक र ६४१ वटा संस्थगत रहेका छन् । यसैगरी बर्दिया जिल्लाको हकमा ३८१ (२८५ सामुदायिक र ९६ वटा संस्थागत) आधारभुत विद्यालयहरू छन्।

फ्लास रिपोर्ट २०८० कै अनुसार राजापुर नगरपालिका भित्र हाल सामुदायिक बालविकासको सङ्ख्या ६९, कक्षा १-५ सञ्चालित २५ (३ वटा संस्थागत सहित), कक्षा १-८ सञ्चालित १०(सामुदायिक ५ वटा र संस्थागत ५), कक्षा १-१० सञ्चालित ८ वटा (सामुदायिक ३ वटा र संस्थागत ५) र १-१२ सञ्चालित विद्यालयहरू ६ (सामुदायिक ६ वटा र संस्थागत ०) गरी जम्मा विद्यालयहरूको सङ्ख्या ४९ रहेको छ । यसरी नै सामुदायिक विद्यालयमा आधारित

RAJAPUR EDUCATION PLAN

बालविकासका विद्यार्थीको सङ्ख्या २९३३ जना, सामुदायिक विद्यालय तर्फ आधारभूत कक्षा १ देखि ५ सम्मको विद्यार्थी सङ्ख्या ३८१२ रहेको छ भने आधारभूत तह कक्षा ६ देखि कक्षा ८ सम्मको विद्यार्थी सङ्ख्या २६४७ रहेको छ।

चुनौति र अवसर

नि:शुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षालाई पूर्णरुपले निशुल्क र अनिवार्य किसिमले प्रदान गर्नु, विद्यालयमा विद्यार्थीको नियमिततालाई बढाउनु, सबै प्रकारका विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधारसहितको आकर्षक सिकाइ वातावरण विकास गर्नु, उपयुक्त सङ्ख्यामा दक्ष र पेशाप्रति समर्पित शिक्षकको व्यवस्थापन गर्नु, शैक्षिक सेवा प्रवाहमा सुधार ल्याउनु, शैक्षिक सुशासन र उत्तरदायित्व अभिबृद्धि गर्नु, शिक्षण सिकाइ पद्धतिलाई व्यावहारिक, बालमैत्री एवं प्रविधिमा आधारित बनाउनु, सामुदायिक तथा नीजि विद्यालयबीचको शिक्षण सिकाइको प्रक्रिया र उपलब्धिको खाडल घटाउनु, शैक्षिक सरोकारवालाहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु, कक्षा छाड्ने दर शून्यमा झारी विद्यार्थीको सिकाइ उपलव्धी अभिबृद्धि गर्नु, गुणस्तरको सुनिश्चितता सहित सार्वजनिक शिक्षाप्रतिको आकर्षण अभिबृद्धि गर्नु, विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्बितरण गर्नु, विभिन्न किसिमका प्रकोप तथा माहामारीबाट शिक्षालाई मुक्त बनाउनु लगायत विद्यालय सुपरीवेक्षण र अनुगमन तथा नियमनलाई संस्थागत र संरचनागत रुपमा विकास गर्नु आधारभूत शिक्षासँग सम्बन्धित चुनौतिहरु हुन्।

आधारभूत तहको शिक्षाको सवालमा अवसरहरु पनि प्रशस्त देखिएका छन्। शिक्षालाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गर्दै अधिकार र जिम्मेवारी सहित स्थानीय तहलाई जिम्मेवार गराउने संवैधानिक आधार भएकाले नगरपालिकाका निम्ति शिक्षामा सहभागीता र पहुँचमा बृद्धि गरी गुणस्तर सुधार गर्न सकिने अवसर सिर्जना भएको छ। देशमा संघीयताको कार्यान्वयनसंगै सरोकारवालाहरुमा सार्वजनिक विद्यालयहरुप्रतिको चासो र चिन्ता बढिरहेको छ। शिक्षकका पेशागत संघ संस्था, राजनीतिक दल, नागरिक समाज आदिवाट शैक्षिक सुधारमा सकारात्मक प्रतिवद्धताहरु प्राप्त भइरहेका छन्।

यसरी नै शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर अभिबृद्धिमा गैर सरकारी र नीजि क्षेत्रको भूमिका पनि महत्वपूर्ण बन्दै गएको अवस्था छ। विद्यालयमा आधारभूत तहको खुद भर्नादर र लैंगिक समता सूचकाङ्कमा प्रगति देखिएको छ। स्थानीय तहको सरकारको क्षमता विकास गर्दै आधारभूत शिक्षाको व्यबस्थापनलाई प्रभावकारी तुल्याइ शैक्षिक सेवा प्रवाहमा सुधार गर्न सकिने अवसर रहेको छ। शिक्षा तीन वटै तहका सरकारको साझा अधिकार क्षेत्रको रुपमा रहेकोले आपसी साझेदारीमा आधारभूत शिक्षामा प्रयाप्त लगानी अभिबृद्धि गर्न सकिने अवस्था देखिन्छ।

३.२.२ उद्देश्य

प्रस्तुत राजापुर नगरपालिकाको दश वर्षे स्थानीय शिक्षा योजनाले सबैका लागि आधारभूत शिक्षालाई अधिकारका रुपमा स्थापित गर्दै बालमैत्री वातावरणमा ५ देखि १२ वर्ष उमेर समूहका सम्पूर्ण बालबालिकाहरुका लागि समतामूलक किसिमबाट गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चितता गर्नका निम्ति निम्न बमोजिमका उद्देश्यहरु निर्धारण गरिएको छ।

- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी यस तहको शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु।
- आधारभूत शिक्षा पूरा गरेका सबै बालबालिकाहरूमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धी हाँसिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्नु।
- आधारभूत विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु ।
- आधारभूत शिक्षाको शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि सुनिश्चित गर्नु।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- आधारभूत तहको सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउदै अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने ।

३.२.३ रणनीतिहरु

- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्न प्रदेश र संघीय सरकारसँग समेत समन्वय र सहकार्य गर्दै आवश्यक कानून तर्जुमा तथा आवश्यक स्रोतको व्यवस्था मिलाउने ।
- प्रत्येक विद्यालयसँगको सहकार्यमा शैक्षिक सत्रको प्रारम्भमा सेवाक्षेत्र भित्र विद्यार्थी भर्ना अभियानलाई प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन गर्ने ।
- आधारभूत विद्यालय उमेरका आफ्ना परिवारका बालबालिकाहरुलाई विद्यालयमा भर्ना नगराएमा नगरपालिका तथा सम्बन्धित वडाबाट प्राप्त हुने सेवा सुविधाबाट बञ्चित गरिने तर्फ अभिभावकलाई सजग गर्ने ।
- घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत बालबालिकाहरुको पहिचान गरी उनीहरूको आधारभूत तहको शिक्षामा पहुँच सनिश्चित गर्ने ।
- आधारभूत शिक्षामा सबैको अपनत्व बृद्धि गरी गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न राजापुर नगरपलिकामा स्थायी बसोबास गर्ने शिक्षक, कर्मचारी, जनप्रतिनिधी, वि व्य. स, शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीहरुलाई आफ्ना छोराछोरी सामुदायिक विद्यालयमा भर्ना गर्न गराउन अभिप्रेरित गर्ने ।
- आधारभूत विद्यालय उमेरका बालबालिकाहरुलाई आधारभूत तहको शिक्षा पूरा गर्ने अवस्थाको सुनिश्चितताका लागि अभिभावक, सरोकारवाला र सञ्चार माध्यमसँग सहकार्य गर्ने ।
- विद्यालय वाहिर रहेका बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गर्न र विद्यालयमा विद्यार्थी टिकाइ राख्नका लागि आधारभूत तहमा अध्ययन गर्ने आर्थिकरुपले विपन्न दलित, विपन्न जनजाति, विपन्न सिमान्तिकृत, विपन्न द्वन्द्व पिडित तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका अभिभावकका बालबालिकाहरुलाई उनीहरुको अवसर लागत (Opportunity Cost) लाई समेत दृष्टिगत गरी छात्रवृत्ति र प्रोत्साहन कार्यक्रम सरल र सहज रुपमा उपलब्ध गराउनुका साथै स्वास्थ्य परीक्षण र उपचारजस्ता सेवाहरु उपलब्ध गराउन आवश्यक कार्य गर्ने ।
- आधारभूत तहको शिक्षा मातृभाषामा प्राप्त गर्ने बालबालिकाको मौलिक हकलाई सुनिश्चित गर्ने ।
- आधारभूत शिक्षालाई कानूनी रुपमा अनिवार्य गर्न सहयोग पुग्ने गरी यस नगरपालिकामा सरकारी ढुकुटीबाट तलवभत्ता खाने कुनै पनि जागिरेको न्यूनतम शैक्षिक योग्यता आधारभूत शिक्षा उत्तीर्ण हुनु पर्ने प्रावधानको व्यवस्थापन गरी सोको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।
- आधारभूत तहमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हाँसिल गराउन आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइका लागि शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक र प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति जवाफदेही हुने प्रणाली विकास गर्ने ।
- सबै विद्यालयहरूमा प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता पूरा गराउने सवालमा आवश्यक लगानीको प्रबन्ध गर्न संघीय सरकार र प्रदेश सरकारसँग आवश्यक समन्वय गरी तत्सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- निश्चित समयको अन्तरालमा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी परीक्षणमार्फत जवाफदेहिता सुनिश्चिताका लागि सुधारका क्षेत्र पहिचान गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- आधारभूत शिक्षालाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन लगायत विद्यालयमा रचनात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरू सञ्चालनका लागि विद्यालयको प्रस्तावनाका आधारमा अनुदान उपलब्ध गराउने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- आधारभूत शिक्षालाई कानुनी रुपमा अनिवार्य गर्न सहयोग पुग्ने गरी यस राजापुर नगरपालिकामा सरकारी ढुकुटीबाट तलव भता खाने कुनै पनि जागिरेको न्युनतम शैक्षिक योग्यता आधारभूत शिक्षा उतीर्ण हुनु पर्ने प्रावधानको व्यवस्था गरी सो को प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- सबै आधारभूत विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला खानेपानी, शौचालय तथा सरसफाइको उचित प्रबन्ध सहित पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता न्यूनतम भौतिक र शैक्षिक सुविधा उपलब्ध गराइ बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरणको सुनिश्चतता प्रदान गर्ने ।
- विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा सुधार गर्नका लागि स्थानीय स्वास्थ्य इकाइ तथा संघ संस्थाको सहकार्यमा विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- तीनै तहका सरकारको सहकार्यमा स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्धलाई थप व्यवस्थित गरी विद्यालयहरुमा दिवा खाजाको व्यवस्थापन गर्ने ।
- विद्यालयमा जङकफुड, मध्यपान, धुम्रपान पूर्णरुपमा निषेध गरिनुका साथै विद्यालय क्षेत्रको कम्तिमा १०० मिटर वरपर बेचबिखन गर्न रोक लगाउने।
- संघ र प्रदेश सरकारसँग समेत समन्वय र सहकार्य गरी विद्यार्थीलाई विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गर्ने।
- विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील (Resilient) र शिक्षण संस्थाहरुलाई प्रविधिससम्बन्धी सीप र साधनसहितको भौतिक पूर्वाधार सम्पन्न बनाउनुका साथै विद्यालयलाई बहुप्रकारका विपद्प्रति संवेदनशील र अपांगमैत्री बनाउने कार्यको कार्यान्वयन गर्ने।
- मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गको रूपमा प्रयोगमा ल्याउने किसिमले विद्यार्थीलाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउँदै सिकाइमा सुधार ल्याउने अवस्था सिर्जना गर्न कक्षाकोठा र प्रयोगात्मक कार्यमा आधारित मल्याङ्कनसंग सम्बन्धित क्षमताको विकास गर्ने ।
- शिक्षण सिकाइ विधिमा समेत आवश्यक परिमार्जन गर्दै कक्षा ३ सम्म कक्षा शिक्षणलाई कार्यान्वयन गरिने छ र यसका लागि आवश्यक पर्ने प्रविधि, शिक्षक तालिम तथा प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- आधारभूत तहको कक्षा ५ र कक्षा ८ को वार्षिक परीक्षा नगरपालिका स्तरमा सञ्चालन गरी परीक्षाको नतिजा र निश्चित मानकका आधारमा मूल्याङ्कन गरी प्रत्येक वर्ष उत्कृष्ट शिक्षकहरु छनौट गरी पुरस्कृत गर्ने ।
- कक्षा १ देखि कक्षा ३ सम्म विद्यार्थी सङ्ख्या न्यून भएका र समायोजन गर्न पनि दूरीको हिसावले असहज देखिएका विद्यालयहरुमा शिक्षकलाई प्रोत्साहन रकम प्रदान गरेर एकल शिक्षक विद्यालय सञ्चालनका लागि व्यवस्थापन गर्ने।
- शिक्षक होइन कि अनुदान देउ हामी चाहेको गुणस्तर दिन सक्छौं भन्ने स्थानीय तहका केही विद्यालयहरुलाई शिक्षक दरबन्दीको सट्टा अनुदान उपलब्ध गराइ नमूनाका रुपमा सञ्चालन गर्न अभिप्रेरित गर्ने।
- सबै विद्यालयहरुलाई सरोकारवालाहरुको व्यापक सहभागितामा विद्यालय सुधार योजना निर्माण र अद्यावधिक गर्न लगाइ सोही योजनाका आधारमा विद्यालयहरुमा स्थानीय स्रोतसाधन परिचालन गर्ने।
- राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुरूप सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउनका लागि व्यवहार कुशल सिपहरूलाई सिकाइ क्रियाकलापमा एकीकृत गर्नुका साथै अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने गरी सिकाइ सामग्री, विधि तथा क्रियाकलापमा परिमार्जन तथा सुधार गर्ने कार्यमा समन्वय र सहजीकरण गर्ने ।
- राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले निर्दिष्ट गरेअनसुार विद्यालय शिक्षालाई विविधता अनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउनका लागि स्थानीय परिवेशअनुकूल सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन, भाषिक विविधता अनुकूलको माध्यम भाषाको उपयोग तथा सामाजिक सांस्कृतिक विविधताको सम्मान र समावेश हुने गरी सिकाइ सामग्री, विधि तथा प्रक्रियाको प्रयोग गर्ने ।
- राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले निर्दिष्ट गरेअनसुार शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई परियोजना कार्य, प्रयोगात्मक कार्य र अनुभव एवम् अनुभूतिजन्य कार्यबाट सिक्ने गरी क्रियाकलापहरुको विकास एवम् सोको अभ्यास गर्ने कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक व्यवस्थापन गर्ने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

३.२.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि (Outcomes)

१. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा यस तहको उमेर समूहका सबै बालबालिकाको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू (Key results)

१. सबै बालबालिका गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाको पहुँचमा भई सहभागी भएको हुने ।

२. सम्बन्धित विद्यालयको सेवा क्षेत्र अन्तर्गतका बालबालिकाहरु सम्बन्धित विद्यालयमा नै अध्ययन गरेको हुने ।

३. संविधानको मर्म अनुसार आधारभूत शिक्षा निशुल्क र अनिवार्य रुपमा सञ्चालन भएको हुने ।:

४. अनाथ र गरीविको रेखामुनी रहेका परिवारका बालबालिकाहरुले सहज बातावरणमा अनिवार्य र निशुल्क आधारभूत शिक्षा हासिल गरेका हुने ।

५. सबै अभिभावकहरु बालबालिकाको आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य रुपले पूरा गराउनु पर्ने सवालमा सजग र जिम्मेवार भएको हुने ।

६. पेशाप्रति पर्याप्त समर्पण, सीप र सङ्ख्यामा भएका शिक्षकहरुले बालमैत्री वातावरणमा शिक्षण सिकाइ गरेको हुने ।

७. सबै विद्यालयले प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता (PMEC) पुरा गरेको गरी न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार तथा सिकाइ सामग्रीको उपलब्धता र आवश्यक सङ्ख्यामा योग्य, सक्रिय तथा उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई बालमैत्री र समावेशी वातावरणमा सिकाइ हुने ।

८. विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन र पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्धबाट बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार भएको हुने ।

९. आधारभूत शिक्षा पूरा गर्ने बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने ।

१०. विद्यालय शिक्षा प्रणाली प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील भएको हुने ।

११. विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइमा सहयोग भएको हुने ।

१२. शैक्षिक निकायमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास भई आधारभूत तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम भएको हुने ।

१३. विद्यालयहरु सञ्चार सूचना र प्रविधिको उपलब्धता र उपयोगको हिसावले सम्पन्न भएका हुने ।

१४. जीवन र जगतप्रति सकारात्मक सोच, श्रमप्रतिको श्रद्धा, व्यवहारकुशल सीप र सामाजिक आचरणको हिसावले आधारभूत तह पूरा गरेका बालबालिकाहरु उल्लेख गर्न लायक भएका हुने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

३.२.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका ३.३.६:
आधारभूत शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विद्यालयहरुको नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन ।	पटक	१	१	√	√	√	२		वडा पालिका र नगरपालिका
२	शिक्षक योग्यताका मापदण्ड र दरवन्दी निर्धारणका मापदण्ड तथा आधार पुनरावलोकन तथा परिमार्जन र कार्यान्वयन ।	पटक	१	√	√	√	√	१		सङ्घ शिक्षक व्यवस्थापन) (विकासको क्रियकलाप अनुसार र नगरपालिका
		विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	
३	विद्यालयमा मापदण्डअनुसार नपुग शिक्षकको व्यवस्था	शिक्षक नपुगेका विद्यालयहरु	√	√	√	√	√	√		नगरपालिका र प्रदेश सरकार
४	आधारभूत तहका सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना गर्ने कार्यको निरन्तरता।	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	१००	वडा र नगरपालिका
५	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास भवन तथा)कक्षाकोठा, फर्निचर, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान, घेराबार, खाजा घर(	अपुग विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	१००	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका विद्यालय भौतिक सुधारको) क्रिय ाकलाप अनुसार(
६	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	विद्यालय प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	१००	संघ, प्रदेश र नगरपालिका
		पटक	१				१	२		
७	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ मा भएका सम्पूर्ण प्रावधानहरुको कार्यान्वयन	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		संघ, प्रदेश र नगरपालिका (पाठ्यक्रम तथा मुल्ङकनको कृयाकलाप अनुसार)
८	कक्षा शिक्षण, विषयवस्तुको एकीकृत सिकाइ,	शिक्षक	२०	२०	३०	३०		१००		सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह

RAJAPUR EDUCATION PLAN

	व्यवहारकुशल सिपहरूको एकीकरण तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कनसम्बन्धी शिक्षक क्षमता विकास तथा बहुभाषिक सिकाइ सहजिकरण र विद्यार्थ परामर्श सेवा समेत।	प्रतिशत								शिक्षक व्यवस्थापन विकासको) क्रिय◌ाकलाप अनुसार (
९	विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन।	योजना तयारी पटक	१							संघ, प्रदेश तथा नगरपालिकाको आपसी सहकार्यमा स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन
		विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		
१०	सिकाइका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा वृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास	विद्यालय प्रतिशत	२०	३०	३०	२०		१००		संघीय सरकार र प्रदेश सरकारको लगानी र सहजीकरणमा नगरपालिकाबाट कार्यान्वयन।
११	शिक्षक तयारी, विकास र सहायता प्रणालीको पुनर्संरचना।	तयारी कोर्ष र कार्यक्रम विकास	२							विश्वविद्यालय, शिक्षक र नगरपालिकासित समन्वय
		सहायता संरचना	३							
१२	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध र दिवा खाजा सञ्चालन	विद्यालय प्रतिशत	५०	५०	१००	१००	१००	१००		संघ, प्रदेश तथा नगरपालिकाको सहकार्यमा दिवा खाजा तथा विद्यालय पोषण कार्यक्रम सञ्चालन
		विद्यार्थीहरु	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	
१३	विभिन्न किसिमका अपाङ्ता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	अपाङ्ग विद्यार्थी	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	संघ, प्रदेश तथा नगरपालिका
१४	नि शुल्क:शिक्षाको सुनिश्चितताका लागि - पाठ्यपुस्तक	विद्यार्थी	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	संघ, तथा स्थानीय तह (पाठ्यपुस्तक तथा छात्रवृत्तिका क्रियाकलाप अनुसारसमेत)
	- आर्थिक रूपमा विपन्नका लागि ड्रेस, स्टेशनरी इत्यादिका लागि छात्रवृत्ति	विपन्न विद्यार्थी	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	
	- अनाथ विद्यार्थीका लागि शिक्षा सहित खाना नाना र छानाको व्यवस्था	अनाथ विद्यार्थी	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	

RAJAPUR EDUCATION PLAN

	- सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	
१५	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा एकीकृत गरी सिकाइ सुधारमा प्रयोग गर्ने गरी कार्यान्वयन	विद्यालय प्रतिशत	४०	१००	१००	१००	१००	१००		संघ, प्रदेश तथा नगरपालिका
१६	स्थानीय पाठ्यक्रममा आधारित एक विद्यालय एक ब्यवसाय कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		नगरपालिकाले विद्यालयलाई बीउ, पूजी उपलब्ध गराएर सञ्चालन गर्ने ।
१७	शिक्षण सिकाइमा सुधार र बालमैत्री विद्यालयको विकासका लागि प्रस्तावमा आधारित अनुदान प्रणालीको कार्यान्वयन	आवेदक विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		नगरपालिका
१८	शिक्षक दरबन्दीको सट्टा अनुदानमा आधारित विद्यालयहरुका लागि कार्यक्रम	इच्छुक विद्यालय	१	१	१	१	१	५	६	संघ र प्रदेश सहजीकरणमा नगरपालिकाले कार्यान्वयन
१९	आधारभूत तहमा सञ्चालन गरिने परीक्षालाई थप व्यवस्थित ।	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	नगरपालिका क्रम तथा पाठ्य) नको क्रियाकलाप अनुसारमूल्याङ्क
२०	- शैक्षिक मानव संसाधन सूचना प्रणाली स्थापना	प्रणाली सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१		संघ, प्रदेश तथा नगरपालिका
	- विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीको क्षमता विकास र अभिभावक अभिमुखीकरण	विद्यालय प्रतिशत	३०	४०	३०			१००		
२१	सरकारी ढुकुटीबाट तलव खाने कुनै पनि पदमा जागीर खानका लागि कम्तीमा पनि आधारभूत तहको शिक्षा पूरा गरेको योग्यता निर्धारण गरी सोको कार्यान्वयन	कार्यविधि निर्माण	√					√	√	नगरपालिका
		कार्यान्वयन		√	√	√	√	√	√	

RAJAPUR EDUCATION PLAN

३.४ माध्यामिक शिक्षा

परिचय

शिक्षा ऐन, २०२८ अनुसार कक्षा ९ देखि १२ सम्मको शिक्षालाई माध्यामिक शिक्षा भनेर परिभाषित गरिएको छ। नेपालको संविधानले माध्यामिक तहको शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक स्थापित गरेको छ भने अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ ले पनि प्रत्येक नागरिकलाई माध्यामिक शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व राज्यको हुने उल्लेख गरेको छ। संविधानले एकातिर विद्यालय तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र रहने व्यवस्था गरेको देखिन्छ भने अर्कोतिर सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको साझा अधिकारभित्र पनि राखेको छ। संविधानका उल्लिखित प्रावधानहरूले आम नागरिकका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न एकल तथा साझा सूचीका आधारमा तीनै तहका सरकारलाई जिम्मेवार बनाउने स्पष्ट दिशा निर्देश गरेको छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति,२०७६ ले गुणस्तरीय माध्यामिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्दै यसबाट सिर्जनशीलता, रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी, सीपयुक्त एवम् उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्ने उद्देश्य राखेको छ। विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति, २०७६ ले विद्यालय तहदेखि नै परम्परागत मौलिक ज्ञान, प्रविधि तथा सिपका बारेमा अध्ययन-अध्यापन गरी वैज्ञानिक चिन्तन तथा सिर्जनशीलता अभिबृद्धि गर्ने रणनीति लिएको छ। माध्यामिक तहमा साधारण, परम्परागत र प्राविधिक धारमा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालनमा छन्। कक्षा ११ र १२ मा धारको विकल्पहरूसहित एकलपथीय पाठ्यक्रम लागू गरिएको छ। कक्षा १२ पछि उच्च शिक्षामा प्रवेश गर्न वा कामको संसारमा जान मार्ग प्रशस्त हुने व्यवस्था छ।

३.३.१ वर्तमान अवस्था

फ्लास रिपोर्ट २०८० अनुसार हाम्रो देशमा ११४९२ वटा माध्यामिक विद्यालयहरू छन्। कक्षा १-१० सम्मका माध्यामिक विद्यालयको सङ्ख्या ६६७२ वटा जस मध्ये ३५३३ वटा सामुदायिक (५३%) र ३१३९ वटा संस्थागत रहेका छन्। यसैगरी कक्षा १-१२ सम्म सञ्चालन भएका माध्यामिक विद्यालयहरूको सङ्ख्या ४८२० रहेको छ जस मध्ये ३६८३ वटा सामुदायिक (७६.४%) र ११३७ वटा (२३.६%) संस्थागत माध्यामिक विद्यालयहरू रहेका छन्।

माध्यामिक तह कक्षा ९-१२ सम्म १७७१५५५ जना विद्यार्थीहरू मध्ये कक्षा ९-१० सम्म १०४५०९२ जना (६०%) र कक्षा ११ -१२ मा ७२६४६३ जना (४०%) विद्यार्थीहरू अध्ययनरत छन्। सामुदायिक विद्यालय कक्षा ९-१० को हकमा ८३१४८८ (७६.७%) जना विद्यार्थीहरू छन भने संस्थागत मावि मा २५१२९२ (२३.७%) विद्यार्थीहरू अध्ययनरत छन्।

प्रदेशिक तथ्याङ्कलाई हेर्दा लुम्बिनी प्रदेशमा ५८०० वटा माध्यामिक विद्यालयहरू मध्ये ४५३१ वटा सामुदायिक र १२६९ संस्थागत विद्यालयहरू छन्।

मुलुकको माध्यामिक तहको शिक्षाको अवस्था अध्ययन गर्दा यस तहमा विद्यार्थीको पहुँचमा क्रमिक प्रगति भएको छ। फ्लास प्रतिवेदन २०८० अनुसार माध्यामिक तह (कक्षा ९-१२) मा कुल भर्ना दर र खुद भर्ना दर क्रमशः ८०.४% र ५७.९% पुगेको छ। कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये माध्यामिक तहको कक्षा १० र कक्षा १२ मा पुग्ने दर क्रमशः ६९.०% र ३७.२% मात्र रहेको देखिन्छ। यसले कक्षा ८ र कक्षा १० (एसईई) पछाडि ठूलो सङ्ख्यामा बालबालिकाहरूले विद्यालय छाड्ने गरेको देखाउँछ।

यस नगरपालिकाको २०८० शैक्षिक तथ्याङ्क अनुसार माध्यामिक तहमा जम्मा १४ वटा माध्यामिक विद्यालयहरू सञ्चालन छन्। जस मध्ये ९ वटा सामुदायिक र ५ वटा संस्थागत विद्यालय पर्दछन। यी माध्यामिक विद्यालयहरू मध्ये ६

RAJAPUR EDUCATION PLAN

वटा विद्यालयहरूमा मात्र ११-१२ कक्षा सञ्चालन रहेका छन् भने संस्थागत विद्यालयहरूमा कक्षा ११-१२ सञ्चालन शुन्य छ। त्यसैगरी माध्यामिक तह कक्षा ९-१० मा अध्ययनरत विद्यर्थीहरूको सङ्ख्या १६८७ र कक्षा ११-१२ मा १३३१ गरी जम्मा ३०१८ जना विद्यार्थीहरू अध्ययनरत रहेका देखिन्छन्। कक्षा ९-१२ मा छात्रा र छात्रको सङ्ख्या क्रमशः १७७६ र १२४२ रहेको देखिन्छ भने जनजाति, दलित, मधेशी तथा अपाङ्ग विद्यार्थी क्रमश; २४६३, १४२, ७ र ६ देखीन्छन् । यसैगरी यस पालिकामा संचालित संस्थागत विद्यालयमा कक्षा ९-१० मा जम्मा १४९ जना विद्यार्थीहरू अध्यनरत छन भने जस मध्ये ६६ जना छात्रा र ८३ जना छात्र रहेका छन् । उल्लेखित तथ्याङ्कहरूलाई विश्लेषण गर्दा यस नगरपालिकामा सामुदायिक विद्यालयको माध्यामिक तहमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कक्षा ९-१० मा ३८.२२ र कक्षा ११-१२ मा १३३.१ रहेको पाइन्छ।

यस नगरपालिका अन्तरगत माध्यामिक तहमा स्थायी, अस्थायी, राहत, अनुदान तथा नगर अनुदान शिक्षक गरी जम्म ५९ जना शिक्षकहरू कार्यरत छन्। जसमध्ये कक्षा ९-१० मा स्विकृत दरबन्दि १९ जना; राहत १३ जना; अनुदान २ र नगर अनुदान १५ जना गरी जम्मा ४९ जना शिक्षकहरू कार्यरत छन् भने कक्षा ११-१२ मा ८ जना अनुदान र २ जना नगर अनुदान गरी जम्मा १० जना शिक्षक कार्यरत रहेका छन्।

हाम्रो मुलुकमा विगत लामो समयदेखि नै विद्यालय र शिक्षकको क्षमता विकासलाई गुणस्तरीय शिक्षाको मुख्य आधारका रूपमा व्याख्या गरिदै आएको छ भने शैक्षिक संस्था भित्र सिकाइ संस्कार विकास गर्नु पर्छ भनेर बहस र पैरवीसमेत हुँदै आएको छ । विज्ञान शिक्षा परियोजना तथा माध्यामिक शिक्षा विकास परियोजनादेखि हाल सञ्चालनमा रहेको विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमसम्म क्षमता विकासले प्राथमिकता पाएको छ । कर्मचारीका लागि तालिम तथा अध्ययन भ्रमण, शिक्षकलाई पेसागत तालिम र अध्ययनको अवसर, प्रधानाध्यापकका लागि नेतृत्व विकास तालिम जस्ता पक्षमा काम पनि भइरहेका छन् । प्रधानानाध्यापकको छुट्टै पदको विकास गर्ने भन्ने नीति तय गरिए पनि कार्यान्वयन भएको छैन ।

संघीयता संरचनाअनुसार तीन ओटै तहबाट शिक्षाको व्यवस्थापन गर्ने कार्य भए पनि माध्यामिक तहसम्मको शिक्षा मूलतः स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्र राखिएको छ । शिक्षा विकाससँग सम्बन्धित संरचनाहरू पनि सोहिअनुसार बन्ने क्रममा छन् । शिक्षाको व्यवस्थापनका लागि स्थानीय तहमा शिक्षा सेवाका कर्मचारी रहने व्यवस्था छ । शिक्षकको पेसागत तालिमका लागि प्रदेश सरकारअन्तरगत तालिम केन्द्रहरू छन् । शिक्षकका केही पेसागत संगठनहरू तथा विभिन्न गैरसरकारी सङ्घ संस्थाले पनि विभिन्न किसिम र समयावधिका क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू संचालन गर्दै आएका छन् ।

चुनौति र अवसर

माध्यामिक शिक्षाका चुनौतिको रुपमा नि:शुल्क माध्यामिक शिक्षालाई नि:शुल्क किसिमबाट कार्यान्वयन गर्नु, माध्यामिक शिक्षाको पहुँचबाट बाहिर रहेका बालबालिकालाई विद्यालयमा ल्याउनु, विपन्न बालबालिका, विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका बालबालिका,   दुर्गम क्षेत्रका महिला, दलित, पिछडिएका वर्ग र लोपोन्मुख समुदायका बालबालिका, कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरूको माध्यामिक शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु, माध्यामिक तह विशेषत: कक्षा १० बाट कक्षा ११ को संक्रमण दर तथा माध्यामिक तहमा खुद भर्नादर बढाउनु ,सूचना तथा सञ्चार लगायतका प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तारमा विस्तार गर्नु, शिक्षकको पेशागत समर्पण र दक्षतामा वृद्धि र सिकाइमा प्रभावकारी ढङ्ले त्यसको प्रयोग गरी सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्नु, डिजिटल डिभाईडलाई कम गर्नु, सबै माध्यामिक विद्यालयमा न्यूनतम सक्षमताका अवस्था पूरा गरी विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउनु, संघीय संरचनाअनुरूप माध्यामिक शिक्षाको व्यवस्थापन तथा सञ्चालनका लागि नीतिगत, कानुनी तथा संरचनागत स्वरूपको विकास तथा कार्यान्वयन र संस्थागत क्षमता विकास गर्नु ,विद्यालय शिक्षा पद्धतिलाई विद्यार्थीको सिकाइप्रति उत्तरदायी बनाउनु, विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा विकास गर्नु , आधारभूत तहको परीक्षा प्रणालीमा सुधार गरी माध्यामिक शिक्षाको प्रविष्टीलाई स्तरीय बनाउनु , शिक्षकको वृत्ति विकासलाई पारदर्शी, नतिजामा आधारित र अनुमानयोग्य बनाई व्यवस्थित गर्नु ,विद्यालय शिक्षालाई

RAJAPUR EDUCATION PLAN

विविधताअनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउनु ,आवश्यक विषयगत शिक्षक दरवन्दीको व्यवस्था गरी विद्यालयमा सक्षम र योग्य विद्यालय जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नु आदिलाई लिन सकिन्छ ।

संघीयताको संक्रमणकालिन अवस्था, कर्मचारीहरूको समायोजन, स्थानीय र प्रदेश तहको संरचना, कानुन र व्यवस्थापकीय स्पष्टताको अभाव, शिक्षक व्यवस्थापन, विद्यालय शिक्षक र शिक्षक विद्यार्थीको उच्च अनुपात, विद्यालयमा राजनीतिक हस्तक्षेप, विद्यालय सुपरिवेक्षण, शैक्षिक गुणस्तर र सान्दर्भिकता, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा विस्तार, माध्यामिक शिक्षामा न्यून लगानी, तीनवटा तहका सरकारहरुबीचको समन्वय र सहकार्य तथा शिक्षासम्बन्धी अधिकारको साझा बुझाईमा अस्पष्टता, मेधावी व्यक्तिहरुको शिक्षण पेशामा आकर्षण, शिक्षकको पेसागत विकास, संस्थागत विद्यालयलाई सेवामूलक बनाउँदै लैजाने कार्य, माध्यामिक शिक्षालाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील (Resilient) बनाउने कार्य, शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग, शिक्षक तालिमको प्रभावकारी कार्यान्वयन, विद्यालय र नतिजामा आधारित सुपरिवेक्षण आदि पनि माध्यामिक शिक्षाका चुनौतिहरु हुन् ।

नेपालको संविधान (२०७२) को मौलिक हक सम्वन्धी व्यवस्थाले गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको समतामूलक समावेशी र पहुँचको सिद्धान्तलाई अपनाएको र शिक्षालाई हरेक नागरिकको मौलिक अधिकार र राज्यको दायित्व बनाएको स्थिति रहेको छ । संविधानको धारा ३१ मा प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट माध्यामिक शिक्षा निःशुल्क पाउने हक हुनेछ भनेर ग्यारेण्टी गरिएको छ । संविधानको त्यही धाराले अपांगता भएका र आर्थिक रुपले बिपन्न नागरिकलाई उच्च शिक्षासम्म समेत शिक्षा निशुल्क हुने ब्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै, दलितको लागि पनि नेपालको संविधानको धारा ४० ले उच्च शिक्षासम्म छात्रवृत्तिसहित नि:शुल्क हुने ब्यवस्था गरेको छ । संविधानको धारा ५१ ले शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, ब्यावसायिक, सीपमूलक, रोजगारमूलक एबम् जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवम् राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने नीति अंगिकार गरेको छ । त्यही धाराले शिक्षा क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्दै शिक्षामा भएको निजी क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र ब्यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाउने भनेर निर्देशन गरेको छ । उल्लिखित कुराहरुलाई अवसरको रुपमा लिन सकिन्छ ।

शिक्षा नीति २०७६ ले कक्षा १० वा माध्यामिक शिक्षा परीक्षा सञ्चालन गर्न, शिक्षकको पेशागत विकास गर्न, शिक्षक बढुवासम्बन्धी कार्य सम्पादन गर्न र विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना तथा समग्र विद्यालय शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि स्थानीय तह र विद्यालयहरुलाई जिम्मेवार हुने गरी नीति अगाडी सारेको छ । उक्त नीतिले सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका अधिकार तथा जिम्मेवारीहरुलाई थप स्पष्ट बनाएको छ । यस नगरपालिकाका माध्यमिम विद्यालयहरु प्राविधिक शिक्षातर्फ आकर्षित हुदै माध्यामिक तहमा विभिन्न स्ट्रिमका प्राविधिक कक्षाहरु सञ्चालन गरिरहेका छन् । शिक्षाका उल्लिखित सन्दर्भहरुलाई समेत अवसरको रुपमा हेर्न सकिन्छ ।

३.३.२ उद्देश्य

यस योजनाको माध्यामिक शिक्षा उपक्षेत्रको समग्र उद्देश्य माध्यामिक शिक्षामा सबैको पहुँचलाई सुनिश्चित गर्दै शिक्षालाई प्रतिस्पर्धी, प्रविधिमैत्री, रोजगारमूलक र उत्पादनमुखी बनाई नगरपालिका र समग्र मुलुकको निम्ति मध्यमस्तर र उच्च शिक्षाका निम्ति अब्बल दर्जाको मानव संशाधन विकास गर्नु रहेको छ भने यस अन्तर्गतका उद्देश्यहरू निम्न अनुसार रहेका छन् :

- माध्यामिक शिक्षामा सबैको पहुँच र विद्यार्थी टिकाउदर बढाउन उनीहरुकै रुचि र आवश्यकता अनुसारको साधारण र प्राविधिक तथा व्यावसायिक माध्यामिक शिक्षामा अवसर प्रदान गर्नु ।
- माध्यामिक शिक्षालाई 'सिक्दै कमाउँदै' को अवधारणा अनुसार विद्यालय परिवेश सुहाउँदो एक विद्यालय एक कार्यक्रम मार्फत विद्यार्थीमा अत्मनिर्भरता र श्रम प्रति सम्मान गर्ने भावनाको विकास गर्नु ।
- माध्यामिक शिक्षालाई नगरपालिकाको मौलिक ज्ञान सिप, नैतिक मूल्य , स्वाभिमानी एवम् स्वयमसेवी भावना, साँस्कृतिक विविधता र पहिचानको आधार स्तम्भको रुपमा स्थापित गर्नु ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- निजी लगानीमा सञ्चालनमा आएका माध्यामिक विद्यालयको नियमन गरी नाफामूलकबाट सेवामूलकमा रुपान्तरण गर्न संघ एवम् प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्नु ।
- उच्च शिक्षा अध्ययनका लागि विषयगत लम्बीय सम्बन्ध र आधार स्थापित हुने गरी नगरपालिकाका माध्यामिक विद्यालयहरुमा ऐच्छिक विषयको पठन पाठनमा विविधता ल्याउनु ।
- माध्यामिक विद्यालयमा भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया र सिकाइ वातावरणमा सुधार गरी गुणस्तर अभिबृद्धि गर्नु ।

३.३.३ रणनीतिहरु

- माध्यामिक शिक्षा प्राप्त गर्ने सबैका लागि पहुँच सुनिश्चित गर्न र टिकाउ दर बढाउन विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- संघीय मापदण्ड अनुसार नगरपालिकाले आवश्यक समन्वय गरी विद्यालय नक्साङ्कन मार्फत माध्यामिक विद्यालयको स्थापना गर्ने ।
- नगरपालिकाले सर्वेक्षण गरी बहुआयामिक गरिबीको क्षेत्रभित्र परेका आर्थिक रुपले विपन्नहरुका लागि अवाश्यकताको अधारमा साधारण, प्राविधिक तथा व्यवसायिक माध्यामिक शिक्षामा समन्यायिक अवसर प्रदान गर्न विद्यार्थी वित्तीय सहायता कोष स्थापना गरी लागु गर्ने ।
- विद्यार्थीको नियमितता र टिकाउदर बढाउन तथा कक्षा छाड्ने दर न्युनिकरण गर्न शिक्षक , वि.व्य.स. , शि. अ. संघ र जनप्रतिनिधिको प्रतिनिधित्व रहेको अभिभावक समन्वय टिम बनाइ अभियान सञ्चालन गर्ने ।
- विद्यार्थीको रुचि र आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी उनीहरुकै संलग्नतामा सम्पादन हुने गरी व्यावहारिक किसिमले शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरुको ढाँचा तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा ११ र १२ मा विज्ञान विषय अध्ययनकालागि आकर्षण बढाउन पर्याप्त पूर्वाधार सहित विद्यार्थीहरुलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने ।
- नगरपालिकाका प्रतिभाशाली विद्यार्थीलाई योग्यताका आधारमा माध्यामिक शिक्षा अध्ययन गर्नका लागि सहयोग प्रदान गर्ने कार्यक्रमको थालनी गर्ने ।
- सिकाइ र सीपको तादात्म्यता मिलाइ आर्थिक सबलीकरण गर्न विद्यालयको परिवेश र स्रोत साधनको उपलब्धताको आधारमा कृषि, तरकारी,फलफूल, मेकानिक्स , सिलाइ बुनाइ , कुक, पशुपंक्षी पालन जस्ता कार्यक्रम लागु गर्ने ।
- सैद्धान्तिक तथा प्राज्ञिक ज्ञानलाई गरी खाने शिक्षाको रुपमा रुपान्तरण गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।
- पढ्दै कमाउदै कार्यक्रम अन्तरगत हासिल गरेका सीप र दक्षता उल्लेख भएको सीप प्रमाणपत्र (Skill Certificate) उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाउने ।
- प्रदेश र संघसँगको समन्वयमा पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमलाई विद्यार्थीहरुको आन्तरिक मूल्याङ्कन कार्यसँग जोडी विद्यार्थीहरुमा व्यावसायिक सीप प्रवर्धन गर्न विद्यार्थी ऋण सहुलियत कार्यक्रम समेत विकास गरी सञ्चालन गर्ने ।
- सघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्यका आधारमा माध्यामिक तहमा पठनपाठन हुने विषयका साथसाथै मानव मूल्य, स्थानीय सस्कृति, पूर्वीय दर्शनमा आधारित विषयवस्तुलाई सिकाइमा अन्तरघुलन गरी सेवाभावले ओतप्रोत नैतिकवान, इमानदार र खुसी नागरिक उत्पादन गर्ने कुरालाई उच्च प्राथमिकता दिने ।
- स्थानीय भाषा तथा सँस्कृति, इतिहास सम्बन्धी स्थानीय भौगोलिक परिवेश सुहाउँदो ज्ञान तथा सिप समावेश गरी जीवनोपयोगी सीपसंग आबद्ध गर्ने ।
- स्थानीय तहले विद्यालयसंग समन्वय गरी माध्यामिक तहको कक्षा ११ र १२ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुलाई प्रकोप, संकट तथा महामारी लगायतका विपतको बेला स्वयम् सेवा गर्ने गरी आवश्यक पूर्व अभ्यासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- निजी लगानीका विद्यालयहरुको प्रभावकारीताका लागि आवश्यक नीतिगत र कानूनी व्यवस्था गरी त्यस्ता शैक्षिक संस्थाहरुलाई सेवामूलक बनाउन संघ एवम् प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने ।
- निजी लगानीका विद्यालयहरुसँग उनीहरुको बारेमा कुनै पनि निर्णयहरु सम्पादन गर्दा उनीहरुको सहभागिता र सहमतिलाई प्रमुख आधार बनाउने ।
- स्थानीय तहद्धारा निजी लगानीका विद्यालयहरुको पाठ्यक्रम, भौतिक वातावरण, शिक्षक तथा कर्मचारी एवम् आर्थिक व्यवस्थापन लगाएतका विषयमा नियमन गर्ने ।
- सामुदायिक विद्यालय नभएको सेवा क्षेत्रमा स्थापना भएर निशुल्क माध्यामिक शिक्षा प्रदान गर्न योगदान गर्ने संस्थागत विद्यालयहरुलाई विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा अनुदान दिने पद्धतिको विकास गर्ने ।
- विषय र विधिका हिसावले विद्यालय शिक्षादेखि नै विज्ञान, प्रविधि, ईन्जिनियर, कला र गणित (STEAM) को सिकाइलाई अन्तरसम्बन्धित गर्दै लग्ने ।
- सबै जसो माध्यामिक विद्यालयहरुमा ऐच्छिक विषयको पठन पाठनमा विविधता ल्याउन विषयगत दक्षता हासिल गरेका शिक्षकहरुको समन्यायिक व्यवस्थापन मिलाउने ।
- पालिकाभित्र स्रोत र साधनका हिसावले समेत सबै माध्यमकि विद्यालयहरुमा सबै किसिमका विषयहरुको पठनपाठन नगरी माध्यामिक विद्यालयहरुमा पठनपाठन हुने ऐच्छिक विषयहरुलाई माध्यामिक विद्यालय अनुसार फरक विद्यालयमा फरक विषय पठनपाठन हुने गरी आवश्यक व्यवस्थापन गर्ने ।
- कक्षाकोठाको वातावरण सिकाइमैत्री, बालमैत्री, र अपाङ्गमैत्री हुनुका साथै छापामय बनाउन आवश्यक पहल गर्ने ।
- विद्यालयहरुमा कम्प्युटर ल्याव, पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला बनाउन थप कक्षाकोठा र सामग्रीको व्यवस्था मिलाउने ।
- हरेक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि विस्तार गर्दै डिजिटल डिभाईड कम गरिने र शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि बढाउने ।
- माध्यामिक तहमा (STEAM-Approach) को माध्यमबाट विद्यार्थीहरुमा व्यवहार कुशल सिपको विकास गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- संघीय सरकार, प्रदेश सरकारबाट नमुना विद्यालयको रूपमा छनोट भएका विद्यालयका साथै नगरपालिका आफैले समेत एक वडामा एक विद्यालयलाई अनुकरणीय विद्यालय घोषित गरी तिनका नमुनायोग्य कार्यलाई अन्य फिडर विद्यालयहरुमा पनि लागु गर्न आवश्यक स्रोत सामग्री सहित पहल गर्ने ।
- विद्यालयको गुणस्तरीय शैक्षिक विकास तथा व्यवस्थापनका लागि विभिन्न संघ संस्था, अभिभावक लगायत सम्पुर्ण सरोकारवालाको अपनत्व बृद्धि गर्ने ।
- माध्यामिक तहका कक्षाहरुमा विषयगत सिकाइको सहजता र सम्बन्ध स्थापित गर्न कक्षागत कक्षाकोठाका अतिरिक्त विषयगत सिकाइ कक्षाकोठा तयार गरी सहजीकरण गर्ने ।
- माध्यामिक तहका कक्षाहरुमा विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि आफैले योजना निर्माण (Planning of Learning Achievement by Students- PLAS) गरी अध्ययन गर्ने कार्यालाई कार्यान्वयन गर्ने ।
- माध्यामिक विद्यालयहरूलाई नियमन एवम् पुरष्कृत गर्न सङ्घ र प्रदेशसंग समन्वय गरी उत्तरदायित्व र कार्यसम्पादन परीक्षण पद्धति लागू गर्ने ।
- विद्यालय (संस्थागत समेत) हरुको नियमन, अनुगमन र सुपरीवेक्षण गरी बस्तुगत प्रतिवेदन उलब्ध गराउन र विद्यालयहरुले गरेको राम्रा अभ्यासहरुलाई सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरुको बीचमा आदानप्रदान गर्नका लागि विशेषज्ञ सम्मिलित शिक्षाका निवृत्त अधिकृत, निवृत्त प्रधानाध्यापक र शिक्षक सहितको तेश्रोपक्षसँग सम्झौता गरी अनुगमन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

३.३.४ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि (Outcomes)

माध्यामिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई नगरपालिका र समग्र मुलुकको आवश्यकता अनुसार सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार हुने।

ख) प्रमुख नतिजाहरू (Key results)

१. सबै बालबालिकाहरूलाई नि:शुल्क माध्यामिक तहको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित भई खुद भर्ना तथा टिकाउ दरमा वृद्धि भएको हुने।
२. सबै माध्यामिक विद्यालयले आधारभूत मापदण्ड पुरा गरेको हुने।
३. माध्यामिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तर विकासका लागि पाठ्यक्रम, पाठ्य सामग्रीमा परिमार्जन, सहजीकरणमा सूचना र प्रविधिको समुचित प्रयोग र उचित सिकाइ वातावरणको निर्माण भएको हुने।
४. माध्यामिक शिक्षा पूरा गर्ने सबै बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने।
५. माध्यामिक शिक्षाको भर्ना, सहभागिता तथा सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा आर्थिक लगायतका समता सूचकमा सुधार भएको हुने।
६. शिक्षा प्रणाली प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील भएको हुने।
७. विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइलाई सहयोग भएको हुने।
८. शैक्षिक निकायमा कार्यरत जनशक्तिको पेशागत क्षमता र समर्पणमा विकास भई माध्यामिक तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम भएको हुने।
९. पर्याप्त सीप र सङ्ख्यामा भएका दक्ष र पेशाप्रति समर्पित शिक्षकहरुले बालमैत्री वातावरणमा शिक्षण सिकाइ गरेको हुने।
१०. सबै अभिभावकहरु बालबालिकाको आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य रुपले पूरा गराउनु पर्ने सवालमा सजग र जिम्मेवार हुने।
११. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरुमा सिर्जनशिलता र नविनता प्रदर्शन गरी शैक्षिक उपलब्धिमा सुधार गर्ने विद्यालय, शिक्षक र विद्यार्थीहरु सम्मानित र पुरष्कृत भएका हुने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

३.३.५ प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका ३.४.: माध्यामिक शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	निःशुल्क माध्यामिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने कानुन, कार्यविधि, निर्देशिकाहरूको तयारी र कार्यान्वयन।	पटक	१	√	√	√	√	१	१	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२	विद्यालयमा नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन।	पटक	१	१	√	√	√	१		नगरपालिका
३	शिक्षक योग्यताका मापदण्ड र दरबन्दी निर्धारणका मापदण्ड तथा आधार पुनरावलोकन तथा परिमार्जन र कार्यान्वयन।	पटक	१	√	√	√	√	१		सङ्घ (शिक्षक व्यवस्थापन विकासको क्रियकलाप अनुसार) र नगरपालिका
		विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	
४	विद्यालयमा मापदण्डअनुसार नपुग शिक्षकको व्यवस्था।	दरबन्दी नपुग विद्यालय	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका र प्रदेश सरकार
५	सिर्जनात्मक क्रियाकलापका लागि विद्यालयहरूलाई प्रस्ताव र कामका आधारमा प्रोत्साहन अनुदान	इच्छुक विद्यालय	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
६	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान, घेराबार, खाजा घर आदि)	विद्यालय प्रतिशत	२५ %	२५%	२५%	२५%	२५%	१००%	सबै	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका (विद्यालय भौतिक सुधारको क्रियाकलाप अनुसार)

RAJAPUR EDUCATION PLAN

७	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	विद्यालय प्रतिशत	२५ %	२५%	२५%	२५%	२५%	१००%	सबै	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
		पटक	१				१	२		
८	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ मा भएका सम्पूर्ण प्रावधानहरुको कार्यान्वयन	कक्षा प्रतिशत	२५	२५	२५	२५		१००	१००	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको आपसी समन्वयमा (पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनको क्रियाकलाप अनुसार)
९	व्यवहार कुशल सीपहरूको एकीकरण तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी शिक्षक क्षमता विकास	शिक्षक प्रतिशत	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह (शिक्षक व्यवस्थापन विकासको क्रियाकलाप अनुसार)
१०	विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन	योजना तयारी पटक	१							योजना निर्माणमा सङ्घ र प्रदेश सरकारको समन्वयमा नगरपालिकाबाट कार्यान्वयन
		विद्यालय	७	७	७	७	७	७	७	
११	सिकाइका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतको प्रयोगमा वृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास	विद्यालय प्रतिशत	२०	३०	३०	२०	१००	१००	१००	संघीय सरकार र प्रदेश सरकारको समन्वय र सहजीकरणमा स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन।
१२	माध्यामिक शिक्षामा विज्ञान, प्रविधि, ईन्जिनियरिङ्, कला र गणित शिक्षा (STEAM) जस्ता विषयहरूको सिकाइलाई अन्तरसम्बन्धित गर्ने र विज्ञान, गणित तथा कम्प्युटर विज्ञान विषय अध्ययनका लागि अवसर बढाउने कार्य संचालन।	विद्यालय प्रतिशत	२०	२०	२०	२०	२०	१००		सङ्घ, प्रदेश तथा नगरपालिकाको सहकार्य सहलगानीमा
१३	विभिन्न किसिमका अपाङ्ता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	विद्यार्थी सङ्ख्या	√	√	√	√	√			सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका

RAJAPUR EDUCATION PLAN

१४	विव्यस, पिटीए पदाधिकारीको क्षमता विकास	प्रतिशत	२५	३०	३०	१५		१००		प्रदेश तथा स्थानीय तह
१५	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा एकीकृत गरी सिकाइ सुधारमा प्रयोग गर्ने गरी सुधार गर्ने	विद्यालय प्रतिशत	४०	१००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका (पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनको क्रियाकलाप अनुसार
१६	सघ र प्रदेशसँगको सहकार्यमा पढ्दै र कमाउदै कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय प्रतिशत	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००	संघ र प्रदेश सरकारसँगको सहकार्यमा ।
१७	माध्यामिक तहमा सञ्चालन गरिने परीक्षालाई थप व्यवस्थित ।	माध्यामिक विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		नगरपालिका (पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनको क्रियाकलाप अनुसार
१८	विद्यालयहरुमा सिकाइ उपलब्धि सुकारका लागि PLAS कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सङ्घ, प्रदेश तथा नगरपालिका
१९	विशेषज्ञ सम्मिलित तेश्रो पक्षबाट विद्यालयको अनुगमन, सुपरीवेक्षण र प्रतिबेदन ।	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	नगरपालिका

RAJAPUR EDUCATION PLAN

RAJAPUR EDUCATION PLAN

३.४ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम

परिचय

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकास आजको अपरिहार्य आवश्यकता हो । यो शिक्षा श्रम, सीप, रोजगारी र उत्पादनसँग प्रत्यक्ष रुपमा जोडिएको हुन्छ । यसका अतिरिक्त यो शिक्षा समाज र समग्र मुलुकको समृद्धिसँग जोडिएको हुन्छ । त्यसैले पनि हाम्रो जस्तो बसिबसी खानका लागि पढ्नु पर्छ भन्ने मानसिकताले घर गरेको समाजमा गरिखाने शिक्षालाई प्राथमिकता दिएर कार्यान्वयन नगर्दासम्म मुलुकको समुन्नति सम्भव देखिदैन । उल्लिखित विषयलाई आत्मसात गरी सरकारले गरिखाने शिक्षा अर्थात प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विकास र बिस्तारलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर प्रत्येक स्थानिय तहसम्म यसको पहुँच विस्तार गरी सीपयुक्त दक्ष जनशक्ति उत्पादन गरेर स्वदेशमै रोजगार एवं स्वरोजगारका अवसरहरु श्रृजना गर्दै कामका लागि विदेश जाने युवाहरुलाई स्वदेशमै आत्मनिर्भर बनाउने लक्ष्य लिएको छ ।

जुन मुलुकले आफ्नो स्रोत साधनको प्रयोग र परिचालन गर्न सक्ने जनशक्ति उत्पादन गर्न सक्दैन, त्यो मुलुकले युग अनुकुल आफुलाई बदल्न पनि सक्दैन । अत: यसका लागि शिक्षालाई सीपसँग, सीपलाई रोजगारी र उत्पादनसँग र उत्पादनलाई बजारसँग जोड्न सक्ने शिक्षा प्रणालीको विकास र विस्तार गर्न आवश्यक छ । विद्यालय शिक्षाको अन्तिम तह माध्यामिक तहको शिक्षाले नागरिकलाई जीवन निर्वाह गरेर खान सक्ने आधारभूत व्यावसायिक सीप र दक्षता सहितको श्रम शिक्षा दिनु जरुरी छ । माध्यामिक तहको शिक्षाको उत्पादन कम्तिमा पनि स्थानीय स्तरमा उपलब्ध स्रोत साधनमा आधारित व्यावसायिक सीप र उद्यमशिलताको माध्यमबाट श्रम गरेर जीवनयापन र आय आर्जनमा संलग्न भई आत्मनिर्भर र स्वाबलम्बी जीवन जिउन सक्ने हुनुपर्छ । यसै कुरालाई मध्यनजर राखी माध्यामिक तह कक्षा ९–१२ मा प्राविधिक धारको पठनपाठन सुरु गरिएको भएता पनि कक्षा ९ मा प्राविधिक धारमा विद्यार्थी भर्ना गर्दा गुणस्तर भन्दा पहुँचलाई प्राथमिकता दिने गरी कोर्स डिजाइन गरिएको र कक्षा ११–१२ मा पुगेपछि साइन्सको कोर्स थप गरिएको कारण कठिनाइस्तर बढेकोले प्राविधिक धार पूरा गर्ने विद्यार्थीहरुको दर न्यून रहेको छ ।

३.४.१ वर्तमान अवस्था

नेपालमा हाल बिभिन्न १२ वटा बिषयगत मन्त्रालयहरुले प्राबिधिक शिक्षा र सीपमूलक तालिमसँग सम्बन्धित रोजगारमूलक तथा स्वरोजगार सिर्जना गर्ने कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आएका छन । यसमध्ये पनि ६ वटा मन्त्रालयहरु (कृषि तथा पशुपंक्षी विकास, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन, शिक्षा, बिज्ञान तथा प्रबिधि र स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, श्रम तथा रोजगार र उद्योग तथा वाणिज्य) ले मुख्यरुपमा प्राविधिक शिक्षा र तालिमका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरेको देखिन्छ। यसरी नै शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको २०८० को फ्लास प्रतिवेदनका आधारमा भन्नु पर्दा मुलुकभर प्राविधिक शिक्षा तर्फ टिएसएलसीका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने शिक्षालयहरुको सङ्ख्या ४५५, डिप्लोमा तहको कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने शिक्षालयहरुको सङ्ख्या ४६५ र दुबै प्रकारका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने विद्यालयहरुको सङ्ख्या १८६ रहेका छन् । त्यसरी नै लुम्बिनी प्रदेशमा टिएसएलसीका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने शिक्षालयहरुको सङ्ख्या ७४, डिप्लोमा तहको कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने शिक्षालयहरुको सङ्ख्या ७८ र दुबै प्रकारका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने विद्यालयहरुको सङ्ख्या ३३ रहेका छन् । यसरी नै कक्षा ९ देखि १२ सम्म प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन गर्ने विद्यालयहरुको सङ्ख्या ८७९ र त्यहा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुको सङ्ख्या २०३०६ जना रहेका छन् जस्मा छात्राको सङ्ख्या ८३९८ र छात्रहरुको सङ्ख्या ११९०८ रहेको छ ।

हाल हाम्रो राजापुर नगरपालिकाको एउटा मात्र विद्यालयमा प्राविधिक धारतर्फ बाली विज्ञान विषयको अध्ययन अध्यापन हुन्छ । जग्गाजमीन र भौतिक पूर्वाधार विकासका हिसावले राजापुरका अन्य विद्यालयहरु पनि प्राविधिक शिक्षा त्यसमा पनि विशेषगरी कृषि विषय पठनपाठनका लागि सक्षम छन् । बर्दिया आफैमा पनि नेपालमा अन्नको भण्डार भनेर चिनिएको जिल्ला हो त्यसमा राजापुर नगरपालिका अझै कृषि एवम माछापालनको हिसावले उन्नत र सम्भावनायुक्त पालिका हो । यहाँका माछा लुम्बिनी

कर्णाली र सुदूर पश्चिम प्रदेशसम्म प्रख्यात छन् । विद्यालयहरुमा प्राविधिक धारसँग जोडेर अर्थात पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमसँग जोडेर प्राविधिक एवम् गरिखाने शिक्षालाई विद्यार्थीहरुको व्यावसायिक सिप विकास र आयआर्जनसँग जोडेर सञ्चालन गर्न सक्ने अवस्था प्रचूर देखिन्छ ।

चुनौति र अवसर

प्राविधिक तथा व्यावसायिकको सन्दर्भमा कक्षा ९ देखि कक्षा १२ को प्राविधिक धारको पाठ्यक्रमलाई अधिकांश विद्यार्थीलाई आकर्षित गर्नेगरी परिमार्जन गर्नु, प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाको पाठ्यक्रममा राष्ट्रियता, नैतिकता र मानवमूल्य जस्ता विषयवस्तुहरुको अन्तरघुलन गरी समावेश गर्नु, शिक्षालाई सीप, सीपलाई रोजगारी, रोजगारीलाई उत्पादन र उत्पादनलाई बजार प्रणाली सम्म आबद्ध गर्ने गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको प्रणालीगत विकास तथा विस्तार गर्नु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई उद्धमशीलता विकासमा केन्द्रित गर्नु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा सार्वजनिक क्षेत्रको बृद्धि र लागत साझेदारी सिद्धान्तका आधारमा स्रोत परिचालन गर्नु, प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाको लागि आवश्यक पर्ने भौतिक पूर्वाधार, ल्याब लगायत उक्त धारको कार्यक्रम संचालनका लागि दक्ष र अभिप्रेरित जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु, प्राकृतिक स्रोत साधनमा आधारित प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षालाई प्रवर्धन गर्नका लागि आवश्यक पर्ने अध्ययन अनुसन्धान गर्नु, प्राबिधिक र व्यावसायिक शिक्षा संचालनको लागि आवश्यक पर्ने बजेटको व्यवस्थापन गर्नु, राजनीतिक र नागरिक इच्छाशक्ति र प्रतिबद्धतासहितको ठोस योजना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक व्यवस्थापन गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतिहरु हुन ।

राजापुर नगरपालिकाका माध्यामिक विद्यालयहरुले प्राविधिक र व्यावसायिक प्रकृतिका विषयहरु पठनपाठन आरम्भ हुनु, राजापुरका अन्य विद्यालयहरु समेत पढ्दै कमाउदै कार्यक्रम र प्राविधिक शिक्षाको हिसावले उपयुक्त र उर्वर हुनु, नगरपालिका भित्र प्राविधिक एसएलसी र डिप्लोमा तहका कार्यक्रमहरु सञ्चालनमा हुनु, कृषि, पशुपालन, इञ्जिनियरिङ, इलेक्ट्रिसिटी र इलोक्ट्रोनिक तर्फको प्राविधिक शिक्षा सञ्चालनका लागि नगरपालिकाको परिवेश अनुकूल हुनु, प्राविधिक शिक्षा प्राप्त गरेकf विद्यार्थीहरुले बेरोजगार बस्नु नपरेको कारण नागरिकहरुको प्राविधिक शिक्षा तर्फको आकर्षण बढ्नु नगरपालिकाभित्रै विश्व विद्यालय स्तरको कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान सञ्चालन हुनु आदि यस नगरपालिकाका प्राविधिक शिक्षा तर्फका अवसरहरु हुन् ।

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदेश सरकारको उच्च प्राथमिकतामा पर्नु, विद्यालयदेखि उच्च शिक्षासम्म प्राविधिक शिक्षालाई प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गर्नका लागि सरकारी नीति र कार्यक्रमहरू लागू हुँदै गएको अवस्था हुनु, सीटिइभिटी अन्तर्गतका बिभिन्न तहका सिपमुलक र उद्यमशीलमा आधारित व्यावसायिक र रोजगारमुलक प्रकृतिका प्राविधिक विषय र कार्यक्रमहरूलाई व्यवस्थित बनाउन सकिने आधार हुनु, उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत र साधनको अधिकतम उपयोग गर्दै परम्परागत सीप र प्रविधिलाई व्यावसायिक सीप र रोजगारीसँग जोड्नका लागि उपयुक्त वातावरण हुनु, राजापुर लगायत समग्र बर्दियाको परिवेश खाद्यान्न र माछापालनका लागि अनुकूल हुनु आदिलाई समेत प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाको क्षेत्रका अवसरको रूपमा लिन सकिन्छ ।

३.४.२ उद्देश्य

यस योजनाको प्रस्तुत उपक्षेत्रको समग्र उद्देश्य राजापुर नगरपालिका लगायत समग्र मुलुकमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधनहरूको प्रयोग र परिचालन गर्दै आर्थिक उपार्जन र समृद्धिको साधक प्राविधिक, व्यावसायिक र उद्यमी जनशक्ति उत्पादन गर्ने रहेको छ भने यससँग सम्बन्धित विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

- प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको विकास र विस्तार गरी क्षमता विस्तार गर्नु ।
- प्राविधिक, व्यावसायिक र सिपमूलक शिक्षामार्फत आयआर्जन र रोजगारीका अवसर वृद्धि गर्नु ।

- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसरहरुलाई समतामूलक पहुँच स्थापित गर्दै देश विकासका लागि योग्य, सक्षम, सिपयुक्त र उद्यमशील जनशक्ति उत्पादन गर्नु।
- श्रमप्रति श्रद्धा र सम्मान गर्ने भावना र श्रम गर्ने अभिवृत्तिमा अभिवृद्धि गर्दै शिक्षालाई सिप, सिपलाई रोजगारी, रोजगारीलाई उत्पादन र उत्पादनलाई समृद्धिसँग आबद्ध गर्ने।

३.४.३ रणनीति

- पालिकाभित्र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका क्षेत्रमा आवश्यक जनशक्ति उत्पादनका लागि स्थानीय विद्यालय, प्रदेश प्राविधिक शिक्षालय तथा संघीय र प्रदेश विश्वविद्यालयसँग सहकार्य गर्ने।
- प्राविधिक शिक्षाका गतिविधिलाई प्रयोगात्मक,व्यावहारिक र समयानुकूल वनाउन शैक्षिक संस्थाले उद्योग, व्यापार, विभिन्न संघसंस्था लगायतका सरोकारवाला र समूदायसँग सहकार्य र लागत साझेदारी गर्ने प्रबन्ध गर्ने।
- राजापुर नगरपालिकामा संञ्चालित प्राविधिक शिक्षाका कक्षा ९ -१२ का लागि छुट्टै भवनमार्फत सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक कक्षा सञ्चालन गर्ने ।
- पालिकाभित्रका विद्यालयमा सम्भाव्यताका आधारमा विद्यालयको हावापानी,परिवेश, स्थानीय माग र क्षमताका आधारमा प्राविधिक धार तथा व्यावसायिक सीप विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्ले तयार गरेका प्राविधिक र व्यावसायिक धारका कार्यक्रमहरुलाई नगरपालिकाको आवश्यकता,सम्भाव्यता र मौलिकताअनुकूल हुनेगरी छनौट गरेर सञ्चालन गर्न नगरपालिका स्तरमा विशेषज्ञहरु समेत भएको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा व्यवस्थापन एकाइको गठन गरी काय सञ्चालन गर्ने।
- प्राथमिकताका आधारमा कृषि, विज्ञान तथा प्रविधि, इलिक्ट्रोनिक, इलेक्ट्रिसिटी, चिकित्साविज्ञान, आयुर्वेदिक, पर्यटन, इन्जिनियरिङ, नवीकरणीय उर्जा, अटोमोबाइल, पेन्टिङ, प्लम्बिङ, शैलुन, सेकुरिटी गार्ड, उद्योग तथा व्यापार आदिमध्ये आवश्यकताका आधारमा सबै वा केही प्राविधिक विषयक्षेत्रलाई समेटिने गरी नगरपालिकाभित्र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदायक संस्थाहरुको स्थापना र सञ्चालन गर्नका लागि संघ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने।
- नवीन प्रविधि,व्यावसायिक दक्षता र परम्परागत सिपलाई आवश्यकता अनुसार एकीकृत गरी आयआर्जन तथा रोजगारीका अवसर वृद्धि गर्ने।
- परम्परागत तथा पुर्ख्यौली सिप तथा व्यावसायलाई आधुनिक प्रविधिमार्फत स्थापित गर्दै परम्परागत व्यावसायिक सिपलाई प्रमाणीकरण गर्न संघीय र प्रदेशका त्यस सम्बन्धी संस्थागत संयन्त्रसँग सहकार्य गर्ने ।
- पालिकाको केन्द्र वा पायक पर्ने स्थानमा प्राविधिक, व्यावसायिक र सिपमूलक शिक्षार्थीहरुबाट उत्पादित सामग्रीहरुको बजारिकरणका लागि नगरपालिकाको अनुदानमा सुपथ मूल्य पसल सञ्चालन गरिने छ र त्यसको सुरुवात पालिका भित्रका समग्र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरुको पोसाकको एकरुपता एवम् विद्यालय दिवाखाजा कार्यक्रममा उत्पादित सामग्रीको उपयोग आदिबाट सुरुवात गर्ने।
- नगरपालिकाको अगुवाइमा विद्यालय तहसम्मको प्राविधिक शिक्षालाई क्रमशः प्रविधिमैत्री र निःशुल्क गर्दै लगने।
- निजी क्षेत्रका रोजगारदाता संघसंस्थाहरुको साझेदारीमा औद्योगिक सिप विकास कार्यक्रम, इन्टर्नसीप र अन द जब ट्रेनिङग संञ्चालन गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने।
- शिक्षा मन्त्रालयअन्तर्गत विद्यालय स्तरमा सञ्चालन भइरहेको प्राविधिक धारतर्फको कक्षा ९ -१२ को कार्यक्रम र प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद अन्तर्गत सञ्चालित तीन वर्षे प्राविधिक डिप्लोमा कार्यक्रमलाई एउटै ढाँचामा ल्याई समानस्तरको तीन वर्षे पाठयक्रम लागु गर्न संङघ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- आर्थिक,सामाजिक तथा सांस्कृतिक कारणले पछि परेका व्यक्तिहरुलाई र अपाङगता भएका व्यक्तिहरुको प्राविधिक शिक्षाको आवश्यकता पूरा गर्न समावेशी शिक्षा एवं विशेष शिक्षाका कार्यक्रमहरु संञ्चालन गर्ने ।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेटन विशेष सहुलियत दिने नीति अबलम्बन गर्न संङघ र प्रदेशसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- नगरपालिकामा प्राविधिक शिक्षा संञ्चालन गरेका विद्यालयहरुलाई त्यहाँ अध्ययनरत विद्यार्थी संङख्याका आधारमा अनुदान र छात्रवृत्ति कायक्रम उपलब्ध गराइनेछ ।प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुका लागि निःशुल्क अवसर वा सहुलियत ब्याजदरमा ऋण उपलब्ध गराउनका साथै हाल नगरपालिकाबाट त्यसप्रकारको शिक्षा अध्ययनका लागि वा उच्चशिक्षा अध्ययनका लागि छात्रवृत्ति कार्यक्रमलाई विस्तार गरी निरन्तरता प्रदान गर्न संङघ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- श्रम र श्रमिकप्रति सम्मान अभियानमार्फत अनुकरणीय श्रम गर्ने नवप्रवेशी श्रमिकलाई सम्मानका कार्यक्रम संञ्चालन गर्ने ।
- प्राविधिक र व्यावसायिक क्षेत्रमा काम गर्ने जनशक्तिको दिगो व्यवस्थापनका लागि विशेष प्रोत्साहन र पेसामा सुनिश्चितता हुने गरी कार्यक्रमको विकास गरेर कार्यान्वयन गर्न सङघ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाबाट उत्पादित जनशक्तिलाई मातृभूमि र समग्र मुलुकप्रति समर्पित र जिम्मेवारका साथै नैतिकवान र सेवाउन्मुख बनाउनका लागि र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पाठयक्रममा राट्रियता,नैतिकता र मानवमूल्य जस्ता विषयवस्तुहरुको अन्तरघुलन गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- सबै क्षेत्र, हैसियत र वर्गका मानिसहरुमा श्रम संस्कृतिको विकास गरेर श्रम गर्ने र उत्पादनमा संलग्न हुने श्रमिक एवम् जनशक्तिका निम्ति सम्मानजनक सुविधा र पारिश्रमिकको व्यवस्था गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने
- थारु जातिहरुको व्यावसायिक तथा परम्परागत सिप र श्रमको सम्मान गर्दै पालिकाभित्र उनीहरुबाट उत्पादित हस्तकलासँग सम्बन्धित सामग्रीहरुको उत्पादनमा प्रोत्साहन तथा बजारिकरणमा प्रर्वद्धन गरी यस्ता सामग्रीमा आत्मनिर्भरउन्मूख हुदै वातावरण प्रदूषणजन्य आयातित सामग्रीहरुलाई पालिका भित्र प्रतिबन्धित गर्ने ।
- प्रत्येक वर्ष पालिकाभित्र विविध क्षेत्रमा व्यावसायिक सिपमा आबद्ध अनुकरणीय स्वरोजगारकर्ता तथा उत्कृष्ट रोजगारदाता घोषणा गरी व्यावसायिक शिक्षाको प्रर्वद्धन गर्ने ।

३.४.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि (Outcomes)

राजापुर नगरपालिकामा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाबाट सक्षम, सीपयुक्त र श्रमप्रति सम्मानभाव भएको जनशक्ति उत्पादन भइ आर्थिक उपार्जनका अवसरमा बृद्धि भएको हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू (Key results)

१. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायको सहभागिता अभिवृद्धि भएको हुने ।

२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई व्यवस्थापन गर्नका लागि नगरपालिका स्तरमा विशेषज्ञहरू समेत भएको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम व्यवस्थापन एकाइको गठन भएको हुने ।

३. प्राविधिक धारतर्फको कक्षा ९–१२ र तीन वर्षे प्राविधिक डिप्लोमा कार्यक्रमलाई एउटै ढाँचामा ल्याई समानस्तरको तीन वर्षे पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भएको हुने ।

४. प्राविधिक शिक्षासम्बन्धी गतिविधिहरू प्रयोगात्मक, व्यावहारिक र समयानुकूल भएको हुने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

५. प्राविधिक शिक्षाको क्षेत्रमा काम गर्ने जनशक्ति पेशाप्रति समर्पित भइ काम गरेको हुने ।

६. नागरिकमा श्रम प्रतिको सम्मान भाव विकास भएको हुने ।

७. नगरपालिकामा सञ्चालनमा रहेको सबै प्राविधिक शिक्षालयहरूले विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा अनुदान र छात्रवृत्ति कार्यक्रम प्राप्त गरेको हुने ।

८. नगरपालिकाको अगुवाइमा विद्यालय तहसम्मको प्राविधिक शिक्षालाई क्रमशः प्रविधिमैत्री र निःशुल्क गरिएको हुने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

३.४.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका ३.६.

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य र समन्वय गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको योजनाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कानुन, नियम, निर्देशिका र कार्यविधि बनाइ कार्यान्वयन।	पटक	१				१	२	३	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिकाको आपसी सहकार्य र समन्वयमा।
२	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेट्नका लागि छात्रवृत्ति एवम् विशेष सहुलियत दिने नीति अवलम्बन गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य ।	लक्षित समूहको पहिचानको आधारमा सङ्ख्या	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिकाको अगुवाइमा सङ्घ, प्रदेश सरकारसँग सहकार्य।
३	नगरपालिका स्तरमा प्राविधिक शिक्षासम्बन्धी काम गर्नका लागि विशेषज्ञहरू समेत भएको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा व्यवस्थापन एकाइको गठन र कार्य सञ्चालन।	पटक	१	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
४	आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक कारणले पछि परेका र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको प्राविधिक शिक्षाको आवश्यकता पूरा गर्न छात्रवृत्ति एवम् प्रोत्साहनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन।	सर्वे पश्चात् आवश्यकताका आधारमा	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिकाको अगुवाइमा सङ्घ र प्रदेशसँग सहकार्य गर्दै
५	प्राथमिकताका आधारमा कृषि, विज्ञान तथा प्रविधि, इलेक्ट्रिसिटी, इलेक्ट्रोनिक, चिकित्सा विज्ञान, आयुर्वेद, पर्यटन, इन्जिनियरिङ, नवीकरणीय ऊर्जा, प्लम्बिङ्ग, अटो मोबाइल, पेण्टीङ्ग, शैलुन, मेसन व्यवसाय, सेक्युरिटी गार्ड, उद्योग तथा व्यापार लगायतका प्राविधिक विषय क्षेत्रलाई समेटिने गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदायक	सर्वे पश्चात मागका आधारमा	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिकाको अगुवाइमा सङ्घ, प्रदेश सरकार र निजी क्षेत्र समेतको लगानीका आधारमा।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

	संस्थाहरूको स्थापना र संचालन।									
६	निजी क्षेत्रका रोजगारदाता सङ्घ संस्थाहरूको साझेदारीमा औद्योगिक सीप विकास (Apprenticeship) कार्यक्रम, इन्टर्नसीप र अन् द जब ट्रेनिङ्ग सञ्चालन।	सर्वे पश्चात मागका आधारमा	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, नगरपालिका र निजी क्षेत्र समेतको लगानीका आधारमा।
७	प्राविधिक शिक्षाको क्षेत्रमा काम गर्ने जनशक्तिको दीगो व्यवस्थापनका लागि विशेष प्रोत्साहन र पेशामा सुनिश्चित ता प्रदान।	पेशामा निरन्तर प्रोत्साहन	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
८	प्राविधिक धारतर्फको कक्षा ९–१२ र तीन बर्षे प्राविधिक डिप्लोमा कार्यक्रमलाई एउटै ढाँचामा ल्याई समानस्तरको तीन बर्षे पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन।	एउटै ढाँचामा संचालन	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वयमा
९	प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाको पाठ्यक्रममा राष्ट्रियता, नैतिकता र मानवमूल्य जस्ता विषयवस्तुहरुको समायोजन।	पाठ्यक्रम परिमार्जन	१					१	२	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वयमा
१०	नगरपालिकामा सञ्चालनमा रहेको सबै प्राविधिक शिक्षालयहरुमा विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा अनुदान र छात्रवृत्ति कार्यक्रम सञ्चालन।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
११	थारु जातिहरुको व्यावसायिक तथा परम्परागत सिप र श्रमको सम्मान गर्दै पालिकाभित्र उनीहरुबाट उत्पादित हस्तकलासँग सम्बन्धित सामग्रीहरुको उत्पादनमा प्रोत्साहन तथा बजारिकरणमा प्रर्वद्धन ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
११	विद्यालय तहसम्मको प्राविधिक शिक्षालाई क्रमशः प्रविधिमैत्री र निःशुल्क।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका

RAJAPUR EDUCATION PLAN

३.५ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ

परिचय

शिक्षा सभ्य र सुसंस्कृत मानव जीवन पद्धतिको प्रमुख पूर्वाधार हो । यो मानव अधिकारको विषय पनि भएकाले सवैलाई सार्वजनिक शिक्षाको सुनिश्चित गर्नु राज्यको दायित्व हो । औपचारिक शिक्षावाट मात्र सवैलाई समय सुहाउदो सार्वजनिक शिक्षाको सर्वशुलभ पहुच नहुने हुदा औपचारिक शिक्षाको दायरामा नसमेटिएका नागरिकलाई विविध तरिकावाट समय सापेक्ष ज्ञान, सिप र व्यवहारमा सकारात्मक परिवर्तन गराउन जीवन पर्यन्त चलिरहने शिक्षा नै अनौपचारिक शिक्षा हो । अनौपचारिक एवं आजीवन शिक्षाले समाजमा विद्यमान विभिन्न किसिमका समूहका लागि आफ्नो लक्ष्य बनाई सेवा प्रदान गर्दछ । निरक्षरका लागि साक्षरता, साक्षरका लागि साक्षरोत्तर, सिकाइ अवसरका लागि स्तरबृद्धि, शिक्षासँग सिप र आम्दानी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक एवं आजीवन शिक्षाले काम गर्दछ ।

संविधानले सुनिश्चित गरेको शिक्षा पाउने हक, राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले अवलम्बन गरेको सिद्धान्त, दिगो विकासका लक्ष्य ४ तथा आवधिक योजनाले अपेक्षा गरेको प्रत्येक नागरिकले शिक्षा पाउने हकको कार्यान्वयन गर्न औपचारिक शिक्षासँगै अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीले योगदान गर्दछ । देशको भूगोल, हालसम्मको शिक्षाको पहुँच र नागरिकको सिकाइ अवस्थाका आधारमा थप सिकाइ अवसरको निर्माण गरी आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्न अनौपचारिक एवं आजीवन शिक्षालाई थप व्यवस्थित गर्न आवश्यक छ । यसका लागि अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइको पहुँचको विस्तार, गुणस्तरको अभिवृद्धि र संस्थागत क्षमताको विकास गर्नु पर्दछ ।

शिक्षा क्षेत्र योजना २०७७-८७ मा अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइको प्रावधानलाई विगत आधा शताब्दीमा मुलुकमा भए गरेका परीक्षणहरू, विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय अनुभवहरू तथा सबै सरोकारवालाहरूको सल्लाह र सुझाबको आधारमा समय सापेक्ष सुधार गरिएको छ । अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइलाई आगामी १० वर्ष भित्र निरन्तर सिकाइमा संलग्न समाज एवं सिकाइ संस्कृतिको प्रवर्धन गर्नेतर्फ लैजानु पर्ने देखिन्छ ।

अनौपचारिकलगायत अन्य माध्यमबाट सिकेका सिकाइहरूलाई समेत समकक्षता प्रदान गरी गतिशीलता र पारगम्यतालाई सहज बनाउनका लागि राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप (National Qualification Framework- NQF) नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदबाट स्वीकृत भई कार्यान्वयनको चरणमा रहेको छ । शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र (तत्कालिन अनौपचारिक शिक्षा केन्द्र) बाट आधारभूत तहको समकक्षी अनौपचारिक शिक्षाको सिकाइ क्षेत्र, मापदण्ड तथा उपलब्धिहरूको प्रारूप तयारी भइरहेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति – २०७६ ले नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक तुल्याई अनौपचारिक, बैकल्पिक, परम्परागत र खुला शिक्षाका माध्यमबाट आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्नु, सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवन पर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवनयापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्ने उद्देश्य निर्धारण गरेको छ ।

बढैयाताल गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजनाको यस खण्डमा सिङ्गो मुलुक एवम् बढैयातालमा अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइको वर्तमान अवस्था विश्लेषणका आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरिएका चुनौतीहरूको सामना गरी अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ कार्यक्रमको स्वरूप तयार गर्ने क्रममा यस योजना अवधिका लागि अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ कार्यक्रमका उद्देश्य, रणनीतिहरू, कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट प्राप्त हुने प्रमुख नतिजा र प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्षहरू यसमा समावेश गरिएको छ ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

३.५.१ वर्तमान अवस्था

सन् १९९४ मा दूर शिक्षा केन्द्रको स्थापना, बि.सं. २००८ मा नन्दी रात्री मा.वि. बाट खुला पद्धति अंगालेर SLC परीक्षाको सञ्चालन, प्रथम पञ्चबर्षिय योजना (२०१३-२०१८) बाट प्रौढ साक्षरताको शुरुवात, २०६५-०६६ मा नेपाल सरकारको राष्ट्रिय साक्षरता अभियान सञ्चालन, २०६९-०७२ को साक्षर नेपाल अभियान आदि कार्यक्रमहरु नेपालमा बैकल्पिक पद्धतिबाट सम्पूर्ण (विद्यालय बाहिर रहेका समेत) नागरिकलाई शिक्षित बनाउनका लागि प्रभावकारी भुमिका खेल्ने कार्यक्रमहरु रहेका थिए र प्रस्तुत कार्यक्रमहरुले उल्लिखित भूमिका निर्वाह गरेकोमा पनि कुनै सन्देह छैन।

हाम्रो मुलुकमा योजनावद्ध विकासको शुरु संगै २०१३ देखि नै अनौपचारिक शिक्षाको विकास र विस्तार हुदै आएको छ । यस अन्तरगत मुख्य गरि आधारभुत प्रौढ शिक्षा, महिला शिक्षा, साक्षरोतर शिक्षा, साक्षरता अभियान लगाएतका कृयाकलाप हरु संचालन हुदै आएका छन । मुलुकको संविधान, आवधिक योजना, राष्ट्रिय शिक्षा नीति, क्षेत्रगत ऐन नियम तथा तीनै तहका सरकारको नीति कार्यक्रम तथा बजेटमा समेत अनौपचारिक शिक्षालाई प्राथमिकताका साथ राखिएको छ। शैक्षिक इतिहासलाई अध्ययन गर्दा नेपालमा अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको देखिन्छ। आजीवन सिकाइलाई संस्थागत गर्न नसकिए पनि नेपालमा अनौपचारिक शिक्षाको विकासका लागि विभिन्न प्रयासहरू भइरहेका छन्। विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम अवधिमा अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइअन्तर्गत निरन्तर शिक्षा तथा साक्षरता कार्यक्रमहरूमा पहुँचको वृद्धि भएको र साक्षरता तथा जीवनपर्यन्त सिकाइ कार्यक्रमको गुणस्तरमा सुधार हुने नतिजाको अपेक्षा गरिएको थियो।

अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षा, खुला तथा बैकल्पिक शिक्षाका पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा थप सिकाइ सामग्रीहरू विकास गरिएको छ भने तालिम मापदण्ड निर्धारण गरी सोका आधारमा सहजकर्ताहरूका लागि तालिम प्रदान गरिएको छ। महिला सहभागिता र सशक्तिकरणमा बृद्धि भएको छ।औपचारिक शिक्षाले विशेष गरी पिछडिएका समुदायका छात्राहरूको सहभागितामा वृध्दि भएको छ। सिकाइ सक्षमता १२ ओटा निर्धारण गरी साक्षर नेपाल अभियान सञ्चालन भई हालसम्म ६७ जिल्ला साक्षर घोषणा भएका छन्। उक्त अभियानकै क्रममा बढैयाताल गाउँपालिकाका साविकका गाविस र समग्र बर्दिया जिल्ला समेत २०७२ सालमा साक्षर घोषणा गरिएको देखिन्छ। त्यस अभियानमा १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका मानिसहरुको साक्षरता दर ९५ प्रतिसत पुग्यो भने जिल्लालाई साक्षर घोषणा गर्न सकिने प्रावधान रहेको छ।

विगत देखिको प्रयासको फलस्वरुप २००७ सालमा २ प्रतिशत रहेको नेपालको साक्षरता दर राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार ७६.३ रहेको देखिन्छ जसमा महिलाको साक्षरता दर ६९.४ र पुरुषको साक्षरता दर ८३.६ रहेको देखिन्छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार राजापुर नगरपालिकाको कुल जनसङ्ख्या ६०,८३१ रहेको छ जसमा महिलाहरुको सङ्ख्या ३२,२२४ (५३%) र पुरुषको सङ्ख्या २६,६०७ (४७%) रहेको छ। लैङ्गिक अनुपात हेर्दा सयजना महिला बराबर ८८.७८ जना पुरुष रहेको देखिन्छ। यस नगरपालिकामा भएका जम्मा १० वटा वडाहरुमध्ये सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या वडा नं. ४ (७,८८६ जना) मा रहेको छ भने सबैभन्दा कम जनसङ्ख्या वडा नं ७ (४,०६८) मा रहेको छ। जातिगत हिसावले हेर्दा यहाँ थारु जातिको बाहुल्यता रहेको छ। यस पालिकामा थारु जातिको कुल जनसङ्ख्या ४७,३०८ (७७.७७%) रहेको छ । त्यसरी नै दोस्रोमा क्षेत्रीहरुको सङ्ख्या ३,०७५ (५.०५%) पहाडी ब्राह्मणको जनसङ्ख्या २,८५१ (४.६९%) र विश्वकर्माको जनसङ्ख्या १,६३३ (२.६८%) रहेको छ भने अन्य जातजातिको जनसङ्ख्या उल्लिखित जातजातिहरुको भन्दा न्यून रहेको छ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

यस नगरपालिकाको ५ वर्षमाथिको कुल साक्षरता दर ७७.१ प्रतिसत रहेको छ जसमा महिलाको साक्षरता दर ७२.० र पुरुषको साक्षरता दर ८२.६ प्रतिसत रहेको छ । राष्ट्रिय जनगणनाका अनुसार यस पालिकाका साक्षर जनसङ्ख्या ४४,६८० मध्ये पूर्व प्राथमिक शिक्षासम्म पूरा गर्नेहरुको सङ्ख्या १,२२८ (३.९), प्राथमिक शिक्षासम्म पूरा गर्नेहरुको सङ्ख्या ११,२६४(२५.२), निम्न माध्यामिक शिक्षासम्म पूरा गर्नेहरुको सङ्ख्या १०,०४१ (२२.५), माध्यामिक शिक्षासम्म पूरा गर्नेहरुको सङ्ख्या ७,८९३ (१७.७), एसएलसीसम्म पूरा गर्नेहरुको सङ्ख्या २,८९६ (६.५), कक्षा १२ सम्म पूरा गर्नेहरुको सङ्ख्या ४,००६ (९.०), स्नातकसम्म पूरा गर्नेहरुको सङ्ख्य १,१०५ (२.५), स्नातकोत्तर पूरा गर्नेहरुको सङ्ख्या ५१४ (१.२) र त्यो भन्दा माथिको शिक्षा पूरा गर्नेहरुको सङ्ख्या ३५३ (०.८) रहेको देखिन्छ । संघीय सरकारले विद्यालय शिक्षाबाट विविध कारणले बञ्चित बालबालिकाका लागि खुला शिक्षा कार्यक्रम र प्रौढहरुका लागि अनौपचारिक प्रौढ विद्यालयहरु सञ्चालन गरेको छ । मुलुकमा त्यस्ता कार्यक्रम र विद्यालयहरुको सङ्ख्या आधारभूत तहमा क्रमश ३७ वटा र ५० वटा रहेका छन् भने माध्यामिक तहमा क्रमश ८४ वटा र २९ वटा रहेका छन् । यस्ता खुल्ला शिक्षा र अनौपचारिक शिक्षाका विद्यालयहरु राजापुर नगरपालिकामा छैनन् । यसरी नै सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरु मुलुकभर २१५१ वटा र त्यसमा पनि लुम्बिनी प्रदेशमा ३२९ वटा भएकोमा राजापुर नगरपालिकामा २ वटा मात्रै रहेको देखिन्छ ।

चुनौति र अवसर

अनौपचारिक शिक्षाका समग्र चुनौतिहरुको रुपमा सबै नागरिकलाई कार्यमुलक साक्षर बनाउनु, साक्षरतालाई उत्पादन र उत्पादकत्वसँग जोड्नु, पूर्ण साक्षर गाउँपालिका घोषणा गर्नु, अनौपचारिक माध्यमबाट साक्षरता सिप प्राप्त गरेका व्यक्तिलाई औपचारिक शिक्षामा निरन्तरता दिनु, अनौपचारिक शिक्षालाई कार्यमूलक बनाउनु, अनौपचारिक शिक्षालाई सञ्चार प्रविधिसँग जोड्नु, समाजले पठन संस्कृतिलाई जीवनको अभिन्न अङ्ग बनाउनु, औपचारिक शिक्षाबाट बञ्चितहरुका लागि भरपर्दो र सुलभ औपचारिक, खुला तथा वैकल्पिक शिक्षामा पहुँच उपलब्ध गराउनु, साक्षरतालाई आय आर्जन र निरन्तर शिक्षासँग आवद्ध गर्नु आदि मुख्य चुनौतिहरु रहेका छन् । अनौपचारिक शिक्षाप्रति अभिरुचीको कमी, सहभागीहरुको अनियमितता, साक्षरोत्तर शिक्षाको कमी, अनौपचारिक शिक्षा प्रदान गर्ने निकायहरुबिच समन्वयको अभाव, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको उपलब्धता र व्यावहारिकता, स्रोत परिचालनमा कमी जस्ता कुरा पनि चुनौतिका रुपमा रहेका छन् ।

राजापुर नगरपालिकाका अनौचारिक शिक्षा क्षेत्रका विशिष्ट चुनौतिहरुको रुपमा गाउँपालिका भित्रका थारु बस्तीमा बसोबास गरिरहेका र सिकाइको उमेर ढल्किसकेका व्यक्तिहरुलाई सिकाइको अवसर विस्तार गर्नु, निरक्षर व्यक्तिको तथ्याङ्क संकलन र निजहरुलाई सिकाइको लागि स्रोत व्यवस्थापन गर्नु, सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुलाई अनौचारिक शिक्षाका निम्ति सक्रिय बनाउनु, कार्यक्रमको सफल कार्यान्वयनको प्रभावकारी अनुगमन गर्न स्थानीय तहको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु, शिक्षाका लागि समाजका हरेक तह र तप्काका व्यक्ति एवम् संस्थाको सहयोग र समर्थन प्राप्त गर्नु, कार्यक्रम कार्यान्वयन पश्चात प्राप्त ज्ञान सिपलाई दिगो बनाउन उपयुक्त अवसरको सिर्जना गर्नु, सिकाइका लागि सिकाइ नभै सिकाइ प्रति सिकारुको अपनत्व बोध गराउनु, एकपटक सिकिसकेपछि सोको निरन्तरताका लागि पुन: सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु, प्रौढहरुमा 'सिकेर के हुन्छ र ?' भन्ने मनोभावना हटाइ सिकाइले जीवन सहज बनाउछ भन्ने तर्फ अभिप्रेरित बनाउनु, सिकारुको धर्म, संस्कृति आदि समेटेर उनीहरुकै मातृ भाषामा सिकाई सामग्रीको विकास गर्नु आदि रहेका छन् ।

वर्तमान सन्दर्भमा वहुशासकीय साझेदारहरुको स्रोत सहितको प्रतिवद्धता र प्राथमिकताका साथै नेपाल सरकारले अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चमा गरेका शिक्षासम्बन्धी प्रतिबद्धता, सबैलाई अनिवार्य शिक्षा दिने संवैधानिक व्यवस्था, समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली बनाउने संघीय सरकारको दिर्घकालिन सोच, साक्षरता अभियान, अनौपचारिक शिक्षा नीति, खुला तथा वैकल्पिक शिक्षाको व्यवस्थापन जस्ता कुराको यथोचित उपयोगलाई अवसरका रुपमा लिन सकिन्छ । शिक्षा केन्द्रबाट मात्रै सञ्चालन हुँदै रहेको स्थितिको अन्त्य गरी शिक्षा व्यवस्थापनको अधिकार स्थानीय तहमा दिनुका साथै शिक्षामा तीनै तहका सरकारको साझा अधिकार रहनु पनि अनौपचारिक तथा

RAJAPUR EDUCATION PLAN

खुला शिक्षा विकासका लागि अवसरको रुपमा लिन सकिन्छ । राजापुर नगरपालिका यस पूर्व नै साक्षर घोषणा भइसकेकोलाई अवसरको रुपमा लिन सकिन्छ । त्यसरी नै पालिकामा सामुदायिक पुस्तकालय र सिकाइ केन्द्रहरु रहनु, शिक्षा र साक्षरताका क्षेत्रमा अन्य सहयोगी विकास साझेदारहरुले सहयोग गरिरहेको अवस्था हुनु, नगरपालिका शिक्षा र साक्षरताको क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रतिबद्ध हुनु आदिलाई यस नगरपालिकामा भएका अनौपचारिक शिक्षाका अवसरहरुको रुपमा लिन सकिन्छ ।

३.५.२ उद्देश्य

राजापुर नगरपालिकाको शिक्षा योजनाको प्रस्तुत उपक्षेत्रको समग्र उद्देश्य अनौपचारिक शिक्षालाई साक्षरताको मूल आधारको रूपमा विकास गर्दै पूर्ण साक्षर नगरपालिका सहितको समुन्नत समाज निर्माण गर्ने र यस अन्तर्गतका उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन् ।

- विविध कारणबस यस नगरपालिकाभित्र औपचारिक शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित वा बीचैमा पढाइ छाडेका नवसाक्षर र निरक्षर सबै टोलवासी नागरिकका लागि समावेशी तथा समतामूलक साक्षरता र आजीवन सिकाइका अवसर सुनिश्चित गर्नु ।
- अनौपचारिक, खुला र निरन्तर शिक्षाका माध्यमबाट प्राप्त ज्ञान र सिपलाई दैनिक जीवनसँग जोडदै औपचारिक शिक्षाको समकक्षताको विकास र विस्तार गर्नु ।
- पठन संस्कृतिको विकास र निरन्तर शिक्षाको अभिन्न अङ्गको रुपमा बढैयाताल सार्वजनिक पुस्तकालय र सामुदयिक सिकाइ केन्द्र स्थापना, क्षमता अभिवृद्धि, व्यवस्थापन र सञ्चालन गर्नु ।
- नगरपालिकाका विभिन्न उमेर समूहका व्यक्तिहरुलाई आवश्कतानुसार व्यवहारिक ज्ञान, सिप र सूचना प्रदान गर्नु ।

३.५.३ रणनीति

- साक्षर घोषणा भइसकेको राजापुर नगरपालिकालाई पूर्ण साक्षरका साथै शिक्षित बढैयाताल बनाउनका लागि आजीवन सिकाइका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- राजापुर नगरपालिकाभित्र विविध कारणवश औपचारिक शिक्षाबाट वञ्चित विभिन्न उमेर समूहका नागरिकहरुको तथ्याङ्क सङकलन गर्न प्रत्येक वडाभित्रका माध्यामिक र आधारभूत विद्यालयका विद्यार्थीहरुलाई परियोजना कार्य मार्फत परिचालन गर्ने ।
- विद्यालयका अभिभावक गोष्ठीमार्फत नवसाक्षर र निरक्षर नागरिकहरलाई चेतनामूलक साक्षरता कार्यकम सञ्चालन गर्ने ।
- साक्षरता सिकाइका लागि स्थानीय रेडियो, टेलिभिजन, विभिन्न मोबाइल एप, अनलाइन जस्ता सञ्चार प्रविधि,सार्वजनिक पुस्तकालय,सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा पहुँचको अभिवृद्धि गर्ने ।
- नगरपालिकाका, विभिन्न सहकारी वित्तीय संस्था,विभिन्न आमा समूह,वनउपभोक्ता समूह, बालक्लव, रेडक्रस, स्काउट र सरकारी तथा गैरसरकारी संघसस्था र अन्य साझेदारहरु परिचालन गरी साक्षरता र निरन्तर शिक्षाको निम्ति नागरिकहरुलाई अभिप्रेरित गर्ने ।
- नागरिक समाज, आमा समूह, बालक्लव, युवाक्लव तथा अन्य स्थानीय सरोकारवालाहरुसँग समन्वय र सहकार्य गरी नगरपालिकालाई पूर्ण साक्षर सुनिश्चितताको घोषणा गर्ने ।
- अनौपचारिक शिक्षालाई आवश्यकतानुसार सूचना र सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी दूर तथा खुला र प्रत्यक्ष एवम् ई–पत्राचार आदिको माध्यमबाट सञ्चालन गर्ने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- अनौपचारिक एवं आजीवन सिकाइका लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच स्रोत साझेदारीको प्रारुप विकास गरी लागु गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- राष्ट्रिय योग्यता प्रारुप अनुसार औपचारिक,अनौपचारिक र अतिरिक्त शिक्षाबीच समकक्षताको लागि निर्माण गरिएका नीति, ऐन, नियमावली, निर्देशिका र मापदण्डको कार्यन्वयन गर्न संघीय र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने ।
- अनौपचारिक शिक्षाको सञ्चालन र व्यवस्थापन पालिकाको समन्वयमा वडाले गर्नेछ र सोको प्रत्यक्ष सुपरीवेक्षण अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन पालिकाले गर्ने ।
- सार्वजनिक पुस्तकालयलाई संघ र प्रदेशसँगको समन्वयमा सूचना तथा संञ्चार, प्रविधियूक्त बनाई क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
- पुस्तकालयलाई आत्मनिर्भर बनाउँदै सार्वजनिक पुस्तकालयलाई पालिकाका सबै वडाहरुमा स्याटलाईट पुस्तकालय तथा घुम्ती पुस्तकालय सेवा सञ्चालन गर्ने ।
- नगरपालिका भित्रका सबै विद्यालयमा तह र कक्षाअनुसार सन्दर्भ सामग्री सहितका पुस्तकालयहरु स्थापना गर्ने ।
- आजीवन सिकाइ तथा निरन्तर शिक्षालाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालनका लागि प्रत्येक वडामा साधन र स्रोत सम्पन्न सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना, क्षमतावृद्धि, विस्तार र सुदृढीकरण गर्ने ।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई आधारभूत सुविधा सम्पन्न विद्युतीय पुस्तकालय, सामुदायिक सूचना केन्द्र, एफ. एम. सञ्चालन र सेवा प्रवाह गर्ने बहुउद्देश्यीय संयन्त्रको रूपमा सुदृढीकरण गरी समावेशी एवम् समतामा आधारित आजीवन सिकाइ थलो (Lifelong Learning Hub) को रूपमा विकास गर्ने।
- विभिन्न समुदायलाई कामको उनीहरूको व्यवहार र कामको प्रकृति हेरी अनौपचारिक शिक्षामा सहभागी गराउने।
- व्यावहारिक शिक्षालाई वैयक्तिक विकास,सामाजिक सहभागिता एवम् कार्यथलोमा सफलता प्राप्तिका लागि अपनाइने अन्तरनिहित तथा अन्तरवैयक्तिक सामाजिक संवेगात्मक कार्यकुशल सिपसँग जोडने।
- व्यवहारिक सिप र साक्षरताका क्षेत्र (7Rs) पढाइ (Reading) लेखाइ (Writing) अङक गणित (Arithmetic) अधिकार (Right) उत्तरदायित्व(Responsibility) अन्तरसम्बन्ध (Relationship) मनोरञ्जन (Recreation) लाई अन्योन्याश्रित बनाई कार्यमूलक साक्षरता सिपसँग जोडने।
- नगरपालिका क्षेत्रका विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकाहरूको यथार्थ विवरण सङ्कलन गरी उनीहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक कार्यक्रमहरू (वैकल्पिक,अनौपचारिक, खुला, परम्परागत शिक्षा तथा सिकाइ, लक्षित कार्यक्रम, प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम, आवासीय सुविधा आदि) सञ्चालन गर्ने ।

३.५.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि (Outcomes)

१. नगरपालिकाका सबै नागरिकहरुका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्राप्त भइ यसकै कारण उनीहरूको जीवनस्तरमा सकारात्मक प्रभाव परेको हुने।

ख) प्रमुख नतिजाहरू (Key results)

१. राजापुर नगरपालिका पूर्ण साक्षर नगरपालिकाको रूपमा घोषणा भइ नव साक्षर र शिक्षालाई निरन्तरता दिन चाहनेहरुका लागि आवश्यकतामा आधारित निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रमहरूको प्रबन्ध भएको हुने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

२. सिकारुको आवश्यकताअनुसार आजीवन सिकाइका नमुना मोड्युल र सिकाइ सामग्रीहरू विकास भइ कार्यान्वयन भएको हुने।

३. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको संस्थागत संयन्त्र एवम् सञ्चालन मापदण्ड तयार भई एकीकृत सेवा प्रवाह गर्ने आजीवन सिकाइको केन्द्र (Lifelong Learning Hub) को रूपमा विकास भएको हुने।

४. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइबाट आर्जित ज्ञान तथा सीपको पहिचान एवम् प्रमाणीकरण गर्न नीति/नियमावली/कार्यविधि तयार भई गरी राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपअनुरुप समकक्षता प्रदान भएको हुने।

५. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका लागि लागत साझेदारिताको प्रारूप तयार भइ कार्यान्वयन भएको हुने।

६. सामुदायिक सिकाई केन्द्रलाई प्रत्येक वडामा आबद्ध तथा विस्तार एवं प्रविधि मैत्री बनाइ सिकाइका अवसर प्रदान गरिएको हुने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

३.५.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका ३.७.: अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ बर्ष)						भौति लक्ष्य (१०बर्ष)	जिम्मेवार सरकार र निकायहरु
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	नगरपालिकालाई पूर्ण साक्षर सुनिश्चितताको घोषणा।	पटक	१	√	√	√	√	१		नगरपालिका
२	'साक्षर अभिभावक हाम्रो गौरव' लाई साक्षरता अभियानसँग गाँसेर विद्यालय सेवा क्षेत्र अन्तर्गतका सबै अभिभावकलाई साक्षर बनाउनका लागि टोल र वडामा रहेको शिक्षित व्यक्ति, जनप्रतिनिधि, विद्यालय, विद्यार्थी आदिको परिचालन।	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		नगरपालिका र विद्यालय
३	साक्षरता सिकाइमा रेडियो, टेलिभिजन, मोवाइल, अनलाइन जस्ता सञ्चार प्रविधि, सामुदायिक पुस्तकालय तथा सहभागी मैत्री स्थानीय भाषाका सामग्री तथा विधि समेतका आधारमा पहुँचको अभिवृद्धि।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
४	नगरपालिकाको कम्तीमा एउटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई आधारभूत सुविधा सम्पन्न विद्युतीय पुस्तकालय, सामुदायिक सूचना केन्द्र, एफ. एम. सञ्चालन र सेवा प्रवाह गर्ने बहुउद्देश्यीय संयन्त्रको रूपमा सुदृढीकरण गरी समावेशी एवम् समतामा आधारित आजीवन सिकाइ थलो (Lifelong Learning Hub) को रूपमा विकास ।	नगरपालिका	१	√	√	√	√	१	१	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
५	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रमको स्रोतकेन्द्र बनाइ समुदायमा रहेका नवसाक्षर व्यक्तिहरुलाई नजिकै रहेको सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र विद्यालयको पुस्तकालय उपयोग गर्नका लागि प्रोत्साहन।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
६	स्थानीय मागका आधारमा एउटा वडामा एउटा हुने गरी सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना तथा सञ्चालन ।	वडा	१	२	२	२	२	९	१०	नगरपालिका
७	पठन संस्कृतिको विकास र जीवनपर्यन्त सिकाइलाई सुनिश्चित गर्न वडामा रहेको सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधियुक्त पुस्तकालय र वाचनालय स्थापना।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
८	सामुदायिक पुस्तकालयहरूको स्थापना र सञ्चालनलाई सामुदायिक सिकाइ केन्द्रसँगको आबद्ध कायम।	पुस्तकालय		√	√	√	√			सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका

RAJAPUR EDUCATION PLAN

९	विद्यालय अध्ययनरत विद्यार्थीहरूबाट आफ्नो परिवारका निरक्षर सदस्यहरूलाई साक्षर बनाउनका लागि परियोजना एवम् प्रयोगात्मक कार्य सञ्चालन	विद्यालयहरू	√	√	√	√	√	√	√	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार र विद्यालयहरु
१०	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा संयोजक व्यवस्था तथा सहयोगीको व्यवस्था	नगरपालिका	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
११	तीनै तहका सरकारको लागत सहभागिताको प्रारूप तयार गरी सोको कार्यान्वयन ।	पटक	१							सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
१२	एफएम रेडियो, सञ्चारकर्मी र मिडियासँग साक्षरता र निरन्तर शिक्षाका लागि सहकार्य।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
१३	आजीवन सिकाइका लागि मोड्युल तथा सामग्री विकास (मौलिक तथा परम्परागत ज्ञानसहित) र डिजिटाइज्ड)	मोड्युल		१०	१०	१०		३०		सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
१४	सिकाइ प्रक्रियामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग (रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन तथा अफलाइन डिजिटल सामग्री, डिजिटल प्लेटफर्म विकास र सञ्चालन)	निरन्तर	√	√	√	√	√	√		सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
१५	राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपअनुसार योग्यता प्रमाणीकरण तथा समकक्षता सम्बन्धी कार्यविधिको कार्यान्वयन /	पटक	१	√	√	√	√	१		सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
१६	साक्षरता र निरन्तर शिक्षाका लागि अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, खुला विद्यालय, पेशागत विद्यालय, व्यावसायिक विद्यालय, धार्मिक प्रकृतिका विद्यालय लगायतको संस्थागत विकास र सञ्चालनका लागि अनुदानको प्रबन्ध।	विभिन्न प्रकृतिका विद्यालयहरू	√	√	√	√	√	√		सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह

RAJAPUR EDUCATION PLAN

परिच्छेद : चार

शिक्षा योजनाका अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू

परिचय

योजनामा शिक्षा क्षेत्रका अन्तर्गतका मुख्य उपक्षेत्रहरू अन्तर्गत प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यामिक शिक्षा, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर सिकाइसँग सम्बन्धित वर्तमान अवस्थाको विश्लेषणका आधारमा चुनौती र अवसरहरूको पहिचान गरी यस योजनाका लागि उद्देश्य, रणनीतिहरू तथा प्रमुख नतिजा, क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू सहितको योजनाको खाका परिच्छेद ३ मा प्रस्तुत गर्ने काम भएको छ।

प्रस्तुत परिच्छेदमा शिक्षाका उल्लिखित विभिन्न उपक्षेत्रहरूसँग सम्बन्धित विभिन्न अन्तर सम्बन्धित विषयहरू जस्तै शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकास, पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री तथा मूल्याङ्कन, शैक्षिक सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापन,, शिक्षामा सूचना र प्रविधि, शिक्षामा समता मूलक समावेशिकरण र मनोसामाजिक परामर्श,आपत्कालिन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा, भौतिक पूर्वाधार विकास समावेश गरी विश्लेषण गरिएको छ। यी अन्तर सम्बन्धित विषयहरुलाई योजनामा प्राथमिकता प्रदान गर्न र विभिन्न उपक्षेत्रसँग सम्बन्धित गराउन सहयोग पुर्याउने उद्देश्यले यस परिच्छेदमा प्रस्तुत गरिएको छ। यी विषयलाई यस खण्डमा अलग्गै प्रस्तुत गर्दा कतिपय रणनीति तथा क्रियाकलापहरू दोहरिन जाने भए पनि अघिल्लो परिच्छेदका रणनीति तथा क्रियाकलापहरूले सम्बन्धित खण्ड वा उपक्षेत्रमा प्रयोग गर्ने कुरामा विशेष ध्यान दिन्छ भने यस परिच्छेदले ती विषयलाई व्यवस्थित गर्न र विभिन्न उपक्षेत्रमा उपलब्धि प्राप्तिलाई सहयोग पुर्याउने काम गर्दछ।

४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाई सामाग्री तथा मूल्याङ्कन

परिचय

पाठ्यक्रम औपचारिक शिक्षाको बाटो हो। यही बाटोमा मानिसलाई समुन्नति शिखरमा पुऱ्याउने औपचारिक शिक्षारुपि साधन हिड्ने गर्दछ वा शिक्षा हिड्नु पर्दछ। कुनै मुलुक वा प्रदेश वा पालिका वा विद्यालयको शिक्षा कस्तो छ र त्यहाँका बालबालिकाहरुले कुन कक्षा वा तहमा गएर के सिक्नु पर्दछ भन्ने कुरालाई त्यहाँको पाठ्यक्रमले तय गर्दछ। यत्ति मात्र नभइ पाठ्यक्रमले उक्त बाटोमा सिकारुलाई कसरी हिड्न सिकाउने वा हिड्न सहयोग गर्ने भन्ने कुराको समेत पाठ्यक्रमले व्याख्या गर्दछ। पाठ्यक्रमले देखाएको बाटोमा सिकारु हिड्न सकेनसकेको पहिचान गरी हिड्न नसकेको भए वा अर्को कुनै अनपेक्षित बाटोमा हिडेको भएमा सिकारुलाई पाठ्यक्रमले नै तोकेको बाटोमा हिड्न प्रेरित गर्ने काम मूल्याङ्कनले गर्दछ। यसरी पाठ्यक्रम र मुल्याङ्कनले एउटै सिक्काका दुईपाटा भएर काम गरिरहेका हुन्छन्। अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा मूल्याङ्कनको पाटोलाई समेत पाठ्यक्रमले आफूमा समाहित गरेर पाठ्यक्रम अघि बढ्ने गर्दछ।

पाठ्यक्रमको माध्यमबाट प्राप्त हुने शिक्षा अर्थात् ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्तिको माध्यमबाट व्यक्तिलाई समाज तथा विश्व परिवेशअनुकूल समायोजन हुन, रोजगारी प्राप्त गर्न, पेसा व्यवसाय छनोट तथा सञ्चालन गर्न र आर्थिक क्रियाकलापमा सरिक हुन सहयोग प्राप्त हुनुपर्छ। यसका साथै पाठ्यक्रम निश्चित मूल्य तथा मान्यतामा विकास गरिएको हुनाले यसले सामाजिक मूल्य मान्यता तथा व्यवहारलाई सान्दर्भिकरणसहित आत्मसात् गर्न; विभेदरहित, समतामूलक र समावेशी दृष्टिकोणअनुरूप व्यवहार गर्न, आफ्नो र अरुको अधिकार र कर्तव्यप्रति सचेत रहन, र सिर्जनात्मक तथा तथ्यपरक ढङ्गबाट सोच्न र निर्णय गर्न सहयोग गर्नुपर्छ। यसरी पाठ्यक्रम एउटा शिक्षा प्रणालीलाई मार्गदर्शन गर्ने आधार भएकाले यसको विकास तथा कार्यान्वयन उपयुक्त ढङ्गले हुनुपर्दछ। मानवीय आवश्यकता, सिकारुको रुचि, सामाजिक मूल्य मान्यता र समाज तथा विश्वपरिवेशमा विकास भएका ज्ञान, सिप तथा प्रविधिअनुकूल पाठ्यक्रमलाई एउटा गतिशील र लचिलो प्रक्रियाका रूपमा लिनु आवश्यक छ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

शिक्षा क्षेत्र योजनाको प्रस्तुत खण्डमा नेपालमा विद्यालय तह (बालविकास तथा शिक्षादेखि कक्षा १२ सम्मको) पाठ्यक्रम विकास, कार्यान्वयन तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरिएको छ। पाठ्यक्रम र सन्दर्भ सामग्रीको सवालमा राजापुर नगरपालिकाका प्रयासहरुलाई सन्दर्भ अनुसार जोड्ने काम समेत गरिएको छ । पाठ्यक्रमको सम्बन्धमा गरिएको समीक्षाका आधारमा चुनौति र अवसरहरुको पहिचान गरिएको छ। पहिचान गरिएका चुनौती र अवसरहरुलाई मध्यनजर गरी यस योजना अवधिमा राजापुर नगरपालिकामा पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कनलाई अझ सान्दर्भिक बनाउन र यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी यस योजनाका उद्देश्य, रणनीतिहरू, अपेक्षित मुख्य नतिजा, मुख्यमुख्य कार्यक्रम तथा लक्षहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

४.१.१ वर्तमान अवस्था

शिक्षाका अधिकांश सरोकारवालाहरू अहिले पनि पाठ्यक्रमतिर भन्दा पनि पाठ्यपुस्तकतिर बढी चासो राखिरहेका हुन्छन् । मिडियाले समेत पाठ्यपुस्तकहरू सम्बन्धित विद्यालयमा पुगे नपुगेको कुरालाई प्रमुख खबर बनाइरहेको हुन्छ। अरूका त कुरै टाढा भयो, कतिपय शिक्षकहरूले समेत पाठ्यक्रमलाई भन्दा पाठ्यपुस्तकलाई प्राथमिकतामा राखी पठनपाठन गरेका तथ्यहरु भेटिन्छन् । यसो हुनुमा पठनपाठन सुरु भएको केही दशक नाघिसकेपछि मात्रै औपचारिक रूपमा हाम्रो मुलुकमा पाठ्यक्रमको जन्म भएको सन्दर्भले भूमिका निर्वाह गरेको हुन सक्छ यस कारण कि शिक्षक, विद्यार्थी र शिक्षाका सरोकारवालाहरुले पाठ्यक्रमलाई भन्दा पनि पहिले पाठ्यपुस्तकलाई देख्ने मौका पाए । नेपालमा वि.सं. २०२८ को राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनामा सर्वप्रथम विद्यालय तहमा आवश्यक अङ्गहरूसहित पाठ्यक्रमलाई दस्तावेजीकरण गरिएको थियो भने पाठ्यक्रम विकासका लागि संस्थागत प्रबन्धका रूपमा शिक्षा मन्त्रालयअर्न्तगत पाठ्यक्रम विकास केन्द्र स्थापना भएको थियो । हालको अवस्थामा वि.सं.२०७६ मा नयाँ पाठ्यक्रम प्रारूप तयार भई सोको कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विद्यालय तहमा नयाँ पाठ्यक्रम विकास गरी वि.सं. २०७६ देखि कक्षा १ र ११ मा कार्यान्वयन सुरु भई वि.सं. २०८० सम्ममा विद्यालय तहका सबै कक्षाहरू अर्थात् कक्षा १–१२ मा यो पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भएको छ।

यसरी कार्यान्वयन हुन गइरहेको पाठ्यक्रममा विद्यालय तहको पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा प्रभावकारी बनाउन कक्षा १–३ मा अन्तरसम्बधित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरिएको, व्यवहारकुशल तथा जीवनोपयोगी सिपहरू समावेश हुने गरी सिकाइ क्रियाकलापहरुको तर्जुमा गरिएको छ। पाठ्यभारलाई विस्थापन गरेर पाठ्यघण्टाको व्यवस्था गरिएको छ। आधारभूत तह कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म स्थानीय कला, संस्कृति, भाषा, इतिहास, परम्परा, सिप तथा ज्ञानमा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय तहले विकास गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने र सबै कक्षाका विषयवस्तुलाई यथासम्भव स्थानीय परिवेश तथा दैनिक जीवनसँग सम्बधित गराई व्यावहारिक किसिमले सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । कक्षा १ देखि कक्षा ३ सम्मको मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सिकाइ उपलब्धिमा आधारित गरिएको छ भने कक्षा ४ देखि कक्षा ८ सम्मको मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सैद्धान्तिक परीक्षा र परियोजना कार्यमा आधारित बनाइएको छ। त्यसै गरी यसले सिकाइमा प्रयोग गरिने माध्यम भाषाले सिकाइमा बाधा नपर्ने गरी आवश्यकताअनुसार मातृभाषा, स्थानीय भाषा वा बहुभाषाको प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको छ।

पाठ्यक्रममा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई जीवनोपयोगी तथा व्यवहारकुशल सिपका रूपमा एकीकृत गर्नुका साथै सिकाइको माध्यमका रूपमा प्रयोगलाई विस्तार गर्ने र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने गरी प्रयोग गर्ने नीति लिएको छ। विद्यालय तह पुरा गरेपछि पेसा, व्यवसाय तथा रोजगारीमा जान चाहनेलाई सहयोग गर्ने र उच्च शिक्षा प्रवेश गर्न चाहनेहरूका लागि तयारी गराउने गरी माध्यामिक तहमा अनिवार्य तथा विभिन्न ऐच्छिक विषयहरू समावेश गरिएको छ भने प्राविधिक धार अध्ययन गर्न सक्ने व्यवस्था पनि गरिएको छ। विद्यालय शिक्षाको समग्र पाठ्यक्रमलाई सक्षमतामा आधारित बनाई विकास तथा कार्यान्वयन गरिएको छ भने विषयवस्तु तथा

RAJAPUR EDUCATION PLAN

सिकाइ क्रियाकलापको भार पाठ्यघण्टा (Credit Based) मा निर्धारित गरिएको छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनको नतिजालाई अक्षराङ्कन पद्धतिमा व्याख्या गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ तथा सोअनुरुप विकास गरिएका पाठ्यक्रमका उल्लिखित परिवर्तन तथा सुधारको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि थप तयारी तथा क्षमता विकास आवश्यक छ। यसका लागि शिक्षकको तयारी, क्षमता विकासको अवसर, उत्प्रेरणा तथा जवाफदेहिता ज्यादै महत्त्वपूर्ण छ भने शिक्षक सहायता प्रणालीको स्थापना, स्थानीयलगायत सबै तहका सरकार तथा पाठ्यक्रम विकास गर्ने निकाय र कार्यान्वयन गर्ने विद्यालय सबैको क्षमता तथा जवाफदेहितामा सुधार आवश्यक छ । विद्यालय तहको कक्षा ९ देखि नै प्राविधिक धारको पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको जटिलताको विश्लेषण गरी यस धारको पाठ्यक्रममा सुधार तथा समायोजन गर्नु जरुरी भएको छ। प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको पाठ्यक्रम, शिक्षणसिकाइ तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी व्यवस्थामा सुधारको खाँचो देखिएको छ।

पाठ्यक्रम, शिक्षण सिकाइ र मूल्याङ्कनलाई सँगसँगै हिडाउन अपेक्षाकृत सकिएको छैन। अन्य मुलुकमा सफल भएको निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली हाम्रो मुलुकमा असफल भएको छ। हाल कार्यान्वयन भइरहेको सिकाइ उपलब्धिमा आधारित र परियोजना कार्यमा आधारित मूल्याङ्कन प्रणाली सफल र प्रभावकारी हुनका लागि पनि विद्यालयको कुशल व्यवस्थापन र शिक्षकको समर्पणको आवश्यक पर्दछ। यसतर्फ ध्यान दिन सकिएन भने अहिलेको मूल्याङ्कनको हविगत पनि निरन्तर मूल्याङ्कनको जस्तै नहोला भन्न सकिन्न। सबै कक्षाहरुमा नयाँ पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भइसक्दा समेत शिक्षकहरुलाई यस बारेमा अभिमुखीकरण गर्न नसकेको अवस्था छ। निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रभावकारी हुन नसकिरहेको अवस्था छ।

पूर्वीय दर्शनमा आधारित शिक्षा, मातृभाषा तथा स्थानीय विषय, संस्कृतलगायत शास्त्रीय भाषा शिक्षाका लागि कानुनी तथा नीतिगत आधारहरू तयार भई मौलिक एवम् स्थानीय ज्ञान, सिप तथा प्रविधिको उपयोग तथा निरन्तरताका लागि सरोकारवाला पक्षका साथै स्थानीय तह तथा विद्यालयका लागि अवसरको सुनिश्चितता गरिएको छ। विडम्वना भन्नुपर्छ हालसम्म आइपुग्दा पनि कतिपय पालिकाहरुले यसतर्फ गम्भीर नभएको अवस्था छ । यो समस्या राजापुर नगरपालिकामा पनि केही हदसम्म देखिएको छ । पालिकाले अझैसम्म पनि तोके बमोजिमको पाठ्यघण्टा र विषयवस्तुलाई समेटेर स्थानीय पाठ्यक्रम र सोही अनुसारका पाठ्यपुस्तकहरु प्रकाशन गरी पठनपाठन गर्न नसकेको अवस्था छ । अब भने राजापुर नगरपालिकाले पाठ्यकमको आधारमा पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्रीहरु पनि लेखन एवम् प्रकाशन गर्ने कामलाई तिब्रता दिएको छ। कोविद १९ को कारण विद्यालयहरु बन्द भएको अवस्थामा घरमै बसेर अध्ययन गर्नका लागि राजापुर नगरपालिकाले स्वाध्ययन सामग्री प्रकाशन गरेर विद्यार्थीहरुलाई वितरण गरेको अवस्था थियो ।

संघीय सरकारले स्थानीय तहमार्फत् पाठ्यपुस्तक खरिदका लागि विद्यालयलाई रकम उपलब्ध गराई सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा १–१० मा अध्ययन गर्ने सबै विद्यार्थीले नि:शुल्क रूपमा पाठ्यपुस्तक प्राप्त गर्ने व्यवस्था गरेको छ। विकल्पविहिन र प्रतिस्पर्धाविना तयार हुने यस्ता पुस्तकहरूमा विविध पक्षमा कमजोरी हुन सक्ने सम्भावनालाई नकार्न सकिन्न । विद्यार्थीको हातमा सरकारी पाठ्यपुस्तक आइपुग्दा कागज र छपाइको गुणस्तर निजीको तुलनामा कमजोर देखिएकोले विद्यार्थीहरु निजी प्रकाशनतिर आकर्षित भएको अवस्था छ । यसका लागि पुस्तक डिजायन र मुद्रणमा सुधार आवश्यक देखिन्छ। त्यसैगरी स्पेसिफिकेसन अनुसारको कागज तथा मुद्रणको गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु उत्तिकै आवश्यक छ। अधिकांश संस्थागत र केही सामुदायिक विद्यालयहरूले भने निजी क्षेत्रका प्रकाशकद्वारा प्रकाशित र पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा प्रयोग गर्ने प्रयोजनका लागि सूचीकृत पुस्तकमध्येबाट छनोट गरी पाठ्यपुस्तकका रूपमा प्रयोग गरिरहेका छन्। पाठ्यपुस्तक तथा सन्दर्भ सामग्रीहरूको विद्युतीय प्रती तयार गरी पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको वेबसाइटमा राखिएको तथा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले निर्माण तथा सञ्चालन गरेको विद्युतीय सिकाइ पोर्टल (e-Learning Portal) मा उक्त सिकाइ सामग्रीहरू राखिएका छन् । माध्यामिक तहको प्राविधिक धारतर्फ पनि विषयगत सिकाइ तथा स्रोत सामग्री विकास गरी वेबसाइटमा राखिएका छन्।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

चुनौति र अवसर

नयाँ पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि शिक्षक तयारी, विकास र विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गर्नु, विद्यालयमा आधारित पेसागत सहयोग पद्धति स्थापना र सञ्चालन गर्नु, स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री विकासका लागि स्थानीय तहको क्षमता विकास गर्नु, सबै शिक्षकलाई नयाँ पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्रीको अभिमुखीकरण गर्नु, पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जनमा सरोकारवालाको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता गर्नु, पाठ्यक्रम विकास तथा अद्यावधिक कार्यलाई अनुसन्धानमा आधारित बनाउनु, पालिका स्तरमा पाठ्यक्रम निर्माण र परिमार्जनका लागि आवश्यक पर्ने संरचनाको स्थापना गर्नु, बालबालिकाको सिकाइलाई माध्यम भाषाका कारण अवरोध नहुने गरी भाषाको छनोट गर्नु, विशेषत: प्रारम्भिक कक्षाहरूमा आवश्यकताअनुसार मातृभाषा, स्थानीय भाषा, बहुभाषा आदिको प्रयोग गर्नु, विद्यालय तहको प्राविधिक धारको पाठ्यक्रममा सुधार, परिमार्जन तथा समायोजन गर्नु, अपाङ्गता भएका बालबालिकाकाहरूका लागि पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामग्रीमा पर्याप्त विकल्पहरू प्रदान गरी अपाङ्गताको प्रकृतिअनुसार लचकता प्रदान गर्नु, पाठ्यपुस्तकको गुणस्तर सुधार तथा बहुपाठ्यपुस्तक नीतिको कार्यान्वयन गर्नु, मूल्याङ्कनलाई व्यावहारिक र प्रयोजनमूलक बनाउनु आदि पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कनका क्षेत्रमा देखिएका प्रमुख चुनौतीहरू हुन्।

यसका अतिरिक्त शिक्षक निर्देशिकालगायत विद्यार्थीका लागि मुद्रित तथा डिजिटल सन्दर्भ सामग्रीको विकास तथा उपलब्धताको सुनिश्चित गर्नु, मूल्याङ्कन पद्धतिलाई शिक्षणसिकाइसँग जोड्नु, परीक्षा पद्धतिलाई स्मरण र बोध जस्ता सामान्य संज्ञानात्मक पक्षको मात्र लेखाजोखा नगरी उच्च तहको संज्ञान तथा सिप परीक्षण गर्ने गरी कार्यान्वयन र विद्यार्थीको कार्यसम्पादन स्तरलाई मूल्याङ्कनको नतिजाले स्पष्ट गर्न सक्ने बनाउनु, योग्यता प्रमाणीकरणका लागि तहगत स्तर निर्धारण र समकक्षता प्रदान (राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपको कार्यान्वयन) गर्नु, सिकाइ सहजीकरण र मूल्याङ्कनमा सूचना प्रविधिको उपयोग सहितको वैकल्पिक विधिको प्रयोग गर्नु, अनलाइन पद्धतिमा आधारित शिक्षण सिकाइको लागि सीप प्रविधि र पहुँमा विस्तार गर्नु, पाठ्यक्रम विकास, परिमार्जन कार्यान्वयन तथा मूल्याङ्कनमा स्थानीय तह, प्रदेश सरकार तथा विद्यालयको अर्थपूर्ण सहभागिता कायम गरी पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा जवाफदेहिताको सुनिश्चितता गर्नु आदि समेतलाई पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा देखिएका चुनौतीहरू हुन्।

पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र मूल्याङकन प्रणालीमा कण्ठ गर्ने किसिमको संज्ञानात्मक पक्षभन्दा सीप र सिर्जनालाई प्राथमिकता दिने कार्यको आरम्भ हुनु, मूल्याङकन प्रणाली क्रमशः विद्यालय र शिक्षकमा आधारित हुदै जानु, स्थानीय ज्ञान, सीप र प्रविधिलाई क्रमशः पाठ्यक्रममा समावेश गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्ने नीति र कार्यक्रमहरुको विकास गरिनु, तुलनात्मक रुपमा पहिलेको भन्दा पाठ्यपुस्तक छपाइ, गुणस्तर र डिजाइनमा सुधार हुदै जानु, पाठ्यपुस्तक प्रकाशनमा भएको एकाधिकार क्रमशः प्रतिस्पर्धात्मक किसिमले बजारमा जानु, पहिले भन्दा अहिलेको शैक्षिक सत्रमा पाठ्यपुस्तकहरु समयमै उपलब्ध हुनु, वेभसाइटहरुमा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भसामग्रीका इकपिहरु पढ्न मिल्ने गरी उपलब्ध हुदै जानु, प्रारम्भिक कक्षा पढाइ कार्यक्रम अन्तर्गत विद्यालयहरुमा बालबालिकाहरुका निम्ति कक्षाकोठाहरुमा सन्दर्भ सामग्रीहरुसहितका बुककर्नरहरुको व्यवस्था हुनु, राजापुर लगायतका पालिकाहरुले आफ्नै परिवेश अनुकूलको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिरहेको अवस्था हुनु, कतिपय कक्षाकोठाहरु डिजीटल किसिमबाट सञ्चालन हुदै जानु जस्ता पक्षहरुलाई पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र मूल्याङकन प्रणालीमा देखिएका अवसरहरुको रुपमा लिन सकिन्छ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

४.१.२ उद्देश्य

राजापुर नगरपालिकाको प्रस्तुत योजनाले पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री र मूल्याङ्कन उपक्षेत्रको समग्र उद्देश्यको रूपमा पाठ्यक्रमलाई समय सापेक्ष, सान्दर्भिक, गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाई सम्बुद्ध नगरपालिका निर्माणका लागि सक्षम, सृजनशील तथा प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्नु रहेको छ भने यस सम्बन्धी उद्देश्यहरु देहायबमोजिम रहेका छन् :
स्थानीय आवश्यकता र विश्वपरिवेशलाई आत्मसात गरी पाठ्यक्रमलाई आवश्यकतामा आधारित (समय सापेक्ष, सान्दर्भिक, गुणस्तरीय र प्रभावकारी) बनाउने।

- यस नगरपालिकामा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा कार्य गर्नका लागि आवश्यक पर्ने उपयुक्त संरचनासहित दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्नु।
- सिकाइलाई सिकारुको दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित हुने गरी विषयवस्तुलाई अन्तर सम्बन्धित हुने गरी सिकाइ क्रियाकलापहरुलाई सञ्चालनमा ल्याउनु।
- पूर्वीय दर्शन अनुसार मूल्य मान्यता र आदर्शलाई अन्तर सम्बन्धित विषयवस्तुको रुपमा पाठ्यक्रममा समावेश गरी पाठ्यक्रमलाई अनुसन्धानमुखी तरिकाले विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु।
- कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइलाई पाठ्यपुस्तकमा मात्र सीमित नगरी पाठ्यक्रमको उदेश्य पुरा गर्न अन्य उपयुक्त क्रियाकलापहरु सञ्चालनका लागि शिक्षकको दक्षता र समर्पण भावमा सुधार गर्नु।
- पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाद्धारा स्थानीय र आधुनिक विश्व परिवेश अनुसार सिकारुमा ज्ञान, सीप, र व्यवहार विकासमा सहजीकरण गर्नु।
- सिकारुको सिकाइको क्रममा देखिएका समस्याहरुको समाधान गर्नको लागि उपयुक्त शैक्षिक सामग्री र सहजीकरणका साथै आवधिक र स्तरीकृत मूल्याङ्कन पद्धतिको व्यवस्था गर्नु।

४.१.३ रणनीति

- स्थानीय पाठ्यक्रमलाई आवश्यकतामा आधारित (समय सापेक्ष, सान्दर्भिक र गुणस्तरीय) बनाई समृद्ध नगरपालिका बनाउनका लागि सक्षम र राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने नागरिक तयार गर्नको लागि स्थानीय पाठ्यक्रमको प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन र मूल्याङ्कन गरी आवधिक रुपमा परिमार्जन र सुधार गर्ने।
- समयको माग संगसंगै विकसित भइरहेको विज्ञान र प्रविधिको परिवर्तनलाई सम्बोधन र तिनीहरुलाई समावेश गरी पाठ्यक्रमको परिवर्तन र परिमार्जन गर्ने कार्यलाई सहज, सरल, छरितो बनाउन संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने।
- स्थानीय तहबाट प्रकाशित हुने पाठ्यपुस्तकको गुणस्तर सुधार गर्न प्रतिस्पर्धात्मक प्रक्रियालाई अवलम्वन गरी पाठ्यपुस्तकको विकास गरिने छ। कागज तथा छपाइको गुणस्तर समेत सुधार गरी बहुवर्षीय प्रयोगको सम्भाव्यता परीक्षण गर्ने।
- स्थानीय आवश्यकतामा आधारित पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको विकास गरी त्यसलाई प्रयोग र व्यवस्थित गर्न नगरपालिकाले आफ्नो र विद्यालयको सक्षमता, जिम्मेवारी र जवाफदेहिताको विकास गर्ने।
- भाषा आयोगको परामर्शमा पालिकास्तरीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानको स्थापना गरी विद्यालय तहको पाठ्यक्रम विकासमा सहयोग पुग्नेगरी भाषिक तथा साहित्यिक लेख्य परम्पराको विकास गर्ने कार्यको आरम्भ गर्ने।
- संघीय सरकार र प्रदेश सरकारको सहयोग र सहकार्यका आधारमा स्थानीय पाठ्यक्रम विकास गरी मौजुदा संरचनालाई पुनरावलोकन गर्ने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- वैकल्पिक सिकाइका आधारमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरी सम्बन्धित स्थानीय तहमा पर्न सक्ने विपद, महामारी र संकटपूर्ण अवस्थामा सिकाइलाई निरन्तरता दिनको लागि सामुदायिक विद्यालयको संरचनामा संरचनागत सुधार, शिक्षकको पेसागत सक्षमता र पर्याप्त सिकाइलाई आवश्यक सामग्री विकास गरी सिकाइ अवसरको अभिवृद्धि गर्ने ।
- शिक्षण सिकाइलाई दैनिक जीवन र व्यवहारसँग सम्बन्धित हुने गरी तदनुरुपका कक्षा कार्य र परियोजना कार्यहरु मार्फत सहजीकरण गर्नका लागि पालिकाका सम्पूर्ण विद्यालयहरुलाई सक्षम बनाउँदै लगने ।
- पूर्वीय दर्शन, मानव मूल्य र आदर्शमा आधारित समाज निर्माणमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास र प्रयोग गरी सामाजिक, आर्थिक, साँस्कृतिक, धार्मिक र राजनैतिक जस्ता कुराहरुलाई पाठ्यक्रममा समावेश गर्न स्थानीय पाठ्यक्रमलाई समसायिक, सान्दर्भिक र व्यावहारिक बनाउँदै लगने ।
- स्थानीय पाठ्यक्रम, तथा पाठ्यपुस्तक विकास प्रक्रियालाई सहभागितामूलक बनाई स्थानीय सरोकारवाला निकायहरुलाई अपनत्व हुने गरी जवाफदेही बनाउन विद्यालयमा आधारित पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियालाई अवलम्वन गरी परीक्षणका लागि कार्यान्वयनमा लगिनेछ, साथै विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीका सम्बन्धमा सम्बन्धित शिक्षक तथा सरोकारवाला निकायलाई प्रभावकारी ढङ्गबाट प्रबोधिकरण गर्ने ।
- संघीय संरचना अनुसार स्थानीय तहबाट स्थानीय पाठ्यक्रम विकास गरी पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका गर्नका लागि आवश्यक कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
- स्थानीय तहबाट निर्माण गरिने पाठ्क्रम र सन्दर्भ सामग्रीहरु स्थानीय आवश्यकतामा आधारित बनाई निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने ।
- विद्यालयमा सम्पादन गरिने शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरु पाठ्यक्रमले निर्धारण गरे बमोजिम हुने गरी सञ्चालन र कार्यान्वयन गर्ने ।
- परम्परागत पाठ्यपुस्तकमा आधारित शिक्षण सिकाइलाई बालकेन्द्रित, अपाङ्गमैत्री बनाई सूचना र सञ्चार प्रविधिको उचित प्रयोग गर्दै सहभागितामूलक, अन्तरक्रियात्मक, खोजमूलक, समस्या समाधान केन्द्रित विधिको विकास गरिनेछ रशिक्षण सिकाइमा पाठ्यपुस्तकको मात्र निर्भरतालाई न्युनिकरण गर्दै लगने ।
- सामुदायिक विद्यालयहरुलाई वैकल्पिक तथा बहुकक्षा शिक्षण सिकाइ अनुरुपका शैक्षिक क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न प्रत्येक सामुदायिक विद्यालयहरुलाई सक्षम बनाउँदै लगने ।
- पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा रहेका समस्याहरुलाई कार्यान्वयन तहमा नै समाधान गरी शिक्षण सिकाई प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाईनेछ र सिकारुको सिकाइ उपलब्धीप्रति सम्बन्धित शिक्षकलाई जिम्मेवार र जवाफदेही बनाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धीलाई शिक्षकको वृत्तिविकाससँग जोड्दै लगने ।
- पाठ्यक्रम परिमार्जनका क्रममा परिमार्जित पाठ्यक्रम वा विकसित नयाँ पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि शिक्षकमा हुनुपर्ने र विकास गर्नुपर्ने सक्षमताको यकिन गरी तदनुसार शिक्षकको पेसागत सक्षमतामा विकास गरी पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- विद्यार्थीहरुलाई पाठ्यपुस्तकप्रतिको निर्भरतालाई न्यूनिकरण गर्ने क्रममा हप्तामा एक दिनलाई पाठ्यपुस्तकमुक्त शिक्षण सिकाइ दिवसको रुपमा घोषणा गरी तदनुरुपमा क्रियाकलापहरु सञ्चालन गरी पठनपाठन गर्ने
- शिक्षकका लागि शिक्षक निर्देशिका, स्रोत सामग्री तथा विद्यार्थीका लागि सिकाइ सामग्री, स्वअध्ययन तथा सन्दर्भ सामग्रीहरुको विकास, परिमार्जन तथा समायोजन गरी डिजीटलाइज्ड, अनलाइन सिकाइ पोर्टलमार्फत सर्वसुलभ गर्ने ।
- पाठ्यक्रम विकास गरी त्यसलाई कार्यान्वयनमा लैजानको लागि सम्वद्ध सरोकारवालाहरु, अभिभावक, शिक्षक, विद्यार्थी, समाजसेवी, शिक्षाप्रमी, बद्धिजीवि, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरु, शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीहरु, परम्परागत ज्ञान र सीपका ज्ञाताहरु,अनुसन्धाताहरु आदिको सहभागिता र भूमिकामा बृद्धि गर्ने ।
- शिक्षण सिकाइलाई भन्दा परीक्षालाई बढी महत्व दिने संस्कारलाई केही हदसम्म न्युनिकरण गरी शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई प्राथमिकतामा राख्ने ।
- विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई विश्वसनीय, बैध र बस्तुनिष्ठ बनाउने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- बालबालिकाको सिकाइलाई माध्यम भाषाका कारण अवरोध नहुने गरी माध्यम भाषा छनोट गरिने छ , यसका लागि विशेष गरी प्रारम्भिक कक्षाहरुमा सिकाइ सहजीकरणका लागि आवश्यकता अनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोग हुने गरी व्यवस्था मिलाउने ।
- संघीय र प्रदेश सरकारको सहयोगमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको शैक्षिक पहुँच बढाउनका लागि सिकाइ सामग्रीलाई ब्रेललिपिको व्यवस्था गर्ने र श्रव्यदृश्यमा आधारित सांकेतिक भाषाका शैक्षिक सामग्रीको विकास र प्रयोगलाई कार्यान्वयनमा ल्याउनको लागि उच्च प्राथमिकतामा राख्ने ।
- प्रत्येक सामुदायिक विद्यालयमा एक एक सूचना सञ्चार तथा प्रविधि ल्याब र सिकाइ सामग्रीयुक्त पुस्तकालय स्थापना गरी शिक्षक तथा सिकारुलाई प्रविधिको प्रयोग, थप ज्ञान, सिप विस्तारको अवसरमा वृद्धि तथा खोजमूलक शिक्षणसिकाइको प्रयोग गर्ने वातावरण सुनिश्चित गर्न योगदान गर्ने ।

४.१.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि (Outcomes)

विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी भई दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमतासहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगारउन्मुख नागरिक तयार गर्न सहयोग भएको हुने ।

ख) नतिजा(Results)

१. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षादेखि कक्षा १२ सम्मको पाठ्यक्रम विकास भइ प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन भएको हुने ।

२. कक्षा १–८ सम्म सबै विद्यालयमा सम्बन्धित स्थानीय तहले विकास वा समायोजन गरेअनुसार स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भएको हुने ।

३. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षादेखि आधारभूत तहसम्म विशेषत कक्षा १–३ मा आवश्यकतानुसार मातृभाषा, स्थानीय भाषा वा बहुभाषाको प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण भएको हुने ।

४. बहुपाठ्यपुस्तक प्रयोग हुने र पाठ्यपुस्तकको गुणस्तरमा सुधार गर्न आवश्यक योगदान भएको हुने ।

५. कक्षाकोठा सिकाइको अभिन्न अङ्गका रूपमा सिकाइ सुधारको माध्यमका रूपमा मूल्याङ्कनको प्रयोग हुनका साथै विभिन्न तहमा सञ्चालन गरिने सार्वजनिक परीक्षाले विद्यार्थीको क्षमताको सही व्याख्या गरेको हुने ।

६. पाठ्यसामग्रीहरू अपाङ्ग मैत्री तथा सामाजिक, सांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधता सापेक्ष भएको हुने ।

७. सिकाइ क्रियाकलाप बालमैत्री, स्थानीय सन्दर्भ सापेक्ष, सान्दर्भिक तथा प्रभावकारी भएको हुने ।

८. पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि नतिजा अर्थात् विद्यार्थीको सिकाइमा आधारित उत्तरदायित्व बहन भएको हुने ।

९. नगरपालिकास्तरको पाठ्यक्रम निर्माण एवम् परिमार्जन र पाठ्यपुस्तकको विकास र प्रकाशनका लागि उपयुक्त संरचनाको स्थापना भएको हुने ।

१०. सङ्घ र प्रदेश सरकारको समन्वय र सहकार्यमा राजापुर नगरपालिकाले निर्माण गर्ने स्थानीय पाठ्यक्रम र सन्दर्भ सामग्रीहरु स्थानीय आवश्यकता, मूल्यनिष्ठ समाज एवम् मानवता र पूर्वीय दर्शनमा आधारित भएको हुने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

४.१.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य (Major activities and target)

तालिका ४.३: पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक सिकाई सामाग्री तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	शिक्षक निर्देशिका विकास, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री अभिमुखीकरण आदि गरी राष्ट्रिय एवम् स्थानीय पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन ।	कक्षा/ विषय	√	√	√	√	√			सङघको नेतृत्व र प्रदेश एवम् स्थानीय सरकारको सहयोग ।
२	विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि विकास गरिएका मापदण्ड (आन्तरिक, प्रयोगात्मक, बाह्य) हरुको प्रवोधिकरण र कार्यान्वयन ।	कक्षा/ विपय	√	√	√	√	√	√		सङघको नेतृत्व र प्रदेश एवम् स्थानीय सरकारको सहयोग ।
३	प्राविधिक धारतर्फका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री अन्तरगत समस्या तथा विकल्प पहिचान र संरचना तयारी, पाठ्यक्रम समायोजन, परिमार्जन तथा विकास पाठ्यसामग्री समायोजन, परिमार्जन तथा विकास प्रयोगात्मक कार्यविधि विकास र पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री प्रबोधीकरण ।	विषय क्षेत्र र पटक	१ √	√	√					सङ्घीय सरकारको नेतृत्व र प्रदेश एवम् स्थानीय सरकारको सहयोग ।
४	निर्देशिका, कार्यविधि तथा मार्गदर्शन विकास तथा परिमार्जन तथा एकीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५		सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वय र सहकार्यमा
५	विभिन्न विषयमा विद्यार्थीका लागि नमूना डिजिटल अन्तरक्रियात्मक सामग्री विकास गरी सम्पूर्ण सामग्रीलाई डिजिटलाइज गरी केद्रको इ-पुस्तकालयमा व्यवस्थित गरी सार्वजनिक पहुँच हुने गरी राख्ने ।	पद्धति कक्षा विषय पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			दृष्टिविहिन तथा श्रवण क्षमताविहिनले समेत प्रयोग गर्न सक्ने गरी सङ्घको नेतृत्वमा निर्माण

RAJAPUR EDUCATION PLAN

६	पाठ्यपुस्तक									
	–बहुपाठ्यपुस्तक नीति कार्यान्वयन (गुणस्तर सुनिश्चि गर्ने, मूल्याङ्कन तथा छनोट) एवम् नि:शुल्क पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराउने	कक्षा/ विषय	१–१०	१–१०	१–१०	१–१०	१–१०			सङ्घीय सरकारको नेतृत्व र प्रदेश एवम् स्थानीय सरकारको सहयोग।
	–पाठ्यपुस्तकको बहुबर्षे प्रयोगको परीक्षण	कक्षा/ विषय	तयारी	तयारी	परीक्षण	परीक्षण				
	–विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएकाहरूका लागि अनुकूल पाठ्यपुस्तक/पाठ्यसामग्री विकास तथा नि:शुल्क उपलब्ध गराउने	कक्षा/विषय सङ्ख्या	१ देखि ३	४ देखि ५	६ देखि ८	९ र १०	११ र १२			
७	पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन									
	– अनुसन्धान तथा मूल्याङ्कन	तह/कक्षा				१	१			सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वय र सहकार्यमा
	– सुधार	कक्षा/ विषय					अधारभूत	माध्यामिक		
	–विद्यालयमा आधारित पाठ्यक्रम विकास परीक्षण	विषय				कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३		
८	स्थानीय पाठ्यक्रम									
	– स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास, समायोजन तथा कार्यान्वयन	कक्षा/विषय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			नगरपालिकाले सम्पादन गर्ने
९	संस्थागत प्रबन्ध र क्षमता विकास									
	–स्थानीय सरकार तहमा पाठ्यक्रमको विकास, कार्यान्वयन, परीक्षा तथा मूल्याङ्कन, अनुगमनलगायतका प्राविधिक सहयोगका लागि स्थानीय विज्ञ सम्मिलित प्राविधिक संयन्त्रको व्यवस्था	पटक	१	१						सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वय र सहकार्यका आधारमा नगरपालिकाले सम्पादन गर्ने
	–नयाँ पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षक तालिम तथा	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			तीनै सरकारको सहकार्यमा

RAJAPUR EDUCATION PLAN

	सहायता प्रणालीमार्फत् शिक्षकको क्षमता विकास									
१०	आधारभूत तथा माध्यामिक तहका सार्वजनिक परीक्षा प्रणाली सुधारका लागि क्षमता विकास गर्ने	स्थानीय तह	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
११	नगरपालिका स्तरमा पाठ्यक्रम निर्माण एवम् परिमार्जन र पाठ्यपुस्तकको विकास र प्रकाशनका लागि उपयुक्त संरचनाको स्थापना हुने ।	स्थापना	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			सङ्घ र प्रदेशसँगको सहकार्यमा नगरपालिकाले सम्पादन गर्ने
१२	स्थानीय तहले निर्माण गर्ने पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक स्थानीय आवश्यकता, मूल्यनिष्ठ समाज एवम् मानवता र पूर्वीय दर्शनमा आधारित हुने	लेखन र प्रकाशन	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			सङ्घ र प्रदेशसँगको सहकार्यका आधारमा नगरपालिकाले सम्पादन गर्ने
१३	स्थानीय तहबाट स्थानीय आवश्यकता अनुसार मातृभाषा लगायत अन्य भाषाका पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्री सम्पादन प्रकाशन र वितरण सम्बन्धी कार्य गरिने ।	लेखन र प्रकाशन	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			सङ्घ र प्रदेशसँगको सहकार्यका आधारमा नगरपालिकाले सम्पादन एवम् प्रकाशन गर्ने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

परिचय

शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा शिक्षक एक जीवन्त स्रोत हो । यही जिवन्त स्रोतको क्रियाशिलतामा शिक्षण सिकाइमा अरु स्रोतहरुले गति लिने गर्दछन् । शिक्षकमा भएको पेशाप्रतिको समर्पण र उत्साह, विषयवस्तुको पर्याप्त ज्ञान, शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनमा दक्षता र नमुना व्यक्तित्व प्रदर्शनले विद्यार्थीहरूको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । सबै तहको शिक्षामा योग्य, दक्ष, समर्पित र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको व्यवस्थापनबाट नै शिक्षाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सकिन्छ । गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक योग्य, व्यावसायिक रूपमा दक्ष, पेसाप्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुन आवश्यक छ । यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुन आवश्यक छ ।

हाम्रो मुलुकमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले शिक्षकको पेसागत विकासका लागि नीति निर्माण गर्दछ । शिक्षक तयार गर्ने काम विश्वविद्यालय र विद्यालयहरू (उच्च मावि) ले गरिरहेका छन् । शिक्षक अध्यापन अनुमति पत्र सम्बन्धी काम र रिक्त शिक्षक दरबन्दीमा स्थायी पदपूर्तिका लागि परीक्षा सञ्चालन गरी नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्ने र शिक्षक बढुवासम्बन्धी कार्य शिक्षक सेवा आयोगले गर्ने गरेको छ भने आयोगबाट सिफारिस भई आएका शिक्षकहरूलाई नियुक्ति र पदस्थापन गर्ने कार्य स्थानीय तहहरूबाट हुने गरेको छ । यसैगरी अस्थायी वा विद्यालयको निजी स्रोतमा शिक्षक नियुक्ति गर्ने, शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने कार्य पनि स्थानीय तहबाट हुने गरेको छ । शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले प्रमाणीकरण तथा कष्टमाइज्ड तालिम पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र प्रशिक्षक तयार गर्ने कार्य गर्दछ भने प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रहरूले शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने काम गर्दै आएका छन् ।

४.२.१ वर्तमान अवस्था

शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ९२ अनुसार सामुदायिक विद्यालयमा रहने शिक्षक दरबन्दीको विवरण अनुसूची १२ मा व्यवस्था गरेको छ । पूर्व प्राथमिक विद्यालयमा १ जना, प्राथमिक विद्यालयमा ५० जनासम्म विद्यार्थी भएमा कम्तीमा २ जना र सोभन्दा बढी विद्यार्थी भएमा कम्तीमा ३ जना, कक्षा ६–८ का लागि कम्तीमा ४ जना र माध्यामिक तह ९–१२ का लागि ८ जना शिक्षक रहने व्यवस्था उक्त नियमावलीले गरेको छ । नियमावली अनुसार नेपालमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात हिमाली भेकमा १:३०, पहाडी भेकमा १:४० र तराई तथा काठमाडौँ उपत्यकामा १:५० रहेको छ ।

यही अनुपातलाई आधार मानेर शिक्षक सङ्ख्या कम भएका विद्यालयमा स्थानीय तहबाट नियुक्त भएका शिक्षकहरूका लागि नेपाल सरकारले शिक्षक सहायता अनुदान रकम प्रदान गर्दै आएको छ । शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको अभिलेखअनुसार प्रदेश, जिल्ला र विद्यालयपिच्छे शिक्षक विद्यार्थी अनुपात फरक फरक छ । तराईमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात उच्च रहेको पाइन्छ भने हिमाली भेकमा यो अनुपात न्यून रहेको छ ।

फ्लास प्रतिवेदन २०८० का अनुसार नेपालमा सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत राहत र स्वीकृत दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकको कुल सङ्ख्या १,५६,१७७ रहेको छ जसमध्ये आधारभूत तह कक्षा १ देखि ५ सम्म १०२०३५ जना, आधारभूत तह कक्षा ६ देखि ८ सम्म २५८६१ जना र माध्यामिक तह कक्षा ९ देखि १२ सम्म २५३७९ जना रहेको देखिन्छ । साथै मुलुकमा सामुदायिक विद्यालयहरुको कुल सङ्ख्या २७,९९० रहेको छ भने मुलुकभर संस्थागत विद्यालयहरुको सङ्ख्या ७,८८६ रहेको छ । कक्षा १ देखि १२ सम्मका कुल विद्यार्थीहरुको सङ्ख्या ७१,४३,२६२ रहेको छ । तीमध्ये सामुदायिक विद्यालयमा ४९,९५,४६६ जना विद्यार्थीहरु अध्ययनरत छन् । तीमध्ये पनि कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म ३६९२८५९ जना र कक्षा ९ देखि कक्षा १२ सम्म १३०२६०७ जना रहेका छन् ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

त्यसै गरी नगरपालिकाको शैक्षिक तथ्याङक हेर्दा राजापुर नगरपालिकामा कक्षा १ देखि १२ सम्म अध्ययन गर्ने कुल विद्यार्थीहरुको सङ्ख्या १३३३३ रहेको छ, जसमध्ये कक्षा १देखि ५ सम्म ५६६३ जना, कक्षा ६ देखि ८ सम्म ३१४६ जना, कक्षा ९ देखि १० सम्म १८८५ जना र कक्षा ११ देखि कक्षा १२ सम्म १३४५ जना विद्यार्थी रहेको देखिन्छ। यसरी नै राजापुर नगरपालिकामा शिक्षकहरुको कुल सङ्ख्या ३३८ रहेकोमा तीमध्ये प्राथिमक तहका १८७ जना, निम्न माध्यामिक तहका ९३ जना, माध्यामिक तहका ४८ जना र उच्च माध्यामिक तहका १० जना रहेका छन्। यसरी अध्ययन गर्दा यस पालिकामा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात प्राथमिक तहमा ३० जना, निम्न माध्यामिक तहमा ३४ जना, माध्यामिक तहमा ३९ जना र उच्च माध्यामिक तहमा १३४ जना रहेको देखिन्छ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ मा हालको शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरणबाट पनि शिक्षक नपुग भएमा नेपाल सरकारबाट दायित्व नपर्ने गरी प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहले आवश्यक्ताका आधारमा थप शिक्षक दरबन्दी सिर्जना गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाइने छ भनिएको छ। राजापुर नगरपालिकाको हकमा राहत शिक्षकको व्यवस्थापनले शिक्षकको अपर्याप्ततालाई केही हदसम्म समाधान गरेपनि निम्न माध्यामिक र माध्यामिक र उच्च माध्यामिक तहमा भएको शिक्षक विद्यार्थीको उच्च अनुपातलाई उपयुक्त बनाउन र माध्यामिक विद्यालयहरुमा विषयअनुसारको शिक्षकको व्यवस्थाका लागि शिक्षक दरबन्दी थप गर्नु पर्ने देखिन्छ।

चुनौति र अवसर

शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेसाका रूपमा विकास गर्नु एवम् शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेशा बनाएकालाई शिक्षण पेशामा प्रवेश गराउनु, कक्षाकोठाको आवश्यक्ता र पाठ्यक्रमको मर्म एवम् बालबालिकाको रुचिअनुसारको शिक्षकको आपूर्तिका निम्ति शिक्षक सेवा आयोगको परीक्षा र पाठ्यक्रमलाई समसामयिक बनाउनु, विद्यालय तहको पाठ्यक्रम र शिक्षण आवश्यकतालाई सम्बोधन हुने गरी विश्वविद्यालयका शिक्षक तयारी कोर्स वा शिक्षक शिक्षा कार्यक्रमहरूलाई समायोजन गर्नु, सक्षम शिक्षक आपूर्तिका लागि विश्वविद्यालयमा शिक्षा संकायमा विद्यार्थी भर्ना र शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया सुधार गरी व्यवस्थित बनाउनु, कक्षाकोठालाई पेशागत विकास र सिकाइको थलोको रुपमा विकास गर्नु, पुरष्कार र दण्डको प्रावधानलाई वस्तुगत र न्यायोचित किसिमले कार्यान्वयन गरिनु, विद्यालयहरुमा तहगत रुपमा न्यूनतम विषयगत शिक्षक दरबन्दिको व्यवस्थापन गर्नु, नपुग शिक्षकको आपूर्ति नगरपालिकाले आफ्नै लगानीबाट गर्नेगरी निरन्तर स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु र शिक्षकको सरुवा र बृत्ति विकासलाई पारदर्शी, निष्पक्ष, न्यायोचित र विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा आधारित बनाउनु शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासका क्षेत्रमा देखिएका मुख्य चुनौतिहरु हुन्।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न र शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउन शिक्षण विधि तथा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा विविधता ल्याउनु, शिक्षक पेसागत सहयोगको सुदृढ प्रणाली स्थापित गर्नु, शिक्षकलाई राजनीतिक गन्ध आउने थरिथरिका पेशागत संस्थातिर नभई विशुद्ध पेशाको उन्नयनमा सहयोग पुरयाउने गरी सबैको साझा पेशागत संस्थाप्रति प्रतिबद्ध बनाउनु, शिक्षकको पेसागत विकासको अवसर विस्तार र प्रभावकारीतामा सुधार गर्ने गरी संस्थागत प्रबन्ध गर्नु, विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँग आवद्ध गर्ने कार्यलाई प्रभावकारी बनाउनु, शिक्षक नियुक्ति र व्यवस्थापनको विविधतालाई एकिकृत किसिमबाट समायोजन गर्नु राजापुर नगरपालिकाको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात राष्ट्रिय अनुपातभन्दा अधिक हुनु, नगरपालिकाले आफ्नै स्रोतबाट नपुग भएका शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्थापन गर्नु आदि पनि शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासका क्षेत्रमा देखिएका चुनौतिहरु नै हुन्।

शिक्षक सेवा आयोगले निरन्तर रुपमा स्थायी शिक्षकको पदपूर्ति गर्नु, बढुवाका नियमित कार्यहरु प्रभावकारी रुपमा अगाडि बढाउनु, नेपाल सरकारले शिक्षक दरबन्दी मिलान गर्नका लागि कार्यदल निर्माण गरी प्राप्त प्रतिवेदनअनुसार दरबन्दी मिलानका कार्यहरु शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्रबाट तदारुकताका साथ अगाडि बढ्नु, शिक्षकको पेशागत विकास प्रारुपअनुसार पेसागत विकासका विविध तरिकाहरु कार्यान्वयनमा आउनु, प्रदेश र स्थानीय तहले समेत शिक्षक व्यवस्थापनमा लगानी गर्दै आउनु, शिक्षकका पेशागत संस्थाहरु प्रविधि तथा अन्य पेशागत विकाससम्बन्धी तालिम र प्रशिक्षण कार्यक्रमको आयोजना र सहजिकरणमा अभिप्रेरित देखिनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरु रहेका छन्।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

४.२.२ उद्देश्य

उपर्युक्त चुनौति र अवसरहरूका आधारमा राजापुर नगरपालिकाको दशवर्षे स्थानीय शिक्षा योजनामा शिक्षक व्यवस्थापन र विकासको समग्र उद्देश्य पर्याप्त सङ्ख्यामा भएका पेशाप्रति समर्पित र दक्ष शिक्षकहरुबाट बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धिप्रति उत्तरदायी भइ सहजीकरण गर्नु रहेको छ भने योसँग सम्बन्धित उद्देश्य देहायबमोजिम निर्धारण गरिएका छन्।

- नगरपालिकाको शिक्षक ब्यवस्थापन गर्न समय सापेक्ष शिक्षक तयारीको स्वरूप तथा प्रक्रियामा परिवर्तन गरी पेशाप्रति समर्पित र सक्षम शिक्षकको आपूर्ति गर्नु।
- नगरपालिकामा शिक्षक व्यवस्थापन गर्न विषयविज्ञ, स्रोत शिक्षक, रोष्टर शिक्षक र शिक्षक बैङ्कको व्यवस्था गर्नु।
- शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि शिक्षण सिप विकास सम्बन्धी सेवाकालीन तालिम अनिवार्य बनाउनु।
- शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको वृत्ति विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारसँग सम्बन्धित गरी नतिजा प्रति जवाफदेही हुने पद्धतिको विकास गर्नु।
- शिक्षक पुरस्कृत र दण्डको प्रावधानलाइ वस्तुनिष्ठ र न्यायोचित हुने गरी प्रभावकारी बनाउनु।

४.२.३ रणनीति

- शिक्षक, प्रधानाध्यापक र कर्मचारीहरुको पेशागत आचारसंहिता निर्माण गरी सो अनुसार लागू भए नभएको अनुगमन गर्ने।
- शिक्षकहरुको शैक्षिक योग्यताका सम्बन्धमा प्रारम्भिक बालविकास एवम् पूर्व प्राथमिक शिक्षा र कक्षा १-३ का लागि कक्षा १२ उत्तीर्ण, कक्षा ४-८ का लागि स्नातक तह उत्तीर्ण र कक्षा ९-१२ का लागि स्नातकोत्तर उत्तीर्ण उम्मेदवारलाई कायम गरी शिक्षकको योग्यता अद्यावधिक संघ र प्रदेशसँग सहकार्य गर्ने ।
- शिक्षा नीति अनुसार नपुग शिक्षक दरबन्दीमध्ये स्थानीय तह र प्रदेश सरकारले आर्थिक भार व्यहोर्ने गरी कानून बमोजिम सिर्जना गरिएका शिक्षक दरबन्दीहरुको न्यायोचित किसिमले वितरण गरी शिक्षकहरुको नियुक्ति र पदस्थापनमा योगदान गर्ने ।
- रिक्त शिक्षक दरबन्दीको प्रक्षेपणका आधारमा शैक्षिक सत्रको पहिलो महिनामा शिक्षक नियुक्ति गर्ने।
- शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको आधारमा तहगत, क्षेत्रगत , विषयगत सरोकारवाला निकायको समन्वयको आधारमा शिक्षक दरबन्दी मिलान/पुनर्वितरण तथा थप गर्ने ।
- नगरपालिकास्तरमा नियुक्ति गरिएका शिक्षकहरुको तलब स्केल सरकारी सरह कायम गरी उनीहरुको दक्षता र योग्यताका आधारमा स्थायी गर्नका लागि प्रदेश र संघ सरकारसँग सहकार्य गर्ने ।
- सबै विद्यालयमा शिक्षकका साथै क्रमश कर्मचारी, नर्स, कुचिकार, माली, सेक्युरिटी गार्डको व्यवस्था गर्ने।
- शिक्षण पेशामा मेधावी विद्यार्थीहरुलाई आकर्षित गर्न छनौट तथा वृति विकास प्रणालीलाई योग्यतामा आधारित बनाई परीक्षण प्रणालीमा सुधार गरी वस्तुनिष्ठ तथा विश्वनीय परीक्षण प्रणालीको विकास गर्ने।
- विषयवस्तुका अतिरिक्त शिक्षण पेसा प्रति गर्व गर्ने, बालबालिकासँग रमाउने, सूचना र प्रविधिमा दक्ष, सामाजिक सेवाभावले अभिप्रेरित र आचरणको हिसावले निष्कलङ्कित व्यक्ति शिक्षण पेसामा छनौट हुने गरी सङ्घीय शिक्षक सेवा आयोग र प्रदेश शिक्षक सेवा आयोगको पाठ्यक्रमलाई पुनरावलोकन गर्न योगदान गर्ने।
- नगरपालिका भित्रका विद्यालयहरूमा शिक्षक छनौट र तालिम सञ्चालन गर्न विषयगतरूपमा आफ्नो विषयमा दक्षता राख्ने शिक्षकहरु मध्येबाट विषयविज्ञ र रोष्टर शिक्षकको व्यवस्था गरी परिचालन गर्ने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- विद्यालयको शिक्षण सिकाइमा प्राविधिक सहायता प्रदान गर्न र अन्य शैक्षिक गतिविधिलाई प्रभावकारी बनाउन नगरपालिकाको शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखामा दुई जना विद्यालय सुपरिवेक्षक,एक/एक जना सुचना प्रविधि, खेलकुद र सङ्गीत शिक्षकहरूको रूपमा नियुक्ति गरी परिचालन गर्ने व्यवस्था मिलाउने।
- विद्यालयमा शिक्षक सुत्केरी विदा, प्रसुति स्याहार विदा, किरिया विदा जस्ता विभिन्न कारणले अनुपस्थित भई शिक्षक विहिन हुने अवस्थामा नगरपालिकाले स्वयंसेवक शिक्षकको व्यवस्था गर्ने।
- रिक्त शिक्षक दरबन्दीको प्रक्षेपणका आधारमा एक वर्षअघि नै छनौट गरी प्रत्येक शैक्षिक सत्रको पहिलो महिनामा नै नियुक्ति गरिने र प्रकाशित प्रतिक्षा सूचीबाट अर्को वर्षको छनोटसम्म शिक्षक नियुक्त गर्ने कार्यमा आवश्यक योगदान गर्ने।
- प्रदेश र स्थानीय तहबाट सिर्जना गरिएका शिक्षक दरबन्दीमा स्थायी नियुक्ति गर्नका लागि प्रदेश स्तरमा स्वायत्त संस्थाको रुपमा प्रदेश शिक्षक सेवा आयोगको स्थापना गरी तत्सम्बन्धी कार्य गर्नका लागि पहल गर्ने।
- शिक्षकहरूको पेशागत विकासका सवालमा नीति निर्माण र कार्यान्वयनका सवालमा पेशागत संघसंगठन एवम् स्थानीय तहसँग सहकार्य र समन्वय गर्ने।
- शिक्षकहरुको साझा सङ्गठनको रुपमा एउटा मात्र संस्थाको व्यवस्था गरी उक्त संस्थालाई शिक्षकको पेशागत सहयोग र विकासका निम्ति क्रियाशील बनाउनका लागि सङ्घ एवम् स्थानीय तहसँग सहकार्य गर्ने।
- शिक्षकको सेवा सर्त, सुविधा, प्रोत्साहन, बढुवा लगायत वृत्ति विकासका प्रावधानहरूलाई पुनरावलोकन गरी समसामयिक बनाउने सवालमा संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने।
- शिक्षकको पेशागत विकास र समयसापेक्ष अद्यावधिक हुनका लागि शिक्षकका निम्ति मागको आधारमा पुनर्ताजगी तालिम सञ्चालन गर्ने।
- शिक्षकको उपस्थिति, नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गरी नतिजाप्रति जवाफदेहीहुने पद्धति विकासका लागि शिक्षक तथा प्रधानाध्याकको वृति विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारसँग सम्बन्धित गर्ने।
- पालिका भित्रविद्यालयमा कार्यरत नगरपालिका अनुदान शिक्षक तथा कर्मचारीको तलब नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको सम्बन्धित तहको न्युनतम तलब स्केलसँग बराबर हुनेगरी निर्धारण गर्ने।
- शिक्षकको बढुवा र वृत्ति विकासलाई शिक्षकहरुले गर्ने शिक्षा सम्बन्धी लेखन, अध्ययन र अनुसन्धानसँग समेत आवद्ध गर्ने।
- शिक्षक पुरस्कार र प्रोत्साहन कार्यक्रमलाई सम्बन्धित शिक्षकको सामाजिक आचरण, पेशाप्रतिको निष्ठा र समर्पणभाव, विद्यार्थीकोसिकाइ उपलब्धि र उनीहरूको अभिमतलाई समेत आधार बनाइ लागू गर्ने।
- बार्षिक कार्यसम्पादन मूल्याङकन तथा विद्यार्थीको नतिजामा उत्कृष्टता हासिल गरेका शिक्षकलाई विद्यालय र स्थानीय तहले प्रशंसा, पुरस्कार तथा सम्मान दिने व्यवस्था गरिनुका साथै प्रदेश र संघीय सरकारलाई समेत सिफारिस गर्ने।
- शिक्षकको कार्यसम्पादनका बस्तुनिष्ठ सुचकहरूका आधारमा कार्यसम्पादन मूल्याङकन गरी पुरस्कार र दण्डको पद्धति लागु गर्ने।
- कुनै विद्यालयमा कुनै शिक्षकको काम सन्तोषजनक भएमा बढीमा पाँच वर्ष काम गर्न पाउने र तत्पश्चात प्रधानाध्यापकको सिफारिसमा सरुवा गर्न सक्ने कानूनी प्रावधान बनाइ सरुवालाई वस्तुनिष्ठ, न्यायोचित र अनुमानयोग्य बनाउनका लागि सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

४.२.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि (Outcomes)

१. पर्याप्त मात्रामा सक्षम र पेशाप्रति अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइ सक्षमतामा सुधार भएको हुने।

ख) नतिजा (Results)

१. शिक्षक सक्षमता प्रारूपको पुनरावलोकन भई राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमता कार्यढाँचाका आधारमा शिक्षकको तयारी, छनौट र पेसागत विकास भएको हुने।

२. शिक्षक तयारीका कोर्सहरूमा पर्याप्त विषयगत तथा शिक्षण सिकाइसम्बन्धी सक्षमता विकास हुने गरी पुनर्संरचना तथा सुधार भएको हुने।

३. विभिन्न तहका शिक्षकमा प्रवेशका लागि हालको न्यूनतम् शैक्षिक योग्यतामा पुनरावलोकन तथा सुधार भएको हुने।

४. कक्षाकोठाको आवश्यक्ता र पाठ्यक्रमको मर्म एवम् बालबालिकाको रुचिअनुसारको शिक्षकको आपूर्तिका निम्ति शिक्षक सेवा आयोगको परीक्षा र पाठ्यक्रम निर्माण भइ लागू भएको हुने।

५. शिक्षण पेसा थप प्रतिस्पर्धी र सम्मानित भएको हुने।

६. पेसागत विकासका प्रावधानहरूको विस्तार र सुदृढीकरण भई स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणालीमार्फत निरन्तर पेसागत सहयोग प्राप्त भएको हुने।

७. शिक्षकको उपस्थिति, शिक्षण विधि तथा तौरतरिका र कार्यसम्पादनमा सुधार भएको हुने।

८. विद्यालयमा हुनु पर्ने न्यूनतम शिक्षकका साथै शिक्षक विद्यार्थी अनुपातका आधारमा तहगत र विषयगत रूपमा पर्याप्त सङ्ख्यामा शिक्षक दरबन्दीको मिलान एवम् पुनर्वितरण र शिक्षकको आपूर्ति नियमित रूपमा भएको हुने।

९. शिक्षक सरुवा र वृत्ति विकासका लागि पारदर्शी, अनुमानयोग्य र वस्तुनिष्ठ आधारसहितको पद्धति स्थापित भएको हुने।

१०. पारदर्शी, बस्तुनिष्ठ र न्यायोचित आधारमा शिक्षकको प्रोत्साहन र पुरष्कार पद्धति स्थापित भएको हुने।

११. शिक्षकहरु राजनीतिक आस्थाको हिसावले हुने गुटउपगुट र झुण्डलाई छोडेर विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा समर्पित हुनुका साथै आफू स्वयमको पेशागत विकासका लागि एउटै साझा संस्थामा आबद्ध हुने भएको कारण शिक्षकहरुमा पेशाप्रतिको समर्पण र विद्यार्थीप्रतिको सेवाभाव उच्च भएको हुने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

४.२.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका नं : ४.२

शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकास सम्बन्धी प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	शिक्षकहरुका निम्ति कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधाका निम्ति बस्तुनिष्ठ मापदण्ड बनाइ कार्यान्वयन गर्ने ।	सबै शिक्षक	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
२	नगरपालिकाका सबै शिक्षकको स्वास्थ्य विमा अनिवार्य गरी सोको कार्यान्वयन गर्ने ।	सबै शिक्षक	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
३	सरुवा र बढुवालाई पूर्वानुमानयोग्य र वस्तुनिष्ठ बनाउने गरी कानुनको निर्माण एवम् कार्यान्वयन गर्ने ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
४	अस्थायी तथा प्रदेश र स्थानीय तहबाट दरबन्दी सिर्जना गरी नियुक्त शिक्षकहरूको व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त मापदण्ड तथा निर्देशिका निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	दरबन्दी सिर्जना	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरेर
		वितरण	√	√	√	√	√	√	√	
५	स्थानीय तहबाट महंगी, यातायात, खाजा खर्च , सञ्चार खर्च आदिको व्यवस्था गरेर निजामतिको तुलनामा शिक्षकको सेवा सुविधालाई अझै आकषर्क बनाई सोको कार्यान्वयन गर्ने ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरेर
६	बालविकासका शिक्षक र विद्यालयका कर्मचारीलाइ कम्तिमा एउटा शैक्षिक मजदूरले पाउनु पर्ने सुविधामा नघटाइ सङ्घले दिएको सुविधामा थप गरी तलवभत्ता उपलब्ध गराउने व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्ने ।	बाविकेका शिक्षक र विद्यालयका कर्मचारी	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरेर
७	अपाङ्गता भएका व्यक्ति, महिला, सीमान्तकृत वर्गका व्यक्तिहरूस्लाई शिक्षण पेसामा सहभागी गराउन क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य

RAMPUR EDUCATION PLAN

८	नयाँ नियुक्ति पाएका शिक्षकहरूलाई एक महिने सेवा प्रवेश तालिम सञ्चालन गर्ने ।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
९	शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेसा बनाउन चाहनेहरुका निम्ति पेसामा प्रवेशका लागि पूर्व सेवाकालीन तालिम र मनोसामाजिक परामर्शको व्यवस्था गर्ने ।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
१०	विद्यार्थीको सिकाइ सुनिश्चित गर्न शिक्षकले काममा बिताउने समय सुनिश्चित गर्न प्र.अ.लाई जिम्मेवार बनाउने ।	सबै प्र अ	१९	१९	१९	१९	१९	१९		प्रदेश र स्थानीय तहको सहकारी
११	शिक्षण सिकाइमा सुधारका लागि शिक्षकहरुलाई प्रधानाध्यापक प्रति जवाफदेही बनाउने र प्रधानाध्यापकले शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको आधारमा बढुवा र अन्य प्रोत्साहनको व्यवस्थापन गर्ने ।	कानूनमा संशोधन गरेर	√	√	√	√	√	√		प्रदेश र स्थानीय तहको सहकारी
१२	प्रत्येक शिक्षकले प्रत्येक शैक्षिक सत्रमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरुको सुधारका लागि कार्यमुलक अनुसन्धान गर्नुपर्ने र त्यस्ता उत्कृष्ठ अनुसन्धानलाइ नगरपालिकाले प्रकाशन गरी सम्प्रेषण गर्ने ।	सबै शिक्षक	√	√	√	√	√	√	सबै विद्यालय	प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
१३	स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग मार्गदर्शन÷कार्यविधिको विकास गर्ने ।	कार्यविधि निर्माण	१	१						प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
१४	मार्गदर्शन÷कार्यविधिका आधारमा सिकाइका लागि शिक्षकहरुको ई–सञ्जाल÷समूह निर्माण गर्ने ।	नगरपालिका	१	१	१	१	१	१		प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
१५	शिक्षकहरुको संस्था शिक्षक महासंघलाई शिक्षकहरुको पेशागत सहयोगको निम्ति जिम्मेवार बनाउने ।	नगरपालिका	√	√	√	√	√	√		शिक्षक महासंघसंग सहकारी
१६	प्रधानाध्यापकबाट नियमित रुपमा शिक्षकको कार्यसम्पादनको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने ।	सबै विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९		प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
१७	शिक्षकलाई परामर्श कार्य गर्न, अध्ययन अनुसन्धान, अनुगमन गर्न तथा विज्ञ सेवा प्रदान गर्नका लागि स्थानीय तहमा सेवानिवृत्त दक्ष शिक्षकहरूको विज्ञ टोली गठन गर्ने ।	नगरपालिका	√	√	√	√	√	√		प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
१८	सहपाठी कक्षाअवलोकन गर्ने गराउने । (प्रत्येक शिक्षकको प्रत्येक महिनामा कम्तिमा २ ओटा कक्षाअवलोकन र	सबै विद्यालय	√	√	√	√	√	√		विद्यालय संग सहकार्य

RAJAPUR EDUCATION PLAN

	पृष्ठपोषण आदानप्रदान)									
१९	शिक्षकको पेशागत आवश्यकता अनुसार शैक्षिक तालिम केन्द्रहरूमा खटाइ शिक्षकहरुलाई पेशागत विकास तालिम लिन प्रेरित गर्ने र तालिम पश्चात विद्यालयमा आइ सिकाइ आदानप्रदानको संस्कार विकास गर्ने ।	शिक्षक सङ्ख्या	२५	२५	२५	२५	२५	२५		प्रदेश र तालिम केन्द्रसँग सहकार्य
२०	स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षक समूह निर्माण गरी उक्त समूहलाई सम्बन्धित विषयमा पेशागत दक्षता अभिवृद्धिका लागि उपयोग गर्ने ।	समुह सङ्ख्या	६	६	६	६	६	६		शिक्षक समूह संग सहकार्य
२१	स्थानीय पालिकास्तरमा सञ्चालन हुने प्रधानाध्यापक बैठकलाई नियमित र व्यवस्थित गराउनुका साथै हरेक बैठकमा हरेक प्रधानाध्यापकले आफ्नो विद्यालयमा गरेको केही न केही अनुकरणीय कार्य अर्थात असल अभ्यासलाई प्रस्तुतिका लागि अनिवार्य गर्ने ।	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९		प्रधानाध्यापक संग सहकार्य
२२	विद्यालयहरुले गरेका असल अभ्यासहरुको अवलोकन एवम् सिकाइका लागि अवलोकन भ्रमणको व्यवस्था (पालिका र प्रदेशस्तरमा) गर्ने ।	पटक	२	२	२	२	२	८		विद्यालय संग सहकार्य
२३	सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित सिकाइका लागि अनलाइन÷अफलाइन शिक्षक तालिम सञ्चालन गर्ने । (प्रत्येक शिक्षकले प्रत्येक ७ वर्षमा तालिम पाउने)	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	शिक्षक र तालिम केन्द्रसँग सहकार्य
२४	विद्यालय तहमा शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकास गर्न प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवार बनाउनुको साथै शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकास कार्यलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग आवद्ध गर्ने ।	पद्धति	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	प्रधानाध्यापक संग सहकार्य
२५	विद्यालयलाई प्रविधिका हिसावले स्रोतसम्पन्न बनाउने ।	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९		विद्यालय संग सहकार्य
२६	शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिप्रति जिम्मेवार बनाउने र सोका आधारमा शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्न प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवार बनाउने ।	पद्धति	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	प्रधानाध्यापक संग सहकार्य
२७	विद्यालयमा छुट्टै प्रधानाध्यापक पदको व्यवस्था गरी करारमा नियुक्त गर्ने कानुनी व्यवस्था ।	पद्धति	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	संघ र प्रदेश संग सहकार्य
२८	शिक्षकको बढुवा, सरुवा र प्रोत्साहनलाई पूर्वानुमानयोग्य र वस्तुनिष्ठ बनाइ सोको कार्यान्वयन ।	पद्धति	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	संघ र प्रदेश संग सहकार्य
२९	शिक्षकले शिक्षणमा बिताउने समयका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवार बनाउने	सबै विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	प्रधानाध्यापक संग

RAJAPUR EDUCATION PLAN

	।								सहकार्य
३०	विद्यालयमा उपलब्ध शिक्षकहरुमध्ये हरेक हिसावले उत्कृष्ट शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक बनाउने ।	सबै विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	वि.व्य.स. संग सहकार्य
३१	शिक्षक र कर्मचारीले प्रधानाध्यापकसँग र प्रधानाध्यापकले विद्यालय व्यवस्थापन समिति र विव्यसले पालिकासँग करार सम्झौता गरी कार्य गर्ने ।	सबै विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	प्रा.अ., विद्यालय र वि.व्य.स. संग सहकार्य
३२	राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ बमोजिम हरेक विद्यालयमा न्यूनतम शिक्षक दरबन्दी कायम गर्दा पनि नपुग शिक्षक दरबन्दीका लागि प्रदेश सरकारसँग सहकार्य र सहलगानीका आधारमा शिक्षक दरबन्दीको सिर्जना गर्ने ।	शिक्षक दरबन्दी	√	√	√	√	√	√	√	संघ र प्रदेश संग सहकार्य
३३	मौज्दात शिक्षक दरबन्दी र सिर्जना गरिएका दरबन्दीको विषयगत हिसावले फेहरिष्त तयारी गरी विज्ञापनका लागि प्रदेश शिक्षक आयोगमा पठाउने ।	शिक्षक दरबन्दी	√	√	√	√	√	√	√	प्रदेश संग सहकार्य
३४	स्थायी शिक्षक नआउदासम्म बैकल्पिक सूचीमा उम्मेवारहरुलाई करार नियुक्ति गरी काममा लगाउने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		नगरपालिका
३५	एकदिन पनि विद्यालयको शिक्षण सिकाइमा बाधा नपर्ने गरी शिक्षक अवकास, सरुवा र नियुक्ति वा पदस्थापन भइ काम गर्ने शिक्षकको व्यवस्थापन गर्ने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		नगरपालिका

RAJAPUR EDUCATION PLAN

४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण

परिचय

स्वभाविक रुपमा एकै किसिमको देखेतापनि मानव मानब विचमा केहि समानता साथै धेरै फरकपन समेत देखिन्छ ।उनिहरु विचमा भएका क्षमता ,स्वभाव र भविष्यमा हुने \बन्ने विभिन्न सम्भावनाहरुमा समेत भिन्नता पाईन्छ।यहि कुराको अनेकौ क्षेत्रबाट आएका अध्ययन ,खोजमूलक र सम्बोधन गर्ने योजनाहरु यस खण्डमा प्रस्तुत गरिनेछ ।

नेपाल सामाजिक–सांस्कृतिक रूपमा विविधता भएको मुलुक हो । यहाँ विभिन्न भाषिक ,तसांस्कृ तथा जातजातिगत समुदायहरूको बसोवास छ । नेपाली समाजको यो विविधतालाई एकातिर पहिचान तथा सामर्थ्यका रूपमा लिने गरिन्छ भने सिक रूपमा यही भिन्नताका आधारमा सामाजिक विभेद र बञ्चितीकरण परेका समुदायहरू पनि छन् ।अर्कोतिर ऐतिहा उदाहरणका लागि दलितथा सीमान्तकृत समुदायक सांस्कृतिक समुदायहरू अल्पसङ्ख्य ,नेपालीबाहेक अन्य मातृभाषी समुदाय , गई अहिलेसम्म पनि यस्तो बञ्चितीकरणको असर कुनै आर्थिक तथा शैक्षिक बञ्चितीकरणमा पर्न ,ऐतिहासिक रूपमा सामाजिक आर्थिक ,न कुनै रूपमा देखिने गरेको छ । भौगोलिक क्षेत्रगतस्तरगत तथा लैङ्गिक भिन्नताको प्रभाव पनि शैक्षिक पहुँच कठिन ता भएका बालबालिकाहरू तथासहभागिता र नतिजामा परिरहेको देखिन्छ । त्यसैगरी विभिन्न किसिका अपाङ्ग ई सहभागी बनाउन थप प्रयास आवश्यक छ ।परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरूमा शिक्षाको पहुँच पुऱ्याउल्लिखित विविधता भएको नेपाली समाजमा विविधतालाई पहिचान दिनुसम्मान गर्नु , र व्यक्तिगत भिन्नताको कदर गरी विविधता (diversity) लाई प्रोत्साहित गर्नु आवश्यक छ । बालबालिकामा भएका उल्लिखित लगायतका भिन्नताले पहुँचसहभागिता तथा नतिजामा फरक , नपर्ने अवस्था सृजना गरी समता (equity) कायम गर्नु आवश्यक छ । यस्तो समताले अवसरको समानता मात्र सृजना नगरी अवसर असमान हुनाका कारण पहिचान गरी तिनलाई समान बनाउन विशेष तथा थप प्रबन्ध गर्नु पर्दछ । समता अभिवृद्धिसहित विविधतालाई समावेश गर्न (inclusion) प्रत्येक बालबालिकाले स्वीकारिएको र महत्त्व दिएको महसुस गर्नु पर्दछ । यस प्रकार शिक्षामा विविधता (diversity) समता ,(equity) र समावेशिता (inclusion) को प्रवर्धन गर्नु आवश्यक छ । यो सामाजिक न्याय स्थापित गर्न शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिताको अधिकार सुनिश्चित गर्ने कार्य भएकाले महत्त्वपूर्ण र अत्यावश्यक छ ।

विविधताको सम्मान गर्न नसकेको कारणबाट व्यक्तिमा मनोसामाजिक समस्याहरु बल्झिने गर्दछन् । यी कुराहरु जानी वा नजानी बालबालिकाहरुमा विद्यालय र परिवारले समेत सिर्जना गरिरहेको हुन्छ । कतिपय कामहरु बालबालिकाको विकासका निम्ति गरिएका भए तापनि त्यसले उनीहरुको विकासमा बाधा पुरयाइरहेको हुन्छ । यस्ता बाधाहरू पहिचान गरी ती बाधाहरू हटाउनु पर्दछ । यस्ता बाधाहरूमा समुदाय तथा परिवशअनुसार भिन्नता हुनसक्ने कुरालाई पनि ध्यान दिनु पर्दछ । कुनै बाधाहरू भौतिक तथा स्रोत–सामग्रीसँग सम्बन्धित हुन सक्दछन् भने कुनै सांस्कृतिकमनोवैज्ञानिक हुनसक्दछन् । कतिपय बाधाहरू ,सामाजिक , संरचनागत पनि हुन सक्दछन् ।यस्तो अवस्थामा बालबालिकालाई मनोसामाजिक परामर्शको आवश्यकता हुने गर्दछ । हाम्रो जस्तो मुलुकमा अभिभावक र विद्यार्थीका लागि मनोसामाजिक परामर्श सेवाको अहम महत्व छ । अभिभावकहरुमा चेतनाको अभाव छ । बालबालिकाहरु चुलबुले र चकचके स्वभाव भएको हाम्रा अभिभावकलाई मन पर्दैन जव कि यो बालबालिकाको प्राकृतिक स्वभाव हो । हाम्रा कतिपय अभिभावकहरुलाई चकचक नगर्ने, एकैठाउमा चुप्प लागेर बस्ने, अभिभावकको आज्ञाकारी हुने जस्ता स्वभाव भएको बालबालिकाहरु मन पर्छ जवकि बालबालिकामा यस्तो स्वभाव देखिनु भनेको अस्वाभाविक हो र बालबालिकामा देखिएको समस्या हो । बालबालिकाको सम्बन्धमा अभिभावकसँग यस्ता अनगिन्ति भ्रमहरु छन् । जसले गर्दा बालबालिकाहरुको उपयुक्त विकासमा बाधा पुऱ्याइरहेको हुन्छ । कतिपय बालबालिकाहरुले आफ्नो विशेष प्रतिभा र क्षमता देखाउन खोजिरहेको हुन्छ हामी त्यसलाई पनि हुर्कन र फष्टाउन नदिएर निषेध गर्न खाजिरहेका हुन्छौं । यस्तो अवस्थामा बालबालिका, अभिभावक र केही हदसम्म शिक्षकलाई समेत परामर्श सेवा र यससम्बन्धी सीपको विकास गर्न आवश्यक देखिन्छ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

यस परिच्छेदमा विविधताको सम्मान र समतामूलक समावेशीकरण र मनोसामाजिक परामर्श सेवामा अभिवृद्धि गरी शिक्षामा सबैको सहज पहुँचसहभागिता तथा सिकाइका लागि नेपालको विद्यालय शिक्षा पद्धतिमा हाल सम्मका कार्य तथा प्रगतिको , समीक्षा गरप्तसङ्क्षि ी त्यसमा देखिएका अन्तरहरू (gaps) का आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ। यसमा देखिएका अन्तर तथा चुनौतीहरू हटाई शिक्षामा सबैको सहज पहुँचसहभागिता तथा सिकाइका लागि समता ,मूलक समावेशीकरण र मनोसामाजिक परामर्श सेवामा अभिवृद्धि गर्नका लागि यस योजनामा अपनाइने रणनीति तथा क्रियाकलापहरूसमेत उल्लेख गरिएको छ।

४.३.१ वर्तमान अवस्था

नेपालको शिक्षामा बालिका तथा महिलाहरू र अपाङ्गता भएकाहरूका लागि केही विशेष प्रबन्ध स्वरूप विसालमा २००४ .सं. छात्राहरूका लागि छुट्टै विद्यालय पद्मकन्या विद्याश्रमको स्थापना र वि मा लेबोरेटरी स्कुलमा दृष्टिविहीन २०२१ .सं . बालबालिकाका लागि एकीकृत विद्यालय शिक्षा प्रारम्भ भई हालसम्म सञ्चालित छ । त्यसैगरी विदेखि २०२५ .सं . खगेन्द्रबहादुर बस्नेतको अगुवाइमा सुरु भएकोनेपाल अपाङ्ग अन्ध सङ्घ नवजीवन गृहले २०२६ सालदेखि अपाङ्ग पुरुषहरूको लागि आवासीय व्यवस्था सुरु गरेकोमा २०३१ सालदेखि महिलाहरूका लागि पनि आवसीय प्रबन्धको सुरुआत भएको थियो। अपाङ्गता भएका व्यक्तिको स्याहार तथा शिक्षाको प्रबन्धसहित यसलाई नेपाल अपाङ्ग अन्ध सङ्घ र नवजीवन गृह एवम् केही पछि खगेन्द्र नवजीवन केन्द्रका रूपमा स्थापित भई हाल काठमाडौँको जोरपाटीमा सञ्चालन भरइरहेको छ।

खासगरी सबैका लागि शिक्षाको डकार घोषणापत्र र तदनुसार नेपालले बनाएको राष्ट्रिय कार्ययोजनाले विभिन्न कारणले शिक्षाको पहुँचभन्दा बाहिर रहेका बालबालिकाहरूलाई शिक्षामा समावेश गर्नका लागि समावेशीकरणको अवधारणासहित पहुँच विस्तारमा जोड दिई छात्रवृत्तिलगायत प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुका साथै महिला शिक्षक नियुक्तिबाट प्रारम्भ भएको आरक्षणलाई कानुनी मान्यतासहित महिलामधेशी र दुर्गम क्षेत्रका लागि शि ,दलित ,जनजाति ,क्षक नियुक्तिमा निश्चित प्रतिशत आरक्षणको प्रबन्ध भएको छ।

नेपालको संविधानको प्रस्तावनाले नेपाललाई समावेशी बनाउने अठोट गरेको छ । संविधानले आधारभूत तहको शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा लिदै आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र नि भएका रशुल्क हुने र अपाङ्ता: आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकले कानुन बमोजिम निहुने र नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन शुल्क शिक्षा पाउने हक: ले पनि शिक्षामा समता र २०७६बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक हुने व्यवस्था गरेको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति समावेशिता अभिव ृद्धिका लागि विभिन्न नीतिहरू तय गरेको छ। अनिवार्य तथा नि२०७५ ऐन शुल्क शिक्षा:, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकारसम्बन्धी ऐन २०७४ र अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा नियमावली:, २०७७ ले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा आर्थिक सामाजिक रूपले पछाडि परेका समुदायलाई छात्रवृत्ति तथा नेपाल सरकारले तोकिदिए बमोजिमका शैक्षिक संस्थाद्वारा निःशुल्क रूपमा विद्यालय शिक्षा, उच्च शिक्षा र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा उपलब्ध गराउने प्रावधान राखेको छ।

विद्यालय शिक्षामा समता र समावेशीकरणका लागि सूचकसहितको एकीकृत समता रणनीति २०७१ कार्यान्वयनबाट बहुबञ्चितीकरणमा परेका बालबालिकहरूलाई थप सहयोग सहितको शैक्षिक अवसरको व्यवस्था गरिएको छ । विद्यालय शिक्षामा छात्रा र दलित समुहको सहभागिता अभिवृद्धिका लागि छात्रबृत्तिको व्यवस्था गरियो। आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना अन्तर्गत सञ्चालन गरिएको यो छात्रवृत्ति कार्यक्रमले विद्यालय तहमा छात्रा र दलित लगायत अन्य समूहको भर्नादर उल्लेख्य रुपमा बढेको अवस्था छ। करिव तीन दशक अघि सबै छात्रा र सवै दलित विद्यार्थीहरुका लागि ब्लाङकेट अप्रोचबाट कार्यान्वयन गरिएको यो छात्रवृत्ति कार्यक्रम अहिले पनि त्यही किसिमबाट कार्यान्वयन भइरहेको छ र छात्रवृत्ति रकम पनि खासै समसामयिक हुने गरी वृद्धि गर्न सकिएको छैन। अहिलेको आवश्यकता भनेको छात्राहरु र दलितहरुमध्ये पनि विपन्न समूहलाइ छनोट गरी महङ्गी समेतलाई मध्यनजर गरी छात्रवृत्ति रकम दिनु पर्ने देखिन्छ । यसका अतिरिक्त यस प्रकारको छात्रवृत्ति

अपाङ्गता भएका विद्यार्थी, लोपोन्मुख र सिमान्तकृत समुदायका विद्यार्थी, मुक्त कम्लहरी विद्यार्थी, गरीव तथा विपन्न विद्यार्थी, द्वन्द्वपीडित विद्यार्थी र सहिद परिवारका विद्यार्थीका निम्ति यस्तो छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिएको छ।

विद्यालय देखि अभिभावकसम्म पुग्दा विद्यार्थीलाई जे कामको लागि दिइएको हो त्यो काममा कमैमात्र प्रयोग भएको देखिन्छ। गरीविको रेखामुनी रहेका बालबालिकाले छात्रबृत्ति पाउन नसकेको अवस्था छ। अबको आवश्यकता भनेको जाति र लिङको आधारमा भन्दा पनि विपन्नताको आधारमा छात्रवृत्ति दिनु पर्ने हुन्छ र यो रकम पुग्ने गरी पनि हुनु आवश्यक छ। विद्यार्थीहरु जति बेला छात्रवृत्ति बाँडिन्छ त्यत्तिबेलामात्र विद्यालयमा आउने र अरु समयमा नआउने वा कम आउने समस्या पनि कतिपय विद्यालयहरुमा छ। सरकारले प्रदान गर्ने छात्रवृत्ति सस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुले नपाउने भएको हुँदा विद्यार्थीहरु संस्थागत विद्यालयमा अध्ययन गरे पनि सामुदायिक विद्यालयबाट परीक्षा दिने कार्य राजापुर नगरपालिकामा कहिँ कतै देखिन्छ। यो समस्या लगायत छात्रवृत्तिको दुरुपयोगलाई नियन्त्रण गर्न भौचर प्रणालीबाट पुग्ने मात्रामा छात्रवृत्ति दिनु पनि त्यत्तिकै जरुरी छ।

देशका संघीयताको कार्यान्वनय सँगसँगै कतिपय प्रदेश सरकार र स्थानीय तहहरुले विपन्न समुदाय र छात्राहरुका निम्ति पनि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरेको देखिन्छ। यस राजापुर नगरपालिकाले उच्च शिक्षा अन्तर्गत प्राविधिक अध्ययनका लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरेको छ।

समाजको बनावट सरलबाट क्रमशः जटिल प्रकारको हुदै गएपछि समाजका हुने विकृत्तिहरु पनि बढ्दै गएको अवस्था छ। यो विकृतिमा बालबालिका र त्यसमा पनि विशेष गरी बालिकाहरु बढि प्रताडित भएको देखिन्छ। बालबालिकाहरुको उमेरसँगै हुने गरेको शारीरिक र मानसिक बृद्धि र विकासको कारण हुने गरेको विविध किसिमका परिवर्तनलाई उचित किसिमले व्यवस्थापन गर्न नसक्नुको कारणले पनि कतिपय समस्याहरु देखा पर्ने गर्दछन्। यस्तो अवस्थामा विद्यालय र घरपरिवारले उनीहरुलाई उचित किसिमले मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउनु पर्ने हुन्छ। बालबालिकाको निम्ति यो परामर्शको टडकारो आवश्यकता भएपनि सरकारी तवरबाट यसलाई महत्व दिएको देखिदैन। गैर सरकारी क्षेत्रबाट भने कतिपय आवश्यकता परेका विद्यालयहरुमा शिक्षकहरुका निम्ति छोटो अवधिका तालिम र प्रशिक्षण प्रदान गरेको देखिन्छ।

राष्ट्रियजनगणना २०७८ अनुसार राजापुर नगरपालिकाको कुल जनसङ्ख्याको ३.४ प्रतिशत जनसङ्ख्यामा अपाङ्गताको अवस्था छ। तीमध्ये महिलाको प्रतिशत ३.१ रहेको छ भने पुरुषको प्रतिशत ३.७ रहेको देखिन्छ। बर्दिया जिल्लाको कुरा गर्ने हो भने कुल जनसङ्ख्याको ३.२३ प्रतिशत र लुम्बिनी प्रदेशको २.३५ प्रतिशत जनसङ्ख्यामा अपाङ्गता भएको अवस्था छ। यसरी अपाङ्गता भएको जनसङ्ख्याको तुलना गर्दा बर्दिया जिल्ला र समग्र मुलुकको तुलनामा राजापुर नगरपालिकाको प्रतिशत बढी देखिन्छ भने लुम्बिनी प्रदेशको प्रतिशतको तुलनामा समेत बढी देखिन्छ।

समतामूलक किसिमले सबै प्रकारका विद्यार्थीहरुको शिक्षामा पहुँचको अभिवृद्धिका लागि नगरपालिकाले हरेक वर्ष विभिन्न किसिमका छात्रवृत्तिहरु प्रदान गरेको अवस्था छ। आ.व २०७९/८०को विनियोजित बजेट र कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका अनुसार राजापुर विद्यालयमा कक्षा १ देखि १० सम्मका सबै छात्राहरुले जनही चार सय दिने प्रावधान रहेको छ। साथै कक्षा १ देखि कक्षा १० सम्मका दलित विद्यार्थीहरुले वार्षिक जनही चारसय रुपैयाँका दरले छात्रवृत्ति पाउने व्यवस्था छ। अपाङ्ग भएका विद्यार्थिहरुलाई अपाङ्ग परिचयपत्रको आधारमा छात्रवृत्ति पाउने व्यवस्था छ। यसका साथै उच्च शिक्षामा प्राविधिक विषय अध्ययन गर्नका लागि विपन्न समुदायका विद्यार्थीहरुलाई छात्रवृत्ति प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

चुनौति तथा अवसरहरु

बालबालिकालाई समावेशी तथा विशेष शिक्षा प्रदान गर्नका लागि अपांगता भएका बालबालिकालाई शैक्षिक अवसर प्रदान गर्ने क्रममा घरपरिवार, समुदाय र विद्यालयहरुबाट उचित सहयोग र सकारात्मक सोचमा प्रवर्धन गर्नु, अपांगता भएका व्यक्तिहरुको सामाजिक समावेशीकरणमा अपेक्षित सुधार गर्नु, , विशेष शिक्षा मार्फत गुणस्तरीय जीवनयापन र आत्मनिर्भर गराउने कार्यमा अपेक्षित उपलब्धी हासिल गर्नु, सहपाठि सिकाइ तथा सहायता आदानप्रदानको संस्कृतिलाई विद्यालयहरुले प्रोत्साहान गर्ने

RAJAPUR EDUCATION PLAN

कार्यक्रमको व्यवस्था गर्नु, विद्यालय व्यवस्थापन समिति,शिक्षक अभिभावक समिति तथा स्थानिय शिक्षाप्रेमी,नागरिक समाजले अपाङ्गता शिक्षामा चासो र सकारात्मक सहायता उपलब्ध गराउनु,अपांगताको प्रकृतिका आधारमा बालबालिकाका निम्ति सहज पहुच हुनेगरी विशेष प्रकृतिका शिक्षालयहरुको स्थापना र सञ्चालन गर्नु, दृष्टिविहीन बालबालिकाहरुका निम्ति आवश्यक पर्ने ब्रेललिपिका पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्री एवम सुस्त श्रवण भएका बालबालिकाहरुका निम्ति साङ्केतिक भाषाको सीप भएका शिक्षकहरुको उपलब्धतालाई सहज बनाउनु, विशेष शिक्षाका आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्तिको उत्पादन र व्यवस्थापन गर्नु, विविध प्रकारका बालबालिकाको तथ्यांक तथा सूचनालाई अद्यावधिक गर्नु, समावेशी किसिमबाट बालबालिकाको आवश्यकता र सिकाईलाई सहज बनाउने गरी नविनतम् सूचना प्रविधिको अवलम्बन र उपयोग गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्नु, समावेशी र विशेष शिक्षा अनुकुलन मूल्यांकन परीक्षा प्रणाली र सिकाई व्यवस्थापनका लागि प्रर्याप्त खोज, अनुसन्धान तथा अभ्यास हुनु, समाजमा विद्यमान कतिपय कुरिति र कुप्रथा विद्यमान भएको कारण समावेशी किसिमको सामाजिक संरचनाको स्थापना गर्नु आदि जस्ता चुनौतिहरु समावेशी एवम् विशेष शिक्षाको क्षेत्रमा प्रमुख रुपमा रहेका छन् ।

त्यसरी नै छात्रवृत्ति र मनोसामाजिक परामर्श सेवाका सम्बन्धमा देखापरेका प्रमुख चुनौतीहरूमा धेरै विद्यार्थीले प्राप्त गर्ने छात्रा, दलित र लोपोन्मुख तथा सीमान्तकृत जनजाति छात्रवृत्तिको रकमलाई समयसापेक्ष बृद्धि गर्नु, धेरैजसो छात्रवृत्तिहरू ब्लाङ्केट अप्रोचबाट नभई निश्चित आधार तथा आवश्यकतामा आधारित बनाई प्रदान गर्नु, अधिकांश छात्रवृत्ति गरिबी केन्द्रित नभई जातजाति र लिङ्गलाई आधार मानेर प्रदान गरिनाले यसको औचित्य र सान्दर्भिकतामा प्रश्न उठ्नु, आवासीय बाहेकका छात्रवृत्तिका उद्देश्य तथा उपयोगिता स्पष्ट पार्नु, जातजाति र लिङ्गका आधारमा दिइने छात्रवृत्तिप्रति नागरिक समाजमा सकारात्मक भावनाको विकास गर्नु, छात्रवृत्ति कार्यक्रमको सहयोगबाट सामाजिक विभेदलाई न्यूनिकरण गर्नु , लक्षित विद्यार्थी छनोट गरी छात्रवृत्ति वितरण गर्नका लागि स्थानीय तहलाई स्वायत्तता प्रदान गर्नु, छात्रवृत्ति वितरण र यसको उपयुक्तता तथा प्रभावकारिताको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउनु, विद्यार्थीको निम्ति प्रदान गरिने मनोसामाजिक परामर्शको क्षेत्रलाई सरकारको प्राथमिकतामा पार्नु, मनोसामाजिक परामर्शको पहुँच लक्षित समूहसम्म पुरयाउनु आदि रहेका छन् ।

विद्यालय शिक्षा र शिक्षक तालिम कार्यक्रम मार्फत फरक क्षमता र विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाहरुका लागि अन्य बालबालिकाहरुसँगै समावेशी किसिमबाट शिक्षण सिकाइ गर्ने कार्यलाई प्राथमिकतकापूर्वक सञ्चालन गरिएको, संघीय सरकारबाट प्राथमिक तहका पाठ्यपुस्तकहरु २५ भन्दा बढि मातृभाषामा प्रकाशन गरी पठनपाठनका लागि प्रयोग गरिएको, शिक्षा ऐन एवम् शिक्षक सेवा आयोग नियमावलीले समेत शिक्षक छनौट प्रक्रियालाई समावेशी बनाएको आदिलाई यस क्षेत्रका अवसरका रुपमा लिन सकिन्छ ।

यसका साथै छात्रवृत्तिले दलित, छात्रा, अपाङ्गता भएका विद्यार्थी, लोपान्मुख, सिमान्तकृत, विपन्न, द्वन्द्वपिडित र सहिदका परिवारका बालबा लिकाहरुको शिक्षामा पहुँचको बृद्धि भएको, छात्रवृत्ति लगायतका कार्यक्रमहरुले शिक्षालाई मौलिक अधिकारको रुपमा स्थापित बनाएको, शिक्षालाई समावेशी बनाउने कार्यमा गैरसरकारी क्षेत्रबाट पनि योगदान भइरहेको, मनोसामाजिक परामर्शको क्षेत्र सबैको चासोको क्षेत्र हुदै गएको, मनोसामाजिक परामर्शको क्षेत्रमा गैरसरकारी क्षेत्रबाट सीमित भए पनि पाठ्यक्रमहरुमा समेत मनोसामाजिक परामर्शको क्षेत्रलाई समेटिएको आदिलाई पनि शिक्षालाई समावेशीका साथै मनोसामाजिक परामर्शयुक्त बनाउने सवालमा अवसरहरुको रुपमा लिन सकिन्छ ।

४.३.२ उद्देश्य

राजापुर नगरपालिकाको प्रस्तुत योजनाको यस उपक्षेत्रको समग्र उद्देश्य विभिन्न कारणले शिक्षाबाट बञ्चित र अपांगता भएका नगरपालिकाका सबै प्रकारका व्यक्तिका लागि अधिकारमुखी अवधारणाका आधारमा आवश्यकता अनुसार मनोसामाजिक परामर्श सहितको गुणस्तरीय समावेशी एवम् विशेष शिक्षाका अवसर मार्फत सक्षम र प्रतिष्पर्धी नागरिक उत्पादन गर्नु रहेकोमा यस अन्तर्गतका उद्देश्यहरु देहाय बमोजिम रहेका छन् :

RAJAPUR EDUCATION PLAN

१. आर्थिक रूपले विपन्न, द्वन्द्व प्रभावित तथा सामाजिक तथा आर्थिक कारणले बञ्चितमा परेका व्यक्तिहरूलाई शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउनु ।

२. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइमा सहभागिता बृद्धि गरी गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु ।

३. विविधतासमता एवं समावेशी शिक्षाका मूल्य ,, मान्यता अनुकुल गुणस्तरीय सेवा प्रवाहका गर्ने जनशक्तिहरूको पेसागत दक्षता सुनिश्चित गर्दै शैक्षिक सुशासन कायम गर्न विद्यमान संरचनाहरूलाई जवाफदेही तथा पुर्ण अधिकार दिई बनाउनु ।

४. समस्त शैक्षिक प्रणालीमा विविधता समता तथा समावेशिता ,अभिवृद्धि गरी विद्यालयलाई सम्पूर्ण पक्ष मैत्री बनाउनु ।

५. विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेददुर्व् ,यवहार हेपाई नहुने ,आधार तयार गर्नु ।

६. विभिन्न पक्षका कारण अलमलको जीवन बाँचिरहेका बालबालिकालाई मनोसामाजिक परामर्शको माध्यमबाट शिक्षामा उनीहरुको सहभागितालाइ थप जिम्मेवारी दिई सक्रिय र अर्थपूर्ण बनाउनु ।

४.३.३ रणनीतिहरू

१. सबै विद्यालयहरूमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक अवस्था तथा शैक्षिक वातावरणको विकास गरी लक्षित समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालय शिक्षा उपलब्ध गर्ने ।

२. लोपोन्मुख तथा सीमान्तकृत समुदायका बालबालिका, सामाजिक बहिस्करणमा परेका बालबालिका तथा अपाङ्गता भएका सबै बालबालिकालाई समेट्नका लागि आवश्यकतामा आधारित बैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रमका विकास गरी पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

३. विद्यालयमा दिवा खाजासहित स्वास्थ्यसरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवा तथा शिक्षा ,पोषण ,को प्रबन्ध तथा किशोरिहरू लक्षित महिनावारी स्वच्छतासम्बन्धी सेवा तथा शिक्षा प्रदान गर्ने ।

४. सघीय सरकारबाट खाजाको निम्ति प्राप्त हुने अपर्याप्त बजेटलाई नगरपालिकाको सहकार्यको वातावरण सिर्जना गरी पर्याप्त बजेटको व्यवस्थापन गरेर पर्याप्त र पौष्टिक अर्गानिक खाजाको व्यवस्था गर्ने ।

५. आधारभूत तहको स्थानीय पाठ्यक्रममा स्थानीय भाषासं ,स्कृति ,भूगोल ज्ञान तथा सिप समावेश ,इतिहास ,गरी सिकाइलाई जीवनोपयोगी बनाउने ।

६. गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्ने हकको सुनिश्चितताका लागि समयसापेक्ष पाठ्यक्रम अनुकुल नमुना शैक्षिक सामग्रीको विकास तथा शिक्षण गर्ने सिपयुक्त जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने ।

७. औपचारिक विद्यालय शिक्षाबाट बञ्चित बालबालिकाहरुको शिक्षा पाउने हकको सुनिश्चितताका लागि समुदाय,गैर सरकारी सङ्घ संस्था, निजी क्षेत्र र औपचारिक विद्यालयहरूलाई त्यसमा सहभागी गर्ने ।

८. सबै प्रकारका बालबालिकामा क्षमता विकास हुने गरी औपचारिक, अनौपचारिक, खुला तथा दूर शिक्षा र निरन्तर सिकाईको व्यवस्था गर्न समन्वय र साझेदारीको विकास गर्ने ।

९. सबै प्रकारका विद्यार्थीहरुलाई विभिन्न तहमा भर्ना गर्दा उनीहरुको शारीरिक, मानसिक, इन्द्रियजन्य र बौद्धिक क्षमताको लेखाजोखा गर्ने ।

१०. विशेष बालबालिकाहरुको विशेषता अनुसार विद्यालय र विश्वविद्यालयहरुमा प्राविधिक शिक्षातर्फ उनीहरुको भर्ना प्रक्रियालाई सहज बनाउन सङ्घ एवम् प्रदेश सरकारसँग समन्वय र साझेदारीको विकास गर्ने ।

११. विशेष बालबालिकाहरुलाई आत्मनिर्भर बनाउन सीपमा आधारित जीवनपयोगी सीपमूलक शिक्षा र तालिमको अवसर व्यवस्था गर्न पाठ्यक्रम, शिक्षक तयारी र संस्थागत संरचनाको पुनरावलोकन गर्न सङ्घ एवम् प्रदेश सरकारसँग समन्वय र साझेदारीको विकास गर्ने ।

१२. अपांगमैत्री शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप गर्न सूचना प्रविधिमा आधारित दक्ष मानवीय स्रोतको व्यवस्था गर्ने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

१३. नगरपालिकाभित्र निर्माण हुने पूर्वाधारहरुलाई अपाङ्गतामैत्री बनाउदै लिने सवालमा नगरपालिकाबाट सङ्घीय सरकार र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।

१४. अपाङ्गता, अशक्त बालबालिका विद्यालयमा अध्ययन गर्न सक्ने वातावरण को सिर्जना गर्ने ।

१५. अपाङ्गता तथा फरक क्षमता भएका बालबालिकाहरूलाई आत्मनिर्भर बनाउनका लागि व्यवसायिक सीप सिक्ने अवसर प्रदान गर्ने ।

१६. साधारण अवस्थाका बालबालिकासँग बसेर अध्ययन गर्न सक्ने अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूका लागि अपाङ्गताको प्रकृति र स्तर अनुसार आवश्यक पर्ने सामग्रीहरू (जस्तैः ह्वील चेयर, छडी, ब्रेल पुस्तक, सांकेतिक चित्र आदि) को समुचित प्रबन्ध गर्ने ।

१७. अपाङ्गता भएका बालबालिका तथा व्यक्तिहरूको शिक्षा पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न आवश्यक पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा श्रव्य दृश्य र सहयोग सामग्रीको विकास र सहज पहुचका लागि सङ्घ एवम् प्रदेश सरकारसँग समन्वय र साझेदारीको विकास गर्ने ।

१८. अपाङ्गताको प्रकृति अनुसार लचिलो पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक, वैकल्पिक सिकाइ सामग्री तथा शिक्षण विधिमा जोड दिनुको साथै विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई अपाङ्गता भएका बालबालिका अनुकूल बनाउन सङ्घ एवम् प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।

१९. हालको छात्रवृत्तिका किसिम र छनोटका आधारको परिमार्जन गरी लक्षित र आावश्यकतामा आधारित छात्रवृत्ति पद्धतिको विकास गर्ने । छात्रवृत्तिका लागि मूलत: गरिबीलाई केन्द्रित गरी आर्थिक रूपले विपन्न, सुविधाविहिन, र अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू सहभागी हुने गरी व्यवस्था मिलाउने ।

२०. नगरपालिकामा भित्र विभिन्न कारणले अभिभावकविहीन भएका बालबालिकाहरुको अभिभभावकत्वको भूमिका नगरपालिकाले निर्वाह गर्दै उनीहरुको गाँस, बास, कपास, शिक्षा र स्वास्थ्यका निम्ति विशेष व्यवस्था गर्ने ।

२१. सम्बन्धित शिक्षण संस्था र समुदायको सहभागितामा नगरपालिकामा छात्रवृत्ति व्यवस्थापन र अनुगमन समिति गठन गर्ने ।

२२. गैर आवासीय छात्रवृत्तिका लागि विद्यार्थीको नाममा बैङ्क खाता सञ्चालन गरी उनीहरुलाई प्रदान गरिने छात्रवृत्तिलाइ एकद्वार भौचर प्रणाली मार्फत प्रदान गरिनुका साथै उद्देश्यअनुरुप पर्याप्त हुने गरी छात्रवृत्ति रकमको समय अनुसार पुनरावलोकन गर्दै लग्ने ।

२३. शिक्षा क्षेत्रको बजेटमा समावेश गरिएको छात्रवृत्ति विद्यार्थीलाई विद्यालयमा अध्ययन गर्न र सिकाइ क्रियाकलापमा सहयोगी हुने कार्यमा केन्द्रित गरिनेछ भने परिवार तथा व्यक्तिको जीवनयापन तथा कल्याणसँग सम्बन्धित सहयोग आवश्यकतानुसार सामाजिक सुरक्षाअन्तरगत स्थानीय तहले अलग्गै प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

२४. घरायसी वातावरण बालमैत्री नहुनुका साथै अन्य विविध कारणले शिक्षा लगायत जीवनका विभिन्न क्रियाकलापहरु अघि बढाउने सवालमा अलमल र द्विविधामा परेका बालबालिकालाई मनोसामाजिक परामर्शको माध्यमबाट उनीहरुको जीवनलाई अर्थपूर्ण तरिकाबाट अघि बढाउन सहयोग गर्ने ।

२५. विद्यार्थीहरुमा मनोसामाजिक समस्याहरु सघन रुपमा देखिदै गएको कारण उनीहरुको शिक्षा लगायत समग्र जीवनमा प्रतिकूल असर परिरहेको कुरालाई मध्यनजर राखी नगरपालिकाबाट यससम्बन्धी आवश्यक संरचना र जनशक्तिको व्यवस्थापन गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

२६. विद्यार्थीहरुलाई उचित र नियमित किसिमले मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गर्नका लागि शिक्षकहरुमा समेत यससम्बन्धी आधारभूत जानकारी र सिपको विकास गरी शिक्षकहरुलाई विद्यार्थीप्रति व्यक्तिगत रुपमा जिम्मेवार बनाउने ।

२७. सिकाइ क्रियाकलापलाई सहभागितामूलक बनाई विद्यार्थीका आवश्यकता सम्बोधन गर्ने गरी विविधता कायम गरिने छ भने विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद हेपाइ र दुर्वव्यवहार नहुने सुनिश्चितता एवम् बालबालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्ने ।

४.३.४. प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि (Outcomes)

RAJAPUR EDUCATION PLAN

२. विद्यालय तहको शिक्षामा उचित मनोसामाजिक परामर्शका साथ समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागितासहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित भएको हुने ।

ख) नतिजा (Key Results)

१. महिला, दलित, जनजाति, लोपोन्मुख समुदाय, अपाङ्गता भएका, जोखिममा परेका, आर्थिक रूपले विपन्न, द्वन्द्व प्रभावित तथा सामाजिक तथा आर्थिक कारणले बञ्चितमा परेका सबै बालबालिकाहरूले शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर सुनिश्चित भएको हुने ।
२. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि गरी गुणस्तर सुधार भएको हुने ।
३. अपांगता भएका व्यक्तिहरुको गुणस्तरीय जीवनयापन र आत्मनिर्भर दिनचर्या कायम भएको हुने ।
४. अपांगता र प्रविधि मैत्री विद्यालय र कक्षाकोठा व्यवस्थापन भएको हुने ।
५. समावेशी विद्यालय र अपांगमैत्री सिकाई वातावरण स्थापना भएको हुने ।
६. समावेशी र विशेष शिक्षाका लागि आवश्यक पर्ने दक्ष सीपयुक्त र तालिमप्राप्त शिक्षकको उचित व्यवस्था भएको हुने ।
७. समावेशी र विशेष शिक्षामार्फत गुणस्तरीय, दक्ष र सक्षम जनशक्ति उत्पादन र त्यसको उचित व्यवस्थापन भएको हुने ।
८. अपांगता भएका बालबालिकाको सिकाईमा आधारित विभिन्न सिकाई सामग्रीको प्रयोग र व्यवस्थापन भएको हुने ।
९. बालबालिकाको आवश्यकतालाई पहिचान गरी विशेष विद्यालयहरु स्थापना भएका हुने ।
१०. लक्षित समूहका बालबालिकाको शिक्षा र सिकाइमा अभिभावकको विशेष सक्रियता भएको हुने ।
११. विविधतासमता एवं समावेशी शिक्षाका मूल्य ,, मान्यता अनुकुल गुणस्तरीय सेवा प्रवाहका गर्ने जनशक्तिहरूको पेसागत दक्षता र सक्षमता सुनिश्चित गर्दै शैक्षिक सुशासन कायम गर्न विद्यमान संरचनाहरू जवाफदेही भएको हुने ।
१२. विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेदहेपाइरहित बालमैत्री वातावरण सिर्जना ,दुर्व्यवहार , भएको हुने ।
१३. पाठ्यक्रमसमता तथा समावेशिता ,शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया लगायत समस्त शैक्षिक प्रणालीमा विविधता ,सामग्रीपाठ्य , अभिवृद्धि भएको हुने ।
१४. विशेषतः गरिबी र कठिन परिस्थितिमा रता भएका बालबालिकालाई केन्द्रित गरी एकीकृत सुविधाविहिन र अपाङ्ग छात्रवृत्ति प्रणालीको विकास र कार्यान्वयन हुने । अभिभावकविहीन बालबालिकाको अभिभभावकको भूमिका नगरपालिकाले निर्वाह गर्दै उनीहरुको गाँस, बास, कपास, शिक्षा र स्वास्थ्यका निम्ति विशेष व्यवस्था गरेको हुने ।
१५. लक्षित समूहको विद्यालयमा भर्ना हुने सुधार भई सिकाइमा सुधार टिकिरहने र सिकाइमा सहभागिताको दरमा,भएको हुने ।
१६. छात्रवृत्तिलाई भौचर एवम् एकद्वार प्रणालीबाट वितरण गरी यसको दुरुपयोगमा न्यूनिकरण भइ उपलब्धिमा सुधार भएको हुने ।
१७. विविध किसिमका कठिनाइ असहज परिवेश र समस्यामा परिरहेका बालबालिकाहरुलाई मनोसामाजिक परामर्श सेवा प्रदान गरी शिक्षामा उनीहरुको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित भएको हुने ।

RAJ

४.३.५. प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका ४.५

शिक्षामा समता र समावेशिकरणसेवाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						१० वर्षको लक्ष्य	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	नगरपालिकामा व्यक्तिको अवस्था र सिकाइ आवश्यकता पहिचान गर्ने गरी संयत्रको विकास र सोको परिचालन।	पटक	√	१	√	√	√	१	२	नगरपालिका
२	कुनै पनि व्यक्ति शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित हुनुका कारण पहिचान गरी वैयक्तिक आवश्यकता अनुसारको बैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रमहरू तथा सहायता पद्धति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वयनमा नगरपालिका
४	विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकालाई विद्यालय भित्र ल्याउन तथा अध्ययनमा निरन्तरताको सुनिश्चित गर्न जनसहभागिता सहितको कार्यक्रम सञ्चालन।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वयनमा नगरपालिका
५	विशेष लक्षित समूहका विद्यार्थीहरूको आवश्यकता र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम तथा अवसर लागत (Opportunity Cost) सँग तादम्यता गरी छात्रवृत्ति दिने व्यवस्था।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वयनमा नगरपालिका
६	सबै आधारभूत विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार अपाङ्गता एवं लैङ्गिक मैत्री हुने गरी निर्माण।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वयनमा नगरपालिका
७	बालबालिकालाई अध्ययनको निरन्तरताका लागि दिवा खाजा व्यवस्था लगायतका विभिन्न प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्दै बालकेन्द्रित शिक्षण, बालमैत्री शैक्षणिक	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वयनमा

RAJAPUR EDUCATION PLAN

	वातावरण, शिक्षक विद्यार्थीबिच सुमधुर सम्बन्ध विकास, सिकाइमुखी शिक्षण पद्धति, कक्षाकोठा, सम्मानपूर्ण व्यवहार जस्ता उपायहरूको अवलम्बन।									नगरपालिका
८	दिवाखाजा कार्यक्रम कक्षा ८ सम्म विस्तार गरी यसलाई पर्याप्त र प्रभावकारी बनाउने	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	अभिभावक, संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य।
९	विशेष आवश्यकता हुने बालबालिकाहरूका लागि मौजुदा पाठ्यक्रममा पुनरावलोकन गरी कार्यान्वयन।	पटक	१					१	२	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
१०	बालबालिकाहरूको सिकाइ आवश्यकता अनुरुपका सिकाइ सामग्री तथा अन्य आवश्यक सामग्री विकासका लागि पेसागत विकासका कार्यक्रममा समता तथा समावेशीकरणका विषयवस्तुहरूको प्रविष्टी।	पटक	१					१	२	सङ्घ, प्रदेश सरकार र नगरपालिका
११	विद्यालय शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको आवश्यकता अनुसारको सिकाइ सामग्रीको विकास ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√		सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
१२	सिकाइ सहजीकरणमा सञ्चार तथा सूचना प्रविधिको उपयोगका लागि आवश्यक पूर्वाधार तथा क्षमता विकास।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√		सङ्घ र प्रदेश
१३	राष्ट्रिय पाठयक्रम प्रारूप अनुरुप पाठ्यक्रमको स्थानीयकरण गरी पाठ्यक्रममा स्थानीय आवश्यकताअनुसारका विषयवस्तु समावेश गर्न स्थानीय तहका शिक्षा अधिकृत, प्रधानाध्यापक, शिक्षक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीलाई अभिमुखीकरण।	पटक		१		१		२	२	सङ्घ, प्रदेश सरकार र नगरपालिका
१४	पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामग्रीलाई अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिक उत्तरदायी बनाउदै सबै बालबालिकाको सिकाइमा सुनिश्चितता।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
१५	शिक्षण पेसामा विशेष लक्षित समूहका व्यक्तिहरूको सहभागिता बढाई समावेशी तुल्याउन उल्लिखित समूहलाई शिक्षक तयारीका लागि छात्रवृत्तिको अवसर प्रदान।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश सरकार र नगरपालिका
१५	अभिभावकविहीन बालबालिकाको अभिभभावकको भूमिका नगरपालिकाले निर्वाह गर्दै उनीहरुको गाँस, बास, कपास, शिक्षा र स्वास्थ्यका निम्ति विशेष	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र

RAJAPUR EDUCATION PLAN

	व्यवस्था।									नगरपालिका
१६	आजीवन सिकाइ तथा निरन्तर शिक्षाका सहभागीहरूको आवश्यकता अनुसारको सिकाइ सहजीकरण सामग्रीको व्यवस्था गर्ने तथा कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहका शैक्षिक व्यवस्थापक तथा सहजकर्ताहरूको क्षमता विकास।	पटक	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश सरकार र नगरपालिका
१७	पाठ्यक्रममा स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान तथा सिप समावेश गर्ने र सिकाइलाई जीवनोपयोगी सिपसँग आबद्धता।	पटक	१	१	१			३	५	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
१८	आधारभूत तह सम्मको शिक्षा मातृभाषा/बहुभाषामा पाउने व्यवस्था गर्ने तथा मातृभाषाका पाठ्यपुस्तक विकास तथा निर्माणमा सहकार्य।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
१९	समता रणनीतिले गरेको व्यवस्थाअनुसार लैङ्गिक समानता र समावेशीकरणलाई एकीकृत मुद्दाको रूपमा सम्बोधन।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२०	विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाई नहुने सुनिश्चित गर्न यससम्बन्धी शिक्षा तथा संयन्त्र स्थापना गरिने।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२१	पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, विद्यालय वातावरणा तथा सिकाइ प्रक्रियालाई समता र समावेशिताका दृष्टिले परीक्षण तथा सुधार।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२२	शिक्षामा समता र समावेशीकरणका क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी तथा गैर सरकारी सङ्घ संस्थाहरूबिच जवाफदेहिता सहितको कार्यगत समन्वय।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश सरकार र नगरपालिका
२३	लैङ्गिक सञ्जाललाई वडा र विद्यालयसम्म विस्तार गरी बालविवाह, लैङ्गिक हिंसा, जातीय विभेद, आदि विषयमा सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन र विद्यालय तहमा लैङ्गिक सम्पर्क व्यक्तिको क्षमता अभिवृद्धि।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका र वडा पालिका र विद्यालय
२४	छात्रवृत्ति छनोट तथा वितरण निर्देशिका विकास र कार्यान्वयन ।	पटक	१		-		-	१	२	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२५	नगरपालिका स्तरमा छात्रवृत्ति व्यवस्थापन समिति गठन र कार्य सञ्चालन ।	पटक	१					१	२	सङ्घ, प्रदेश र

RAJAPUR EDUCATION PLAN

										नगरपालिका
२६	निर्देशिकाअनुसार छात्रवृत्तिका लागि विद्यार्थी छनोट तथा छात्रवृत्ति वितरण।	लक्षित विद्यार्थी	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२७	अपाङ्गमैत्री भौतिक पूर्वाधारको विकास सम्बन्धी भवन आचार संहिताको पूर्ण रुपमा कार्यान्वयन।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२८	मनोसामाजिक परामर्शका लागि आवश्यक संरचना र जनशक्तिको स्थापना र कार्यान्वयन।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२९	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका

RAJAPUR EDUCATION PLAN

४.४. विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम

परिचय

बालबालिकाहरु स्वस्थ भएमा मात्र शिक्षा योजनाले निर्धारण गरेको लक्ष्य तथा उद्देश्य पुरा गर्न सकिन्छ । बालबालिकाहरुको स्वास्थ्य अवस्था बनाई राख्नका निम्ति पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रमले प्रभाव पार्दछ । विद्यालयमा बालबालिकाको पहुँच, निरन्तरता एँव शैक्षिक गुण्स्तर उकास्नका निम्ति स्वास्य तथा पोषणको महत्वपूर्ण भुमिका रहेको हुन्छ । पोषण अवस्थाले बालबालिकाको विकास तथा सिकाईलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पारेको हुन्छ । विद्यालयका स्वास्थ्य तथा पोषणको अवसेथा राम्रो भएमा बालबालिकालाई सिकाई सहभागिता बढाउन र उपलब्धि सुधार गर्न सहयोग गर्दछ ।

विद्यालयमा आधारित पोषण तथा स्वास्थ्यका कार्यक्रमहरुले विद्यार्थी भर्ना तथा टिकाउ दर बढाउन र अनुपस्थित हुने तथा बिचैमा विद्यालय छाड्ने दर घटाउन योगदान गरि सिकाई उपलब्धि सुधार गर्न सहयोग गर्दछ ।

नेपालको सँविधानले प्रत्याभुत गरेको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा खाद्य सम्बन्धि अधिकारहरु खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धि कानुन, राष्टिय स्वास्थ्य निति २०७६, राष्टिय शिक्षा निति २०७६, बालबालिका सम्बन्धि कानुन इत्यादीले बालबालिकाको स्वास्थ्य, पोषण तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धि अधिकारले पनि विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण क्षेत्रको योजना निर्माण गरि कार्यान्वयनमा जानु पर्ने हुन्छ ।

४.४.१ वर्तमान अवस्था

बालबालिकाहरुको विद्यालयमा पहुँच वृद्धि गर्ने उद्देश्यका साथ नेपालमा सन् १९७४ देखि प्राथमिक विद्यालयमा विश्व खाद्य कार्यक्रमको खाद्यान्न अनुदानमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम प्रारम्भ भएकोमा हाल सम्म पनि सञ्चालनमा रहेको छ । दिवा खाजा कार्यक्रमले बालबालिकाको पोषण अवस्थामा सुधार हुनुका साथै विद्यालयमा उपस्थिति दर समेत वृद्धि गर्दछ । राजापुर नगरपालिकाको सामुदायिक विद्यालयको बालबिकास देखि कक्षा ५ सम्मका बालबालिकाहरुका निम्ति दिवा खाजा कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छ । दिवा खाजा कार्यक्रमले शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण तथा सामाजिक सुरक्षाको दृष्टिकोणले केहि महत्वपूर्ण उपलब्धिहरु हासिल गरेको विभिन्न अध्ययनहरुले देखाएको छ । यद्यपी दिवा खाजा कार्यक्रमको मर्म अनुरुप अभिभावहरुले नै आफुले विद्यालयमा गएर पालैपालो स्थानीय उत्पादनमा आधारित स्वस्थ खाजा तयार गरि विद्यालयमा खुवाउने तर्फ प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

यस नगरपालिकाले धेरैजसो ग्रामिण क्षेत्र र जनचेतनाको अभावले बालबालिकाहरुको सरसफाइ र स्वास्थ्य क्रियाकलाप अपेक्षित रूपमा सुधारन्मुख रहेको छैन। विद्यालयमा न्यूनतम स्वास्थ्य सामग्री जस्तै साबुन, फेनाइल, कुचो, डस्टबिनहरुको समेत प्रयोग र व्यवस्थापन गरिएको देखिन्छ। पर्याप्त शौचालय र शुद्द खानेपानीको व्यवस्थापन समेत सबै विद्यालयमा पुर्याउन सकिएको छैन। सम्पुर्ण विद्यालयमा प्राथमिक उपचारसमेतको उचित प्रबन्ध देखिदैँन। नगरपालिकाको कार्यालय र केही संघसंस्थाको सहयोग समेतबाट केहि सामुदायिक विद्यालयहरुमा शुद्द खानेपानीको व्यवस्था गरिएको छ। नगरपालिकाको विद्यालय नर्स, स्वास्थ्य शाखा र स्वास्थ्य चौकीको समन्वयमा बालबालिकाहरुलाई खोप, जुकाको औषधी, भिटामिन लगायतका कार्यक्रम तथा केही सचेतनामूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आइएको छ। सबै विद्यालयहरुमा स्यानिटरी प्याड व्यवस्थापन गरिएको छ। राजापुर नगरपालिकाले केहि सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा विद्यालय नर्सको व्यवस्थापन गरेको छ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

४.४.२ उद्देश्य

विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमका निम्न बमोजिमका उद्देश्यहरु रहेका छन् ।

- बालबालिकाको स्वस्थ एँव पोषणयुक्त खाना प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्नु ।
- स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धि सेवाहरुको गुणस्तर वृद्धि गरि बालबालिकाको पोषणस्वास्थ्य र सिकाई उपलब्धिमा सुधार गर्नु ।
- किशोरीहरुको स्वास्थ्य संवेदनशिलताअनुरुपका संरचनाहरुमा वृद्धि गर्नु ।

४.४.३ रणनीतिहरु

यस योजनाले विद्यालय पोषण, दिवा खाजा, सरसफाइ तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सम्बन्धी तय गरेको उद्देश्यहरु प्राप्त गर्न देहाय बमोजिमका रणनीतिहरु तय गरिएका छन्।

- बालबालिकाको रुचिसमेतलाई ध्यानमा राखी लागि विद्यालयमा नै सफा, ताजा र पोषिलो खाजा तयारीको लागि सामग्रीहरुको उचित ब्यवस्थापन सहित गुणस्तरीय तथा पोषिलो खाजा मेनु तयार गरी कार्यन्वयन गर्ने।
- सामुदायिक विद्यालयमा दिवा खाजा व्यवस्थापनमा एकरूपता ल्याउन वार्षिक रूपमा साप्ताहिक मेनु बनाइ कार्यान्वयन गर्ने।
- गुणस्तरयुक्त दिवा खाजाको लागि गाउँपालिकाबाट आवश्यक बजेट ब्यवस्थापन गरी सोको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने।
- विद्यालयमा विद्यार्थी संख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्री सहित आवश्यक संख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलगअलग शौचालय तथा युरिनल, किशोरीहरुका लागि चेन्ज रुम, प्रयोग भइसकेका सामग्री व्यवस्थापन, हात धुने ठाउँ, स्वच्छ खानपानी, कक्षा कोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध गर्ने।
- विद्यालय नर्सहरुबाटऔषधी,प्राथमिक उपचार लगायत अति आवश्यक स्वास्थ्य सामाग्री, बालबालिकाहरूको सामान्य स्वास्थ्य जाँच गरी परामर्श प्रदान, जुकाको औषधि, भिटामिन ए र आइरन फोलिक एसिड आदिको वितरण र किशोरीहरुको महिनावारी स्वच्छताको लागि स्यानिटरी प्याड वितरणललाई स्वास्थ्य क्षेत्रको सहकार्यमा नियमित र प्रभावकारी बनाउने।
- दिवा खाजाको लागि स्थानीय स्तरमा उत्पादित कृषिवालीलाई प्रोत्साहन गर्ने
- स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिभावक सचेतनाका लागि स्वास्थ्य शाखा तथा अन्य संघसस्थाहरुको सेमतको साझेदारीमा कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने।
- विपदको बेलामा र विपदपश्चात हुन सक्ने जोखिम पहिचान गरी विपत् व्यवस्थापन शाखाको समन्वयमा विद्यालयहरुमा योजना बनाउन लगाई पूर्व अभ्यास र पूर्व तयारी गर्न लगाउने ।

४.४.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

- विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार, सिकाइमा सुधारसहित सुरक्षित तथा रमाइलो सिकाइ वातावरणमा पूर्ण पहुँच तथा सहभागिता हुनेछ।

प्रमुख नतिजाहरु

- प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा भर्ना भएका बालबालिकाहरु सतप्रतिशत रुपमा vitamin तथा जुकाको औषधि प्राप्त गरेको हुनेछन् ।
- कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकाहरु पुर्ण खोप प्राप्त गरेका हुनेछन् ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- बालविकास तथा प्राथमिक तहमा अध्ययन गर्ने बालबालिकाहरुले पुर्ण रुपमा स्थानीय उत्पादनमा आधारित भएर पौष्टिक दिवा खाजा प्राप्त गरेका हुनेछन् ।
- यस नगरपालिका भित्र रहेका सम्पुर्ण विद्यालयमा शुद्ध पिउने पानीको व्यवस्था भएको हुनेछ ।
- सम्मुर्ण विद्यालयमा अर्ध वार्षिक रुपमा बालबालिकाहरुको स्वास्थ्य परिक्षण भएको हुनेछ ।
- सबै विद्यालयमा पुर्ण सरसफाई तथा साबुन सहितको शौचालय भएको हुनेछ ।
- सबै माध्यामिक तथा आधारभूत तहका किशोरीहरुका निम्ति स्यानिटरी प्याडको व्यवस्था तथा सोको व्यवस्थापनका निम्ति भौतिक पुर्वाधार निर्माण भएको हुनेछ ।
- सम्पूर्ण विद्यालयमा आक्स्मिक अवस्थालाई मध्यनजर गरि First Aid Kit Box तथा आवश्यक औषधि व्यवस्थापन भएको हुनेछ तथा सोका निम्ति स्पष्ट कार्यदिशा तथा तालिम सहित एक जना फोकल शिक्षक निर्धारण भएको हुनेछ ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

४.४.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका न

विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्यका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	भौतिक लक्ष्य ५ बर्ष						भौतिक लक्ष्य १० बर्ष	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	स्वास्थ्य स्वयमसेवीकाहरुको सँगको समन्वयमा बालविकास केन्द्रका बालबालिकाहरुलाई vitamin A तथा जुकाको औषधि खुवाउने।	बालविकास केन्द्र	७७	७७	७७	७७	७७	७७	७७	बालविकास केन्द्र सहजकर्ता तथा स्वास्थ्य स्वयमसेवीकाहरु
२	बालविकास केन्द्र तथा कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकाहरुले पुर्ण खोप प्राफत गरेको नगरेको सुनिश्चित गर्ने तथा खोप प्राप्त नगरेका बालबालिकाहरुलाई खोप प्राप्तिका निम्ति आवश्यक समन्वय गरिनेछ।	विद्यालय सामुदायिक तथा सँस्थागत	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	प्रधानाध्यापक तथा स्वास्थ्य चौकी ईन्चार्ज
३	दिवा खाजा व्यवस्थापनका निम्ति क्षमता विकास तालिमको प्रबन्ध एँव पौष्टिक खाजा सुनिश्चितताका निम्ति खाजा तालिका निर्माण गरिनेछ।	शिक्षक अभिभावक सँघ प्रतिनिधि	०	४२	०	०	४२	८४	१२६	प्रधानाध्यापक एँव शिक्षक अभिभावक सँघ
४	दिवा खाजा व्यवस्थापनका निम्ति उचित सामाग्रीहरुको प्रबन्ध	विद्यालय	०	२१	०	०	०	२१	२१	प्रधानाध्यापक
५	शुद्ध पिउने पानीको व्यवस्थापनका निम्ति विद्यालयहरुलाई कुलिङ्ग फिल्टर सहयोग	विद्यालय	५	५	५	५	६	२६	३६	नगरपालिका शिक्षा शाखा
६	विद्यालयको पानी परिक्षण	विद्यालय	१०	१०	१०	६	०	३६	३६	प्रधानाध्यापक तथा स्वास्थ्य फोकल शिक्षक
७	स्वास्थ्य सँस्था सँगको समन्वयमा अर्ध वार्षिक रुपमा बालबालिकाहरुको स्वास्थ्य परिक्षण हुने।	पटक	७२	७२	७२	७२	७२	३६०	७२०	विद्यालयय व्यवस्थापन समिति
८	नगरपालिका द्धारा विद्यालयमा हुने अनुगमनमा साबुन सहितको शौचालय	विद्यालय	३६	०	०	०	०	३६	३६	निरन्तर

RAJAPUR EDUCATION PLAN

	भएको नभएको सुनिश्चित गर्ने ।									
९	स्यानिटरि प्याड व्यवस्थापनका निम्ति माध्यामिक तहको विद्यालयमा incinator निर्माण ।	विद्यालय	३	३	३	३	३	१५	०	नगरपालिका शिक्षा शाखा तथा सँघसँस्था
१०	विद्यालयमा first aid kit box सहयोग	पटक	०	१५	१५	६	०	३६	३६	नगरपालिका शिक्षा शाखा तथा सँघसँस्था
११	First Aid Kit Box मा औषधि व्यवस्थापनका निम्ति नजिकैको स्वास्थ्य चौकी सँग समन्वय ।	विद्यालय	३६	०	०	०	०	३६	३६	निरन्तर

RAJAPUR EDUCATION PLAN

४.५ विद्यालय सुरक्षा, विपत् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता

परिचय

प्राकृतिक प्रणाली र मानव निर्मित प्रणालीमा मानव जीवन आवद्ध छ। कतियप समय र परिस्थिति प्रतिकुल हुदाँ हाम्रो क्षमता भन्दा बाहिर हुन पुग्दछ। यसरी हाम्रो क्षमता बाहिरको घटनाले मानव जातीलाई पार्ने दुख पिडाको अवस्थालाई हामी विपद्, दैवी प्रकोप आदिको नामले चिन्ने गर्दछौं। कोभिड १९, बाढी पहिरो, भूकम्प, आगलागी, जङ्गली जीवजन्तुका कारण पुग्ने क्षति, लु, शितलहर, चट्याङ्ग, विद्युतीय दुर्घटना, सडक दुर्घटना, असिना, खडेरी, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, हावाहुरी, बतास आदि विपद्का रुप हुन्। व्यक्तिको दैनिक जीवनयापन र समाजको सामाजिक, नियमित प्रक्रिया अवरुद्ध हुन गइ समस्या उत्पन्न हुन पुग्दछ। यस्तो बिषम अवस्थामा पनि व्यक्तिको चेतना, ज्ञान प्राप्ति भने बन्द हुँदैन। सिकारु उमेरका विद्यार्थीले सिक्नु पर्ने उमेर, दिन र समयमा सिक्ने पर्ने कुरा सिक्न पाउनु पर्ने हुन्छ। त्यसकारण बालकको समयबद्ध सिक्न पाउने अधिकारको सुनिश्चितता गर्दै शिक्षण संस्थालाई सुरक्षित बनाउन हरेक शिक्षक संस्थाको लेखाजोखा मूल्याङ्कन गरेर सुरक्षित विद्यालय भौतिक संरचना बनाउने, जोखिम पूर्व तयारी कार्य गर्ने आपतकालिन समयमा उद्धार राहतका कार्य गर्ने, पुन निर्माण, पुनस्थापनाका कार्य गर्ने गरी विद्यालयको क्षमता सवलीकरण गर्ने र जस्तोसुकै समयमा पनि एक हप्ता भन्दा बढी समय नियमित औपचारिक शिक्षाबाट बालबालिका बञ्चित हुनु नपर्ने गरी विद्यालय शिक्षक र विद्यार्थीहरुको सूचना र प्रविधिमा पहुँच सुनिश्चित हुने गरी वैकल्पिक सिकाइ प्रबन्ध गर्ने कार्य आपतकालीन अवस्थामा शिक्षा व्यवस्थापनको योजना अन्तर्गत पर्दछ।

यस राजापुर नगरपालिकाको विपतको रुपमा प्रत्येक बर्ष बाढी तथा डुवानको समस्या ,हावाहुरी र जङ्गी जनावरले यस राजापुर नगरपालिका व्यक्ति घर धन जनको क्षति र त्यसबाट विद्यालय तथा नियमित शिक्षामा परेको असर र कोभिड १९ का कारण २०७७ र २०७८ सालमा भएको विश्व महामारीले व्यक्तिको व्यावसायिक लगायत दैनिक जनजीवन ठप्प पार्ने गरी पारेको प्रभावका कारण विद्यालय बालबालिकाको पढाइ तथा सिकाइ परीक्षा र मूल्याङ्कनमा पारेको प्रभावहरुलाई आगामी दिनको सुधारको लागि पाठका रुपमा लिएर समयमा नै शिक्षा व्यवस्थापन हुने गरी योजना बनाउनु आजको आवश्यकता र दूरदर्शिता हुन जान्छ। आपत्कालीन निम्न ३ प्रकारका अवस्थालाई मध्यनजर गरेर राजापुर नगरपालिकाको शिक्षा योजना तथा विपद् प्रतिकार्य योजना निर्माण भै त्यसमा शिक्षाको निरन्तर प्रवाह नरोकिने प्रबन्ध प्रस्तुत आवधिक योजनामा गर्नु पर्दछ।

१. प्राकृतिक प्रकोप जोखिम न्यूनीकरण कार्य
२. महामारी तथा महामारीजन्य रोग व्यवस्थापन कार्य
३. बसाइसराइको प्रभाव र असर व्यवस्थापन कार्य।

स्थानीयस्तरको सामान्य जनजीवन र शिक्षा क्षेत्रलाई बृहत रुपमा प्रभाव पार्ने सम्भावित संकटको बृहत्तर क्षेत्रहरु व्यवस्थापनमा विषयबस्तुहरुलाई मुख्य केन्द्र विन्दुमा राखेर शिक्षाको आवधिक योजना र वार्षिक नीति कार्यक्रम तथा बजेटले नगरपालिका र विद्यालय स्तरमा देहायका सबै पक्षहरुविच प्रक्रिया अपनाइ पूर्व तयारी कार्य, तत्कालीन रेस्पोन्सको कार्य र क्षतिपछिको कार्यलाई योजना बनाइ कार्यान्वयनमा प्राथमिकता दिनु पर्ने हुन्छ:

१. आपत्कालिन समयमा बाँच्ने, जोगिने, उपचार पाउने, आश्रय पाउने, शिक्षा पाउने, प्रजनन् स्वास्थ्य, सुरक्षा पाउने अधिकारको सुनिश्चितता,
२. आपत्कालिन समयमा बालबालिका, महिला, गर्भवती, अपाङ्ग बृद्ध बृद्धाहरू अग्रता हुने गरी सुनिश्चितता पाउने,
३. आपत्कालिन समयमा पिडा, प्रभाव एवम् क्षतिका आधारमा न्यायोचित व्यवस्था गर्न प्राथमिकता पाउने,
४. आपत् परेका सबैको क्षतिका आधारमा पाउने अवसर, सुरक्षा र सेवामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने,

RAJAPUR EDUCATION PLAN

५. पिडामा परेका व्यक्ति अर्थात सुविधावाट वञ्चित व्यक्तिलाई (खाना नपाएका, लगाउन नपाएका, बस्न नपाएकाहरु) जे जस्तो दिए पनि हुन्छ भन्ने भावनाले काम गर्न नदिइ गुणस्तर र सुशासन कायम हुने गरी निश्चित मापदण्डका आधारमा सहयोग र सेवा प्रदान गर्ने ,
६. आपत्कालिन अवस्थामा काम गर्ने निकाय र व्यक्ति, सेवा सुनिश्चितता गर्ने,

४.५.१ वर्तमान अवस्था

आपत्कालिन व्यवस्थापनमा राजापुर नगरपालिकाको वर्तमान शिक्षालाई जोडेर हेर्दा नगर पालिकाले २० वर्षे नगर विकास गुरु योजना २०८०, विकास र दिगो वातावरणीय संरक्षणलाई जोडेर वनाएको एउटा महत्वपूर्ण दस्तावेज हो । शिक्षाका सन्दर्भमा नेपालको संविधान २०७२ मा भएको व्यवस्था, संघ प्रदेश र स्थानीय तहका शिक्षा ऐन नियमावली र कार्यविधिहरुमा भएका प्रावधानहरु, भयरहित शिक्षण सिकाइ निर्देशिका २०७६, विद्यालय शान्ती क्षेत्र राष्ट्रिय कार्यढाँचा र कार्यान्वयन निर्देशिका २०६८, बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारुप २०६७, विद्यालय शिक्षाका लागि एकीकृत समता रणनीति २०७१, बृहत विद्यालय सुरक्षा न्यूनतम् प्याकेज २०७५ मा भएको विपत् जोखिम विद्यालय पूर्वाधार तथा व्यवस्थापन कार्यविधिहरु, बृहत विद्यालय सुरक्षा गुरुयोजना २०७४ र बृहत्त विद्यालय सुरक्षा कार्यान्वयन कार्यविधि २०७५ मा विद्यालयको न्यूनतम सुरक्षा एवं विपत् जोखिम न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता विकास रणनैतिक कार्यविवरणहरु, दिगो विकास लक्ष्य, १५ औ योजना, विद्यालय क्षेत्र विकास योजना, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले सुरक्षित विद्यालयको विपत् जोखिमको न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन र समुदाय विच उत्तथानशिलता शिक्षा एवं विपत्को समयमा विद्यालय शिक्षाको निरन्तरतालाई जोड दिएको पाइन्छ । विश्व महामारी कोभिड १९ को समयमा जारी गरिएको सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका २०७७ आदिमा भएको व्यवस्था र तीनको कार्यान्वयनको प्रभाव र अवस्थाले वर्तमान समयमा स्थानीयस्तरमा आपत्कालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाको अवस्थालाई छर्लङ्ग पारेको छ र त्यसैमा आधारित भएर योजना निर्माण र कार्यान्वयन रणनीति अवलम्बन गरिएको छ । राजापुर नगरपालिकाको विपत् व्यवस्थापन समितिका निर्णय र कार्यहरु, आपतकालिन प्रतिकार्य योजना, आपतकालिन प्रतिकार्य रणनिति २०२२-२०३०,विपत व्यवस्थापन ऐन २०७८ मा राखिएका प्रावधानहरु, विपत् राहत कोष र त्यसको वितरण, संघ संस्था र विशेष गरी रेडक्रस ,तयार नेपाल लगायत विपत काम गर्ने अनुभवी संस्थाहरुको भूमिकाले पनि वर्तमान अवस्था प्रष्ट पारेको छ।

४.५.२ उद्देश्य

आपत्कालिन अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षालाई निरन्तरता दिई उनीहरूको शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक विकासमा सहयोग पुऱ्याउने यसको मुख्य उद्देश्य हो भने यस अन्तर्गतका अन्य उद्देश्यहरू यस प्रकार रहेका छन् :

- औपचारिक तथा अनौपचारिक शिक्षाको माध्यमबाट सम्भावित विपद्को पूर्व सावधानी र तयारीको वातावरण तयार गर्नु ।
- सम्भावित विपद्को व्यवस्थापन तथा उत्थानशीलता प्रणाली विकासको लागि भौतिक, मानवीय तथा आर्थिक स्रोतको तयारी गर्नु ।
- विपद् व्यवस्थापन प्रतिकार्यको संयन्त्र र कार्य ढाँचा विकास गर्नु ।
- अल्पकालीन र दीर्घकालीन पुनःस्थापना गर्नु ।

४.५.३ रणनीति

- विपद्को समयमा शिक्षा निरन्तरता गर्न पूर्वतयारी, व्यवस्थापन, प्रतिकार्य र पुनःस्थापना सम्बन्धी आवश्यक नीति, मार्गदर्शन तथा कार्यविधिहरू तयार गर्ने,
- सम्भावित प्रकोप तथा विपत् सम्बन्धी पूर्व सावधानी, प्रकोपबाट बच्ने उपायहरूको बारेमा जानकारी तथा सीप विकास गर्ने,

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- प्रकोपबाट शिक्षा क्षेत्रलाई जोगाउन आवश्यक तयारी गर्ने,
- कोभिड– १९ लगायतका महामरीबाट बच्न पूर्व सावधानी, रोकथाम तथा उपचारको आवश्यक तयारी गर्ने,
- महामारीका समयमा शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपायहरूको तयारी गर्ने,
- शिक्षा क्षेत्रमा प्रभाव पार्न सक्ने विपद् वा संकटहरूको पूर्वानुमान तथा त्यसको प्रभावको मूल्याङ्कन तथा विश्लेषण गरी सोको प्रतिकार्यका लागि योजना बनाइ कार्यान्वयन गर्ने,
- संकटासन्नता को मूल्याङ्कनका आधारमा पूर्वानुमान तथा प्रतिकार्यको बृहत योजना तयार गर्ने,
- विद्यालयस्तरीय प्रतिकार्य योजना तयार गर्ने,
- विपद् प्रतिरोधी भौतिक पूर्वाधारको निर्माण तथा पुनःस्थापना गर्ने,
- शैक्षिक सेवा निरन्तरताको लागि आवश्यक हुने यन्त्र उपकरण, खाद्यान्न, पोसाक तथा अन्य राहत सामग्रीको प्रबन्ध गर्ने,
- विपद् व्यवस्थापनको लागि स्थानीय तह र विद्यालयको क्षमता विकास गर्ने,
- विपद् तथा प्रकोप र शान्ति सुरक्षा र अधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने सरकारी तथा अर्धसरकारी निकायहरूबिच वडा तहसम्म समन्वय र जिम्मेवारीको संयन्त्र बनाउने,
- विपद् व्यवस्थापनको राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सफल अभ्यासलाई स्थानीयकृत गर्ने,
- हरित विद्यालय अभियान, जलवायु परिवर्तन, शिक्षा तथा दिगो विकास निम्ति शिक्षा जस्ता कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गर्ने,

४.५.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

(क) उपलब्धि

आपत्कालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा पनि बालबालिकाको सुरक्षासहित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित हुने।

(ख) नतिजा

१. विद्यालय र शिक्षा प्रणालीमा विपद् तथा प्रकोप व्यवस्थापनको लागि पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, पुनःस्थापना तथा पुनःउत्थानयोजना तथा क्षमता विकास भएको हुने,
२. भौतिक, मानवीय र आर्थिक स्रोत व्यवस्थापनसहित विद्यालय तथा शिक्षा प्रणाली उत्थानशील भएको हुने ,
३. विपद् तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शैक्षिक क्रियकलापहरू निरन्तररुपमा सञ्चालन भएको हुने,
४. विपद् तथा प्रकोप व्यवस्थापन नीति तथा मापदण्ड पुनरावलोकन तथा निर्माण भएको हुने,
५. स्थानीय तह र विद्यालयको क्षमता विकास भएको हुने,
६. विपद् पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, पुनस्थापना तथा उत्थानशीलताको लागि सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने,
७. शिक्षक तथा विव्यस तालिम सञ्चालन भएको हुने,
८. संकटासन्नता मूल्याङ्कनको आधारमा योजना निर्माण भएको हुने,
९. विपद् प्रतिरोधी विद्यालय भवन निर्माण भएको हुने,

RAJAPUR EDUCATION PLAN

RAJAPUR EDUCATION PLAN

४.५.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका न

सुरक्षित विद्यालय र आपतकालीन अवस्थामा शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	भौतिक लक्ष्य ५ बर्ष						भौतिक लक्ष्य १० बर्ष	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	सुरक्षित विद्यालय सम्बन्धी नीति, रणनीति र मापदण्ड निर्माण र कार्यान्वयन गरिने	सबै विद्यालय	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	५	१००%	सँघ, प्रदेश र स्थानिय तह
२	सुरक्षित विद्यालय सम्बन्धी विषयलाई समावेश गरी पठनपाठन गर्न विद्यालयहरुलाई सहजीकरण गरिने	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	५	१००%	सँघ, प्रदेश, स्थानिय तह
३	नगर, वडा र विद्यालयहरुका विपतको समयमा सहयोग पुग्ने गरी विपत् व्यवस्थापन कोषको स्थापना र सञ्चालन गरिने विद्यालयको जु.रे.स यु.रे.स मा उद्धार कोष स्थापना गर्ने	नगर वडा र विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	५	१००%	नगरपालिका र विद्यालय
४	विपत्को जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्नका लागि विद्यालयमा सुरक्षित स्थलको पहिचान गरी विद्यालय परिवार सबैलाई सोको उपयोग गर्न अभ्यस्त बनाइने	सबै विद्यालय	४०	४०	४०	४०	४०	२००	१००%	विद्यालय
५	वृहत विद्यालय सुरक्षा सम्बन्धी विद्यालयका प्र.अ. र विद्यालय सम्पर्क शिक्षकलाई तालिम प्रदान गरिने	प्र.अ र शिक्षक	८०	८०	८०	८०	८०	४००	१००%	सँघ, प्रदेश, स्थानिय तह
६	सकारात्मक अनुशासन, सामाजिक संवेगात्मक सिकाइ, दण्डरहित शिक्षण, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण विषयको तालिम प्याकेजको निर्माण गरी सम्पूर्ण शिक्षकहरुलाई तालिम प्रदान गने	सबै शिक्षक	४०	४०	४०	४०	४०	२००	१००%	सँघ ,प्रदेश ,स्थानिय तह
७	उत्थानशीताका लागि Whole school approachका आधारमा सचेतना विकास गर्नका लागि कार्मक्रममा सञ्चालन र सहयोग गरिने	सबै शिक्षक	४०	४०	४०	४०	४०	२००	१००%	सँघ ,प्रदेश ,स्थानिय तह

RAJAPUR EDUCATION PLAN

८	विपत्का समयमा विद्यालय स्थानान्तरण गर्नका लागि सुरक्षित स्थानको पहिचान (विद्यालय परिसरको विपत् जोखिम मूल्याङ्कन गरी खानेपानी, स्वास्थ्य, पोषण र स्याहारको उचित व्यवस्थापनसहित शिक्षण सिकाइका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्नका लागि सहयोग गर्ने	सबै विद्यालय	४०	४०	४०	४०	४०	२००	१००%	नगरपालिका र विद्यालय
९	सबै विद्यालयहरुको स्तरोन्नति (अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री, विपत् उत्थानशील) गरी भौतिक पूर्वाधार तथा शैक्षिक सुविधा सम्पन्न विद्यालयको रुपमा विकास गर्दै लगिने	सबै विद्यालय	४०	४०	४०	४०	४०	२००	१००%	सँघ ,प्रदेश ,स्थानिय तह
१०	Education can 't wait लाई आत्मासाथ गर्दै जुन सुकै विपतमा पनि शिक्षालाई निरन्तरता दिनका लागि हरेक विद्यालय र पालिकाको भैपरी शिक्षा योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिने	पालिका र विद्यालय स्तरमा आवश्यकता	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सँघ ,प्रदेश ,स्थानिय तह
११	विद्यार्थी, शिक्षक , अभिभावक, समुदाय र सम्बन्धितसंघसंस्थाहरुको संलग्नतामा विद्यालयको घेराबार,खेलमैदान, विद्यालय जाने आउने बाटो र विद्यालयको आन्तरिक तथा वाह्य वातावरण पार्यवरणमैत्री, बालमैत्री, लैङ्गीक मैत्री एवम् अपाङ्गतामैत्री बनाउन सहयोग तथा सहकार्य गरिने	सबै विद्यालय आबस्यकता अनुसार	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सँघ ,प्रदेश ,स्थानिय तह
१२	शिक्षक र विद्यार्थीमा विपद्ले पार्ने प्रभाव न्यूनिकरण गर्नेविद्यालय तथा समुदायमा मनोसामाजिक परामर्श सेवा र शैक्षिक पुनर्लाभको व्यवस्थापन गर्नका लागि समन्वय र सहजीकरण गरिने	सबै विद्यालय आवश्यकता अनुसार	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	स्थानिय तह
१३	सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाको समन्वयमा शिक्षक तथा विद्यार्थीका लागि विपद् व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन, वातावरण संरक्षण, स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाई सम्बन्धी आधारभूत ज्ञान, पूर्वतयारी र प्रतिकार्य सम्बन्धी व्यवहारिक तालिम तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	सबै विद्यालय आवश्यकता अनुसार	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सँघ ,प्रदेश ,स्थानिय तह
१४	विद्यालयलाई विपदको अवस्थामा शिक्षालाई निरन्तरता दिनका लागि आवश्यक हुने यन्त्र उपकरण, औषधि, खाद्यान्न, पोसाक, खानेपानी,शौचालय, खेलमैदान, सरसफाई, किट, प्राथमिक उपचार बाकस तथा अन्य राहत सामग्री (relief materials) को प्रबन्ध गर्नका लागि सहयोग गर्ने	सबै विद्यालय आवश्यकता अनुसार	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	स्थानिय तह

RAJAPUR EDUCATION PLAN

१५	विद्यालयको वातावरण स्वच्छ, सफा,शान्त, सुरक्षित र हरियालीयुक्त बनाउन विद्यालयलाई वातावरणमैत्री हरित संस्थाको रुपमा विकास गर्न विद्यालय र संघसंस्थाहरुसँग समन्वय र सहकार्य गरिने	सबै विद्यालय आबस्यकता अनुसार	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	स्थानिय तह
१६	विद्यालयलाई बालमैत्री, छात्रामैत्री, अपाङ्गमैत्री र सुरक्षित, हिंसारहित एवम् भयरहित सिकाइ केन्द्रको रुपमा विकास गर्नका लागि सहयोग र सहकार्य गरिने	सबै विद्यालय आबस्यकता अनुसार	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सँघ ,प्रदेश ,स्थानिय तह
१७	विद्यालयहरुमा स्वास्थ्य सुविधासहितको स्वास्थ्य शिक्षक स्वास्थ्य कार्यकर्ताको व्यवस्था	सबै विद्यालय आबस्यकता अनुसार	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सँघ ,प्रदेश ,स्थानिय तह
१८	आपतकालिन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षासँग सम्बन्धित विभिन्न मापदण्ड, निर्देशिका तथा कार्यविधिहरु एकीकृत गने	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सँघ ,प्रदेश ,स्थानिय तह
१९	निरन्तर र सुरक्षित सिकाइका लागि शिक्षक विद्यार्थी सम्मिलित कार्य समूह self learning action निर्माण र परिचालन गरिने	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	स्थानिय तह
२०	हिंसा र हेपाइमा परेका बालबालिकालाई न्याय र पीडकलाई सजाय दिने सवालमा शून्य सहनशीलता अपनाउने गरी कानुन निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सँघ ,प्रदेश ,स्थानिय तह
२१	बाढी पहिरो, भूकम्प र महामारीको समयमा विद्यालयलाई आश्रय बनाउने कार्यलाई क्रमशः हतोत्साहित गर्नका लागि सङ्कटका समयमा उपयोग गर्ने गरी पालिकाकै सक्रियतामा टोलहरुमा बहुउद्देश्यीय साझा घर निर्माण गरिने	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	स्थानिय तह
२२	सुरक्षित आश्रय स्थल र पहिचान र सोको समुदायमा जानकारी गराउने	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	स्थानिय तह
२३	विपत् र प्रकोप जोखिम क्षमता मापन (VCA) गरिने विद्यालय निर्धारण	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	स्थानिय तह

RAJAPUR EDUCATION PLAN

२४	विपत् जोखिम विद्यालयलाई जोखिम प्रतिरोधात्मक बनाउने कार्य	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	स्थानिय तह
२५	विपदको प्रकार र विपतले लिने समय अवधिका आधारमा दिइने शिक्षाको प्रकृति छनोट, योजना निर्माण र कार्यान्वयन	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	स्थानिय तह
२६	पालिका स्तरीय विपत् प्रतिकार्य योजना निर्माण र शिक्षा क्षेत्रको भूमिका अद्यावधिक गर्ने कार्य	सबै विद्यालय	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानिय तह
२७	विपतमा काम गर्ने सरोकारवाला, संघ संस्था र विपत सम्बन्धी विज्ञ व्यक्ति परिचय र सम्पर्क	सबै विद्यालय	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानिय तह
२८	विद्यालयमा विपद समय निर्धारण सम्बन्धी विपत पात्रो र सचेतना कार्यक्रम	सबै विद्यालय	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानिय तह

RAJAPUR EDUCATION PLAN

४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

परिचय

बालबालिका विद्यालयमा भर्ना हुनका लागि सुरक्षित विद्यालय, पढ्नका लागि कक्षाकोठा, खेल्नका लागि खेलमैदान, शौचका लागि शौचालय, सफाइ र पिउनका लागि स्वच्छ पानी जस्ता भौतिक पूर्वाधार विद्यालयका आधारभूत संरचना हुन् । एक विद्यार्थीका लागि सुविधाजनक रूपमा पठनपाठनमा सहभागी बन्न प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षाका लागि प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र उच्च आधारभूत तह तथा माध्यामिक तहका लागि प्रति विद्यार्थी १.०० वर्गमिटर बराबरको क्षेत्रफलको मापदण्ड शिक्षा नियमावली २०५९ को नियममा तोकिएको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने, विद्यालय भवनलगायत सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद जोखिममुक्त बनाउदै सबै विद्यालयलाई सुरक्षित एवं बालमैत्री, हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने लगायतका नीतिगत व्यवस्थापन गरिएको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले आत्मसात गरेको सबैका लागि सुरक्षित भौतिक पूर्वाधार विकास एवं विस्तारको नीति र हालसम्मको अभ्यासका आधारमा भएको सिकाइ अनुभवका आधारमा शिक्षा क्षेत्रको यो योजनामा प्रस्ताव गरिएको छ ।

यस खण्डमा विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासको वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरी आगामी दश बर्षका लागि विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासका उद्देश्य, रणनीति, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य उल्लेख गरिएको छ ।

४.६.१ वर्तमान अवस्था

नेपालमा हाल कुल विद्यालयको सङ्ख्या ३५,५२० मध्ये २७,५४० सामुदायिक विद्यालय रहेका छन् । देशका सबै सामुदायिक विद्यालयहरूमा गरी जम्मा ९४,८१५ विद्यालय भवन रहेकामा ५९,९४० भवन पक्की छन् । ती भवनहरूमा जम्मा १,७३,५८२ कक्षाकोठा सञ्चालनमा रहेका छन् भने १,६९,१३८ ओटा कोठा नपुग रहेको तथ्याङ्क रहेको छ । प्रधानाध्यापका लागि बेग्लै कोठा जम्मा ८,९८७ विद्यालयमा मात्र देखिन्छ भने ११,०६९ विद्यालयमा अलग्गै कम्प्युटरको कोठा रहेको छ । सबै विद्यालयमा गरी जम्मा शौचालयको सङ्ख्या ९३,७२५ रहेकोमा धेरै जसोमा पानीको राम्रो आपूर्ति भएको देखिदैन । यी विद्यालयहरूमा जम्मा ५४,२८३ स्टाफ कोठा, ९५,३३ पुस्तकालय कोठा र ३,३५८ खेलकुद कोठा रहेका छन् भने ६,१८७ ओटा कोठामा विज्ञानका ल्यावहरू रहेका छन् ।

२०७२ सालमा गएको विनासकारी भुकम्पबाट ७,९२३ विद्यालयहरूका ४९,६८१ कक्षाकोठामा क्षति पुगेको थियो । जसमध्ये हालसम्म ६,०८५ विद्यालयहरू पुनर्निर्माण भइसकेका छन् भने १,४६८ विद्यालय निर्माण सम्पन्न हुने क्रममा रहेका छन् । संघीयता कार्यान्वयन भन्दा अघि तत्कालीन शिक्षा विभागमा भौतिक निर्माणसम्बन्धी काम गर्ने बेग्लै शाखा र सबै जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरूमा प्राविधिक सहितको व्यवस्थापनमा विद्यालय शिक्षामा भौतिक पूर्वाधारको काम हुदै आएकोमा हाल शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रमा अति न्यून प्राविधिक कर्मचारी भएकाले कार्यान्वयनको जिम्मेवारी स्थानीय तहहरूको रहेको छ भने निर्माणको मापदण्ड तथा आधार संघीयतहबाट हुँदै आएको छ । यसबाट योजना र कार्यान्वयनमा तालमेल मिलाउन र सूचना प्राप्त गर्न चुनौती भइरहेको छ ।

विद्यालयका प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता (PMEC) भित्र रहेको कक्षाकोठा, छात्राका लागि बेग्लै शौचालयसमेत हालसम्म पूर्ण हुन सकेको छैन भने प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता नै पर्याप्त पूर्वाधार हो वा होइन भन्ने पनि विचार गर्नु पर्ने छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले गरेको नीतिगत प्रावधान कार्यान्वयन गर्दा विद्यालयमा तहगत एवम् विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा बन्नु पर्ने भौतिक पूर्वाधार (शिक्षण सिकाइ कक्ष, कार्यशाला/प्रयोगशाला, पुस्तकालय, अतिरिक्त क्रियाकलाप एवम् खेलकक्ष, विद्यालय सभाहल,

RAJAPUR EDUCATION PLAN

मञ्च, बगैचा, कम्प्युटर कक्ष, शिक्षक कक्ष, प्रधानाध्यापक कक्ष) के र कति आवश्यक हो पर्ने हो र पूर्वाधार निर्माणको दायित्व संघ, प्रदेश र स्थानीय तह कसले कसरी लिने हो भन्ने विषय स्पष्ट गर्नु आवश्यक देखिएको छ । विद्यालय शिक्षामा प्रयोग भएको पूर्वाधारका सन्दर्भमा एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन व्यवस्थापन प्रणालीमा आबद्ध भए तापनि पूर्वाधारको प्राविधिक एवम् वस्तुनिष्ठ आकलन गर्न सकिएको छैन । हालै मात्र बृहत् रूपमा पुनर्निर्माणका क्रममा केन्द्रीय आयोजना कार्यान्वयन एकाइ (CLPIU) बाट विद्यालय निर्माणमा ४ ओटा मोडालिटी (विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट निर्माण हुने, ठेक्काबाट निर्माण हुने. दातृ निकायबाट निर्माण हुने र गैर सरकारी संघसंस्थाबाट निर्माण हुने) अवलम्बन गरिएका छन् । प्राप्त सूचनाका आधारमा हालसम्म पूर्वाधारको आवश्यकता सम्बोधन हुन सकेको छैन ।

राजापुर नगरपालिकामा ३६ ओटा सामुदायिक विद्यालय छन् । सामुदायिक विद्यालयको भौतिक विवरण यस प्रकार रहेको छ ।

क्र सं	भौतिक अवस्थाको विवरण	सङ्ख्या	क्र सं	भौतिक अवस्थाको विवरण	सङ्ख्या
१	विद्यालयको नाममा जग्गा भएको विद्यालय सङ्ख्या	२२	१४	जम्मा पक्की भवन सङ्ख्या	९४
२	पक्की भवनको कोठा सङ्ख्या	३०९	१५	छापामय कक्षाकोठाको सङ्ख्या	८१
३	कच्ची भवनको कोठा सङ्ख्या	१८२	१६	छापामय कोठा सङ्ख्या	८८
४	बुक कर्नर भएको कोठा सङ्ख्या	७०	१७	पुस्तकालय भएको विद्यालय सङ्ख्या	२०
५	विज्ञान प्रयोगशाला भएको विद्यालय सङ्ख्या	८	१८	कम्प्युटर ल्याब भएको विद्यालय सङ्ख्या	८
६	इन्टरनेट सुविधा भएको विद्यालय सङ्ख्या	३६	१९	स्मार्ट बोर्ड भएको विद्यालय सङ्ख्या	७
७	स्मार्ट टि.भी. को सङ्ख्या	१८	२०	साइकल स्ट्याण्ड भएको विद्यालय सङ्ख्या	७
८	फर्निचर प्रयाप्त भएको विद्यालय सङ्ख्या	२१	२१	भवन प्रयाप्त भएको विद्यालय सङ्ख्या	१७
९	छात्रा विश्राम कक्ष भएको विद्यालय सङ्ख्या	१०	२२	प्याड डिस्पोजल भएको विद्यालय सङ्ख्या	१५
१०	शुद्ध पिउने पानी भएको विद्यालय सङ्ख्या	१६	२३	छात्रा शौचालय सङ्ख्या	३५
११	अपाङ्गमैत्री भवन भएको विद्यालय सङ्ख्या	२३	२४	छात्र शौचालय सङ्ख्या	३०
१२	अपाङ्गमैत्री शौचालय भएको विद्यालय सङ्ख्या	१२	२५	खेलमैदान भएको विद्यालय सङ्ख्या	२५
१३	हरित वातावरण भएको विद्यालय	२५	२६	कम्पाउण्ड वाल पुरा भएको विद्यालय सङ्ख्या	२

RAJAPUR EDUCATION PLAN

माथि प्रस्तुत भएको अभिलेख अनुसार विद्यालयमा छापामय वातावरण भएको कक्षा कोठा, बुक कर्नर भएको कक्षा कोठा, विज्ञान प्रयोगशाला, शुद्ध पिउने पानी , छात्र छात्रा शौचालय, अपाङ्गमैत्री विद्यालय, प्रयाप्त खेल मैदान, स्मार्ट टि.भी. साइकल स्ट्याण्ड, प्रयाप्त फर्निचर, प्रयाप्त भवन र सबै विद्यालयमा पंखाको ब्यवस्था गरी कम्पाउण्ड वाल निर्माण गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

२०७६ सालमा कोविडको पहिलो लहर चलेको समयमा विद्यालयलाई क्वारेन्टाइनको रुपमा प्रयोग गरी मुलुक बाहिरबाट आएका मानिसहरुलाई राखिएको थियो । विद्यालयहरुमा बनाइएका त्यस्ता क्वारेन्टाइनहरुमा बसेका मानिसहरुले खानेपानी, सौचालय र फ्यान आदि नभएको भन्दै आन्दोलन गरेका थिए । साँच्ची विद्याथीहरुले त्यस्तो विद्यालयमा कसरी वर्षौंदेखि बसेर अध्ययन गरे होलान् ? यो एउटा सानो उदाहरण मात्र हो । सन्दर्भ गम्भीर छ । आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजनाको पालामा कर्कट पाताले छाएका मोडलका विद्यालय भवन मुलुकभरि धेरै निर्माण भए । बालबालिकाका लागि त्यस्तो भवन कुनै पनि सिजनमा उपयुक्त नहुने हिरासत जस्तो हुदोरहेछ । हिउदमा अत्यधिक चिसो, गर्मीमा अत्यधिक गर्मी र वर्षामा पानी परेको आवाजले शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप अवरुद्ध हुने हुदोरहेछ । बालमैत्री, सिकाइमैत्री जे जस्तो भनिए पनि भवन बनाउदा लागतमैत्रीलाई बढि ख्याल गरिएको देखिन्छ । लागत पनि तराइदेखि हिमालसम्म, गाउदेखि शहरसम्म, राजधानी देखि मोफसलसम्म सबैतिर एउटै । त्यो क्रम अहिले पनि जारी छ ।

विद्यालय निर्माणका लागि हालसम्म अवलम्बन गरिएका पद्धतिमा लागत अनुमानमा एकरुपता कायम हुन सकेको छैन । जस्तै ४ कोठाको भवन बनाउदा विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमअन्तर्गत रु ३६ लाख विनियोजन भएको छ भने सोही नाप बमोजिमको भवन केन्द्रीय आयोजना कार्यान्वयन एकाइबाट निर्माण गर्दा रु ६० लाखदेखि ७२ लाख सम्मको लागत इस्टिमेट तयार भई कार्यान्वयनमा रहेका छन् । भवन बनाउने बजेट काठमाडौंदेखि जुम्लासम्म उही छ । भवन बन्ने र बनाउने विधि र प्रक्रियामा कहीं विवाद र कानुनी प्रश्न उठिरहेका छन् । शिक्षा मन्त्रालयअन्तरगतको सबै भन्दा ठूलो बेरुजुको हिंस्सा भवन निर्माणको रहेको छ । नेता, विद्यालय व्यवस्थापन समिति लगायत जनप्रतिनिधिहरुले समेत विद्यालयको अरु पक्षलाई भन्दा पनि पूर्वाधार निर्माणको पक्षलाई देखिने गरी महत्व दिएको पाइन्छ । तथापि पूर्वाधारहरु भने अपेक्षा गरे अनुसारका बन्न सकिरहेका छैनन् । रकम नपुगेर कतिपय पूर्वाधारहरु अधकल्चो अवस्थामा छन् । कतिपय पूर्वाधार निर्माणको क्रममा मुद्दा र उजूरीका कारण काम हुन नसकेका अवस्थाहरु पनि छन् । भवन निर्माण गर्ने सिलसिलामा भवन आचार संहिताको पालना नभएका कारण धेरैजसो विद्यालयहरू सुरक्षित, लैङ्गिक र अपाङ्गतामैत्री बन्न सकेका छैनन् । पूर्वाधारका कार्यक्रम वितरणमा पनि न्याय नभएका आवाजहरु उठिरहेका छन् । कसैले कहिल्यै नपाउने र कसैले सधैं पाइरहने अवस्था भइरहेको गुनासो गर्छन मर्कामा परेकाहरु ।

चुनौति र अवसर

योजनाको प्रस्तुत खण्ड विद्यालय पूर्वाधार विकाससँग सम्बन्धित चुनौतीहरू अन्तर्गत विद्यालय शिक्षाअन्तर्गत विकास एवम् विस्तार गर्नुपर्ने भौतिक पूर्वाधारको स्वरूप तथा यसक लागि आवश्यक भूमिका स्पष्ट पार्नु, पूर्वाधार विकासका विधि तथा प्रक्रियालाई गुणस्तरीय पारदर्शी एवं जवाफदेही बनाउनु, सुरक्षित विद्यालयका भौतिक पूर्वाधारका लागि उययुक्त मापदण्ड र मोडालिटी विकास गर्नु, सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि मास्टर प्लान विकास गर्नु, आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु, नपुग रकमका लागि अभिभावकहरुबाट योगदान हुने कुराको सुनिश्चितता गर्नु, पूर्वाधारहरूलाई अपङ्गतामैत्री, लैङ्गिक मैत्री र सिकाइमैत्री र वातानुकुलित बनाउनु, निर्माण कार्यलाई विवाद र उजूरी रहित बनाउनु, समुदायलाई अपनत्व ग्रहण गर्ने वातावरण बनाउन", पूर्वाधारका कार्यक्रमहरु वितरण गर्दा न्यायपूर्ण र निष्पक्षताका आधारमा वितरण गर्नु, पूर्वाधार निर्माण कार्यक्रम वितरण गर्दा तीनवटा सरकारको विचमा समन्वयको वातावरण हुनु, स्थानीय आवश्यकता र उपलब्ध स्रोतको आधारमा निर्माणको लागत र मोडेलको विकास गर्नु आदि रहेका छन् ।

विद्यालय पूर्वाधार निर्माणको सवालमा अवसरहरु पनि पर्याप्त देखिन्छन् । विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरु र जनप्रतिनिधिहरुले विद्यालयको अन्य पक्षलाई भन्दा पूर्वाधार निर्माणको पक्षलाई महत्व र चासो दिनु, तीनै तहका सरकारबाट पूर्वाधार निर्माणका लागि बजेट र कार्यक्रमको व्यवस्था गरिनु, पूर्वाधार निर्माणका सवालमा राजापुर नगरपालिकामा राधाकृष्ण थारु जनसेवा केन्द्र, बाँके युनेस्को क्लब, बी ग्रुप, प्लान ईन्टरनेशनल लगायतका गैरसरकारी संस्थाहरुले समेत योगदान गर्नु,

RAJAPUR EDUCATION PLAN

पूर्वाधार निर्माणको सवालमा समुदायको योगदान पनि इतिहासदेखि नै वर्तमानसम्म पनि अक्षण्ण जस्तै हुनु, अधिकांस विद्यालयहरुका पूर्वाधार विगतको तुलनामा सुधार हुदै गएको देखिनु, अन्यत्रको तुलनामा राजापुर नगरपालिकाको विद्यालयहरुको भौतिक पूर्वाधारको अवस्था सन्तोषजनक हुनु, कतिपय विद्यालयहरुमा पूर्वाधारतर्फ मर्मत सम्भारका लागि आफ्नै आयस्रोत हुनु, मन्त्रालय र विभागले समेत २०७२ को भूकम्प पछि निर्माण हुने पूर्वाधारहरुलाई भ"कम्प प्रतिरोधी हुने गरी निर्माण गर्न अनिवार्य गरिनु आदिलाई अवसरहरुको रुपमा लिन सकिन्छ।

४.६.२ उद्देश्य

योजनाको प्रस्तुत खण्डको विषयको समग्र उद्देश्य सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक पूर्वाधार सहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर उपलब्ध गराउनु रहेको छ भने यसका उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् :

- सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास गरी गुणस्तरीय शिक्षा व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नु ,
- विद्यालय शिक्षा पूर्वाधारका लागि आवश्यक मापदण्ड विकास र कार्यान्वयन गर्नु,
- गुणस्तरीय पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि पारदर्शी एवं जवाफदेहि प्रणालीको विकास गर्नु,
- विद्यालय पूर्वाधार निर्माणको पहुचलाई मागका आधारमा भन्दा पनि वास्तविक आवश्यकताका आधारमा उपलब्ध गराउनु।
- भौतिक पूर्वाधारको हिसावले शैक्षिक संस्थाहरुलाई अभावमुक्त बनाउनु।
- समुदायका मानिसको अपनत्व बढाउनु
- अन्तर सरकार र अन्य सरोकारवालाबिच समन्वय, सहकार्य गर्नु

४.६.३ रणनीति

- पूर्वाधार विकासका लागि विद्यार्थी सङ्ख्याको प्रक्षेपण, देशको भूगोल, हावापानी र लागतका आधारमा मापदण्ड विकास गरी कार्यान्वयनका लागि संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने।
- पूर्वाधार निर्माणका लागि कसैका मागको आधारमा भन्दा पनि वास्तविक आवश्यकताको पहिचान गरी पूर्वाधार निर्माण कार्य गर्ने र निर्माणको काम विवादरहित किसिमले सम्पादन गर्ने सवालमा आवश्यक संयन्त्र, आचारसंहिता, सहमति, विश्वास र प्रतिवद्धताको वातावरण विकास गर्ने।
- विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको लागत साझेदारीका आधारमा स्रोत व्यवस्थापनको प्रारूप विकास गरी कार्यान्वियन गर्नका लागि सहकार्य गर्ने।
- शैक्षिक संस्थाहरुलाई भौतिक पूर्वाधार विकासको दृष्टिकोणले योजना अवधिभर अभावमुक्त थलोको रुपमा विकास हुने गरी पूर्वाधारका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने।
- निर्माण गरिएको विद्यालय पूर्वाधार विकासको संरक्षण संवर्धन र निगरानीका लागि समुदायका मानिसहरुमा अपनत्वको भावनाको विकास गर्ने।
- विद्यालय शिक्षामा सञ्चालित विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा आवश्यक पर्ने पूर्वाधारको पुनर्परिभाषित गरी कार्यान्वयनका लागि संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने।
- पूर्वाधार निर्माणसँगै सुरक्षित विद्यालय एवम् वातावरणीय पक्षलाई एकीकृत प्रणालीको विकास गरी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
- एक विद्यालयमा पूर्वाधार विकासका सबै कार्य एकै पटक निर्माण गर्ने गरी विद्यालय सम्पूर्ण निर्माणको अवधारणा अनुसार निर्माण कार्यको कार्यान्वयन गर्ने।
- विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि विकास साझेदार तथा विभिन्न संघसंस्थासँग लागत साझेदारी गर्ने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- अन्तर सरकार र अन्य सरोकारवालाहरूबिच समन्वय, सहकार्य र साझेदारीमा विद्यमान पूर्वाधार उपयोग एवं जनशक्तिको उपयोगसम्बन्धी नीति तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

४.६.४. प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि

१. सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक अवस्थासहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त भएको हुने ।

ख) नतिजा

१. विद्यालय शिक्षा अन्तर्गत विकास एवं विस्तार गर्नुपर्ने भौतिक पूर्वाधारको स्वरूप तथा भूमिका परिभाषित भएको हुने ।
२. भौतिक पूर्वाधारको आवश्यकता पहिचान र मापदण्ड सहितको १० वर्षे मास्टर प्लान तयार भएको हुने ।
३. पूर्वाधार विकासको लागि स्रोत र जिम्मेवारीको बाँडफाँड सहित कार्यान्वयन प्रारूप विकास भएको हुने ।
४. नगरपालिकाका सबै विद्यालयहरूमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार विकास र विस्तार भएको हुने ।
५. एक विद्यालय सम्पूर्ण पूर्वाधार (A school with complete infrastructure) को अवधारणा अनुसार विकास भएको हुने ।
६. विद्यालयहरूमा अपाङ्गता एवम् छात्रामैत्री संरचना उपलब्ध भएको हुने ।
७. पूर्वाधार विकासका लागि आवश्यक विधि, मापदण्ड र स्तरीकरणका सूचक तयार भएको हुने ।
८. विद्यालयहरूमा बनेका संरचनाको सम्बर्धन तथा मर्मत सम्भारका पद्धति विकास भएको हुने ।
९. विद्यालय पूर्वाधार विकासका कामहरु दीगो र विवादरहित भएको हुने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

४.६.५ प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका ४.८.६:

विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासका क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय र सरकार
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विद्यालय शिक्षा अन्तर्गत विकास एवं विस्तार गर्नुपर्ने भौतिक पूर्वाधारको स्वरूप तथा भूमिका परिभाषित ।	पटक	१	√	√	√	√	१	२	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
२	विद्यालयहरूको पूर्वाधार विकास मास्टर प्लानको निर्माण र कार्यान्वयन ।	पटक	१	√	√	√	√	१	२	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
३	पूर्वाधार विकास प्रारूप विकास र तीनै तहमा स्रोतको विनियोजन ।	पटक नियमित	१	√	√	√	√	१	२	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
४	एक विद्यालय सम्पूर्ण पूर्वाधार (A School with Complete Infrastructure) अनुरूप भौतिक पूर्वाधारको विकास।	विद्यालय सङ्ख्या	१	√	√	√	√	१	२	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
५	विद्यालयहरुको पूर्वाधार निर्माणको मापदण्ड एवं स्तरीकरणका सूचक विकास र सोको कार्यान्वयन।	पटक	१	√	√	√	√	१	२	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
६	विद्यालयहरुमा अपाङ्गतामैत्री र लैङ्गिकमैत्री संरचनाको विकास ।	विद्यालय सङ्ख्या	√	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
७	विद्यालयहरूमा बनेका संरचनाको नियमितरुपमा सम्बर्धन तथा मर्मत सम्भार ।	विद्यालय सङ्ख्या	√	√	√	√	√	√	√	स्थानीय तह
८	विद्यालयको पूर्वाधार निर्माण र संरक्षणका	समूदाय	√	√	√	√	√	√	√	स्थानीय तह, विद्यालय

RAJAPUR EDUCATION PLAN

	लागि समुदायका मानिसहरुमा अपनत्वको भावनाको विकास।								र समूदाय
९	साइकल स्ट्याण्ड	विद्यालय	४	४	४	४	४	२०	२९	स्थानीय तह
१०	कम्पाउण्ड वाल	विद्यालय	३	३	४	४	४	१८	३४	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
११	शुद्ध पिउने पानी	विद्यालय	४	४	४	४	४	२०		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१२	स्मार्ट टि.भी.	विद्यालय	३	३	४	४	४	१८		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१३	पक्की भवन	विद्यालय	४	४	४	४	४	२०	५०	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१४	विद्युतीय पुस्तकालय	विद्यालय	७	७	७	७	८	३६		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१५	विज्ञान प्रयोगशाला	विद्यालय	४	४	४	४	४	२०	२८	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१६	छापामय कक्षाकोठा निर्माण	विद्यालय	११	११	११	११	१२	५६		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१७	कम्प्युटर ल्याब	विद्यालय	४	४	४	४	४	२०	२८	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१८	छात्रा विश्राम कक्ष	विद्यालय	५	५	५	५	६	२६		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१९	छात्राछात्र शौचालय निर्माण	विद्यालय	४	४	४	४	४	२०	३६	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
२०	फर्निचर	विद्यालय	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
२१	हरित विद्यालय	विद्यालय	५	६				११		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय

RAJAPUR EDUCATION PLAN

										तह
२२	एसी	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह

RAJAPUR EDUCATION PLAN

४.७ विद्यालयमा सुचना तथा सञ्चार प्रविधि

परिचय

आजको युग सूचना र प्रविधि को युग हो l सूचनाको संकलन ,सम्प्रेषण एवम संचार गर्ने पत्रपत्रिका, कम्प्युटर,हार्डवेयर, सफ्टवेयर,नेटवर्क ,इन्टरनेट लगायतका प्रविधिको समष्टिगत रुपलाई नै सूचना तथा संचार प्रविधि भनिन्छl बैज्ञानिक आविष्कार तथा आधुनिक प्रविधिले मानव जीवनमा धेरै ठुला परिवर्तन ल्याउन सफल भएका छन। मानिसको दैनिकी लगायत विविध क्षेत्रमा विशेषत :शिक्षा क्षेत्र मा सुचना प्रबिधि को प्रयोगले अकल्पनीय बदलाव ल्याई दिएको छ। परम्परागत मुल्य मान्यता मा बदलाव आई नविनतम मुल्य मान्यताहरु स्थापित हुदै आएका छन जुन आज को युगको यथार्थ हो।

आजको युगमा अन्य क्षेत्र जस्तै शिक्षा क्षेत्र पनि सूचना प्रविधिको प्रभावबाट अछुतो रहन सक्दैन l यदी रह्यो भनेपनि त्यो अपुरो र अपूर्ण हुन जान्छ l शिक्षा क्षेत्रमा शिक्षण सिकाई लगायत शैक्षिक प्रशासन तथा व्यवस्थापनमा सूचना प्रविधिको प्रयोग अपरिहार्य जस्तै भैई सकेको छ l जुन देशले शिक्षा तथा शैक्षणिक क्षेत्रमा सूचना तथा प्रविधिको प्रयोग गरे ति देशहरुको शिक्षा क्षेत्रमा ठुलो फड्को मारिसकेका छन् भने अन्य देश पछाडी परेका छन् l यस कारण नेपालले पनि सूचना प्रविधिको पहुँच बढाऊदै सूचना प्रविधिको पहुँच हुने र नहुने बीच को खाडल कम गर्ने प्रयास गरेको छ l तथापी यस क्षेत्रमा आशातित प्रगति तथा प्रतिफल प्राप्त हुन सकेको छैन l

४.७.१ वर्तमान अवस्था

सर्वप्रथम राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०६३ ले विद्यालय तहमा सूचना प्रविधिको आवश्यकता औंल्याएको पाइन्छ l त्यस्तै सूचना प्रविधि नीति २०७२ मा शिक्षामा सूचना तथा संचार प्रविधि सम्बन्धि गुरु योजना कार्यान्वयन गर्ने उल्लेख गरेको छ l शिक्षाको राष्ट्रिय नीति २०७६ को ४८ मा सूचना तथा संचार प्रविधिलाई शिक्षा प्रणालीको अँगको रुपमा एकिकृत गर्दै विद्यालय तथा शिक्षण संस्थामा प्रविधिको पूर्वाधार विकास गर्ने र शिक्षण सिकाई प्रक्रियालाई सूचना मैत्री बनाउने नीति लिएको छ l डिजिटल नेपालको कार्यढाचा २०७६ ले विद्यालयमा सूचना तथा संचार प्रविधि शिक्षा प्रदान गर्ने कुरा उल्लेख गरेको छ l हालको कोभिड -१९ को विषम परिस्थितिमा सूचना प्रविधिको माग अझ बढेको छ l नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालयले मिति २०७७/२/१८ मा जारी गरेको वैकल्पिक प्रणालीबाट विद्यार्थी को सिकाई सहजीकरण निर्देशिका , २०७७ मा पनि सिकाई सहजीकरणको लागि सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई नै बढी जोड दिएको छ l सरकाले गत आर्थिक बर्ष सम्म उच्च शिक्षा र माध्यामिक शिक्षा प्रदान गर्ने शिक्षण संस्थालाई वार्षिक रु १२००० का दरले सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा खर्च गर्न अनुदान प्रदान गर्दै आएको थियो भने चालु आर्थिक बर्षको बजेट मार्फत सबै आधारभूत तह संचालित विद्यालयमा पनि इन्टरनेट जडान अनुदान प्रदान गर्ने घोषणा गरेको छ। यसका साथै सबै विद्यालयमा सूचना प्रविधिको पहुँच विस्तार गर्न ICT ल्याब स्थापना र संचालन को लागि पनि बार्षिक अनुदान प्रदान गर्दै आइरहेको छ। यसैगरी विद्यालयमा ई-पुस्तकालयका साथै डिजिटल डिभाइसहरुको पनि प्रयोग लाई जोड दिदै आएको छ।

राजापुर नगरपालिकाको शिक्षामा सूचना प्रविधिको अवस्था सुधारन्मुख भए पनि सन्तोषजनक रहेको पाइदैन l इन्टरनेट भएको ठाउमा पनि गुणस्तरीय सेवा प्रवाह हुन सकेको छैन। तथापी यस पालिकाका प्राय माध्यामिक विद्यालय मा आइसीटि ल्याब र इन्टरनेट जडान भैसकेको छ भने आधारभूत तहका विद्यालयमा पनि इन्टरनेट जडान गरिएको छ।

चुनौति र अवसर

राजापुर नगरपालिकाको शिक्षामा सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा सूचना प्रविधिसम्बन्धी दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको अभाव हुनु , सूचना प्रविधिमैत्री कक्षा कोठाको व्यवस्थापन हुन नसक्नु, बिभिन्न डिजिटल सामग्रीको उत्पादन र प्रयोगको अवस्था कमजोर हुनु सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्न तालिम प्राप्त शिक्षकको अभाव हुनु, समय-समयमा सूचना प्रविधि सम्बन्धि तालिमको आयोजना हुन नसक्नु , यस क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिई प्रयाप्त लगानी हुन नसक्नु , विद्यार्थी तथा सरोकारवालाबाट सूचना

RAJAPUR EDUCATION PLAN

प्रविधिको सदुपयोग हुन नसक्नु । सूचना तथा प्रविधिलाई विषय वा माध्यम के का रुपमा ल्याउने भन्ने अस्पष्टता रहनु, सबै विषय,तह र कक्षाका पाठ्यसामग्री डिजिटाइजेसन हुन नसक्नु, प्रविधिको दुरुपयोग हुने डर (साइबर अपराध), विद्यार्थीहरुमा क्षमताको कमी, शिक्षकहरुमा ज्ञान तथा इच्छा शक्तिको कमी, विद्यालय परिवार सूचना प्रविधिमैत्री नहुनु आदि समस्या तथा चुनौतीको रुपमा रहेका छन् ।

शिक्षामा सूचना र सञ्चार क्षेत्रका अवसरहरुको रुपमा कोविद १९ ले शिक्षामा सूचना र सञ्चारको महत्वको बारेमा सरोकारवालाहरुलाई आत्मबोध गराउनु, मोवाइल सेवाको विस्तारले पनि अनलाइनबाट हुने शिक्षण सिकाइमा सकारात्मक योगदान पुरयाउनु, प्रविधिमैत्री शिक्षक समाज नेपालले प्रविधिमैत्री शिक्षक तालिमको लागि स्वतस्फुर्त किसिमबाट योगदान गर्नु, वाइफाइ र इन्टरनेट प्रविधि छोटो समयमै मानिसको जीवनको अभिन्न अङ्गको रुपमा विकास हुनु, विद्यार्थीहरुमा अनलाइन शिक्षाप्रति अपेक्षाकृत चासो बढेको कारण शिक्षकहरुमा तत्सम्बन्धी दक्षता अभिवृद्धिका लागि दवावको सिर्जना हुनु, बारबर्दियाका सबै विद्यालयहरुमा विद्युत सेवा र अधिकांश विद्यालयहरुमा इन्टरनेट सेवा पुगेको अवस्था हुनु, सूचना र सञ्चारको विकास र विस्तारका लागि सरकारी एवम् गैरसरकारी क्षेत्रहरु प्रतिष्पधात्मक किसिमबाट अघि बढ्नु, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शिक्षा तथा मानव संशाधन विकास केन्द्र एवम् पाठ्यक्रम विकास केन्द्र लगायत निजी क्षेत्रबाट अन्य धैरै संघसंस्थाहरुले अनलाइनमा पढ्न मिल्नेगरी पाठ्यसामग्रीको विकास गर्नु आदिलाई लिन सकिन्छ ।

४.७.२ उद्देश्यहरु

योजनाको प्रस्तुत विषयको समग्र उद्देश्य शिक्षालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार र विकास गरी सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय, सान्दर्भिक र सिकारु मैत्री बनाउन सहयोग पुर्याउनका साथै शैक्षिक व्यवस्थापनमा सुधार आई सुशासनको प्रवर्धन हुनु भन्ने रहेकोमा यसका उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन् :

- सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग विस्तार गर्नु ।
- डिजिटल डिभाइड कम गर्दै विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू लगायत सबैमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित शिक्षामा पहुँच पुरयाउनु ।
- शिक्षासम्बन्धी विभिन्न सेवामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई सहज, छिटोछरितो र सस्तो बनाउनु ।
- शिक्षामा कार्यरत जनशक्तिलाई सूचना र सञ्चारको प्रयोग र उपयोगका निम्ति सिपयुक्त बनाउनु ।
- शिक्षाको समग्र व्यवस्थापनलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी प्रभावकारी, कार्यकुशल, पारदर्शी र समतामूलक बनाउनु ।

४.७.३ रणनीतिहरु

उल्लिखित उद्देश्यहरु पूरा गर्नका लागि देहायका रणनीतिहरु अबलम्बन गरिनेछ :

- सबै सूचनाहरु प्राप्त हुने गरी क्लाउड प्रविधिबाट डाटा सेन्टर तथा डिजिटल ल्यावको स्थापना र संचालन गर्नका लागि संघ प्रदेश सरकार नेपाल टेलिकम र अन्य इन्टरनेट प्रदायक संस्थाहरुसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- सबै शिक्षण संस्थाहरुमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका आधारभूत संरचना तथा उपकरणको प्रबन्ध गर्ने ।
- संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरी नगरपालिकाका सबै विद्यालयहरुलाई सूचना र प्रविधि सम्पनन बनाइ विद्यालयहरुमा कार्यरत जनशक्तिमा सूचना र प्रविधिको प्रयोग तथा उपयोगका निम्ति सिप र दक्षताको विकास गर्ने ।
- आइसीटीमा अफिस प्रोग्राम जस्तै विद्यालय प्रोग्राम एवम् शिक्षा प्रोग्रामको विकास गरी प्रयोगमा ल्याउने ।
- सबै शिक्षकहरूको क्षमता विकास गर्ने क्रममा शिक्षक पेसामा प्रवेशका लागि आधारभूत सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धीको सिपलाई अनिवार्य गर्ने ।
- विभिन्न कक्षा र विषयका लागि अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री विकास गर्ने ।
- सबै पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको डिजिटलप्रति सहजै उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाउने ।

- विभिन्न किसिमका अपाङगता भएकाहरूका लागि उपयोगी हुने गरी डिजिटल सामग्री विकास गर्ने।
- तालिम केन्द्रहरूका ब्लेन्डेड पद्धतिबाट तालिम सञ्चालन गरी सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी शिक्षकको पेसागत विकासमा सहयोग पुरयाउन संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने।
- नगरपालिकाले शिक्षकहरुलाई म्याचिङ्ग फण्डको आधारमा एक शिक्षक एक ल्यापटप उपलब्ध गराउने गरी कार्यक्रमको विकास गरी सञ्चालन गर्ने।
- शिक्षक सहायता र पृष्ठपोषण प्रणालीमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने।
- विश्वव्यापी रुपमा उपलब्ध शैक्षिक स्रोत सामग्रीहरूमा सुविधा विस्तार मार्फत विद्यालय, शिक्षक र विद्यार्थीहरूको पहुँचमा विस्तार गर्ने।
- IEMIS लाई थप व्यवस्थित गरी विद्यालयले जुनसुकै समयमा पनि आवश्यकता अनुसार आफ्ना सूचनालाई अप्लोड अर्थात प्रविष्टी गर्न सक्ने र उक्त अद्यावधिक सूचनालाई सरोकारवालाले प्रयोग गर्न सक्ने गरी सूचना संयन्त्रको विकास गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने।
- हाल मुलुक भरी सञ्चालनमा रहेका सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरूमध्ये कम्तिमा एक स्थानीय तह एक सामुदायिक सिकाइ केन्द्र अनुपातमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई Digital Learning Centre को रुपमा विकास गरी औपचारिक शिक्षाका साथै साक्षरतासंग व्यावसायिक सिप विकास र अन्य क्रियाकलाप सञ्चालन गरी अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षालाई निरन्तरता दिन टेवा पुरयाउने।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र सामुदायिक पुस्तकालयहरू एकीकृत गरी सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी सेवालाई सहज र प्रभावकारी बनाउने।
- नगरपालिका र इन्टरनेट प्रदायक संस्थाहरुविच विद्यालयमा इन्टरनेट सेवालाई सस्तो, छिटो र सर्वसुलभ बनाउनका लागि समन्वय र सहकार्यमा अभिवृद्धि गर्ने।
- घरपरिवार र समुदायलाई प्रविधिमैत्री हुनका लागि विद्यालय र शिक्षाका विभिन्न निकायहरु मार्फत सक्रिय र जिम्मेवार हुन प्रोत्साहित गर्ने।
- विद्यालयमा आइसीटिका क्षेत्रमा सीप र क्षमता भएका जनशक्तिलाई प्रोत्साहित गर्नका लागि आवश्यक साधन स्रोत र संयन्त्रको व्यवस्था गर्ने।
- शिक्षकहरुमा सूचना र प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धी दक्षता अभिवृद्धिका लागि प्रविधिमैत्री शिक्षक समाज र शिक्षक महासंघ जस्ता शिक्षकका पेशागत संस्थाहरुलाई अवसर उपलब्ध गराइ जिम्मेवार बनाउने।
- नगरपालिका र शिक्षालयहरु बीचको शैक्षिक व्यवस्थापकीय र प्रशासनिक कारोवारको आदानप्रदानलाई क्रमशः योजनाअवधिसम्म पूर्ण रुपले कागजविहीन (Paperless) पद्धतिमा रुपान्तरण गर्ने।
- सूचना र सञ्चारको दुरुपयोगको न्यूनिकरण र साइवर अपराधहरुलाइ नियन्त्रण गर्नका लागि जनचेतनाको अभिवृद्धि लगायत कानूनको निर्माण एवम् कार्यान्वयन जस्ता विषयलाई प्राथमिकता दिने।

४.७.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि

१. शिक्षालयहरुमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भई सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय, सान्दर्भिक र सिकारुमैत्री बनाउन सहयोग पुग्नाका साथै शैक्षिक व्यवस्थापनमा सुधार आई सुशासनको प्रवर्धन हुने।

ख) प्रमुख नतिजा

१. सबै विद्यालयहरुमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार विकास भई सबैको पहुँच पुगेको हुने।
२. विभिन्न कक्षा र विषयका लागि अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री विकास भई ती सामग्रीमा विद्यार्थीको सहज पहुँच भएको हुने।

३. सबै सामुदायिक विद्यालयहरू र विद्यार्थीहरूमा सूचना र सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी आधारभूत सुविधामा पहुँच पुगेको हुने ।
४. सबै माध्यामिक विद्यालयहरूले सिकाइ तथा व्यवस्थापकीय कार्यमा सूचना र सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरेका हुने ।
५. सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन हुनुका साथै विद्यालयका हरेक शिक्षकमा प्रविधिसम्बन्धी न्यूनतम क्षमता र सिपको विकास भएको हुने ।
६. सूचना प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार गरी औपचारिक र अनौचारिक दुबै प्रकारको शिक्षा र सिकाइका निम्ति सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई डिजीटल लर्निङ्ग सेन्टरको रुपमा विकास गरिएको हुने ।
७. सूचना प्रविधिको प्रयोगले विद्यालयदेखि नगरपालिका, प्रदेश, संघ लगायत विभिन्न निकायहरूसम्मको सम्बन्ध व्यवस्थापन र सुशासनमा सुधार भएको हुने ।
८. अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा सुधार भई लागत, जनशक्ति र समयको बचत भएको हुने ।
९. सूचना र प्रविधिको सही किसिमले प्रयोग गर्न लागि निर्माण गरिएका नियम कानून र आचारसंहिताको सवैबाट पालना भएको हुने ।
१०. शिक्षकहरुलाई म्याचिङ्ग फण्डको आधारमा ल्यापटप प्राप्त गरी शिक्षण सिकाइमा प्रयोग गरेको हुने ।
११. घरपरिवार र समूदायको वातावरण समेत प्रविधिमैत्री भइ अनावश्यक रुपमा हुने वाह्य आवतजावत र भीडभाड न्यूनिकरण भएको हुने ।
१२. नगरपालिका र शिक्षालयहरु बीचको शैक्षिक, व्यवस्थापकीय र प्रशासनिक कारोवारको आदानप्रदानलाई क्रमशः योजनाअवधिसम्म पूर्ण रुपले कागजविहीन (Paperless) पद्धतिमा रुपान्तरण भएको हुने ।
१३. सूचना र सञ्चारको दुरुपयोग र साइवर अपराधका घटनाहरुमा न्यूनिकरण भएको हुने ।

RAJAPUR EDUCATION

४.७.५ प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका ४.६.

शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्रस	क्रियाकलाप	एकाइ	पहिलो ५ बर्षको लक्ष्य					जम्मा	१० बर्षको लक्ष्य	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	सवै सूचनाहरु प्राप्त हुने गरी क्लाउड प्रविधिबाट डाटा सेन्टर तथा डिजिटल ल्यावको स्थापना र संचालन गरिने।	सबै शिक्षण संस्थाहरु	√	√	√			१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
२	सवै शिक्षण संस्थाहरुमा विद्युतका साथै इन्टरनेट सेवा विस्तार गरिने	सबै शिक्षण संस्थाहरु	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
३	सबै शिक्षणसंस्थाहरुलाई इन्टरनेट कनेक्टीभिटीमा जडान गरिने।	सबै शिक्षण संस्थाहरु	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
४	शिक्षकहरुमा सञ्चार र प्रविधिसम्बन्धी क्षमताको विकास गरिने।	सबै शिक्षकहरु	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
५	सबै शिक्षणसंस्थाहरुमा पुस्तकालय र ICT संरचनाको विस्तार गर्ने।	सबै शिक्षण संस्थाहरु	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
६	शिक्षक छनौट पाठ्यक्रमलाई परिमार्जन गरी आइसीटी सम्बन्धीको कोर्सलाई पाठ्यक्रममा समावेश गरिने।	पाठ्यक्रम परिमार्जन	√	√				१००%		संघ, प्रदेश र शिक्षक सेवा आयोग
७	शिक्षक र शैक्षिक व्यवस्थापनको ICT सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि गरिने ।	सवै शिक्षकहरु	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
८	विभिन्न कक्षाका लागि अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री विकास गरिने।	सामग्रीहरु	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
९	अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीहरू विभिन्न किसिमका क्षमता भएकाहरूका लागि पनि उपयुक्त हुने गरी विकास गरिने।	सामग्रीहरु	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
१०	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुलाई डिजीटल लर्निङ सेण्टरको रुपमा विकास गरिने।	७९ केन्द्र	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
११	सूचना र प्रविधिमा अनुकरणीय क्षमता भएको जनशक्तिका निम्ति प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।	कार्यक्रम	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
१२	शिक्षकहरुलाई उनीहरुले जम्मा गरेको म्याचिङ्ग फण्डको आधारमा एक शिक्षक एक ल्यापटप उपलब्ध गराउने गरी कार्यक्रमको विकास गरी सञ्चालन गरिने।	म्याचिङ् फण्डका आधारमा	√	√	√	√	√	√	√	स्थानीय तह
१३	सूचना र प्रविधिको प्रयोगलाई उपयुक्त र सामाजिक बनाउनका लागि	कानूनको निर्माण र	√	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह

	आवश्यक कानून र आचार संहिताको निर्माण गरिने।	कार्यान्वयन									
१४	परिवार र समूदायलाई प्रविधिमैत्री बनाउनका लागि सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
१५	नगरपालिका र शिक्षालयहरु बीचको शैक्षिक, व्यवस्थापकीय र प्रशासनिक कारोवारको आदानप्रदानलाई क्रमशः योजनाअवधिसम्म पूर्ण रुपले कागजविहीन (Paperless) गरिने		√	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
१६	साइबर कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन र जनचेतनाको अभिबृद्धिका कारण सूचना र सञ्चारको दुरुपयोग र साइवर अपराधका घटनाहरुमा न्यूनिकरण गरिने।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह

RAJAPUR EDUCATION PLAN

RAJAPUR EDUCATION PLAN

परिच्छेद : ५

तीनै तहका सरकारहरुको संस्थागत संरचना, क्षमता विकास र अन्तरसम्बन्ध

परिचय

नेपालको संविधान २०७२ ले नेपाललाई संघीय राज्यको रुपमा व्यवस्था गरी मुलकुमा तीन तहका सरकारहरुले काम गरिरहेको अवस्था छ । जसअन्तर्गत मुलुकमा अहिले एउटा संघीय सरकार, सातवटा प्रदेश सरकार र ७५३ वटा स्थानीय सरकारहरु रहेका छन् । संघीय संरचना अनुसार सबैले शिक्षा प्राप्तिको अधिकार सुनिश्चितताका लागि संविधानको अनुसूची ५, ६, ८ र ९ मा व्यवस्था गरिएको छ । अनुसूची ५ को बुँदा १५ ले संघको एकल शैक्षिक दायित्व तोकेको छ । अनुसूची ६ को बुदाँ ८ ले प्रदेशको एकल शैक्षिक दायित्व उल्लेख गरेको छ । त्यस्तै अनुसूची ६ को बुदाँ १८ ले भाषा, लिपि आदिलाई संघीय सरकार तथा प्रदेश सरकारको साझा जिम्मेवारीमा राखेको छ । अनुसूची ८ को बुदाँ ८ ले स्थानीय सरकारको एकल अधिकार अन्तर्गत आधारभूत तथा माध्यामिक तहको शैक्षिक दायित्वको व्यवस्था गरेको छ ।अनुसूची ९ को बुँदा २ ले स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार, तथा संघीय सरकारको साझा शैक्षिक दायित्व उल्लेख गरेकोछ । संघीय तहमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र स्थानीय तहमा पालिकाले शिक्षा क्षेत्रको नेतृत्व गरेकोछ ।

५.१.१ वर्तमान अवस्था

संघीय तहमा रहेको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले राष्ट्रिय शिक्षा नीति, नियम बनाउनुका साथै देशका लागि आवश्यक जनशक्ति निर्माणमा शिक्षा क्षेत्रमा लगानीको वातावरण बनाउने कार्य गरेको छ । उच्चदेखि मध्यम तहसम्मको जनशक्ति विकास, पाठ्यक्रम विकास, प्रमाणीकरण, व्यवस्थापन तथा नियमन गर्नका लागि संस्थागत संरचना विकास गरेको छ । संविधानले संघीय सरकार मातहत उच्च शिक्षातर्फ केन्द्रीय विश्वविद्यालयहरु र यससँग सम्बन्धित संकायहरु, आंगिक तथा सम्बन्धनप्राप्त क्याम्पसहरु, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, अनुसन्धान केन्द्रहरु, विभिन्न आयोग तथा कार्यालयहरु रहेका छन । त्यसैगरी विद्यालय शिक्षातर्फ शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड, शिक्षक सेवा आयोग, शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम केन्द्र लगायत विभिन्न समिति, आयोगहरु क्रियाशील रहेका छन । त्यसैगरी विभिन्न प्रज्ञा प्रतिष्ठानहरु, पुस्तकालयहरु, अनुष्ठानहरु पनि रहेका छन ।

नेपाल सरकारको मिति २०७४/१०/१० को निर्णय अनुसार ७ वटा विषयगत कार्यक्षेत्र समेट्ने गरी स्थापना भएको प्रदेश सरकार अन्तर्गत सामाजिक विकास मन्त्रालय स्थापना भइ सञ्चालनमा रहेको छ । सामाजिक विकास मन्त्रालयअन्तर्गत स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या, शिक्षा तथा मानव संशाधन, महिला तथा बालबालिका, युवा तथा खेलकुद, भाषा, धर्म तथा संस्कृति, श्रम तथा रोजगार, पोषण, खानेपानी तथा सरसफाइ गरी ७ वटा विषयगत कार्यक्षेत्र रहेका छन् । संविधानले स्थानीय तहको अधिकार र जिम्मेवारी भनी आधारभूत तहको शिक्षालाई तोकेकोमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११ को उपदफा २ (ज) मा आधारभूत र माध्यामिक शिक्षा अन्तर्गत स्थानीय सरकारका अधिकार र जिम्मेवारीहरु देहायबमोजिम तोकिएको छः

- प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, अभिभावक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुला तथा वैकल्पिक एवम् निरन्तर सिकाइ, सामुदायिक सिकाइ र विशेष शिक्षा सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
- सामुदायिक, संस्थागत, गुठी र सहकारी विद्यालयहरुको स्थापना, अनुमति, सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा नियमन,
- प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको योजना तर्जुमा, सञ्चालन, अनुमति, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
- मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालयको अनुमति, अनुगमन तथा नियमन,
- गाभिएका वा बन्द गरिएका विद्यालयहरूको सम्पत्ति व्यवस्थापन,

- गाउँ तथा नगर शिक्षा समिति गठन तथा व्यवस्थापन,
- विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन,
- विद्यालयको नामाकरण,
- सामुदायिक विद्यालयको जग्गाको स्वामित्व, सम्पत्तिको अभिलेख, संरक्षण र व्यवस्थापन,
- विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि तथा पाठ्यसामग्रीको वितरण,
- सामुदायिक विद्यालयको शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी मिलान,
- विद्यालयको नक्साङ्कन, अनुमति, स्वीकृति, समायोजन तथा नियमन,
- सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापन,
- आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन, अनुगमन तथा व्यवस्थापन,
- विद्यार्थी सिकाई उपलब्धिको परीक्षण र व्यवस्थापन,
- निःशुल्क शिक्षा, विद्यार्थी प्रोत्साहन तथा छात्रवृत्तिको व्यवस्थापन,
- ट्यूसन, कोचिङ जस्ता विद्यालय बाहिर हुने अध्यापन सेवाको अनुमति तथा नियमन,
- स्थानीयस्तरको शैक्षिक ज्ञान, सीप र प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्धन र स्तरीकरण,
- स्थानीय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन,
- माध्यामिक तहसम्मको शैक्षिक कार्यक्रमको समन्वय र नियमन,
- सामुदायिक विद्यालयलाई दिने अनुदान तथा सोको बजेट व्यवस्थापन, विद्यालयको आय व्ययको लेखा अनुशासन कायम, अनुगमन र नियमन,
- शिक्षण सिकाइ, शिक्षक र कर्मचारीको तालिम तथा क्षमता विकास र
- अतिरिक्त शैक्षिक क्रियाकलापको सञ्चालन।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले स्थानीय सरकारको जिम्मेवारीभित्र देहायका कुराहरु समावेश गरेको छः

- प्रारम्भिक बाल विकास सम्बन्धी कानून, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन एवं प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको अनुमति, सञ्चालन र व्यवस्थापन,
- आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी कानून, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन तथा आधारभूत विद्यालय अनुमति, स्वीकृति, व्यवस्थापन र नियमन,
- अनौपचारीक, वैकल्पिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइसम्बन्धी कानून, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
- निरन्तर सिकाई तथा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सम्वन्धी कानून, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, सञ्चालन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
- अभिभावक शिक्षा सम्बन्धी कानून, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
- खुला तथा दूर शिक्षा सम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
- आधारभूत तथा माध्यामिक शिक्षा सम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन,
- मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालयको अनुमति, अनुगमन तथा नियमन,
- प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको योजना तर्जुमा, सञ्चालन, अनुगमन, मूल्याङकन र नियमन,

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- गाउँ तथा नगर शिक्षा समिति र विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन
- विद्यालयको नामाकरण, नाम परिवर्तन र स्थानान्तरण,
- विद्यालयको चल अचल सम्पत्तिको अभिलेख, सुरक्षा र संरक्षण,
- स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास एवं कार्यान्वयन र संघ तथा प्रदेशस्तरबाट विकास गरिएका पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री वितरण एवं कार्यान्वयन सहजीकरण,
- विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि योजना तथा कार्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन,
- राष्ट्रिय मापदण्डका आधारमा सार्वजनिक विद्यालयको शिक्षक दरवन्दी पुनर्वितरण र मिलान,
- विद्यालयको नक्शाङ्कन, समायोजन तथा नियमन,
- सार्वजनिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापन,
- आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन, व्यवस्थापन र प्रमाणीकरण,
- स्थानीय स्तरमा विद्यार्थी सिकाई उपलब्धीको परीक्षण र व्यवस्थापन,
- अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षाको कार्यान्वयन, विद्यार्थी प्रोत्साहन व्यवस्थापन,
- स्थानीय स्तरको शैक्षिक ज्ञान, सीप, प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्धन, र स्तरीकरण,
- सार्वजनिक विद्यालयलाई अनुदान प्रदान तथा सोको बजेट व्यवस्थापन,
- विद्यालयको आर्थिक अनुशासन, अनुगमन र लेखापरीक्षण,
- शिक्षक र कर्मचारीको क्षमता विकास, तालिम, अभिमुखीकरण, गोष्ठी, कार्यशाला, सञ्चालन,
- स्थानीय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन,
- विद्यालय शिक्षक तथा कर्मचारीको पुरस्कार र प्रोत्साहन व्यवस्थापन,
- गाउँ तथा नगर शिक्षा समिति र विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन,
- विद्यालयको नामाकरण, नाम परिवर्तन र स्थानान्तरण,
- विद्यालयको चल अचल सम्पत्तिको अभिलेख, सुरक्षा र संरक्षण,
- स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास एवं कार्यान्वयन र संघ तथा प्रदेश स्तरबाट विकास गरिएका पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री वितरण एवं कार्यान्वयन सहजीकरण,
- विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि योजना तथा कार्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन,
- राष्ट्रिय मापदण्डका आधारमा सार्वजनिक विद्यालयको शिक्षक दरवन्दी पुनर्वितरण र मिलान,
- विद्यालयको नक्शाङ्कन, समायोजन तथा नियमन,
- सार्वजनिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापन,
- आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन, व्यवस्थापन र प्रमाणीकरण,
- स्थानीय स्तरमा विद्यार्थी सिकाई उपलब्धीको परीक्षण र व्यवस्थापन,
- अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षाको कार्यान्वयन, विद्यार्थी प्रोत्साहन व्यवस्थापन,
- स्थानीय स्तरको शैक्षिक ज्ञान, सीप, प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्धन र स्तरीकरण,
- सार्वजनिक विद्यालयलाई अनुदान प्रदान तथा सोको बजेट व्यवस्थापन,
- विद्यालयको आर्थिक अनुशासन, अनुगमन र लेखापरीक्षण,
- शिक्षक र कर्मचारीको क्षमता विकास, तालिम, अभिमुखीकरण, गोष्ठी एवम् कार्यशाला सञ्चालन,

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- स्थानीय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन,
- विद्यालय शिक्षक तथा कर्मचारीको पुरस्कार र प्रोत्साहन व्यवस्थापन,
- अतिरिक्त शैक्षिक क्रियाकलाप सञ्चालन तथा व्यवस्थापन

संविधान र ऐनकानुनले तोकिएका जिम्मेवारीहरू सम्पादन गर्नका लागि लुम्बिनी प्रदेशमा सामाजिक विकास मन्त्रालयको नेतृत्वमा सामाजिक विकास निर्देशनालय, शिक्षा तालिम केन्द्र र प्रत्येक दुई जिल्लामा काम गर्नका लागि सामाजिक विकास डिभीजन कार्यालयहरुको स्थापना गरी कामकाज भइरहेको छ। संघीय सरकारको मातहतमा रहेको शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ र प्रदेश सरकारको मातहतमा रहेको सामाजिक विकास डिभीजन कार्यालयको बीचमा कामकाजको क्रममा सरोकारवालाहरुको बीचमा अनावश्यक द्विविधा देखिएको अवस्था पनि छ। यद्यपि यस्ता द्विविधाहरु अरु सवालहरुमा पनि देखापरेका छन्। संविधानले तोकेबमोजिमका शिक्षाका कार्यहरु स्थानीय तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखाबाट संचालन हुदै आइरहेको छ।

मुलुकमा मूल कान'नको रुपमा संविधान जारी भए पनि अरु कानूनहरु बनिसकेको अवस्था छैन। संविधानले कुन सरकारले शिक्षाको कुन काम गर्ने भन्ने सम्बन्धमा कानून बनाइ व्याख्या गर्नु आवश्यक छ। यस्तो अवस्थामा शिक्षा ऐन पुरानै छ र संघीयताको मर्म अनुरुप संशोधन हुन सकिरहेको छैन। कतिपय स्थानीय तहबाट संविधानले आफुलाई दिएको अधिकार भनेर शिक्षकको नियुक्ति र सरुवा, एसइइको परीक्षा सञ्चालन, विद्यालयहरुको भौतिक पूर्वाधार विकास लगायतका सवालहरुमा काम गर्न रुचि देखाएको अवस्था छ। विद्यालय शिक्षासम्बन्धी धेरै अधिकार स्थानीय तहलाई भएको र हालको अवस्थामा स्थानीय तहमा शिक्षासम्बन्धी काम गर्ने संरचना र जनशक्ति नभएको कारण शिक्षामा केही द्विविधा र केही अलमलको स्थिति देखिएको छ। पुरानो संरचना अन्तर्गतका स्रोतकेन्द्रहरु खारेज गरिएको कारण विद्यालयहरुमा हुने सुपरीवेक्षण र अनुगमन प्रायM शून्य भएको अवस्था छ।

चुनौति र अवसर

संविधानमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको शिक्षाका अधिकारका सम्बन्धमा गरेको व्यवस्थाका बारेमा सबको बुझाइमा एकरुपता कायम हुनु, शिक्षाको बजेट बाँडफाँडको सम्बन्धमा मतैक्यता हुनु, एकअर्का बीचको समन्वयका लागि सुदृढ कानूनी एवम् संस्थागत र संरचनागत व्यवस्था हुनु, संघीय संरचनाअनुसारको शिक्षाको ऐनकानून निर्माण हुनु, स्थानीय तहमा शिक्षासम्बन्धी पर्याप्त जनशक्ति र संरचनाको व्यवस्था हुनु जस्ता चुनौतिहरु प्रमुख रुपमा रहेका छन्। त्यसरी नै संविधानले तोकेका शिक्षाका साझा अधिकारको सूचीमा थप स्पष्टता ल्याउनु, शिक्षाका तहगत संरचनाहरुको आवश्यकताको आधारमा व्यवस्थापन गर्नु, अभिभावक र शिक्षाका सरोकारवालाहरुको शिक्षा र बालबालिकाप्रति समुचित किसिमले चेतनाको विकास र ध्यानाकर्षण गराउनु, सामुदायिक विद्यालयहरुको क्षमता विकास गर्नु, स्थानीय तहमा सुपरीवेक्षण र अनुगमन गर्नका लागि उपयुक्त संरचना र क्षमताको विकास गर्नु, स्थानीय तहमा भएको शिक्षासम्बन्धी अधिकार र जिम्मेवारी अनुसार आवश्यक पर्ने संरचना र जनशक्तिको विकास गर्नु आदि पनि उल्लेख्य चुनौतिको रुपमा रहेका छन्।

नेपालको संविधानले नै तीन तहका सरकारहरुले गर्नु पर्ने शिक्षाका जिम्मेवारीहरु किटान गरेको अवस्था छ। मुलुकले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली सहित संघीय राज्य प्रणाली कार्यान्वयनमा आएपछि तीनवटै तहका सरकारहरुबाट शिक्षाको संरचनामा थप चासो राखेर काम गर्ने जमर्को भइरहेको छ। तीनवटै सरकारहरुले आआफ्नै किसिमले क्षमता विकासका कार्यक्रम संचालन गरिरहेका छन्। विद्यालयहरुको भौतिक संरचनाको विकास र विस्तारले तुलनात्मक किसिमले प्राथमिकता पाएको अवस्था छ। बिशेषगरी राजापुर नगरपालिकाले प्राथमिक तहमा शिक्षक दरबन्दी पर्याप्त देखिन्छ। यस पालिकाले आफ्नो सामान्यीकरण बजेटको केही बजेट शिक्षामा पनि लगानी गरेको अवस्था छ। बालविकासका सहयोगी कार्यकर्ताहरुको सुविधामा थप गरेको अवस्था छ। प्रारम्भिक बालविकासदेखि कक्षा १२ सम्मको कक्षा संचालनको अनुमति स्थानीय तहले नै दिने भएको हुँदा विद्यालयहरुलाई तह वा कथा थप गर्ने काममा सहज भएको छ। यत्तिमात्र नभइ विद्यालयहरुको समायोजन गर्न पनि सहज देखिएको छ। पालिकाको दृष्टिबाट उल्लिखित पक्षहरुलाई शिक्षामा भएका अवसरहरुको रुपमा लिन सकिन्छ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

५.१.३ उद्देश्य

गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितताका लागि सुदृढ तहगत संरचना, प्रभावकारी अन्तरसरकार सम्बन्ध र उपलब्धिमुलक क्षमता विकास हुनु योजनाको प्रस्तुत विषय क्षेत्रको समग्र उद्देश्य रहेको छ भने यसका उद्देश्य र रणनीतिक क्रियाकलापहरु निम्नबमोजिम रहेका छन् ।

- संविधानको मर्मअनुसार आवश्यक पर्ने कानून निर्माण गरी तीनै तहको सरकारको बीचमा अधिकार र जिम्मेवारीका सम्बन्धमा देखिएका अन्यौलताहरुको निराकरण गर्न योगदान गर्नु ।
- संविधानबाट प्रदत्त अधिकार र जिम्मेवारीहरुको प्रभावकारी रुपमा सदुपयोग र सम्पादन गर्नका लागि आवश्यक पर्ने संरचनाको निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नु ।
- अभिभावक, शिक्षक लगायत शिक्षाको जनशक्ति र संरचनाको उचित किसिमले क्षमता विकास र सोको अद्यावधिक गर्नका लागि आवश्यक संयन्त्रको विकास गर्नु ।

५.१.४ रणनीति

- संघीय सरकारबाट शिक्षासम्बन्धी नीति र मापदण्ड निर्माण, प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई बजेट र मार्गदर्शन प्रदान, पाठयक्रमको प्रारुप तयार निर्माण, स्थायी शिक्षक छनौट र सिफारिस, माध्यामिक तहको अन्तमा हुने परीक्षा सञ्चालन, शैक्षिक अनुसन्धान, शिक्षा सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय निकाय र नियोगहरुसँग समन्वय र सहकार्य, संस्थाहरुको सक्षमता मापन सम्बन्धी मापदण्ड निर्माण आदिसम्बन्धी काम र सोको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि मार्गनिर्देशन गर्ने ।
- प्रदेश सरकारले प्रदेशको शिक्षासम्बन्धी नीति बनाउने, प्रदेशको आवश्यकता अनुसारको उच्च तहसम्मको शिक्षा प्रदान गर्ने, पुस्तकालयको विकास र विस्तार गर्ने, अनौपचारिक र भरचुअल एवम दूर शिक्षा मार्फत शिक्षा प्रदान गर्ने, जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने, माध्यामिक शिक्षा परीक्षा सञ्चालन र सोको प्रमाणीकरण गर्ने, विद्यालय तहको पाठ्यक्रम र सन्दर्भसामग्री निर्माण र विकास गर्ने, शिक्षकको अभिलेख र सेवासुविधासम्बन्धी काम गर्ने, प्राविधिक र व्यावसयिक शिक्षासम्बन्धी काम गर्ने, माध्यामिक तहका शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङकन र बढुवासम्बन्धी काम गर्ने एवम् विद्यालय नक्साङ्कन गर्ने जस्ता कामहरु सम्पादन गर्ने ।
- शिक्षण पेशाप्रति समर्पित र सक्षम जनशक्तिलाई शिक्षण पेशामा प्रवेश गर्ने गराउने वातावरणको सिर्जना गर्नका लागि व्यक्तिको मनोबैज्ञानिक र मनोसामाजिक पक्ष एवम् प्रविधिसम्बन्धी सीप र दक्षता मापन गर्ने किसिमले शिक्षक छनौटको पाठ्यक्रमलाई पुनरावलोकन गरी कार्यान्वयन गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने ।
- तीनवटै सरकार र तिनका संरचनाहरुको बीचमा प्रभावकारी रुपमा सहकार्यको वातावरण निर्माण गर्नका लागि कानूनद्वारा नै कसले के काम गर्ने भनी स्पष्ट रुपमा किटान गरिनेछ र को कुन सरकारको भनेर खोजी गर्नुभन्दा पनि हामी सवै नेपाली हौं भन्ने भावनाबाट अभिप्रेरित भइ काम गर्ने संस्कृतिको विकास गर्ने ।
- संघीय सरकारबाट आफूलाई तोकिएका काम र जिम्मेवारी सम्पादन गर्नका लागि शिक्षा, विज्ञान तथा खेलकुद मन्त्रालय, शिक्षा विकास तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, शिक्षक सेवा आयोग, राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड, पाठयक्रम विकास केन्द्र, शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम केन्द्रजस्ता संरचनाहरुको विकास गरी कामको बाँडफाँड र सोको कार्यान्वयन गर्ने ।
- प्रदेश सरकारले शिक्षासम्बन्धी तोकिएका कामहरु सम्पादन गर्नका लागि सामाजिक विकास मन्त्रालय, शिक्षा विकास निर्देशनालय, प्रादेशिक पुस्तकालय, पाठ्यक्रम तथा मानव संशाधन विकास एवम् अनुसन्धान केन्द्र, प्रदेश शिक्षक सेवा आयोग, प्रदेश शैक्षिक सूचना केन्द्र, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा केन्द्र, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षासम्बन्धी प्रदेश प्रयोगशाला, जिल्ला शिक्षा तथा सामाजिक विकास कार्यालय जस्ता संरचनाहरुको निर्माण गरी कामको बाँडफाँड र सोको कार्यान्वयन गर्ने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- स्थानीय तहमा शिक्षकहरुको दरबन्दी मिलान, स्थानीय तहभित्र शिक्षकहरुको सरुवा, कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन, विद्यालयहरुको नक्साङ्कन, विद्यालयहरुको सञ्चालन अनुमति, टोल र वडावडामा पुस्तकालय एवम् वाचनालयको व्यवस्था, अनौचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रमको सञ्चालन, शैक्षिक संस्थाहरुको अनुगमन जस्ता काम गर्नका लागि स्थानीय तह अन्तर्गत रहेको शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखालाई अलग्गै कार्यालयको रुपमा विकास गरी सोको संरचनालाई सुदृढ बनाउने।

- शिक्षक दरबन्दीको पुनर्वितरण गर्दा पनि शिक्षक दरबन्दी नपुग हुने अवस्थामा प्रदेश सरकार र स्थानीय तहबाट सिर्जना हुने शिक्षक दरबन्दीमा शिक्षक पदपूर्तिका एवम् विद्यालय कर्मचारीको पदपूर्तिका लागि प्रदेश शिक्षक आयोगको स्थापना गरी कार्य सञ्चालन गर्ने।

- स्थानीय तहले माध्यामिक तहको अनुमति दिनका लागि संघीय संरचनाको रुपमा प्रदेशमा रहेको राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डको प्राविधिक अनुमगन प्रतिवेदनलाई अनिवार्य बनाइनेछ । प्राविधिक विद्यालयको अनुमतिका लागि प्रदेशमा रहेको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा केन्द्रको अनुगमन प्रतिवेदनलाई समेत अनिवार्य बनाइनेछ। यसका साथै स्थानीय तहमा प्राविधिक शिक्षाको व्यवस्थापनका लागि स्थानीय तहमा उपलब्ध भएका विज्ञ सहितको एउटा समिति गठन गरी काम गर्ने।

- संघीय सरकार र प्रदेश सरकारको शिक्षासम्बन्धी कामकाज गर्नका लागि हरेक जिल्लामा जिल्ला शिक्षा तथा सामाजिक विकास कार्यालयको स्थापना गरिनेछ। यसका अतिरिक्त यस कार्यालयले जिल्लाभित्रका शिक्षकहरुको सरुवा, नियुक्ति र आधारभूत तहका शिक्षकहरुको बढुवासम्बन्धी कार्यका साथै शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली, विद्यालयहरुको अनुगमन र सुपरीवेक्षण जस्ता कार्य गर्ने।

- कक्षा १० को माध्यामिक शिक्षा परीक्षा (एसइइ) सञ्चालनका लागि संघीय सरकारको प्रदेशमा रहेको राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डले शिक्षा विकास निर्देशनालयलाई प्राविधिक सेवा उपलब्ध गर्ने।

- प्रादेशिक विश्वविद्यालयलाई प्रदेशस्तरको शिक्षामा गुणस्तर कायम गर्नका लागि आवश्यक खोज, अनुसन्धान र जनशक्ति उत्पादन र व्यवस्थापनमा सरिक गर्ने।

- विद्यालयहरुलाई प्रभावकारी रुपमा सञ्चालनका लागि विद्यालयमा सक्षम र अधिकारप्राप्त प्रधानाध्यापकको व्यवस्था गरिनेछ। यसरी व्यवस्था गरिएका प्रधानाध्यापकहरुले स्थानीय तहसँग करार सम्झौता गरी काम गर्नुपर्नेछ। पाँच वर्षपछि पुनः प्रधानाध्यापक हुन उपयुक्त देखिएमा अर्को विद्यालयमा खटाउने।

- बालबालिकाको शिक्षाप्रति अभिभावकलाई जिम्मेवार बनाइनेछ । बालबालिकालाई विद्यालयमा नपठाउने र घरमा समेत सिकाइमैत्री वातावरण उपलब्ध नगराउने अभिभावकलाई आवश्यक कानूनी कार्वाही गर्नेगरी कानून बनाइ कार्यान्वयन गर्ने।

- उपलब्ध जनशक्तिलाई प्रशिक्षण दिनका लागि मानव संशाधन विकास केन्द्र र प्रादेशिक विश्वविद्यालयलाई सक्षम बनाइनेछ । जनशक्ति भन्नाले शिक्षक, अभिभावक, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी, नागरिक समाज लगायत शिक्षासेवाका तिनै तहमा कार्यरत कर्मचारीहरु भनी बुझ्नुपर्नेछ । छोटो अवधिका प्रशिक्षण कार्यक्रमहरु सञ्चालनका लागि स्थानीय तहमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको क्षमता विकास गरिनेछ । यस केन्द्रको नाम पुनरावलोकन गरी सामुदायिक सिकाइ, प्रशिक्षण तथा अनुसन्धान केन्द्र राख्ने।

- सबैका निम्ति अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र साक्षरता कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि सामाजिक विकास निर्देशनालय, जिल्ला शिक्षा तथा सामाजिक विकास कार्यालय र स्थानीय तहको सक्षमतामा विकास गरिनेछ । कुनै पनि सीप विकास सम्बन्धी तालिम वा सरकारी पेशामा प्रवेश गर्नका लागि आधारभूत शिक्षा उत्तीर्ण हुनुपर्ने प्रावधानलाई अनिवार्य गर्ने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

५.१.५ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि (Outcomes)

१. गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितताका लागि सुदृढ तहगत संरचना, प्रभावकारी अन्तरसरकार सम्बन्ध र उपलब्धिमुलक क्षमता विकास भएको हुने।

ख) नतिजा (Key Results)

१. कानून बमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको संरचना, कार्यक्षेत्र र अधिकार बाँडफाँटमा स्पष्टता आएको हुने।

२. संविधानको मर्म अनुसार नै तीनै तहको बीचमा समन्वय, सहकार्य र सहअस्तित्वका आधारमा कार्यक्षेत्र र जिम्मेवारीहरु गुणस्तरीय किसिमबाट सम्पादन भएका हुने।

३. साझा चासो र हितका सम्बन्धमा सरकारहरुका विभिन्न तहहरुबीच सूचनाको आदानप्रदान तथा असल अभ्यासको अनुसरण गर्ने संस्कारको विकास भएको हुने।

४. शैक्षिक निकाय र विद्यालयहरु गुणस्तर, सुशासन र क्षमता विकासका हिसावले नागरिक समाजले अनुभूत गर्ने गरी विकास भएका हुने।

५. पेशाप्रति समर्पित र सक्षम शिक्षकहरुको शिक्षण पेशामा बाहुल्यता भएको हुने।

६. बालबालिकालाई विद्यालयमा नपठाउने र घरमा समेत सिकाइमैत्री वातावरण उपलब्ध नगराउने अभिभावकलाई आवश्यक कानूनी कार्वाही गर्नेगरी कानून बनाइ कार्यान्वियन भएको हुने।

७. विद्यार्थी र विद्यालयहरु हरेक प्रकारका अभावहरुबाट मुक्त भएका हुने।

८. प्रदेशस्तरमा प्रादेशिक विश्वविद्यालयको स्थापना भइ शिक्षामा गुणस्तर कायम गर्नका लागि आवश्यक खोज, अनुसन्धान र जनशक्ति उत्पादन र व्यवस्थापनमा सरिक भएका हुने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

५.१.६ प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका ५

तीनै तहका सरकारहरूको संस्थागत संरचना, क्षमता विकास र अन्तरसम्बन्धका लागि प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	आवश्यक कानुनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास गरी शिक्षामा आवश्यकता अनुसारको संरचना र जनशक्तिको प्रवन्ध ।	तीनै तहमा	√	√	√	√	√	√		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
२	साझा चासो र हितका सम्बन्धमा तहहरुबीच सूचनाको आदानप्रदान तथा असल अभ्यासको अनुसरण गर्ने संस्कारको विकास ।	निरन्तर सञ्चालन	√	√	√	√	√	√		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
३	शिक्षण पेशामा मनोवैज्ञानिक परीक्षण र विश्लेषण गरी ठीक ठाउमा ठीक ब्यक्तिको चयन गर्ने कार्येलाई संघीय शिक्षक सेवा आयोग लयायत प्रदेश शिक्षक सेवा आयोग सम्बन्धी ऐन कानूनमा व्यवस्था गर्न सरकारहरु बीच समन्वय र सहकार्य ।	निरन्तर सञ्चालन	√	√	√	√	√	√		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
४	शिक्षासम्बन्धी छोटो अवधिका प्रशिक्षण कार्यक्रमहरु सञ्चालनका लागि स्थानीय तहमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको क्षमता विकास।	निरन्तर	१	√	√	√	√	१		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
५	शिक्षक दरबन्दीको सिर्जना मिलान र पुनर्वितरण गरी आवश्यकता अनुसारको शिक्षकको पदपूर्ति ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
६	विद्यालयहरुलाई प्रभावकारी रुपमा सञ्चालनका लागि सक्षम र अधिकारप्राप्त प्रधानाध्यापकको व्यवस्था।	पटक निरन्तर	१	√	√	√	√	√		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह

RAJAPUR EDUCATION PLAN

७	सरकारका तीनै तहको बिचको अन्तरसम्बन्ध प्रभावकारी भइ नागरिक समाज र समग्र मुलुक सुखी र समृद्ध हुने	पटक निरन्तर	१	√	√	√	√	√		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
८	क्लाउड प्रविधि मार्फत शिक्षाका प्रतिवेदन र तथ्याङ्क प्रणालीमा सुधार तथा सुदृढिकरण।	पटक निरन्तर	१	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
९	संघ. प्रदेश तथा स्थानीय तहमा संगठन तथा व्यवस्थापन सर्भे गरी संगठन तथा जनशक्तिको पुनर्संरचना।	पटक	१	√	√	√	√	१	१	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१०	कानूनद्वारा अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर सिकाइका लागि स्रोत सम्पन्न सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना र संचालन	पटक संचालन	१	√	√	√	√	√	१	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
११	स्थानीय तहमा एउटा शिक्षा, युवा तथा खेलकुदको क्षेत्रमा काम गर्नका लागि छुट्टै कार्यालयको रुपमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद कार्यालयको स्थापना गरी सञ्चालन।	स्थापना र संचालन	१	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१२	हालको शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ र सामाजिक विकास डिभिजन कार्यालयहरुलाई समायोजन गरी जिल्लामा शैक्षिक कार्यक्रम संचालनका लागि शिक्षा तथा जिल्ला सामाजिक विकास कार्यालयको संरचनाको स्थापना गरी कार्यान्वयन।	स्थापना र संचालन	√	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
१३	प्रदेश र स्थानीय तहबाट लगानी भइ सिर्जना गरिएका शिक्षक दरबन्दीमा नियुक्तिका लागि प्रदेश शिक्षक सेवा आयोगको स्थापना र कार्यान्वयन ।	पटक सैचालन	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	√	प्रदेश, स्थानीय तह
१४	अभिभावकलाई बालबालिकाको शिक्षा प्रति जिम्मेवार बनाउनका लागि कानून बनाइ कार्यान्वयन।	पटक कार्यान्वयन	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	√	√	प्रदेश, स्थानीय तह

RAJAPUR EDUCATION PLAN

५.२. उच्च शिक्षा

परिचय

माध्यामिक शिक्षा भन्दा माथि अर्थात स्नातक तह र सो भन्दा माथिको अध्ययनबाट हासिल गरिने शिक्षालाई उच्च शिक्षाको रूपमा परिभाषा गर्ने चलन छ। अर्को शब्दमा भन्नु पर्दा उच्चस्तरीय दक्ष एवम् समालोचक, सर्जक, अनुसन्धानमूलक तथा विचारक जनशक्ति उत्पादन गर्ने शिक्षा भनेको उच्च शिक्षा हो। नेपालको संविधान २०७२ ले सबैलाई शिक्षाको हक प्रदान गर्ने नीति अनुरूप उच्च शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्रविधिक, व्यावसायिक, सिपमुलक, रोजगारमुलक एवंम जनमुखी बनाउदै सक्षम प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवंम राष्ट्रिय हितप्रति जनशक्ति तयार गर्ने तथा उच्च शिक्षालाई सहज, गूणस्तरीय र पहुँचयोग्य बानई क्रमशः निशुल्क बनाउदै लैजाने प्रावधान लिएको छ। नेपालमा उच्च शिक्षा स्नातक, स्नातकोत्तर, एमफिल र अनुसन्धान तह गरी चार तहमा विभाजन गरेको छ जसको प्रमुख ध्येय देशको आर्थिक तथा सामाजिक परिवर्तनका लागि आवश्यक पर्ने स्वस्थ्य, प्रतिस्पर्धी, नवप्रवर्तनात्मक, स्वाबलम्बी, रोजगारन्मुख तथा मूल्यउन्मुख उच्च तहको जनशक्ति उत्पादन गर्नु हो।

राजापुर नगरपालिका लगायत समग्र मुलुकको समृद्धि र विकासका लागि आवश्यक पर्ने क्षमता र तत्परतामा आधारित चौतर्फी क्षमता, दक्षता र योग्यता भएका विश्वस्तरीय नागरिक उत्पादन र विकास गर्नु आजको आवश्यकता हो जुन उच्च शिक्षाको माध्यमले मात्र सम्भव छ। एकातिर उच्च शिक्षालाई गुणस्तरीय बनाइ समतामुलक पहुँच सुनिश्चित गर्न र आधुनिक ज्ञान ,सिप , कला एवंम प्रविधिमा दक्ष जनशक्ति गर्न ,विज्ञान उच्च शिक्षा को समय सापेक्षा रूपमा विकास र विस्तार गर्नु आवश्यक छ अर्कोतिर स्थानीय श्रोत र साधनको अत्याधिक सदुपयोग गर्दै नगरपालिकामा सम्पत्तिको रुपमा रहेको प्राकृतिक स्रोत एवम् मौलिक ज्ञान, सीप, अनुभव, कला, संस्कृति, सभ्यता आदिलाई अध्ययन अध्यापन र अनुसन्धानमार्फत नगरपालिकाको विकासमा योगदान गर्नसक्ने जनशक्ति उत्पादन गर्ने उच्च शिक्षाले अहम भुमिका निर्वाह गरिनु आवश्यक छ। यसले मात्र समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको परिकल्पनालाई सार्थक तुल्याउन सक्छ।

नेपालको संविधानले केन्द्रिय विश्वविद्यालय संबन्धि अधिकार, संघ र उच्च शिक्षासम्बन्धि शासकीय अधिकार प्रदेश सरकारले सुनिश्चितता गरेता पनि साझा अधिकारको सूचिमा रहेको शिक्षाले स्थानीय तहले समेत माध्यामिक शिक्षाको उच्च शिक्षा संग सम्बन्ध राखी आफ्नो क्षेत्रमा रहेका उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाको विकासमा अग्रणी भुमिका निर्वाह गर्न सक्दछ र गरिनु पर्दछ। उच्च शिक्षामा नमुना विकास गर्नका लागि सामुदिक सहभागित, मागमा आधरित कार्यक्रम संचालन र विश्वविद्यालयबाट आय स्रोतको परिचालन, तीनै तहका सरकारहरू र समुदाय उच्च शिक्षा विकास साझेदारका रूपमा सहभागि हुने अवसर खुला गरिनुपर्छ।

५.२.१ वर्तमान अवस्था

विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको EMIS तथ्याङ्क ०७८/०७९ अनुसार हाम्रो देशमा १५ वटा विश्वविद्यालय र ५ वटा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानहरु तथा विदेशी विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त गरी उच्च शिक्षा प्रदान गरिरहेका छन्। तथ्याङ्क अनुसार विभिन्न विश्वविद्यालय अन्तर्गतका हाल १४५५ उच्च शिक्षा प्रदायक क्याम्पसहरू मध्ये १६२ वटा आंगिक (११.१४%), ५३९ वटा सामुदायिक (३७.०४) र ७५४ वटा निजी (५१.८२%) क्याम्पसहरू संचालनमा छन। नेपालको सबै भन्दा जेठो विश्वविद्यालय त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत ११४४ क्याम्पसहरू संचालित छन जसमध्ये ६२ वटा आंगिक र १०८२ वटा सम्बन्धन प्राप्त क्याम्पसहरू संचालित छन्।

भौगोलिक अवस्था अनुसार उच्च शिक्षाको वितरणहरूलाई हेर्दा ८५५ वटा क्याम्पसहरू पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित छन् भने क्रमशः ५२३ र ७७ वटा क्याम्पसहरू तराई र हिमाली भेगमा अवस्थित छन्। उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूको प्रदेशगत वितरणलाई नियाल्दा वागमति प्रदेशमा मात्र ६३३ वटा छन् भने लुम्बिनी प्रदेशमा १८५ वटा, २०३ वटा कोशी प्रदेशमा, १२२

RAJAPUR EDUCATION PLAN

वटा मधेश प्रदेशमा, १५३ वटा गण्डकीमा, ९५ वटा सुदुरपश्चिममा र ६४ वटा कर्णाली प्रदेशमा अवस्थित छन । उल्लेखित उच्च शिक्षा प्रदायक क्याम्पसहरू मध्ये क्रमश आंगिक क्याम्पसमा २,१७,१२१ जना, सामुदायिकमा १,७३,५५६ र निजी क्याम्पस/संस्थाहरूमा १,८८,७७१ गरी जम्मा ५,७९,४४८ जना विद्यार्थीहरू अध्ययनरत छन्।

लुम्बिनी प्रदेशको हकमा तथ्याङ्कले प्रस्तुत गरे अनुसार २० वटा आंशिक क्याम्पसहरू, ८६ वटा सामुदायिक र ७९ वटा निजी क्याम्पस गरी जम्मा १८५ (१२.७१%) क्याम्पसहरू संचालनमा छन्। जसमध्ये १६६ वटा क्याम्पसहरूमा स्नातक तहसम्मको अध्ययन अध्यापन भइरहेका छन् भने ३७ वटा क्याम्पसहरूमा स्नातकोत्तर तहका कक्षाहरू संचालन भइरहेका छन् । लैङ्गिक आधारमा विद्यार्थी सङ्ख्या हेर्ने हो भने छात्र सङ्ख्या २९३६८ छ भने छात्राहरूको सङ्ख्या ४७४९५ गरी जम्मा ७६८६१ जना विद्यार्थी छ। यसैगरी तहगत आधारमा हेर्ने हो भने स्नातक तहमा ७०६५९ जना र स्नातकोत्तर तहमा ६२०४ जना छन् । विश्वविद्यालय अनुसारको तथ्याङ्कलाई हेर्दा सबै भन्दा बढि त्रिभुवन विश्वविद्यालय सम्बन्धन प्राप्त उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूमा (६६१६३ जना) देखिन्छ भने सबै भन्दा कम कृषी विज्ञान संस्थान (२९२ जना) देखिन्छ ।

बर्दिया जिल्लामा १ वटा आंगिक र ९ वटा सामुदायिक गरि जम्मा १० वटा क्याम्पसहरू सञ्चालनमा छन् भने सामुदायिक क्याम्पसहरू मा ३८९१ जना विद्यार्थीहरू अध्ययनरत छन्

राजापुर नगरपालिकामा उच्च शिक्षाको रूपमा एक मात्र क्याम्पस अमर शहीद बहुमुखी क्याम्पस रहेको छ। यो क्याम्पस यस क्षेत्रका जनताहरूको अथक प्रयास र लगनले स्थापित भएको गैरनाफामुखी सामुदायिक क्याम्पस हो । आर्थिक रूपले विपन्न तथा बाहिर गएर पढन नसक्ने विद्यार्थीहरूको लागि यो क्याम्पस वरदान सावित भऐको छ। ८०% भन्दा बढि छात्रा अध्ययन गरिरहेका यो क्याम्पस उच्च शिक्षाका धरोहरको रूपमा सावित भएको छ भने समाज विकास तथा सामाजिक परिवर्तनमा निकै नै ठुलो टेवा पुर्याएको देखिन्छ। यस क्याम्पसमा स्नातक तहमा शिक्षाशास्त्र संकाय, वाणिज्य संकाय र मानविकी संकाय गरी तीनवटा संकायहरू संचालनमा छन भने स्नातकोत्तर तहमा शिक्षाशास्त्र संकायमा नेपाली शिक्षाको सम्बन्धन प्राप्त गरेको छ यद्यपी फिडर क्याम्पसहरूको अभावले गर्दा विद्यार्थी नहुनु र भए पनि स्नातकोत्तर तहको लागि शहर बजारतिर नै अध्ययन गर्न जाने प्रवृतिले स्नातकोत्तर तह संचालन गर्न कठिन परेको अवस्था देखिन्छ। हाल यस क्याम्पसमा तीनवटै संकायमा जम्मा ७९७ विद्यार्थीहरू अध्ययनरत छन् भने जसमध्ये छात्राहरूको सङ्ख्या ५७० रहेको छ जुन जम्मा सङ्ख्याको ७१.६९ प्रतिशत हो।

चुनौति र अवसर

पालिकामा एउटा मात्र उच्च शिक्षाको धरोहरको रूपमा रहेको अमर शहीद बहुमुखी क्याम्पस, व्यवस्थापनमा स्थानीय जनसमुदायको सकारात्मक भुमिका, संघ, प्रदेश, स्थानीय सरकारको आर्थिक सहयोग, मौलिक कला-संस्कृति, भेषभुषाले सम्पन्न समुदाय, कृषि तथा अन्य प्राविधिक शिक्षाका लागि उपयुक्त भौगोलिक वातावरण, छिमेकी जिल्ला तथा नगरपालिकाहरूमा तल्लो तहमा कृषी तथा अन्य प्रविधिक विषयहरूको अध्यापन, यस पालिकाका समुदायका छात्रछात्राहरूको उच्च शिक्षा अध्यन गर्न सहज तुल्याउनका लागि नगर प्रमुख उच्च शिक्षा छात्रवृति वितरण कार्यक्रमको नगर प्रमुख उच्च शिक्षा छात्रवृत्ति कार्यक्रम लागु गर्नु जस्तालाई अवसरको रूपमा लिन सकिन्छ।

उच्च शिक्षामा शैक्षिक गुणस्तरियता, उच्च शिक्षालाई स्थानीय सरकारको मातहातमा नहुनु, प्रदेश तथा संघ सरकारले पनि यसलाई प्राथमिकता नदिनु, उच्च शिक्षा सम्बन्धि नीतिगत समस्या देखिनु, भौतिक पूर्वाधार विकास, नियमित आय स्रोत, सूचना तथा संचार प्रविधिको पहुच, आर्थिक लगानीको सुनिश्चितता तथा प्रवर्धन, दक्ष तथा योग्य जनशक्ति, पूर्णकालिन शिक्षक, उचित पुस्तकालय, प्राविधिक तथा व्यवसायिक विषयका पठनपाठन, समयानुकुल गुणस्तर शिक्षा, साधारण विषयको मात्र अध्ययन अध्यापन, विषयगत अनुसन्धान, विद्यार्थीहरूले बिचमै अध्ययन कार्य छोड्नु लगायत विभिन्न चुनौतीहरू छन् ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

५.२.२ उद्देश्य

यस योजनाको उच्च शिक्षालाई गुणस्तर, वैज्ञानिक, अनुसन्धानमुखी, प्रतिस्पर्धि, रोजगारमूलक र क्षमतावान जनशक्ति उत्पादन, स्वाबलम्बि, उत्पादनमुखी तथा सबैको सहज पहुँच बनाई नगरपालिका र समग्र मुलुकको निम्ति अब्वल दर्जाको मानव संशाधन विकास गर्नु रहेको छ भने यस अन्तर्गतका उद्देश्यहरु निम्न अनुसार रहेका छन् :

- उच्च शिक्षामा नगर र समग्र मुलुकले गरेको अपेक्षा अनुरुप उच्च शिक्षालाई गुणस्तर, नवप्रर्वतनात्मक, अनुसन्धानात्मक प्रविधिमैत्री, रोजगारमूलक दक्ष र प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्न योगदान गर्नु ।
- उच्च शिक्षालाई नगरपालिकाको मौलिक ज्ञान र पहिचानको आधार स्तम्भका रूपमा स्थापित गर्नु।
- नगरपालिकाको समग्र विकास र समृद्धिका सबै पक्षमा कुशल नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने सान्दर्भिक, क्षमतावान, उपयोगी, गुणस्तरीय एवम् राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेश अनुकूल प्रतिस्पर्धी र अब्बल जनशक्ति उत्पादन गरी नगरपालिकाको सम्पूर्ण विकासमा योगदान गर्न उपयुक्त वातावरणको सिर्जना गर्न अभिप्रेरित गर्नु।
- उच्च शिक्षामा कार्यरत शिक्षकहरूलाई अनुसन्धान गर्न प्रेरित गर्नु।
- नगर प्रमुख उच्च शिक्षा छात्रवृत्ति प्रदान गरी छात्रवृत्ति प्राप्त गरेका विद्यार्थीहरूलाई नगरपालिका मातहातमा रहेका सरकारी विद्यालय तथा अन्य सरकारी संघ-संस्थाहरूमा अनुभव प्राप्् गर्न वा जनशक्ति अपुग भएको संस्थामा सहयोग गर्न खटनपाटन गर्नु।
- उच्च शिक्षा नीति २०७६ ले अबलम्बन गरेका पढ्दै कामउदैको धारणालाई सफल पार्नका लागि वातावरण तयार गर्नु।
- उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूको आवश्यक्ता अनुसार छात्रावास लगायत अन्य भौतिक संरचना विस्तार गर्दै नगरपालिकाको सहयोगमा संचालन गर्न मद्दत गर्नु।
- यस नगरपालिका भित्र स्थायी रूपमा बसोबास गर्ने लक्षित तथा विपन्न बर्गका विद्यार्थीहरूको उच्च शिक्षामा सहज पहुचका लागि उच्च शिक्षा छात्रवृति कार्यक्रम संचालन गर्नु।
- स्नातक तथा स्नातकोत्तर तहमा साधारण तथा कृषि विज्ञान, वन विज्ञान लगायत विश्वविद्यालयद्वारा संचालित अन्य प्राविधिक तथा साधारण विषयहरू थप गरी संचालन गर्न सहयोग गर्नु।
- उच्च शिक्षालाई स्थानीय तहमा उपलब्ध भएका सिप विकास कार्य ,कृषि फर्म ,कारखाना-कल ,व्यवसायविभिन्न , बैङ्किङ क्षेत्रहरूसित जोडी रोजगारी सृजना गरी उच्च शिक्षालाई आय आर्जनसित ,सरकारी गैरसरकारी कार्यालय जोड्नु।

५.२.३ रणनीतिहरु

- प्राविधिक धार सञ्चालन भएका माध्यामिक विद्यालयहरुको सङ्ख्या र गुणस्तरमा अभिवृद्धिका साथै उच्च तहको दक्ष र प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनका लागि पूर्वाधारको रुपमा नगरपालिकामा रहेका माध्यामिक विद्यालयहरुमा प्राविधिक विषयहरुको अध्ययन अध्यापन गुणस्तरीय किसिमबाट सञ्चालन गर्ने।
- नगरपालिकामा संचालनमा रहेका उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थामा समतामुलक पहुँच गुणस्तर अभिवृद्धि गरी उच्च शिक्षालाई प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको मार्गमा लैजान सहयोग र सहजिकरण गर्ने।
- नगरपालिका भित्रका उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थालाई नगरपालिकाको मौलिक ज्ञान र पहिचनाको आधारको रूपमा स्थापित गर्नका लागि यस पालिका भित्रका मौलिक संस्कृति, भेष भुषा जडिबुटी, व्यवसायलाई उच्च शिक्षासित जोडने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- नगरपालिकाको समग्र विकास र समृद्धिका सबै पक्षमा कुशल नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने सान्दर्भिक, उपयोगी, गुणस्तरीय एवम् राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेश अनुकूल प्रतिस्पर्धी र अब्बल जनशक्ति तयार गर्न उच्च शिक्षाका कार्यक्रमलाई अगाडि बढाउने ।
- नगरपालिका भित्रका उच्च शिक्षा हासिल गरेका अब्बल जनशक्तिलाई नगरपालिकाको उन्नतिमा योगदान गर्न विभिन्न किसिमका कार्यक्रम संचालन गरिनेछ र तिनीहरूको क्षमता अनुसारले गर्न सक्ने काम गर्न अभिप्रेरित गर्ने ।
- नगरपालिकाको सहयोगबाट उत्पादित उच्च शिक्षाको अब्बल जनशक्तिलाई नगरपालिकाकै काम गर्नका लागि आकर्षित गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरी विविध सम्मान र प्रोत्सहानका कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।
- यस पालिका अन्तरगत उच्च शिक्षामा अध्यापनरत शिक्षकहरूलाई अनुसन्धान कार्यमा सहयोग गर्नका लागि अभिप्ररित गर्न उचित बजेटको व्यवस्थापन गर्ने ।
- यस क्षेत्र भित्र रहेका समस्याहरूलाई अनुसन्धान गरी सोको निराकरण गर्न यहाँका उच्च प्रदायक शिक्षकहरूलाई जिम्मेवारी दिने तथा अनुसन्धनात्मक, खोजमुलक जर्नल प्रकाशन गर्न सहयोग गर्ने ।
- उच्च शिक्षामा कर्यरत शिक्षकहरूको अनुसन्धानमा क्षमता अभिवृद्धि गर्न अनुसन्धानात्मक क्षमता विकास तालिम प्रदान गर्न प्रदेश तथा संघ सरकारसित समन्वय गरी कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- शिक्षा क्षेत्रको विभिन्न विषयमा अनुसन्धान गर्नका लागि अनुसन्धान हबको रूपमा विकास गर्न उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूलाई अभिप्रेरित गर्ने ।
- नगर प्रमुख उच्च शिक्षा छात्रवृत्ति प्राप्त गरी अध्ययन गरेका प्राविधिकधार वा साधारण शिक्षाका विद्यार्थीहरूलाई कम्तिमा एक महिनादेखि छ महिनासम्म यस नगरपालिका अन्तरगतका संघ-संस्थाहरूमा निशुल्क वा स-शुल्क सेवा गर्न अभिप्रेरित गर्ने ।
- नगर प्रमुख उच्च शिक्षा प्राप्त गरी अध्ययन गरेका विद्यार्थीहरूलाई नगरपालिकाले आवश्यक परेका जुनसुकै बेला वा जुनसुकै संस्थामा तिनीहरूको योग्यत र दक्षता अनुसार कामकाजमा खटाउन प्रबन्ध मिलाउने ।
- राष्ट्रको उच्च शिक्षा नीति २०७६ को पढ्दै कमाउदै भन्ने नारालाई सफल पार्नका लागि यस पालिका अन्तरगत रहेका उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूबाट अब्बल विद्यार्थीहरूलाई छनौट गरी विभिन्न संघ-संस्थाहरू सित समन्वय गर्ने र सोही अनुसार वातावरण तयार गर्ने ।
- पढ्दै कमाउदैको धारणालाई मुर्त रूप दिनका लागि पढ्दै कामाउदै कार्यक्रम समन्वय केन्द्रको स्थापना गरी पढिरहेका विद्यार्थीहरूलाई आंशिक वा पूर्ण रूपमा रोजगरी सृजना गर्ने ।
- उच्च शिक्षालाई कमाउदै र सिक्दैको अवधारणा अनुरुप शिक्षालाई प्रत्यक्ष रुपमा आयआर्जनसँग आवद्ध गरी सञ्चालन गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने ।
- उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूको भौतिक पूर्वाधार विकासका छात्रबास, शौचालय, पुस्तकालय, खानेपानी, कक्षाकोठा तथा अन्य संरचना निर्माणका लागि बजेट विनियोजन गर्ने र प्रदेश तथा संघ सरकारसित समन्वय गरी भौतिक संरचना निर्माण गर्न पहल गर्ने ।
- नगरपालिका भित्र पर्ने उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूको संचालनका लागि नगरपालिकाद्वारा बजेट विनियोजना गर्ने ।
- यस पालिकाको उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाको भौतिक पूर्वाधार निर्माण तथा प्रशासनिक संचालनका लागि प्रदेश तथा संघ सरकारसित समन्वय गर्ने ।
- यस पालिका अन्तरगत पर्ने उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थामा अध्ययनरत टाढ-टाढा बाट अध्ययन गर्न आउने विद्यार्थीहरूला लागि छात्रबास निर्माण गर्न बजेट विनियोजन गर्ने ।
- यस पालिका अन्तरगत पर्ने उच्च शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि छात्रबास निर्माण गर्नका प्रदेश तथा संघ सरकार सित समन्वय गरी जमिन खरिद गर्ने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- मुक्त कमलहरी, मुक्त कमैया महिला, मुश्लिम महिला, दलित, द्वण्दपिडित, सहिद तथा घाइते परिवार विद्यार्थी, जनजाति, विपन्न, लोपोन्मुख वर्गका विद्यार्थीहरूको उच्च शिक्षामा सहज पहुचका लागि उच्च शिक्षा छात्रवृति प्रदान गर्न प्रदेश तथा संघिय सरकारसित समन्वय गर्ने ।
- नगर प्रमुख उच्च शिक्षा छात्रवृत्ति अन्तर्गत लक्षित वर्गलाई प्राथमिकतामा राखी छात्रवृत्ति वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- नगर प्रमुख उच्च शिक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत नगरपालिकाले तयार गरेको राजापुर नगरपालिका छात्रवृत्ति वितरण सम्बन्धि कार्यविधि २०८० लाई प्रभावकारी तरिकाले कार्यन्वयन गर्ने ।
- यस पालिकाका उच्च शिक्षामा अध्ययनरत लक्षित वर्ग तथा विपन्न अन्तर्गत पर्ने प्राविधिक धारका विद्यार्थीहरूको अध्ययन पुरा गर्नका लागि वार्षिक रूपमा तिनीहरूको प्रगतिका आधारमा छात्रवृत्ति रकम उपलब्ध गर्ने ।
- यस पालिका भित्र रहेका उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थामा स्नातक तथा स्नातकोत्तर तह संचालन गर्नका लागि प्रदेश तथा संघिय सरकार सित संमन्वय गरी बजेटको व्यवस्थापन गर्ने ।
- यस पालिका अन्तर्गत रहेका उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूमा स्नातक तथा स्नातकोत्तर तहमा कृषि विज्ञान, वन विज्ञान लगायत विश्वविद्यालय र सि.टि.इ.भि.टि द्वारा संचालित अन्य प्राविधिक विषयहरूमा कार्यक्रम थप गर्न सहयोग गर्ने ।
- यस पालिका भित्रका रहेका उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको क्षमता विकासका साथै रोजगारी सृजना गर्नाका लागि स्थानीय स्तरमा उपलब्ध भएका कल-कारखाना, कृषि फर्म, सरकारी तथा गैरसरकारी र बैकिङ्ग क्षेत्रहरूसित समन्वय गर्ने ।
- उच्च शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई रोजगारी प्रदान गर्नका लागि रोजगारी सम्पर्क बैङ्कको स्थापना गर्ने ।
- उच्च शिक्षा अन्तर्गत साधारण विषयमा शिक्षा हासिल गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई विशेष ध्यानमा राखी उनिहरूको क्षमता तथा स्थानीय स्तरमा उपलब्ध भएका वस्तुहरूको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सकिने खालको वस्तु वा सेवा उत्पादन गर्ने र बाजारिकरणको लागि व्यवस्थापन गर्न प्रबन्ध मिलाउने ।
- उच्च शिक्षालाई आय आर्जनसित जोड्न सोही तहका विद्यार्थीहरूका लागि विभिन्न किसिमका तालिमहरू संचालन गर्ने र आवश्यक सामाग्री उपलब्ध गराउने ।

५.२.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि (Outcomes)

नगरपालिकामा सञ्चालन भएको उच्च शिक्षाको कार्यक्रमबाट क्षमतावान, अब्बल, नैतिकवान, र मातृभूमीप्रति उच्च सम्मान भाव भएको जनशक्ति मार्फत नगरपालिका लगायत प्रदेश र मुलुककै समृद्धिका लागि उच्च योगदान पुगेको हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू (Key results)

१) उच्च शिक्षामा नगर र समग्र मुलुकले गरेको अपेक्षा अनुरुप दक्ष र प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनका लागि गुणस्तरीय किसिमबाट विषयगत अध्ययन अध्यापनको व्यवस्था भएको हुने।
२) पहुँच र गुणस्तर अभिबृद्धि गरी उच्च शिक्षालाई वैज्ञानिक, नवप्रर्वतनात्मक, अनुसन्धानात्मक, प्रविधिमैत्री र रोजगारमूलक बनाउन योगदान भएको हुने ।
३) उच्च शिक्षालाई नगरपालिकाको मौलिक ज्ञान र पहिचानको आधार स्तम्भका रूपमा स्थापित भएको हुने ।
४) नगरपालिकाको समग्र विकास र समृद्धिका सबै पक्षमा कुशल नेत्तृवदायी भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने सान्दर्भिक, उपयोगी, गुणस्तरीय एवम् राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशअनुकूल प्रतिस्पर्धी र अब्बल जनशक्ति उत्पादन भएको हुने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

५) उच्च शिक्षा हासिल गरेका क्षमतावान जनशक्तिलाई नगरपालिकाको सम्पूर्ण विकासमा योगदान गर्न उपयुक्त वातावरणको सिर्जना गरी अभिप्रेरित भएको हुने ।

६) उच्च शिक्षामा कार्यरत शिक्षकहरूलाई अनुसन्धान गर्न प्रेरित भएका हुने ।

७) नगर प्रमुख उच्च शिक्षा छात्रवृत्ति प्रदान गरी छात्रवृत्ति प्राप्त गरेका विद्यार्थीहरूलाई नगरपालिका मातहातमा रहेका सरकारी विद्यालय तथा अन्य सरकारी संघ-संस्थाहरूमा अनुभव प्राप्् गर्न वा जनशक्ति अपुग भएको संस्थामा सहयोग गर्न खटनपाटन भएका हुने ।

८) उच्च शिक्षा नीति २०७६ ले अबलम्बन गरेका कामउदै पढ्दैको धारणालाई सफल पार्नका लागि वातावरण तयार भएको हुने ।

९) उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूको आवश्यक्ता अनुसार भौतिक संरचना विस्तार भएको हुने ।

१०)टाढाबाट आउन जान कठिन परेका विद्यार्थीहरूलागि छात्रबासको व्यवस्था भएको हुने ।

११)उच्च शिक्षालाई नगरपालिकाको सहयोगमा संचालन गर्न मद्दत गरेको हुने ।

१२)मुक्त कमलहरी, मुक्त कमैया महिला, मुश्लिम महिला, दलित, द्वण्दपिडित, सहिद तथा घाइते परिवार विद्यार्थी, जनजाति, विपन्न, लोपोन्मुख वर्गका विद्यार्थीहरूको उच्च शिक्षामा सहज पहुचका लागि उच्च शिक्षा छात्रवृति कार्यक्रम संचालन भएको हुने ।

१३)स्नातक तथा स्नातकोत्तर तहमा कृषि विज्ञान, वन विज्ञान लगायत विश्वविद्यालयद्वारा संचालित अन्य प्राविधिक विषयहरू थप गरी संचालन भएको हुने ।

१४)स्नातकोत्तर तह संचालन गर्न सहयोग भएको हुने ।

१५)नगरपालिका भित्र रहेका उच्च शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी लगायत बाहिर प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति उपलब्ध भएको हुने ।

१६)उच्च शिक्षालाई स्थानीय तहमा उपलब्ध भएका सिप विकास कार्य, कल-कारखाना, कृषि फर्म, व्यवसाय, विभिन्न सरकारी गैरसरकारी कार्यालय, बैङ्किङ क्षेत्रहरूसित जोडी रोजगारी सृजना भएको हुने ।

१७)स्थानीय तहमा उच्च शिक्षा पहुँचमा अभिवृद्धि तथा विस्तार भएको हुने ।

१८)माध्यामिक शिक्षाको उच्च शिक्षासंग सुमधुर सम्बन्ध कायम रहने गरी उच्च प्रदायक संस्थाको विकास र संचालन गर्नमा भुमिका निर्वाह भएको हुने ।

१९)उच्च शिक्षालाई आय आर्जनसित जोडिएको हुने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

५.२.५ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

१. तालिका ३.५ : उच्च शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र सं	प्रमुख क्रियाकलापहरु	एकाइ	भौतिक लक्ष्य(पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य १० वर्षे	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	उच्च तहको दक्ष र प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनका लागि पूर्वाधारको रुपमा नगरपालिकामा रहेका माध्यामिक विद्यालयहरुमा प्राविधिक विषयहरुको अध्ययन अध्यापन गुणस्तरीय किसिमबाट सञ्चालन।	माध्यामिक विद्यालय	१	२				३	३	संघ र प्रदेश सरकारसित समन्वय गरी संचालन गरिने
२	प्राविधिक धार सञ्चालन भएका माध्यामिक विद्यालयहरुको सङ्ख्या र गुणस्तरमा अभिवृद्धिका साथै पाठ्यक्रमलाई समेत सान्दर्भिक बनाई कार्यान्वयन गर्ने तर्फ संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य।	पटक	१	१				२	४	संघ र प्रदेश सरकारसित सहकार्य
		कार्यान्वयन निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	
३	नगरपालिकामा संचालनमा रहेका उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थामा समतामुलक पहुँच गुणस्तर अभिवृद्धि।	उच्च शिक्षा	१					१	१	संघ र प्रदेश सरकारसित सहकार्य गर्ने
४	नगरपालिका भित्रका उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थालाई नगरपालिकाको मौलिक ज्ञान र पहिचनाको आधारको रूपमा स्थापना, मौलिक संस्कृति, भेष भुषा जडिबुटी, व्यवसायलाई उच्च शिक्षासित जोड्ने।	पटक कार्यान्वयन निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
५	नगरपालिकाको समग्र विकास र समृद्धिका सबै पक्षमा कुशल नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने सान्दर्भिक, उपयोगी, गुणस्तरीय एवम् राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशअनुकूल प्रतिस्पर्धी र अब्बल जनशक्ति तयार गर्न कार्यक्रम संचालन।	कार्यान्वयन निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	संघ र प्रदेश सरकारसित समन्वय र सहकार्य
६	शिक्षा क्षेत्रको विभिन्न विषयमा अनुसन्धान गर्नका लागि अनुसन्धान हबको रूपमा विकास गर्न उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूलाई अभिप्रेरित गर्न कार्यक्रम।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	संघ र प्रदेश सरकारसित समन्वय गरी कार्यक्रम संचालन गरिने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

७	नगरपालिका भित्रका उच्च शिक्षा हासिल गरेका अब्बल जनशक्तिलाई नगरपालिकाको उन्नतिमा योगदान गर्न विभिन्न किसिमका कार्यक्रम संचालन।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	संघ र प्रदेश सरकार सित समन्वय गरी कार्यक्रम संचालन गरिने।
८	नगरपालिकाको सहयोगबाट उत्पादित उच्च शिक्षाको अब्बल जनशक्तिलाई नगरपालिकाकै काम गर्नका लागि आकर्षित गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	संघ र प्रदेश सरकारसित सहकार्य
९	नगरपालिका अन्तर्गत उच्च शिक्षामा अध्यापनरत शिक्षकहरूलाई अनुसन्धान कार्यमा सहयोग गर्न बजेट व्यवस्थान	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	संघ र प्रदेश सरकारसित समन्वय गरिने
१०	यस क्षेत्र भित्र रहेका समस्याहरूलाई अनुसन्धान गरी सोको निराकरण गर्न यहाँका उच्च प्रदायक शिक्षकहरूलाई जिम्मेवारी दिने तथा अनुसन्धनात्मक, खोजमुलक जर्नल प्रकाशन।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	संघ र प्रदेश सरकारसित सहकार्य गरिने
११	उच्च शिक्षामा कर्यरत शिक्षकहरूको अनुसन्धानमा क्षमता अभिवृद्धि गर्न अनुसन्धानात्मक क्षमता विकास तालिम प्रदान गर्न प्रदेश तथा संघ सरकारसित समन्वय गरी कार्यक्रम संचालन।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
१२	नगर प्रमुख उच्च शिक्षा छात्रवृत्ति प्राप्त गरी अध्ययन गरेका प्राविधिकधार वा साधारण शिक्षाका विद्यार्थीहरूलाई कम्तिमा एक महिनादेखि छ महिनासम्म यस नगरपालिका अन्तरगतका संघ-संस्थाहरूमा निशुल्क वा स-शुल्क सेवा कार्य	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिकाद्वारा संचालन गरिने
१३	राष्ट्रको उच्च शिक्षा नीति २०७६ को कमाउदै पढ्दै भन्ने नारालाई सफल पार्नका लागि यस पालिका अन्तर्गत रहेका उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूबाट अब्बल विद्यार्थीहरूलाई छनौट गरी विभिन्न संघ-संस्थाहरू सित समन्वयमा काममा पठाउने	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिकाले अन्य संगसंस्थासित समन्वय गरी पठाइने
१४	पढ्दै कमाउदैको धारणालाई मुर्त रूप दिनका लागि पढ्दै कामाउदै कार्यक्रम समन्वय केन्द्रको स्थापना	पटक	१					१	१	संघ र प्रदेश सरकारसित सहकार्य समन्वय
१५	उच्च शिक्षालाई कमाउदै र सिक्दैको अवधारणा अनुरुप शिक्षालाई प्रत्यक्ष रुपमा आयआर्जनसँग आवद्ध गरी सञ्चालन गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश सरकारसित समन्वय

RAJAPUR EDUCATION PLAN

१६	उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूको भौतिक पूर्वाधार विकासका छात्रबास, शौचालय, पुस्तकालय, खानेपानी, कक्षाकोठा तथा अन्य संरचना निर्माणका लागि बजेट विनियोजन गर्ने र प्रदेश तथा संघ सरकारसित समन्वय	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	संघ र प्रदेश सरकारसित सहकार्य
१७	नगरपालिका भित्र पर्ने उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूको संचालनका लागि नगरपालिकाद्वारा बजेट विनियोजन।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
१८	मुक्त कमलहरी, मुक्त कमैया महिला, मुश्लिम महिला, दलित, द्वण्दपिडित, सहिद तथा घाइते परिवार विद्यार्थी, जनजाति, विपन्न, लोपोन्मुख वर्गका विद्यार्थीहरूको उच्च शिक्षामा सहज पहुचका लागि उच्च शिक्षा छात्रवृति प्रदान गर्न प्रदेश तथा संघिय सरकारसित समन्वय	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	संघ र प्रदेश सरकारसित समन्वय
१९	नगर प्रमुख उच्च शिक्षा छात्रवृत्ति अन्तरगत लक्षित वर्गलाई प्राथमिकतामा राखी छात्रवृत्ति वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
२०	उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूमा स्नातक तथा स्नातकोत्तर तहमा कृषि विज्ञान, वन विज्ञान लगायत विश्वविद्यालय र सि.टि.इ.भि.टि द्वारा संचालित अन्य प्राविधिक विषयहरूमा कार्यक्रम थप गर्न सहयोग	कृषि विज्ञान, वन विज्ञान	१					१	१	विश्वविद्यालय, सि.टि.इ.भि.टि संघ, प्रदेश सरकारसित समन्वय
		सि.टि.इ.भि.टी प्राविधिक		१				१	१	
२१	उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थामा स्नातकोत्तर तह संचालन गर्नका लागि संघ तथा प्रदेश सरकारसित बजेटको व्यवस्थापन समन्वय	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	विश्वविद्यालय, संघ, प्रदेश सरकारसित सहकार्यमा
२२	नगर प्रमुख उच्च शिक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत नगरपालिकाले तयार गरेको राजापुर नगरपालिका छात्रवृत्ति वितरण सम्बन्धि कार्यविधि २०८० लाई प्रभावकारी तरिकाले कार्यन्वयन	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
२३	उच्च शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई रोजगारी प्रदान गर्नका लागि रोजगारी सम्पर्क बैङ्कको स्थापना	पटक	१					१	१	नगरपालिका
२४	उच्च शिक्षा अन्तरगत साधारण शिक्षा हासिल गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई विशेष ध्यानमा राखी उनिहरूको क्षमता तथा स्थानीय स्तरमा उपलब्ध भएका वस्तुहरूको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सकिने खालको वस्तु वा सेवा उत्पादन गर्ने र बाजारिकरणको लागि व्यवस्थापन।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	संघ र प्रदेश सरकारसित सहकार्यमा

RAJAPUR EDUCATION PLAN

२५	उच्च शिक्षालाई आय आर्जनसित जोड्न सोही तहका विद्यार्थीहरूका लागि विभिन्न किसिमका तालिमहरू संचालन।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	संघ र प्रदेश सरकारसित सहकार्यमा

RAJAPUR EDUCATION PLAN

परिच्छेद : ६
सुशासन तथा व्यवस्थापन

परिचय

आधुनिक राज्य व्यवस्थामा सुशासन र जनशक्ति व्यवस्थापनको सवाल एक महत्वपूर्ण सवाल हो । त्यसैले पनि भन्ने गरिन्छ – ‘सुशासन राज्यप्रणालीमा प्राणी जगतलाई नभइ नहुने वायू जस्तै हो जसको उपस्थितिको बारेमा खासै चासो राखिदैन तथापि यसको अनुपस्थितिले भने जीवनमा ठूलो फरक पर्दछ ।’ सुशासनको बारेमा हाम्रो मुलुकमा पनि बेलाबेलामा चर्चा भइरहन्छ । सुशासनको खम्वाको रुपमा रहेका कानूनी शासन, सहभागिता, पारदर्शिता, उत्तरदायित्व र जवाफदेहिता, समता र समावेशिता, प्रभावकारिता र मितव्ययिताजस्ता कुराहरुको पालना भएन र धज्जी उडाउने काम शासकबाट भयो भन्ने कुराहरुको बारेमा बेलाबेलामा चर्चापरिचर्चा हुनु हाम्रो मुलक र हाम्रो प्रदेशमा नौलो मानिदैन । शिक्षा क्षेत्रमा यसको बहस झनै चर्को रुपमा उठ्ने गरेको छ ।

सामान्यतया गुणस्तर भन्नाले उपभोक्तालाई बस्तु वा सेवाबाट प्राप्त हुने सन्तुष्टी हो । उपभोक्तालाई प्राप्त हुने सन्तुष्टीको स्तर जति उच्च हुन्छ बस्तु वा सेवा त्यत्ति धैरै गुणस्तरीय भन्ने बुझिन्छ । शिक्षामा गुणस्तर भन्नाले पहिलो कुरा, परिवार र समुदायबाट सहयोग र प्रोत्साहन प्राप्त स्वस्थ र सिकाइका लागि उत्प्रेरक सिकारु, दोश्रो कुरा, सिकाइका लागि स्वस्थ, सुरक्षित, लैङ्गिक समतामूलक र उपयुक्त स्रोतसाधन र सुविधायुक्त वातावरण, तेश्रो कुरा, साक्षरता, जीवनोपयोगी सीप र ज्ञान लगायत लैङ्गिकता, स्वास्थ्य, पोषण, सङक्रामक रोगहरुबाट बचावट गर्नका लागि सान्दर्भिक हुने पाठ्यक्रम, विषयवस्तु र शैक्षिक सामग्री, चौथो कुरा, सिकाइ सहजीकरणमा प्रवर्धन र विभेदको न्यूनीकरणलाई सहयोग पुग्ने गरी उपयुक्त कक्षाकोठा, विद्यालय र मूल्याङ्कन प्रणालीमा आधारित तालिमप्राप्त र दक्ष शिक्षकबाट सहजीकरण गरिएको बालकेन्द्रित शिक्षण प्रणाली र पाँचौं कुरा, शिक्षाका राष्ट्रिय लक्ष र समाजमा सकारात्मक सहभागिताको परिपूर्ति हुने गरी ज्ञान, सीप र अभिवृत्ति भएका नागरिकहरुको उत्पादन आदि पर्दछन् (UNICEF, June, 2000) ।

शिक्षामा गुणस्तरलाई व्यक्ति, परिवार, समाज र राष्ट्रको दृष्टिकोणबाट पनि विश्लेषण गर्न सकिन्छ । दृष्टान्त दिएर भन्नुपर्दा राष्ट्रका लागि गुणस्तरीय शिक्षा अन्तर्गत विद्यार्थीको राम्रो राष्ट्रिय शैक्षिक उपलब्धि, विश्वव्यापी प्रतिष्पर्धी नागरिकको उत्पादन, विकासलाई सहयोग गर्ने, राष्ट्रियता प्रवर्धन गर्ने र राष्ट्रको विकासका लागि आवश्यक जनशक्ति परिपूर्ति गर्ने जस्ता पक्षहरु पर्दछन् । समाजका निम्ति गुणस्तरीय शिक्षा अन्तर्गत सहिष्णुता, सामुदायिक सद्भाव, नैतिकवान, शिष्ट, संस्कृतिको प्रवर्धन गर्ने, सकारात्मक सोच भएको आदि जस्ता पक्षहरु पर्दछन् । परिवारका लागि गुणस्तरीय शिक्षा अन्तर्गत रोजगारमूलक, परम्पराको संरक्षण र पालना गर्ने तथा आर्थिक उपार्जन गर्ने आदि जस्ता कुराहरु पर्दछन् । त्यसैगरी व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षा अन्तर्गत रोजगारी, स्वतन्त्र जीवन यापन र समुन्नत चेतना जस्ता कुराहरु गुणस्तरीय शिक्षा अन्तर्गत पर्दछन् ।

हाम्रो देश, प्रदेश र स्थानीय सन्दर्भमा कुरा गर्नुपर्दा, गुणस्तरीय शिक्षाका बारेमा चर्चा भएका र सरोकारवालाहरुले बुझेको अर्थ र परिभाषाबाट सन्तुष्ट हुने ठाउँ देखिदैन । कतिपय सरोकारवालाहरुले अंग्रेजी माध्यममा पढ्ने, अङ्ग्रेजी बोल्ने, परीक्षामा राम्रो ग्रेड ल्याउने, व्यवहारमा भन्दा पनि पठनपाठन र सैद्धान्तिक पक्षमा सवल, बैदेशिक रोजगारका लागि बाञ्छनीय जस्ता कुराहरु गुणस्तरीय शिक्षाका लागि प्राथमिकतामा परेको देखिन्छ । कतिपयमा गुणस्तरीय शिक्षा कामदार हुनका लागि भन्दा पनि बसेर खानका लागि भन्ने सोचले घर गरेको अवस्थालाई पनि नकार्न नसकिने स्थिति छ ।

शिक्षामा सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापन एउटै सिक्काका दुईटा पाटा जस्तै अन्तरसम्बन्धित विषयहरु हुन । एउटाको उपस्थिति भएको ठाउँमा अर्कोको उपस्थिति पनि अनिवार्य देखिन्छ । अर्थात जहाँ सुशासन हुन्छ त्यहाँ गुणस्तर पनि हुन्छ । त्यसैगरी जहाँ गुणस्तर हुन्छ त्यहाँ सुशासन पनि हुन्छ । यसको विपरीत जहाँ सुशासन हुदैन त्यहाँ गुणस्तरका कुरा गर्नु पनि हास्याष्पद हुन्छ र गुणस्तर नभएको ठाउमा सुशासनको अवस्था कमजोर हुनु पनि अन्यथा नभइ स्वभाविक मानिन्छ । हाम्रो मुलुकको शिक्षामा सुशासन र गुणस्तर सङ्कटमा परेका कुराहरु धैरै पहिले देखि उठिरहेका छन् । सुशासन र गुणस्तरलाई उच्च बनाउनका लागि

RAJAPUR EDUCATION PLAN

विभिन्न समयमा विभिन्न प्रयासहरु पनि हुदै आएका छन् तथापि प्रयासहरु त्यति सफल भएको देखिदैन जति हुनु पर्थ्यो । प्रस्तुत योजनाको यस खण्डमा सुशासन र शैक्षिक गुणस्तरको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्दै यससँग सम्बन्धित चुनौति र अवसरहरु योजनाले निर्धारण गरेका उद्देश्य र रणनीतिहरु योजनाका अपेक्षित उपलब्धि र लक्षित क्रियाकलापहरुलाई सिलसिलेवार किसिमबाट प्रस्तुत गरिएको छ ।

६.१.१ वर्तमान अवस्था

विगत लामो समयसम्म सरकार र शैक्षिक कार्यक्रमहरुको प्राथमिकता शिक्षामा सबैको पहुँच हुनु पर्ने विषयले पाएको अवस्था हो । अबका सरकार र कार्यक्रमहरुले भने पहुँचका साथसाथै गुणस्तर र समावेशितालाई समेत प्राथमिकतामा राखेको अवस्था छ । शिक्षालाई व्यावहारिक, रोजगारमूलक, वैज्ञानिक, जीवनोपयोगी, सान्दर्भिक, प्रतिष्पर्धी आदि जे बनाउने भनेपनि त्यो भनेको गुणस्तरीय शिक्षा हो भन्ने कुरामा कसैलाई द्विविधा छैन । अवको सरकार र सरकारका योजना, नीति र कार्यक्रमहरुले यिनै शब्दावलीहरुको प्रयोग गर्दै शिक्षालाई सम्बोधन गरेको अवस्था छ ।

विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनाले शिक्षाको गुणस्तरलाई सम्बोधन गर्दै सिकाइको वातावरण, पाठ्यक्रम, शिक्षण सिकाइको सामग्री (पाठ्यपुस्तक लगायत), विधि, मूल्याङ्कन तथा परीक्षाको सान्दर्भिकता तथा गुणस्तरीयतामा अभिबृद्धि गराइ विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार सुनिश्चित गर्नु पर्ने कुरामा जोड दिएको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले सबै तहको शिक्षालाई प्रतिष्पर्धी, प्रविधिमैत्री, रोजगारमूलक र उत्पादनमूखी बनाइ देशको आवश्यकता अनुरुपको मानव संशाधन विकास गर्ने लक्ष्य राखेको छ । शिक्षालाई गुणस्तरीय बनाउनका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ ले पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कनमा समेत परिमार्जन गरेको छ । अवको शिक्षण सिकाइ र मूल्याङ्कनका क्रियाकलापहरुले शिक्षाको संज्ञानात्मक पक्षको मात्र लेखाजोखा नगरी उसको सीप, व्यवहार र अभिवृत्तिको समेत मूल्याङकन गर्ने गरी हरेक विषयमा पच्चीस प्रतिसत भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि व्यवस्था गरेको छ ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ ले मूल्याङ्कनलाई कक्षाकोठाको सिकाइमा आधारित बनाउनका लागि मूल्याङकनको केही अधिकार विषयगत शिक्षकलाई प्रदान गरिएको छ भने निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि समेत निर्माणात्मक मूल्याङकनलाई आधार मान्ने गरी पाठ्यक्रमको विकास गरिएको छ । यसका साथै शिक्षालाई जीवनोपयोगी र व्यावहारिक बनाउने सवालमा निरन्तर मूल्याङकनको पद्धति पनि अवधारणागत हिसावले प्रभावकारी पद्धति हो जसले आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षाहरुमा लागू गरिएको छ । यसका साथै स्थानीय आवश्यकता अनुसारको पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नका लागि स्थानीय तहलाई अधिकार दिएको अवस्था छ । माध्यामिक तहमा प्राविधिक धारको पठनपाठन गरी शिक्षालाई उत्पादन र रोजगारमुखी बनाउने प्रयास गरिएको छ । उल्लिखित सन्दर्भहरुले शिक्षालाई गुणस्तरीय बनाउने सवालमा टेवा पुगेको देखिन्छ ।

योजना, नीति र कानूनहरुमा शिक्षाको गुणस्तरलाई विशेष सम्बोधन गरेको अवस्था भएपनि सरकारका कार्यक्रमहरुमा भने शिक्षा अझै पनि प्राथमिकतामा नपरेको अवस्था छ । शिक्षामा बिनियोजित बजेट ७० प्रतिसत हाराहारीको बजेट शिक्षकको तलव भत्ताको निम्ति खर्च हुने गर्दछ भने शिक्षकको तलवभत्ता र सुविधालाई समेत आकर्षक बनाउन सकिएको छैन । शिक्षाको गुणस्तरको धेरै प्रतिसत शिक्षकको दक्षता र पेशाप्रतिको समर्पणमा निर्भर रहने गर्दछ जब कि यो पक्षलाई प्रभावकारी रुपमा सम्बोधन गर्न सकिएको छैन । कतिपय विद्यालयहरु शिक्षक दरबन्दी विना नै चलिरहेका छन् । दुई दशकभन्दा बढि समयको अन्तरालमा पनि शिक्षकहरुको दरबन्दीमा बढोत्तरी गर्ने काम भएको छैन । कुनै बेला कुल बजेटको सत्र प्रतिसत बजेट शिक्षामा बिनियोजित हुने गरेकोमा हालका वर्षहरुमा आएर दश प्रतिसतको वरिपरि विनियोजन हुने गरेको अवस्था छ । मुलुकमा संविधानको भावनालाई समेट्ने गरी लामो समयसम्म शिक्षा ऐन निर्माण हुन नसक्नुले पनि शिक्षामा गुणस्तरको बाटोमा अघि बढ्न असहज भएको अवस्था छ ।

शिक्षाका संरचनाहरु पनि व्यवस्थित र आवश्यकता अनुसारका हुन सकिरहेका छैनन् । संस्थागत संरचनाका चुरो कुरो भनेको नीति नियम र कानूनको निर्माण गर्नु हो । त्यो काम हुन सकेको छैन । संविधानको मर्म अनुरुप शिक्षा, शिक्षक र निजामति सेवाका कानूनहरु निर्माण हुन नसकिरहेको अवस्था छ । यसकारण पनि कतिपय प्रदेश र स्थानीय तहहरुले जागरुकता देखाएर बनाएका

RAJAPUR EDUCATION PLAN

ऐन कानून पनि कामयावी हुन नसकिरहेको अवस्था छ। शिक्षा क्षेत्र र विद्यालयको अनुगमन, कक्षाकोठामा हुने क्रियाकलापहरुको अवलोकन र पृष्ठपोषणका लागि अहिले जिम्मेवार पदाधिकारी कोही पनि नभएको अवस्था छ। स्रोतकेन्द्र लगायत पहिलेका कतिपय संरचनाहरु खारेज गरिएको अवस्था छ भने नयाँ संरचना निर्माण हुन नसकिरहेको अवस्था छ। बौद्धिक पलायन बढ्दो क्रममा रहेको छ। अध्ययनयन गर्ने नाममा राजधानी र सहरतिर लागेपछि फेरि फर्केर आफ्नो थात्थलोतिर आउनेहरु विरलै छन्। कोही राजधानीतिर लाग्छन् भने कोही विदेशतिर। त्यस्तो जनशक्तिलाई आकर्षण गर्नका लागि सरकारहरुले शिक्षा लगायत मुलुकको समग्र अवस्थामा सुशासन र गुणस्तरको प्रत्याभूति जति दिन सक्नु पर्थ्यो त्यत्ति दिन नसकिरहेको अवस्था छ।

उल्लिखित विश्लेषणबाट बोध हुन्छ कि नेपालमा शिक्षाको क्षेत्रमा सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापनको पाटो अपेक्षाकृत प्रभावकारी हुन नसकिरहेको अवस्था छ। यी दुबै पक्ष प्रभावकारी नहुनुमा यसलाई परिचालन गर्ने मानिस वा जनशक्ति पनि सक्षम र इमान्दार भएनन् कि भन्ने कुरा पनि त्यत्तिकै जल्दोबल्दो किसिमबाट उठिरहेको छ। काम गर्ने मानिसहरु किन सक्षम र इमान्दार हुन सकेनन् त भन्ने कुरालाई सिंहावलोकन गरेर विश्लेषण गर्नु पर्ने भएको छ। कतै इमान्दारीपूर्वक काम गर्नेहरु होर्चोअर्घेलोमा परेका छन् भने कतै काम नगर्नेहरु सम्मान र प्रसंशाको पगरी पाउनेमा परेका छन्। कतै काम गर्नका लागि जनशक्तिको अभाव छ भने कतै जनशक्तिले काम नपाएर घाम तापेर बसेको अवस्था छ। कतै सुविधाको उपभोग गर्न पनि भ्याइनभ्याइ छ भने कतै सुविधाको नाममा तोकिएको तलवभत्ता पनि समयमा पाउन नसकेको अवस्था छ। एउटै ऐन कानूनबाट प्रवेश गरेकाहरुको बीचमा समेत विभेद छ। प्रभावकारी कानूनको अभावमा कतिपय सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापन सँगसँगै जनशक्ति व्यवस्थापनका पाटो समेत बिलखबन्दमा परेको देखिन्छ।

शिक्षण संस्थाहरुमा कतिपय स्वअभिप्रेरित जनशक्तिले अनुकरणीय काम गरेको अवस्था छ। दृष्टान्तको रुपमा कतिपय सामुदायिक विद्यालयहरुमा प्रधानाध्यापक र तिनीहरुको टिमले विद्यालयलाई आकर्षणको केन्द्र बनाउन सफल भएका सन्दर्भहरुलाई लिन सकिन्छ। हाम्रा कतिपय विद्यालयहरु भने मर्नु र बाँच्नुको अवस्थामा छन्। कतै शिक्षकहरु धेरै छन् विद्यार्थीहरु छैनन्। कतै विद्यार्थीहरु धेरै छन् शिक्षकहरु छैनन्। सरकारले शिक्षकहरुलाई अपायक हुने गरी शिक्षक दरबन्दीको कटौति र पुनर्वितरण गर्न नसकेको अवस्था छ। शिक्षकहरुलाई माया पनि गर्न नसकेको अवस्था छ र उनीहरुमाथि शासन पनि गर्न नसकेको अवस्था छ। कतिपय शिक्षकहरु वर्षौंदेखि घरदेखि टाढा काम गरेको अवस्था छ भने कतिपयले घरै नछोडेर एउटै विद्यालयबाट निवृत्त भएको अवस्था छ।

चुनौति र अवसर

शैक्षिक सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापनमा मुलुकमा थुप्रै चुनौतिहरु छन् जसमध्ये समयमा शिक्षा ऐन र कानूनहरु निर्माण गरेर कार्यान्वयन गर्नु, शिक्षालयहरुमा आवश्यकता अनुसारको शिक्षक दरबन्दी पदपूर्ति गर्नु, शिक्षामा अब्बल क्षमताको उम्मेदवारहरुलाई प्रवेश गराउनु, जनशक्ति व्यवस्थापनको सवालमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको कामलाई विश्वसनीय र निष्पक्ष बनाउनु, शिक्षालयका कर्मचारी र अध्यापकलाई तोकिएको जिम्मेवारी प्रति जिम्मेवार बनाउनु, कामको आधारमा दण्ड र पुरष्कारको व्यवस्थापन गर्नु, उपयुक्त स्थानमा उपयुक्त व्यक्तिको व्यवस्थापन गर्नु, शिक्षालयहरुको नियमनकारी भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउनु, शिक्षालयहरुलाई राजनीतिक हस्तक्षेपबाट मुक्त गर्नु, बालविकासका सहयोगी कार्यकर्ता र विद्यालय कर्मचारीलाई कानूनले तोकेको न्यूनतम पारिश्रमिक उपलब्ध गराउनु, शिक्षामा पर्याप्त लगानीको सुनिश्चितता गर्नु आदि प्रमुख रुपमा रहेका छन्। मुलुकमा बल्झिएका यिनै चुनौतिहरुका कारण राजापुर नगरपालिकासमेत उल्लिखित चुनौतिहरुबाट अछुतो हुन नसिकरहेको अवस्था छ।

शैक्षिक सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापनका सवालमा केही अवसरहरु पनि देखिएका छन् जसमध्ये शिक्षाको तहगत व्यवस्थापन गर्न साविकको ऐनकानूनको आधारमा काम भइरहेको, स्थानीय तहदेखि संघीय मन्त्रालय तथा विद्यालय देखि विश्वविद्यालयसम्मका सङ्गठन र संरचना एवम् जनशक्तिको व्यवस्थापन तथा कामको बाँडफाँडसमेत भइ सेवाप्रवाह भइरहेको, निजी तथा सहकारी र गैरसरकारी क्षेत्रको पनि शिक्षामा महत्वपूर्ण योगदान रहेको, विभिन्न निकायहरुका प्रतिबेदन मार्फत शिक्षा क्षेत्रको सुशासनलाई अभिबृद्धि गर्नु पर्ने आवश्यकतालाई औल्याउने काम भएको, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले सुशासन र

RAJAPUR EDUCATION PLAN

गुणस्तरका सवालमा विभिन्न मापदण्ड निर्धारण गर्ने गरी नीति निर्धारण गरेको, कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली, कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन प्रणाली, योग्यतामा आधारित जनशक्ति छनौट प्रणाली आदि प्रमुख रुपमा रहेका छन्।

यसका अतिरिक्त राजापुर नगरपालिकामा भएका शिक्षाका अवसरहरुको कुरा गर्नु पर्दा शिक्षा क्षेत्रमा नगरपालिकाले लगानीको अनुपात बढाउदै लिएको, सम्बन्धित तहका स्थायी शिक्षकहरुलाई प्रधानाध्यापकमा नियुक्त गरी कामकाजमा लगाएको, अधिकार र जिम्मेवारीका आधारमा प्रधानाध्यापक लगायत शिक्षकहरुसँग समयसमयमा अन्तरक्रिया र छलफल गरेको, स्थानीय कला संस्कृति र सम्पदाको सम्वर्धनका लागि स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिरहेको, बजेट र कार्यक्रमलाई पारदर्शी किसिमबाट कार्यान्वयन गरिरहेको आदिलाई शिक्षामा सुशासन र गुणस्तर प्रवर्धन गर्नका लागि नगरपालिकाले विकास गरेका अवसरहरुको रुपमा लिन सकिन्छ।

६.१.२ उद्देश्य

राजापुर नगरपालिकाको प्रस्तुत योजनाको यस उपक्षेत्रको समग्र उद्देश्य शिक्षामा सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापन मार्फत नागरिक समाजलाई समतामूलक र समावेशी किसिमबाट शैक्षिक व्यवस्थापनमा समान किसिमले जिम्मेवार बनाउदै नगरपालिकाको शैक्षिक पद्धतिलाई सबैका निम्ति पारदर्शी, विश्वसनीय र मितव्ययी बनाउनु रहेकामा यस अन्तर्गतका उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन् :

- सबै प्रकारका सिकारुहरुको गुणस्तरीय शिक्षामा सहज पहुँच र सोको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक कानून र संस्थागत संरचनाको स्थापना गर्न योगदान गर्नु।
- शिक्षा क्षेत्रलाई तुलनात्मक रुपले आकर्षक र सम्मानित बनाउनु।
- शिक्षा प्रणालीमा भएको शिक्षण सिकाइ, परीक्षा र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रयोगात्मक, प्रविधिमैत्री, व्यावहारिक र जीवनसापेक्ष हुनेगरी परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गर्न योगदान गर्नु।
- गुणस्तरीय शिक्षाप्रतिको सरोकारवालाहरुको बुझाइमा परिमार्जन र शिक्षामा उनीहरुको सहभागितालाई शैक्षिक अभिमुखीकरण र प्रशिक्षणका माध्यमबाट सुनिश्चित गर्नु।
- शिक्षामा सिर्जनशिलता, सांस्कृतिक सम्पत्तिहरुको संरक्षण, प्राकृतिक स्रोत र साधनको जगेर्ना एवम् उपयोग र बदलिदो विश्वपरिवेश अनुसारको शिक्षाको गुणस्तरलाई कायम गर्नका लागि सोही अनुसारको अध्ययन र अनुसन्धान गर्न शिक्षामा आवश्यक प्रवन्ध गर्नु।
- अध्यापन सेवामा प्रवेश गर्नका लागि व्यक्तिको मनोसामाजिक र प्रवृत्तिगत परीक्षालाई मूल्याङ्कनको आधारको रुपमा प्रयोग गर्नका लागि आवश्यक प्रवन्ध गर्नु।
- नगरपालिका एवम् प्रदेशबाट सिर्जना गरिएको दरबन्दी शिक्षक एवम् कर्मचारी नियुक्तिका लागि प्रदेश शिक्षा आयोगको स्थापनाका लागि सङ्घ र प्रदेशसँग समन्वय र सहकार्य गर्नु ।
- शिक्षक र कर्मचारीका लागि प्रदान गरिने पुरस्कार, प्रोत्साहन, बृत्तिविकास र दण्डसजायलाई बस्तुगत बनाइ लागू गर्नु।
- शिक्षालयहरुको शासकीय सुधारसहित जनसहभागिता, सरोकारवालाहरुको प्रतिनिधित्व, पारदर्शिता, अपनत्व र उत्तरदायित्व प्रवर्धन गर्न सहभागितामूलक संयन्त्र निर्माण गरी शैक्षिक सुशासन कायम गर्नु।
- स्थानीय तहको शिक्षा सम्बन्धी कामलाई चुस्त र प्रभावकारी बनाउनका लागि त्यही अनुसारको जनशक्ति र संरचनाको विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु।
- विद्यालयको प्रधानाध्यापकलाई अधिकार र सुविधा सम्पन्न बनाउनु।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

६.१.३ रणनीतिहरु

- शिक्षालयहरुले सम्पादन गर्ने कामलाई सार्वजनिक सुनुवाइ, वेभसाइट, डिजीटल बोर्ड, नोटिस बोर्ड, गुनासो एवम सुझाव पेटिका, नियमित अन्तरक्रिया एवम सम्वाद मार्फत सार्वजनिक गर्ने ।
- विभिन्न कारणले शिक्षामा पछि परेका एवम् गरिवीको रेखामुनि रहेका परिवारका बालबालिकाहरुको माध्यामिक तहसम्मको शिक्षालाई निशुल्क गर्न लगायत विद्यार्थीलाई निशुल्क किसिमले उपलब्ध गराउने पाठ्यपुस्तक र छात्रवृत्रि आदिको भुक्तानी गर्न एकद्वार एवम् भौचर प्रणालीलाई कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
- प्रत्येक वडामा अनिवार्य रुपमा कम्तिमा एक माध्यामिक विद्यालय हुने गरी विद्यालयहरुको स्थापना गर्ने ।
- विश्वविद्यालय लगायत नगरपालिकाका सर्वोत्कृष्ठ व्यक्तिहरुलाई शिक्षालयहरुमा आकर्षित गर्नका लागि उनीहरुका निम्ति प्रदान गर्ने अध्यापन अनुमति पत्रलाई खुकुलो बनाउने र अध्यापन सेवालाई सुविधा र वृत्ति विकासका हिसावले आकर्षक बनाउने काम गर्ने ।
- नगरपालिकाको अब्वल शैक्षिक जनशक्तिलाई अन्य पालिका, प्रदेश वा विदेश पलायन हुनबाट रोकी आफ्नै नगरपालिकामा काम गर्नका लागि प्रोत्साहित गर्ने ।
- शिक्षक तथा कर्मचारी सरुवा हुँदा नियमानुसार कर्मचारीले पाउने सरहको सेवासुविधा र भ्रमण खर्च उपलब्ध गराउने गरी कानून बनाइ कार्यान्वयन गर्ने ।
- शिक्षा सम्बन्धी खोज, अनुसन्धान र शिक्षक तालिमका लागि नगरपालिका स्तरमा शैक्षिक अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्रको स्थापना गरी सञ्चालन गर्ने ।
- उत्कृष्ट विषयगत नतिजा हासिल गर्ने विद्यालय एवम् शिक्षकहरुलाई प्रोत्साहन, पुरस्कार र नमूना विद्यालयको भ्रमण अवलोकन तथा अनुभव आदानप्रदानको अवसर प्रदान गर्ने ।
- प्रविधिमा आधारित शैक्षिक सामग्री (डिजीटल शैक्षिक सामग्री) को विकास तथा प्रयोग क्रमशः बढाउदै लाने ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकासमा भएको तीव्र विकाससँगै शिक्षण सिकाइ र प्रशिक्षणको पद्धतिमा समेत परिमार्जन गरी आमने सामने (Face to face), विद्यालयमा आधारित (School Based), मिश्रित (Blended) र अनलाइन तथा भर्चुअल (Online and Virtual) पद्धतिको अवलम्बन गर्ने ।
- विद्यार्थी मूल्याङकन प्रणालीमा घटनामा आधारित, परियोजनामा आधारित, समूहकार्यमा आधारित र सिकारु केन्द्रित अभ्यासलाई आधार बनाउने ।
- सिकारुको मूल्याङ्कनको आधारमा सिकारुका सिकाइका कमजोर पक्षहरु, सिकारुले थप सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरु, शिक्षकले गर्नुपर्ने थप शिक्षण क्रियाकलापसमेत स्पष्ट हुने गरी विद्यार्थीको प्रगति विवरण कार्ड तयार गरी समयसमयमा अभिभावकलाई समेत प्रदान गर्ने ।
- विद्यालय व्यवस्थापन समितिको क्रियाशिलतामा अभिभावकहरुसँगको सम्बाद र अन्तरक्रियालाई निरन्तरता प्रदान गरी अभिभावक र शिक्षाका सरोकारवालाहरुलाई बालबालिका र शिक्षालयप्रति जिम्मेवार हुन अभिप्रेरित गर्ने ।
- संस्थागत विद्यालय र सामुदायिक विद्यालयहरुले गरेका राम्रा अभ्यासहरु एक अर्काले अनुकरण र कार्यान्वयन गर्ने गरी उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्ने ।
- अभिभावक लगायत नागरिक सबैका लागि शिक्षा साझा सरोकारको विषय हो भन्ने कुराको सहजीकरण गरी विद्यालय र बालबालिकाको विकासमा अपनत्वको भावना विकासका लागि बस्ती बस्तीहरुमा बस्ती वा टोल शिक्षा समिति गठन गरी शैक्षिक जागरणका कार्यहरु सञ्चालन गर्ने ।
- विद्यार्थीले घरबाट गरेर ल्याउने गृहकार्य र परियोजना कार्यमा अभिभावकको संलग्नता र अपनत्वलाई सुनिश्चित गर्ने ।
- सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरुलाई पुर्नताजगी तालिमका साथै शिक्षक र विद्यार्थीहरुको बीचमा अन्तरक्रिया र अनुभव आदानप्रदानका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- शिक्षालय सिकारुको हो त्यसकारण शिक्षालय अरुको भावना र ईच्छा अनुसार होइन कि सिकारुको भावना र ईच्छाअनुसार चलायमान हुनुपर्छ भन्ने कुरालाई आत्मसात गरी विद्यार्थीको उत्प्रेरणाको स्तर र विद्यालयको बालमैत्री वातावरणको अभिवृद्धि हुने गरी PLAS (Planning of Learning Achievement by Students) कार्यक्रम, विहानीपख विद्यालय खुल्ने समयमा हरेक दिन शिक्षकहरुबाट विद्यार्थीहरुलाई भलाकुसारीका साथ स्वागत गर्ने र सोही समयमा विद्यालय परिशरमा बालमनोविज्ञान र राष्ट्रिय भावनामा सकारात्मक प्रभाव पार्ने किसिमका गीतसङ्गीत श्रवण कार्यक्रम, विद्यार्थीहरुको बौद्धिकता (Intelligence) पहिचान कार्यक्रम आदि जस्ता कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरी विद्यार्थीको सक्षमताको पहिचान र जगेर्ना गर्ने ।
- पुस्तक समीक्षा, कला तथा सिर्जना परीक्षण, कक्षाकोठामा आधारित वा सिकारुको समुदाय वा परिवारमा आधारित ससाना खोजमुलक कार्य र तिनको सङ्क्षिप्त प्रतिबेदन, मौखिक मूल्याङ्कन, सिर्जनात्मक अभ्यास आदि तरिकाहरुलाई परीक्षा र मूल्याङ्कनका साधनको रुपमा संस्थागत गर्ने ।
- पाठ्यक्रमको पुरावलोकन गर्दा पूर्वीय दर्शन, नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा र आधुनिक विज्ञान प्रविधिलाई सन्तुलित रुपमा समावेश गर्ने ।
- शिक्षालयहरुमा काम गर्ने बैतनिक र गैरबैतनिक व्यक्तिहरुको शैक्षिक पृष्ठभूमि, सामाजिक क्षेत्रमा गरेको योगदान, मूल्यनिष्ठ व्यक्तित्व आदिको समेत मनोवैज्ञानिक परीक्षण र विश्लेषण गरी ठीक ठाउमा ठीक ब्यक्तिको चयन गर्ने कार्यलाई पालिकाको शिक्षा सम्बन्धी ऐन कानूनमा व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- कानूनअनुसार स्थापना भइ सञ्चालनमा रहेका सवै प्रकारका विद्यालयहरुमा पूर्वाधार, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया, गुणस्तर, परीक्षा तथा मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धमा समान ढाँचा बनाइ लागू गर्ने ।
- स्थानीय तह र प्रदेश सरकारबाट शिक्षक दरबन्दी सिर्जना गरी नियुक्त हुने शिक्षकको पदपूर्ति गर्नका लागि स्वतन्त्र र स्वायत्त निकायको रुपमा प्रदेश शिक्षक सेवा आयोगको गठन र सञ्चालन गर्नका लागि सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ । विद्यालयमा कार्यरत कर्मचारीहरुको निम्ति समेत यही प्रदेश शिक्षक सेवा आयोगले काम गर्ने ।
- सम्झौतामा तोकिएको जिम्मेवारी इमान्दारीपूर्वक तोकिएकै समयमा उत्कृष्ट किसिमले सम्पादन गर्ने एवम् सिर्जनात्मक क्षमता भएका विद्यालय, शिक्षक तथा कर्मचारीहरुलाई सम्मानित र प्रोत्साहित गर्नका लागि विभिन्न किसिमका अभिप्रेरणात्मक कार्यक्रमको विकास गरी सञ्चालन गर्ने ।
- शिक्षालयमा काम गर्ने प्रधानाध्यापक, कर्मचारी र शिक्षकबाट सम्पादन गरिने कार्यविरणको आधारमा कार्य सम्झौता गर्ने र सोअनुसार काम भए नभएको कुराको अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्नका लागि गैरराजनीतिक किसिमबाट शिक्षाविदहरुको समूह बनाइ उक्त टिमको सिफारिसको आधारमा आवश्यक कार्वाही अघि बढाउने काम गर्ने ।
- सङ्घ, प्रदेश एवम् स्थानीय तहको ढुकुटीबाट पारीश्रमिक लिएर शिक्षालयमा काम गर्ने कुनै पनि शिक्षक एवम् कर्मचारीलाई राजनीतिक दल विशेषको सदस्य भई सार्वजनिक पद एवम् सेवामा रहेर काम गर्न नपाउने गरी कानून बनाइ लागू गर्ने ।
- शैक्षिक कार्यविधि र प्रक्रियालाई प्रक्रियामुखी भन्दा पनि परिणाममुखी बनाइ कार्यसम्पादन गर्ने गरी संयन्त्रको निर्माण एवम् कार्यान्वयन गर्ने ।
- कानूनमा एउटा शिक्षालयमा विशेष अवस्था बाहेक बढिमा पाँच वर्ष भन्दा बढि समय प्रधानाध्यापक एवम् शिक्षक भइ काम गर्न नपाउने गरी सरुवा प्रणालीलाई पारदर्शी, निष्पक्ष र अनुमानयोग्य बनाइ लागू गर्ने ।
- जनप्रतिनिधि, अभिभावक, शिक्षाप्रेमी र समाजसेवीहरुको बाहुल्यता हुने गरी विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने र विद्यालय व्यवस्थापन समितिले गरेका निर्णयहरुको कार्यान्वयन गर्नका लागि कार्यकारी अधिकार प्रधानाध्यापकलाई हुने गरी कानून बनाइ कार्यान्वयन गर्ने ।
- निवृत्त र अवकाशप्राप्त शिक्षाका अधिकृत र योग्य शिक्षकहरुको समेत रोष्टर तयार गरी शैक्षिक सुपरीवेक्षण, अनुगमन, अनुसन्धान, तालिम आदि सञ्चालन गर्ने ।
- अनुगमन र सुपरीवेक्षण पद्धतिलाई असल व्यक्ति, असल संस्था र असल कामहरुको बढावा, प्रचारप्रसार र विस्तार हुने गरी संयन्त्रको निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- प्रदेश र स्थानीय तहबाट आवधिक रुपमा सवै प्रकृतिका विद्यालयहरुको सिकाइ स्तर जाँच गर्ने र देखिएका समस्या पहिचान गरी सुधारका उपायहरुको पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने।
- विभिन्न प्रकारका महामारी, जोखिम र हिंसामा परेका बालबालिकाहरुका लागि उनिहरुको अनुकूल हुने गरी सिकाइ सहजीकरणका विभिन्न विकल्पहरुको प्रयोग गरेर शिक्षामा समन्यायको वातावरण बनाउने।
- विभिन्न प्रकारका जोखिम र हिंशामा परेका बालबालिकाहरुका लागि मनोसामाजिक परामर्श तथा शैक्षिक पुनर्लाभको व्यवस्था गर्ने।
- संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका प्रारम्भिक तहका कक्षाहरुको शिक्षण सिकाइ बालबालिकाको स्थानीय वा मातृभाषामा हुने गरी आवश्यक वातावरणको सिर्जना गर्ने।
- अनौचारिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षा र खुला शिक्षाको क्षेत्रमा काम गर्नका लागि स्थानीय तहमा साधन, स्रोत र प्रविधिसम्पन्न सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना र संचालन गर्ने।
- उत्कृष्ट विद्यालयहरुलाई नमूना विद्यालयको रुपमा विकास गरी त्यस्ता विद्यालयहरुबाट अरु विद्यालयहरुले सिक्ने गरी प्रेरणादायी वातावरणको विकास गर्ने।
- स्थानीय तहमा कार्यपालिकाको मातहतमा रहने गरी एउटा शिक्षा, युवा तथा खेलकुदको क्षेत्रमा काम गर्नका लागि छुट्टै कार्यालयको रुपमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद कार्यालयको स्थापना गर्ने।
- नगरका सबै माध्यामिक विद्यालयमा उस्तै उस्तै विषयहरुको शिक्षण सिकाइ नगरी कुनै एउटा माध्यामिक विद्यालयमा कुनै एउटा विषय वा स्ट्रिमको मात्र अनुमति दिएर उक्त विषय वा क्षेत्रमा विशिष्टता हासिल गर्ने गरी माध्यामिक विद्यालयहरुलाई क्षमता विकासको अवसर प्रदान गर्ने।
- विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सिफारिसको आधारमा स्थानीय तहले प्रधानाध्यापकको नियुक्ति गर्ने गरी कानूनमा परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गर्ने।
- प्रधानाध्यापकलाई आफ्नो जिम्मेवारी इमान्दारीपूर्वक सम्पादन गर्न उत्प्रेरित गर्नका लागि प्रोत्साहन स्वरुप खाइपाइ आएको तलवको कम्तिमा पनि ३० प्रतिसत प्रोत्साहन भत्ता उपलब्ध गराउने।
- विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा प्रधानाध्यापकबाट पेश भएका प्रस्तावहरुलाई अनुमोदन गर्ने वा नगर्ने वा संशोधन सहित गर्ने अधिकार निहित राखी अनुमोदन भएका निर्णयहरुको कार्यान्वयन गर्ने पूरा अधिकार प्रधानाध्यापकलाई हुने गरी कानूनी व्यवस्था गरी सोको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने।
- शिक्षकहरुलाई पेशाप्रति प्रतिबद्ध र जिम्मेवार बनाउनका लागि उनिहरुको कार्यसम्पादनको स्तर र विद्यार्थी एवम् अभिभावकको अभिमतलाई बढुवा र प्रोत्साहन सुविधासँग आवद्ध गर्न सहजीकरण र समन्वय गर्ने।
- सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापकलाई विद्यालयमै आवास र सवारी साधनको सुविधा उपलब्ध हुनेगरी आवश्यक प्रवन्ध गर्ने।

६.१.४. प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि (Outcomes)

- शिक्षामा सुशासन र गुणस्तरमा अभिवृद्धिमार्फत नागरिक समाजलाई समतामूलक र समावेशी किसिमबाट शैक्षिक व्यवस्थापनमा समान किसिमले जिम्मेवार बनाउदै नगरपालिकाको शैक्षिक पद्धति सबैका निम्ति पारदर्शी, विश्वससीय, गुणस्तरीय र मितव्ययी हुने।

ख) प्रमुख नतिजा (Key Results)

- नगरपालिकाको शिक्षामा अब्बल दर्जाका प्रतिभाहरु आकर्षित भएर काम गरेका हुने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- शिक्षालयहरुमा मनोबैज्ञानिक र प्रवृत्तिगत हिसावले बालबालिका र शिक्षण पेशाप्रति रुचि भएका जनशक्तिको प्रवेशको आवृत्तिमा बढोत्तरी भएको हुने ।
- कामको आधारमा पुरष्कार, प्रोत्साहन र वृत्ति विकासको अवसर प्रदान गरिएको हुने ।
- शिक्षालयहरु हरेक किसिमका अभावबाट मुक्त भइ न्याय, समता, शान्ति र सुशासनका क्षेत्रको रुपमा स्थापित भएका हुने ।
- शिक्षालयहरुले सम्पादन गर्ने क्रियाकलापहरुप्रति सरोकारवालाहरुको सहभागिता र सोच सकारात्मक र प्रेरणादायी हुने ।
- नगरपालिकाको अब्बल जनशक्ति नगरपालिकाको विकासका निम्ति प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा नगरपालिकाको उन्नति र प्रगतिका लागि खुसीपूर्वक समर्पित भएको हुने ।
- मन, बचन र कर्मले पेशाप्रति समर्पित व्यक्तिको शिक्षण पेशामा प्रवेशका लागि उपयुक्त पाठ्यक्रम र परिवेशको सिर्जना भएको हुने ।
- सक्षम शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक बनाइ विद्यालयको विकासका लागि प्रधानाध्यापकलाई अधिकारसम्पन बनाइएको हुने ।
- विद्यार्थीलाई सरकारले प्रदान गर्ने हरेक निशुल्क सामग्री लगायत वित्तीय सहयोग र सुविधाहरुको रकम बैङ्क मार्फत उनीहरुकै खातामा भौचर पद्धतिबाट उपलब्ध गराइएको हुने ।
- पाठ्यक्रमको पुरावलोकन गर्दा पूर्वीय दर्शन, नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा र आधुनिक विज्ञान र प्रविधिलाई सन्तुलित रुपमा समावेश गरिएको हुने ।
- विभिन्न प्रकारका जोखिम र हिंशामा परेका परेका बालबालिकाहरुका लागि मनोसामाजिक परामर्श तथा शैक्षिक पुनर्लाभको व्यवस्था गरिएको हुने ।
- उत्कृष्ठ विद्यालयहरुलाई नमूना विद्यालयको रुपमा विकास गरी त्यस्ता विद्यालयहरुबाट अरु विद्यालयहरुले सिक्ने गरी प्रेरणादायी वातावरणको विकास गरिएको हुने ।
- संस्थागत विद्यालय र सामुदायिक विद्यालयहरुले गरेका राम्रा अभ्यासहरु एक अर्काले अनुकरण र कार्यान्वयन गर्ने गरी उपयुक्त वातावरण सिर्जना गरिएको हुने ।
- संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका प्रारम्भिक तहका कक्षाहरुको शिक्षण सिकाइ बालबालिकाको स्थानीय वा मातृभाषामा हुने गरी आवश्यक वातावरणको सिर्जना भएको हुने ।
- अभिभावक लगायत नागरिक सबैका लागि शिक्षा साझा सरोकारको विषय हो भन्ने कुराको सहजीकरण गरी विद्यालय र बालबालिकाको विकासमा अपनत्वको भावना विकासका लागि बस्ती बस्तीहरुमा बस्ती वा टोल शिक्षा समिति गठन गरी शैक्षिक जागरणका कार्यहरु सञ्चालन गरिएको हुने ।
- प्रत्येक वडामा अनिवार्य रुपमा कम्तिमा एक माध्यामिक विद्यालय हुने गरी विद्यालयहरुको स्थापना गरिएको हुने ।
- शिक्षा सम्बन्धी खोज, अनुसन्धान र शिक्षक तालिमका लागि नगरपालिका स्तरमा शैक्षिक अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्रको स्थापना गरी सञ्चालन गरिएको हुने ।
- नगरका सबै माध्यामिक विद्यालयमा उस्तै उस्तै विषयहरुको शिक्षण सिकाइ नगरी कुनै एउटा माध्यामिक विद्यालयमा कुनै एउटा विषय वा स्ट्रिमको मात्र अनुमति दिएर उक्त विषय वा क्षेत्रमा विशिष्टता हासिल गर्ने गरी माध्यामिक विद्यालयहरुलाई क्षमता विकासको अवसर प्रदान गरिएको हुने ।
- विद्यार्थीले घरबाट गरेर ल्याउने गृहकार्य र परियोजना कार्यमा अभिभावकको संलग्नता र अपनत्व सुनिश्चित गरिएको हुने ।
- शिक्षक सरुवा हुँदा नियमानुसार कर्मचारीले पाउने सरहको सेवासुविधा र भ्रमण खर्च उपलब्ध गराउने गरी कानून बनाइ कार्यान्वयन गरिएको हुने ।
- उत्कृष्ट विषयगत नतिजा हासिल गर्ने शिक्षकलाई प्रोत्साहन, पुरस्कार र नमूना विद्यालयको भ्रमण, नमूना विद्यालयको भ्रमण अवलोकन तथा अनुभव आदानप्रदानको अवसर प्रदान गरिएको हुने ।
- सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापकलाई विद्यालयमै आवास र सवारी साधनको सुविधा उपलब्ध हुनेगरी आवश्यक प्रवन्ध गरिएको हुने ।
- सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरुलाई पुर्नताजगी तालिमका साथै शिक्षक र विद्यार्थीहरुको बीचमा अन्तरक्रिया र अनुभव आदानप्रदानका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिएको हुने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

६.१.५. प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका ४.४.: शैक्षिक व्यवस्थापन तथा सँस्थागत क्षमता विकासका लागि प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	आवश्यक कानुनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशको सहकार्यमा
२	विश्वविद्यालय र नगरपालिकाका सर्वोत्कृष्ठ व्यक्तिहरुलाई शिक्षालयहरुमा आकर्षित गर्नका लागि उनीहरुका निम्ति प्रदान गर्ने अध्यापन अनुमति पत्रलाई खुकुलो बनाउने र अध्यापन सेवालाई सुविधा र वृत्ति विकासका हिसावले सम्पन्न बनाउनका लागि नीति र कानून र प्रोत्साहनको व्यवस्था ।	निरन्तर सञ्चालन	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको सहकार्यमा
३	शिक्षण पेशामा मनोवैज्ञानिक परीक्षण र विश्लेषण गरी ठीक ठाउमा ठीक व्यक्तिको चयन गर्ने कार्यलाई पालिकाको शिक्षा सम्बन्धी ऐन कानूनमा समेत व्यवस्था गरी सोको कार्यान्वयन	निरन्तर सञ्चालन	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशको सहकार्यमा
४	एउटा शिक्षालयमा विशेष अवस्था बाहेक बढिमा पाँच वर्ष भन्दा बढि समय प्रधानाध्यापक एवम् शिक्षक भइ काम गर्न नपाउने गरी सरुवा प्रणालीलाई पारदर्शी, निष्पक्ष र अनुमानयोग्य बनाउन कानूनको निर्माण एवम् कार्यान्वयन।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको सहकार्यमा
५	गैरराजनीतिक किसिमबाट शिक्षाविदहरुको टिम बनाइ उक्त टिमले जनशक्तिको कामको मूल्याङ्कन गरी आवश्यक कार्यवाही (सजाय र पुरष्कार) का निम्ति सिफारिस।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको सहकार्यमा
६	सरकारको ढुकुटीबाट बेतन खाने कुनै पनि शिक्षक र कर्मचारी राजनीतिक दल विशेषको सदस्य नहुने गरी कानून बनाइ कार्यान्वयन।	पटक निरन्तर	१	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशको सहकार्यमा

RAJAPUR EDUCATION PLAN

७	विद्यार्थीलाई सरकारले प्रदान गर्ने हरेक निशुल्क सामग्री लगायत वित्तीय सहयोग र सुविधाहरुको रकम बैङ्क मार्फत उनीहरुकै खातामा भौचर पद्धतिबाट उपलब्ध गराउने व्यवस्था	लक्षित विद्यार्थी	१	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
८	शिक्षकहरुको पेशागत विकास, अधिकार र कर्तव्यको सवालमा काम गर्नका लागि एउटा मात्र पेशागत संस्था हुने गरी कानूनको निर्माण गरी कार्यान्वयन।	पटक निरन्तर	१	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
९	सङ्घ र प्रदेशसँग समन्वय र सहकार्य गरी स्थानीय तहमा सँगठन तथा व्यवस्थापन सर्भे गरी सँगठन तथा जनशक्तिको पुनर्संरचना।	पटक	१	√	√	√	√	१		सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१०	कानूनमा व्यवस्था गरी प्रधानाध्यापकलाई कार्यसम्पादन करार गरी नतिजाप्रति जिम्मेवार र आफ्ना शिक्षक र स्टाफका निम्ति अधिकार सम्पन्न बनाउने व्यवस्था	पटक निरन्तर	१	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
११	प्रधानाध्यापकलाई आफ्नो जिम्मेवारी इमान्दारीपूर्वक सम्पादन गर्न उत्प्रेरित गर्नका लागि प्रोत्साहन स्वरुप खाइपाइ आएको तलवको कम्तिमा पनि ३० प्रतिसत प्रोत्साहन भत्ता उपलब्ध गराउने प्रवन्ध।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१२	शिक्षक तथा समस्त विद्यालय शिक्षा प्रणालीलाई सिकाइप्रति उत्तरदायी बनाउने पद्धति विकास गरी सोको कार्यान्वयन।	पद्धति	१	√	√	√	√	१		स्थानीय तह, विद्यालय
१३	स्थानीय तहमा शिक्षक सहायता प्रणाली स्थापना तथा सञ्चालन।	विद्यालय	५७	√	√	√	√	१९		नगरपालिका
१४	अनौचारिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षा र खुला शिक्षाको क्षेत्रमा काम गर्नका लागि स्थानीय तहमा साधन, स्रोत र प्रविधिसम्पन्न सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना र संचालन।	पटक संचालन	१	√	√	√	√	√		नगरपालिका
१५	पालिकामा शिक्षा, युवा तथा खेलकुदको क्षेत्रमा काम गर्नका लागि छुट्टै कार्यालयको रुपमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद कार्यालयको स्थापना।	स्थापना र संचालन	१	√	√	√	√	√		सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१६	पाठ्यक्रमको पुनरावलोकन गर्दा पूर्वीय दर्शन, नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा र आधुनिक विज्ञान प्रविधिलाई सन्तुलित रुपमा समावेश गर्नका लागि आवश्यक योगदान	पटक	१	√	√	√	√	१	२	सङ्घ, प्रदेश, स्थानीय तह
१७	प्रदेश र स्थानीय तहबाट लगानी भइ सिर्जना गरिएका शिक्षक दरबन्दीमा नियुक्तिका लागि प्रदेश शिक्षक सेवा आयोगको स्थापना र कार्यान्वयनमा योगदान	पटक सैचालन	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		प्रदेश, स्थानीय तह
१८	उत्कृष्ठ विद्यालयहरुलाई वृहत एवम् नमूना विद्यालयको रुपमा विकास गरी त्यस्ता विद्यालयहरुबाट अरु विद्यालयहरुले सिक्ने गरी प्रेरणादायी वातावरणको विकास।	निरन्तर	१	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका

RAJAPUR EDUCATION PLAN

१९	पालिकाबाट स्थानीय भाषा र आवश्यकतामा आधारित पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्रीहरु विकास र प्रकाशनका लागि उपयुक्त संयन्त्रको निर्माण गरी सोको कार्यान्वयन।	संयन्त्रको विकास र कार्य संचालन	१	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
२०	संस्थागत विद्यालय र सामुदायिक विद्यालयहरुले गरेका राम्रा अभ्यासहरु एक अर्काले अनुकरण र कार्यान्वयन गर्ने गरी उपयुक्त वातावरणको सिर्जना ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√		नगरपालिका
२१	अभिभावकलाई बालबालिकाको शिक्षा प्रति जिम्मेवार बनाउनका लागि कानून बनाइ कार्यान्वयन।	पटक	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	√		नगरपालिका
२२	अभिभावक लगायत नागरिक सबैका लागि शिक्षा साझा सरोकारको विषय हो भन्ने कुराको सहजीकरण गरी विद्यालय र बालबालिकाको विकासमा अपनत्वको भावना विकासका लागि बस्ती बस्तीहरुमा बस्ती वा टोल शिक्षा समिति गठन गरी शैक्षिक जागरणका कार्यहरु सञ्चालन ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√		नगरपालिका र विद्यालय
२३	शैक्षिक अनुसन्धान एवम् तालिम केन्द्र स्थापनाका लागि कानून बनाइ कार्यान्वयन	केन्द्र	√	√				√	√	प्रदेशको समन्वयमा पालिकाले

RAJAPUR EDUCATION PLAN

परिच्छेद : ७

लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

परिचय

बालबालिकाको शिक्षाका लागि आज गरिने लगानीले व्यक्ति, समाज र राज्यको दीर्घकालिन विकासमा सहयोग गर्दछ। राज्य निर्माणको दीर्घकालीन सोचलाई मूर्त रूप दिन शिक्षामा राज्यले प्राथमिकताका साथ लगानी गर्नु आवश्यक छ। शिक्षामा राज्यको लगानीले प्रमुख तीन पक्षलाई ध्यान दिनु पर्दछ, पहिलो, राज्यका सबै बालबालिका र नागरिकलाई शैक्षिक अवसर र सहभागिता; दोस्रो, सहभागी भई सकेकालाई उचित र गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता र तेस्रो, स्रोतको समतामूलक वितरण र उपयोग। यी तीन सवाल भन्दा पनि हाम्रो मुलुकमा शिक्षामा गरिने लगानीको अनुपात समेत बढाउनु पर्ने देखिन्छ। योजना राम्रो बनाउने र कुरा पनि मीठा गर्ने तर शिक्षामा लगानीको अनुपात नबढाउने हो भने लगानी बिना शिक्षाको स्तर माथि उठ्न नसकिने देखिन्छ।

शिक्षामा लगानीको विश्वव्यापी प्रवृत्ति तथा राष्ट्रिय आकांक्षालाई विचार गरेर नेपालमा पनि सरकार तथा समुदायबाट विगत केही दशकदेखि शिक्षा क्षेत्रमा लगानीलाई विस्तार गरिएको छ। नेपालमा राज्यबाट शिक्षामा गरिने लगानीलाई नेपाली समाजको आकांक्षा तथा आवश्यकता, यससम्बन्धी विश्वव्यापी मान्यता, दिगो विकासको लक्ष्यका लागि शिक्षाको योगदान, अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको चासो र चिन्ता इत्यादि पक्षलाई ध्यानमा राखी व्यवस्थापन गरिदै आएको छ। यसलाई विभिन्न नीतिगत दस्तावेजहरूले आधार प्रदान गरेका छन्। नेपालको संविधानले शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा लिई आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क एवम् माध्यामिक शिक्षा निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको छ। उक्त मौलिक हक कार्यान्वयन गर्न अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन २०७५ जारी भएको छ भने उक्त ऐन कार्यान्वयनका लागि अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी नियमावली २०७७ पनि स्वीकृत गरेको छ। संवैधानिक एवम् कानुनी प्रावधानअनुसार विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच सहितको गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु सरकारको दायित्व भएको छ। यसका लागि आवश्यक स्रोतको खोजी, प्राथमिकीकरण, स्रोतको उचित विनियोजन, प्रभावकारी कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदनसम्बन्धी व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ।

शिक्षामा आवश्यक पर्ने स्रोत पहिचान गरी तिनलाई एकत्रित गर्नु र उपयुक्त तरिकाले वितरण तथा उपयोग गर्नु शिक्षामा लगानीको प्रबन्ध गर्दा ध्यान दिनु पर्ने महत्त्वपूर्ण पक्षहरु हुन्। शिक्षामा आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत कहाँबाट जुटाउने, कुन कुन क्षेत्रमा स्रोतको विनियोजन गर्ने, विनियोजित स्रोतको प्रवाह कसरी गर्ने र उपलब्ध स्रोतको उपयोग कुन ढङ्गबाट गर्ने भन्ने विषयमा जति ध्यान पुग्दछ, शैक्षिक लगानीको पक्ष उत्तिनै प्रभावकारी हुन्छ। यस सन्दर्भमा शिक्षा क्षेत्रको यो योजना कार्यान्वयनका लागि लगानी तथा स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी यसमा देखिएका चुनौतीहरू उल्लेख गरिएको छ। पहिचान गरिएका चुनौतीहरूको सामना गर्दै वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि यसका उद्देश्य तथा रणनीतिहरू प्रस्तुत गरी स्रोतको आँकलन तथा लगानीका क्षेत्र र लागत अनुमान गरिएको छ।

७.१ वर्तमान अवस्था

केही वर्ष यता आर्थिक सूचकहरुमा त्यति सुधार नदेखिए पनि शिक्षाका सूचकहरुमा सुधारका सङ्केतहरु देखिएका छन्। शिक्षामा पहुँच र सहभागिता बढेको छ। शिक्षामा आधारभूत तहको खुद भर्नादरमा पनि सुधार भएको देखिन्छ। पहुँच र सहभागिताको तुलनामा गुणस्तरमा भने सुधार हुन बाँकी छ। प्राविधिक विषयमा पहुँचको स्थिति कमजोर छ। शिक्षामा लगानी बढाउनु पर्छ भन्ने विषयमा सैद्धान्तिक रूपमा राजनीतिक तहमा र नेपालका नीतिगत दस्तावेजहरूमा सहमति देखिन्छ। सबैको धारणा लगानी बढाउने कुरामा एकै हुनुलाई लगानी वृद्धि गर्ने प्रयासको महत्त्वपूर्ण आधार मान्न सकिन्छ। नेपालका सबैजसो राजनीतिक दलको राष्ट्रिय तहको चुनावी घोषणापत्रमा कुल राष्ट्रिय बजेटको कम्तीमा २० प्रतिशत शिक्षामा लगानी गरिने कुरा उल्लेख गरिएको छ। तथापि यो सहमति चुनावी घोषणापत्रमा मात्र सिमित भएको छ र व्यवहारमा अझै देखिन नसकेको अवस्था छ। शिक्षा क्षेत्रको लगानीमा मुलुक नै उदासिन देखिएको अवस्थामा राजापुर नगरपालिकामा पनि संघीय र प्रदेश सरकारबाट गरिने व्यवहार र प्रदान

RAJAPUR EDUCATION PLAN

गर्ने बजेट अन्यत्रजस्तै हे । तथापि नगरपालिकाले आफ्नो सामान्यीकरण बजेटबाट शिक्षामा लगानी गरिएको बजेट भने बढ्दो अवस्थामा रहेको देखिन्छ ।

नेपालमा वि. सं. २०४९/५० मा शिक्षामा राज्यको लगानी कुल राष्ट्रिय बजेटको करिब ८.५ प्रतिशत मात्र रहेकोमा सबैको लागि शिक्षा अभियान (सन् १९९० को दशक) सँगै आ.व. २०६७/६८ मा आइपुग्दा यो प्रतिशत १७.१ पुगेको थियो । कुल गार्हस्थ उत्पादनसँग शिक्षा क्षेत्रको बजेट तुलना गर्दा वि सं २०५२ देखि २०७५ सम्मको अवधिमा नेपाल सरकारको शिक्षामा लगानी कुल गार्हस्थ उत्पादनको औसत ३.७ प्रतिशत रहेको थियो । विगत एक दशक अवधिमा सरकारबाट कुल राष्ट्रिय बजेटको औसत १३.२ प्रतिशत बजेट शिक्षा क्षेत्रमा लगानी भएको पाइन्छ । नेपालमा शिक्षाको लगानीमा वैदेशिक सहायताको पनि महत्त्वपूर्ण अंश रहेको छ । विगत ५ वर्षमा शिक्षा क्षेत्रको बजेट तथा उक्त बजेटमा वैदेशिक सहायताको अवस्था हेर्दा कुल शिक्षा बजेटको औसत १०.६८ प्रतिशत वैदेशिक सहायताको रहेको छ । यसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं ६१.

नेपालमा विगत पाँच वर्षमा शिक्षा बजेटको स्वरूप (बजेट रु लाखमा)

आ.व.	कुल राष्ट्रिय बजेट	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि क्षेत्रमा बजेट	संघ	प्रदेश	स्थानीय	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि बजेट %
२०७६/७७	१५३२९६७१	१६३७५५९	६५२८१७	४२५३२	९४२२१०	१०.६८
२०७७/७८	१४७४६४५४	१७१७१२२	५५८६८९	५०९८९	११०७४४४	११.६४
२०७८/७९	१६४७५७६७	१७८२०२१	५८२६७७	५०२३४	११४९११०	१०.९१
२०७९/८०	१७९३८३७३	१९६३९३१	७००५३२	५३२३६	१२१०१६२	१०.९५
२०८०/८१	१७५१३१२१	१९७२९५५	५६८२४०	४६६९६	१३५८०१९	११.२७

स्रोतः शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, वार्षिक नीति, कार्यक्रम तथा बजेट आर्थिक वर्ष २०८०।०८१

माथिको तालिका अनुसार कुल शिक्षा बजेट वार्षिक रूपमा बद्धि हुँदै गएको देखिन्छ । विगत ५ वर्षमा औसत ११.०० प्रतिशतका दरले शिक्षाको बजेट विनियोजन भएको देखिन्छ तापनि वार्षिक मूल्यवृद्धि दरसँग तुलना गर्ने हो भने औसत वास्तविक बजेट वृद्धि दर ५ प्रतिशतको हाराहारीमा मात्र देखिन्छ । कुल राष्ट्रिय बजेटमा शिक्षा क्षेबको पाँच वर्षको बजेटको अंश १०.६४ प्रतिशतदेखि ११.२७ प्रतिशतसम्म रहेको देखिन्छ । आ. व. २०६७/६८ भने यो प्रतिशत १७.१ पुगेको थियो ।

स्थानीय तहमा विनियोजन हुने शसर्त बजेटको अनुपात बढाउदै लगिएको छ । आर्थिक वर्ष २०७६/०७७ मा यो स्थानीय तहका निम्ति विनियोजन गरिने बजेटको प्रतिसत ५७.५४ प्रतिसत रहेको देखिन्छ भने आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ मा आएर यो प्रसितत बढेर ६८.८३ प्रतिसत पुगेको देखिन्छ । प्रदेशलाई बिनियोजन गरिने शिक्षाको शशर्त बजेटको प्रतिसत भने कम्तिमा २.३७ देखि बढीमा २.९९ प्रतिसतसम्म रहेको देखिन्छ । यसरी विश्लेषण गर्दा संघीय तहमा विनियोजन गरिने शिक्षाको बजेटको अनुपात आर्थिक वर्ष २०७६/०७७ मा ४०.०० प्रतिसतको हाराहारिमा रहेको देखिन्छ भने आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ मा घटेर यो प्रतिसत २८.८० मा आएको देखिन्छ ।

नेपालको सन्दर्भमा युनेस्कोले गरेको एउटा सर्वेक्षणले एउटा विद्यार्थीको निम्ति सरकारले गरेको लगानी र अभिभावक वा विद्यार्थीको तर्फबाट व्यक्तिरुपमा गरिएको लगानीको विश्लेषण गरेको छ । उक्त प्रतिबेदनले प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाका निम्ति सरकारले गरेको लगानी भन्दा अभिभावकले गरेको लगानी बढी देखिन्छ । सरकारले उक्त तहको विद्यार्थीको निम्ति रु २३७० लगानी गरेको देखिन्छ भने व्यक्तिगत रुपमा त्यसको दोब्बर जस्तो अर्थात रु.४६४४ खर्च गरेको देखिन्छ । यसरी एउटा प्रारम्भिक

बालविकासको विद्यार्थीको निम्ति सरकार र व्यक्तिगत रुपमा रु. ७०१४ लगानी भएको देखिन्छ । जसलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं ६.२

नेपालमा सरकार र व्यक्तिगत किसिमबाट गरिएको प्रति विद्यार्थी प्रतिवर्ष लागतको तुलना

शिक्षाको तह	**प्रति विद्यार्थी लागत रुपैयाँमा**		
	सरकारको तर्फबाट	**व्यक्तिको तर्फबाट**	**जम्मा**
प्रारम्भिक बालविकास/ पूर्व प्राथमिक तह	२,३७०।	४,६४४।	७,०१४।
आधारभूत तह (कक्षा १ -५)	९,४५०।	६,००८।	१५,४५९।
आधारभूत तह (कक्षा ६ -८)	७,६५१।	८,८३१।	१६,४८२।
माध्यामिक तह कक्षा (९ -१०)	९,९७३।	१७,१११।	२७,०८३।
माध्यामिक तह कक्षा (११- १२)	६,६१३।	२८,९१४।	३५,५२८।

स्रोत : UNESCO/UIS, 2016

माथिको तालिकामा आधारभूत तहको कक्षा १ देखि ५ कक्षा सम्म सरकारले व्यक्तिको तुलनामा केही बढी लगानी गरेको देखिन्छ भने शिक्षाको अन्य तहमा व्यक्तिको लगानी बढी देखिएको छ । प्रस्तुत योजनामा राजापुर नगरपालिकाको हकमा अभिभावकको तर्फबाट गरिने लगानीलाई स्वीकार गरिए पनि योजनामा समावेश गरिएको छैन । साथै शिक्षामा स्थानीय राष्ट्रिय एवम् अन्तरराष्ट्रिय संघसंस्थाहरुले यस नगरपालिका क्षेत्रमा गरिएको लगानीलाई पनि योजनामा समेटिएको छैन । तल प्रस्तुत गरिएको तालिकामा राजापुर नगरपालिकाको बजेटमा शिक्षाको अवस्थालाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं ६.३

विगत ५ वर्षमा राजापुर नगरपालिकाको शिक्षा बजेटको स्वरूप (बजेट रु हजारमा)

आर्थिक वर्ष	कुल सशर्त अनुदान	पालिकाको कुल राजश्व र सामानिकरण अनुदानको बजेट	पालिका को कुल बजेट	शिक्षा तर्फ कुल सशर्त अनुदान	शिक्षातर्फ सामानी करण अनुदानबाट प्राप्त बजेट	शिक्षा तर्फको कुल बजेट	कुल बजेटमा शिक्षाको अंश %	सामानी करणमा शिक्षाको बजेट %	कुल बजेटमा शिक्षाको बजेट वृद्धि%
२०७६/७७	२७७६५०	१६५५४०	८०८६९९	१७८२००	२९०००	२०७२००	२५.७५%	१७.५२%	०.०%
२०७७/७८	२७९३४४	२१८१६५	१७९४२५	१७९४२५	३७४५०	२१६८७५	२२.८५%	१७.१७%	-२.९%
२०७८/७९	३०३८००	२३४८१३	१०३७४५३	१८०९००	७०९००	२५१८००	२४.२७%	३०.१९%	१.४%
२०७९/८०	२९८३५०	२१४९४१	११६८४७०	२०९३००	७१५००	२८०८००	२४.०३%	३३.२८%	-०.२%
२०८०/८१	३१०७७१	२२८८०७	११६७६०३	२६७७१४	७५०००	३४२७१४	२९.३५%	३२.७८%	५.३%

स्रोतः राजापुर नगरपालिकाको विभिन्न आर्थिक वर्षका बजेट विवरणहरु

माथिको तालिकाको अध्ययन गर्दा राजापुर नगरपालिकामा बजेटमा शिक्षाको प्रतिसत विगत ५ वर्षमा कम्तीमा २४ प्रतिसत देखि बढीमा २९.३५ प्रतिसत सम्म देखिन्छ । त्यसरी नै सामान्यीकरण तर्फको बजेटबाट पनि शिक्षा तर्फ नगरपालिकाले कम्तीमा १७.१७% देखि बढीमा ३२.७८% सम्म बिनियोजन गरेको देखिन्छ । यसरी विनियोजन गरिएको बजेट बालविकासका शिक्षकहरुको नगरपालिकाले थप गर्नु पर्ने तलबभत्ता, ७२ जना नगर अनुदान शिक्षकहरुको तलवभत्ता, उच्च शिक्षा छात्रवृत्ति, कक्षा ११ र १२ लाई निशुल्क गर्नका लागि विद्यार्थी सहयोग कार्यक्रम, विद्यालयहरुका लागि परीक्षा सञ्चालन अनुदान आदिमा

RAJAPUR EDUCATION PLAN

खर्च गरिएको छ । **त्यसरी नै शशर्त बजेट** अन्तरगत शिक्षकहरुको तलबभत्ता, विद्यार्थीका निम्ति प्रदान गरिने दिबाखाजा, छात्रवृत्ति, निशुल्क पाठ्यपुस्तक खरिद, बालविकासका सहयोगी कार्यकर्ताहरुको तलव भत्ता, विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास, विद्यालयहरुलाई प्रदान गरिने कर्मचारीहरुको तलब र प्रशासनिक खर्च लगायतको रकमहरु पर्दछन् ।

प्रदेश सरकारबाट आउने बजेट पालिका मार्फत नआइ सोझै विद्यालयमा जाने भएको कारण पालिका यो बजेटको बारेमा अनविज्ञ रहेको अवस्था छ । सामाजिक डिबिजन कार्याल बाँकेको अभिलेख अध्ययन गर्दा विद्यालय भौतिक सुधार, शिक्षक स्वयमसेवक सुविधा, छात्रवृत्ति, लागू पदार्थ दुर्व्यसन विरुद्धको कार्यक्रम, किशोर किशोरी शिक्षा, स्काउट तालिम, सेल्फ डिफेन्स तालिम, खेलसामग्री तथा खेलकुल विकास कार्यक्रम, नर्सिङ्ग स्टाफ लगायतका कार्यक्रममा राजापुर नगरपालिकामा हरेक वर्ष अढाइ करोडको हाराहारीमा बजेट विनियोजन भएको देखिन्छ । सघीय सरकारको आर्थिक वर्ष २०८०।०८१ सम्मको अवस्था अध्ययन गर्दा शिक्षा क्षेत्रमा कुल राष्ट्रिय बजेटको ११=२७ प्रतिसत बजेट शिक्षामा बिनियोजना गरेको देखिन्छ जुन कुल ग्राहस्थ उत्पादनको ३=६ प्रतिसत हुन आउछ । अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा मुलुकले गरेको प्रतिबद्धता भनेको कुल बजेटको २० प्रतिसत बजेट शिक्षामा लगानी गर्ने हो ।

शिक्षामा गरिने लगानी सिकारू (विद्यार्थी) का लागि हो । त्यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापनमा   सर्वाधिक लगानी हुने गर्छ । भौतिक पूर्वाधार तथा संरचना, छात्रवृत्ति, पाठ्यपुस्तक, दिवा खाजा आदि लगानीका प्रमुख विषयक्षेत्र हुन् । उदाहरणका लागि नेपालमा विद्यालय क्षेत्रको कुल खर्चको ६५ प्रतिशत भन्दा बढी हिस्सा शिक्षक तलबमा भई रहेको छ । विद्यालय क्षेत्रअन्तर्गतका विभिन्न उपक्षेत्रहरूमा तीन आर्थिक वर्षको लगानीको अवस्था तालिका ६.५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.४
शिक्षामा विभिन्न उपक्षेत्रगत संघीय लगानी

उपक्षेत्र	2019/20		2020/21		2021/22	
	बजेट (रु लाख)	प्रतिशत	बजेट (रु लाख)	प्रतिशत	बजेट (रु लाख)	प्रतिशत
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	२,७३३.२०	१.६७	२,९३८.००	१.७१	४८४२.६	२.७२
आधारभूत तह	६८,०७२.८०	४१.५७	८४,९७४.३०	४९.४९	८००३३.९	४४.९१
माध्यामिक तह	२८,३४८.४०	१७.३१	३३,१३४.१०	१९.३०	३७८६२.७	२१.२५
प्राविधिक शिक्षा	४,०७७.२०	२.४९	९,५५८.९०	५.५७	११७६२.४	६.६०
उच्च शिक्षा	१७,६३८.४०	१०.७७	१७,६२४.४०	१०.२६	२०३७०.६	११.४३
अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ	१,३४५.२०	०.८२१	५८४.७	०.३४	६०७.०	०.३४
शैक्षिक व्यवस्थापन	४१,५४०.७०	२५.३७	२२,८९७.८०	१३.३३	२२७२०.८	१२.६२
जम्मा	**१६३,७५५.९०**	१००	**१७१,७१२.२०**	**१००**	**१७८,२००.०**	**१००**

स्रोतः विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०२२/२३– २०३१/३२)

यो तालिकाले सबैभन्दा बढी लगानी आधारभूत शिक्षामा र त्यसपछि माध्यामिक शिक्षामा रहेको देखाउँदछ । शिक्षामा गरेको लगानीको वस्तुपरक रूपमा यति लगानी गरेकोले यति उपलब्धि भयो भन्न गाह्रो छ किनकि शिक्षामा गरिएको लगानीको प्रतिफल तत्कालै देखिँदैन । फेरि शिक्षामा गरिने लगानीलाई मानवीय सन्तुष्टिसँग जोड्ने पनि गरिन्छ, जुन मापन गर्न सहज छैन । शिक्षामा गरिने लगानी मानव संसाधन विकासको लागि गरिने लगानीको रूपमा लिइने गरेको पाइन्छ । यी दीर्घकालीन प्रभाव पार्ने विषयक्षेत्रका अतिरिक्त वस्तुपरक सूचकका आधारमा पनि शिक्षामा लगानीको उपलब्धि हेर्ने गरिन्छ ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

अघिल्ला खण्डहरूमा विस्तृत रूपमा उल्लेख भएका तथ्याङ्कअनुसार साक्षरता दरमा वृद्धि, विद्यालयमा भर्ना दर, उत्तीर्ण दर, विद्यार्थी शैक्षिक उपलब्धि जस्ता पक्षमा भएको प्रगतिलाई शिक्षामा गरिएको लगानीको प्रतिफलको रूपमा लिइने गरिन्छ । नेपालमा विद्यालय उमेर समूहका बालबालिका विशेष गरी आधारभूत तह (कक्षा १–५), आधारभूत तह (कक्षा १–८) र माध्यामिक तहमा खुद भर्नादर क्रमशः ९७.१, ९३.४ र ४७.६ पुगी उल्लेख्य रूपमा बढ्नु र उच्च शिक्षामा समेत कोरा भर्नादर बढ्नु आदिलाई शिक्षामा गरिएको लगानीको राम्रो प्रतिफलको रूपमा लिइन्छ । त्यसै गरी शिक्षण संस्थामा छात्राको सङ्ख्या उल्लेख्य रूपमा बढ्नु र शिक्षक सङ्ख्यामा महिला शिक्षकको अनुपातमा भएको वृद्धिलाई समेत शिक्षामा गरिएको लगानीको प्रतिफलको रुपमा लिन सकिन्छ । लगानीको सवालमा सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार र पालिका बीच समन्वयको अवस्था भने फितलो देखिएको छ ।

चुनौति र अवसर

वर्तमान अवस्थाको विश्लेषणका आधारमा लगानी र स्रोत व्यवस्थापनका सवालमा देखा परेका चुनौतिहरुमध्ये शिक्षासम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय परिवेश, स्थापित मूल्य र मान्यता, संवैधानिक प्रत्याभूति, राज्यले अख्तियार गरेका नीतिलाई उचित रूपमा सम्बोधन गर्नका लागि शिक्षा क्षेत्रमा लगानी वृद्धि र दिगो स्रोत व्यवस्थापन गर्नु, संघीय संरचनाअनुसार सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह बिचको शिक्षाको लगानी मापदण्ड र वित्तीय स्रोत हस्तान्तरणको उपयुक्त माध्यम निर्धारण गरी तीनै तहका सरकारलाई शिक्षामा लगानीको लागि जिम्मेवार बनाउनु, संवैधानिक मार्गदर्शन तथा नीतिअनुरूप निजी क्षेत्रबाट शिक्षामा गरिने लगानीको व्यवस्थापन र स्वरूप निर्धारण गरी सार्वजनिक सेवा, सामाजिक दायित्त्व वा सेवामूलक व्यवसायका रूपमा विकास गर्नु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा विद्यार्थी अनुपात बढाउने सरकारको प्रतिवद्धता कार्यान्वियन गर्न आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत पहिचान र परिचालन पद्धति सुनिश्चित गर्नु, आधुनिक प्रविधि विशेषगरी सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमैत्री शिक्षण सिकाइ सञ्चालन गर्न आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्नु, शिक्षा क्षेत्रका विभिन्न उपक्षेत्रहरूमा सरकारी लगानीको संरचना (प्राथमिकता र प्रतिशत) निर्धारण गर्नु, विद्यार्थीको सिकाइ तथा कुशलतामा केन्द्रित भई गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने गरी लगानी गर्न स्रोत व्यवस्थापन गर्नु, शिक्षामा समता तथा समावेशतामा अपेक्षित सुधारका लागि पर्याप्त लगानी गर्नु, गैरसरकारी क्षेत्रको लगानी, सामुदायिक सहभागिता र अभिभावकको लगानीलाई अभिलेखीकरण र प्रोत्साहन गर्नु, वित्तीय व्यवस्थापनको कार्यकुशलताका लागि व्यक्ति, संस्था र पद्धतिको क्षमता विकास गर्नु, सामानीकरणको बजेटबाट शिक्षामा गरिने लगानीको प्रतिशतमा बृद्धि गर्नु, वित्तीय गतिविधिलाई पारदर्शी, जवाफदेही, सरलीकृत गरी वित्तीय सुशासन कायम गर्नु,व्यक्ति वा पदाधिकारीको कुत्सित उद्देश्यभन्दा माथि उठेर सार्वजनिक हितलाई ध्यानमा राखी बजेटको विनियोजन गर्नु आदि प्रमुख रहेका छन् ।

लगानी र स्रोत व्यवस्थापका क्षेत्रमा अवसरको रुपमा सरकारका तीनवटै तहहरुले शिक्षामा लगानी अभिवृद्धि गर्न सक्ने संभावना देखिएको, कतिपय शिक्षण संस्थाहरुले थोरै बजेट चाहिने तर अति आवश्यक भएको अवस्थामा स्थानीय तह र प्रदेश सरकारहरुबाट विभिन्न शीर्षकहरुमा सजिलो किसिमबाट अनुदान प्राप्त गरिरहेको, बालविकासका शिक्षिका लगायत विभिन्न क्षेत्रको बजेट विनियोजनमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको बिचमा सहकार्य र सहलगानी भइरहेको, शिक्षण संस्थाहरुको भौतिक पूर्वाधार विकास, आइसिटी र शिक्षक व्यवस्थापनमा प्रदेश र स्थानीय तहको लगानी तुलनात्मक हिसावले बढि देखिएको एवम् राजापुर नगरपालिकाले आफूलाई प्राप्त भएको सामान्यीकरण बजेटबाट एकतिहाइ बजेट शिक्षामा विनियोजन गरेको र त्यसमध्येबाट बालविकासका शिक्षकहरुको नगरपालिकाले थप गर्नु पर्ने तलबभत्ता, ७२ जना नगर अनुदान शिक्षकहरुको तलवभत्ता, उच्च शिक्षा छात्रवृत्ति, कक्षा ११ र १२ लाई निशुल्क गर्नका लागि विद्यार्थी सहयोग कार्यक्रम, विद्यालयहरुका लागि परीक्षा सञ्चालन र प्रशासनिक खर्च आदिमा खर्च गरिएको आदिलाई नगरपालिकाको शिक्षामा अवसरको रुपमा लिन सकिन्छ । यसका साथै स्थानीय तहको शिक्षा नीति र शिक्षा योजनाका साथै आधारभूत तहको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण एवम् कार्यान्वयनका निम्ति नगरपालिकाले लगानीको गरेका सन्दर्भहरुलाई समेत अवसरको रुपमा लिन सकिन्छ ।

स्रोतको अनुमान र विश्लेषण

सामान्यतया स्रोतको अनुमान र विश्लेषण गर्दा नागरिक अपेक्षा, राष्ट्रिय एवम् नगरपालिकाको प्रतिवद्धता, संवैधानिक प्रत्याभूति, पालिकाको स्थानीय शिक्षा नीति तथा कार्यक्रमलाई उचित रूपमा सम्बोधन हुनेगरी स्रोतको आँकलन गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसरी

RAJAPUR EDUCATION PLAN

आँकलन गरिएको स्रोत कति हुन्छ र हामीसँग सामर्थ्य के कति छ सो को पनि सँगसँगै विश्लेषण गरिन्छ । यसरी विश्लेषण गर्दा हालको बजेटको प्रवाह र प्राथमिकताका क्षेत्रहरूलाई समेत मध्यनजर राखिएको छ । यसरी विश्लेषण गर्दा अघिल्ला वर्षहरुमा पनि राजापुर नगरपालिकाले सामानीकरण र आफ्नो आयस्रोतको कुल बजेटको ३२ प्रतिसत बजेट विनियोजन गरेको अवस्था छ जुन अपेक्षित रहेको छ । प्रदेश सरकारले बजेट विनियोजन गर्दा स्थानीय पालिकासँग समन्वय नगरी सिधै शैक्षिक संस्थासँग समन्वय गरी बजेट विनियोजन गर्ने भएको कारण यसको वस्तुपरक हिसाव निकाल्न कठिन भएपनि सामान्यतया प्रदेशले विद्यालयहरुको भौतिक पूर्वाधार, खेलकुद, किशोरकिशोरी शिक्षा, उच्च शिक्षाको छात्रवृत्ति आदि क्षेत्रमा बजेट विनियोजन गरी खर्च गरेको देखिन्छ । यसरी विश्लेषण गर्दा लुम्बिनी प्रदेश सरकारले वर्षेनी यस पालिकाका निम्त दुई करोडको हाराहारीमा शिक्षामा बजेट लगानी गरेको अवस्था देखिन्छ ।

यसका साथै कानूनले प्रदेशको उच्च शिक्षाको लागि प्रदेशलाई जिम्मेवार बनाएको छ । प्राविधिक शिक्षा, समावेसी शिक्षा, साक्षरता शिक्षा र नपुग शिक्षकको व्यवस्थापनमा समेत प्रदेश कानूनत: जवाफदेही हुनु पर्ने देखिन्छ । यसले गर्दा पनि नगरपालिकाको शिक्षाको योजनामा प्रदेश सरकारको पनि वित्तीय सहयोग, योगदान र भूमिका अपरिहार्य ठानी स्रोत व्यवस्थापनमा प्रदेश सरकारलाई जिम्मेवार बनाइएको छ । यसरी स्रोत विश्लेषण र व्यवस्थापन गर्दा यस योजनामा लागत विश्लेषण गर्दा सङ्घीय सरकारको ७० प्रतिसत, गाउँपालिकाको २० प्रतिसत र प्रदेश सरकारबाट १० प्रतिसतको हाराहारीमा बजेट व्यस्थापन हुने अनुमान गरिएको छ ।

७.२ उद्देश्यहरु

राजापुर नगरपालिकाको प्रस्तुत योजनाको लगानी र स्रोतव्यवस्थापन परिच्छेदको समग्र उद्देश्य तीनै तहका सरकारहरुले शिक्षामा गरेको लगानीको अवस्था पहिचान गरी योजना अवधिका लागि शिक्षामा आवश्यक पर्ने लगानी र स्रोतको अभिवृद्धि गर्नु रहेको छ भने यस अन्तर्गतका उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेका छन्ः

१. योजना अवधिका लागि शिक्षामा आवश्यक स्रोत र लगानीका लागि प्राथमिकताका क्षेत्रहरुको प्रक्षेपण गर्नु ।
२. शिक्षा क्षेत्रका लागि पहिचान गरिएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गर्नु ।
३. उपलब्ध सम्भावित स्रोतका आधारमा पहिचान गरिएका कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धाण गरी कार्यक्रमगत बजेट निर्धारण गर्नु ।
४. बजेट विनियोजन र सहलगानीका सवालमा तीनै तहका सरकारको भूमिका र दायित्व स्पष्ट गर्नु ।

७.३ रणनीतिहरू

योजनाको वित्तीय व्यवस्थासम्बन्धी रणनीतिहरू देहायबमोजिम हुनेछन्ः

१. शिक्षाको लागि कानुनमा तोकिए अनुसारको आर्थिक दायित्व तीनै तहका सरकारहरू बिचको लागत साझेदारीमा गर्ने ।
२. संघीय सरकार र प्रदेश सरकारको शिक्षा क्षेत्रको लगानीको अनुपात पहिचान गरी सोही अनुपातमा स्थानीय सरकारले पनि शिक्षामा आफ्नो लगानीलाई सुनिश्चित गर्ने ।
३. शिक्षामा सरकारी अनुदान खर्चको जिम्मेवारी स्थानीय तहको भएकोले आफ्नो तह भित्रको लक्षित शैक्षिक पहुँच र सहभागिता एवम् गुणस्तर सुनिश्चित गर्न र सोही अनुसार जवाफदेही समेत हुनका लागि आवश्यक पद्धतिको विकास गर्ने ।
४. सरकारबाट प्रदान गरिने स्रोतको उपयोग गर्ने प्रमुख एकाइ शिक्षण संस्था वा विद्यालय भएकाले लक्षित गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने सवालमा विद्यालयलाई जवाफदेही बनाउने ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

५. शिक्षामा सार्वजनिक लगानी वृद्धि गरी कुल गार्हस्थ उत्पादनको ७ प्रतिशत र तिनै तहका सरकारबाट कुल बजेटको वार्षिक रूपमा २० प्रतिशत पुऱ्याइने छ भने नगरपालिकाले अहिले प्रदान गर्दै आएको सामान्यीकरणको शिक्षामा विनियोजन गरेको अनुपातलाई कायम राख्ने ।

६. शिक्षाका उपक्षेत्रहरु अन्तर्गत लगानी गर्ने क्रममा कुन उपक्षेत्र र विषयलाई कति प्राथमिकता दिने भन्ने मापदण्ड निर्धारण गरी सोही मापदण्डका आधारमा लगानी व्यवस्थापन गर्ने ।

७. सार्वजनिक सेवा, सामाजिक दायित्त्व वा सेवामूलक व्यवसायका रूपमा रहने गरी निश्चित मापदण्डका आधारमा शिक्षामा निजी तथा गैर सरकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन तथा प्रवर्धन गर्ने ।

८. अवस्था र आवश्यकताका आधारमा समानीकरण, समपुरक, शसर्त र विशेष अनुदानको अवलम्बन र उपयोग गर्ने ।

९. मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गर्ने ।

१०. वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार गरी/ल्याई वित्तीय कार्यकुशलता, मितव्ययिता, स्वच्छता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वलाई थप सबल बनाउने ।

७.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

१. शैक्षिक पहुँच, समता, गुणस्तर र क्षमता विकासका आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन भई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्त्व सुदृढ भएको हुनेछ।

प्रमुख नतिजा

१. योजना अवधिका लागि शिक्षामा आवश्यक स्रोत र लगानीका लागि प्राथमिकताका क्षेत्रहरुको प्रक्षेपण भएको हुनेछ।
२. शिक्षा क्षेत्रका लागि पहिचान गरिएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गरिएको हुनेछ।
३. उपलब्ध सम्भावित स्रोतका आधारमा पहिचान गरिएका कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यक्रमगत बजेट निर्धारण गरिएको हुनेछ।
४. बजेट विनियोजन र सहलगानीका सवालमा तीनै तहका सरकारको भूमिका र दायित्त्व स्पष्ट गरिएको हुनेछ।
५. विभिन्न संघ संस्था, अभिभावक तथा दाताहरु शिक्षामा लगानी गर्न प्रोत्साहित भएको हुनेछ।

७.५ राजापुर नगरपालिकाको आगामी ५ वर्षको शिक्षा क्षेत्र योजनामा बजेटको अनुमान

आर्थिक वर्ष २०८१।८२ को राजापुर नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको बजेट अनुमान गर्दा रु ३७ करोड ७० लाख आँकलन गरिएको छ जसमा ७ करोड ५० लाख सामान्यीकरण तर्फबाट बिनियोजन गरिएको छ । सामान्यीकरणबाट बिनियोजन गरिएको यो बजेट आर्थिक वर्ष २०८०।०८१ के कुल सामान्यीकरण बजेटको **३२.७८** प्रतिसत हो जुन बजेट नगरपालिकाले यो योजना कार्यान्वयनपूर्व नै विनियोजन गरेर खर्च गरिरहेको छ । यसलाई योजना अवधिसम्म यही अनुपातमा शिक्षामा बिनियोजन गरिने अनुमान गरिएको छ । यसका अतिरिक्त बजेट अनुमान गर्दा हरेक वर्ष बजेट त्यसैपनि दश प्रतिसत त स्वाभाविक हिसाबले पढ्ने

RAJAPUR EDUCATION PLAN

कुरा अनुमान गरिएको छ । संघीय सरकारले अन्तरराष्ट्रियस्तरमा गरिएको प्रतिबद्धता अनुसार योजनाको पहिलो पाँच वर्षसम्म हालको कुल बजेटको शिक्षाको अंश सरदर ११ प्रतिसतबाट बढेर १५ प्रतिसत हुने अनुमान गरिएको छ । यसका अतिरिक्त प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने बजेटलाई पनि त्यही अनुपातमा बृद्धि हुने अनुमान गरी तलको तालिकामा समावेश गरिएको छ । विशेषत उच्च शिक्षामा गरिएको बजेटको अधिकांश हिस्सा प्रदेश सरकाबाट लगानी हुने अपेक्षा गरिएको छ र प्रदेशबाट पालिकाका लागि विनियोजन हुने बजेट पालिकाको आवश्यकता र मागको आधारमा हुने गरी बिनियोजन गर्ने सवालमा समन्वय र सहकार्य गरिने अनुमान गरिएको छ । उल्लिखित मान्यता र अनुमानका आधारमा राजापुर नगरपालिकाको शिक्षा तर्फको बजेट तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

सङ्घीय सरकार बाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट रु हजारमा

क्र.स	अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र/ विषय	आर्थिक बर्ष					५ बर्षको जम्मा
		०८१।०८२	०८२।०८३	०८३।०८४	०८४।०८५	०८५।०८६	
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	21000	22050	23594	25717	28803	121163
२	आधारभूत शिक्षा	151809	159399	170557	185908	208216	875890
३	माध्यमिक शिक्षा	30552	32080	34325	37414	41904	176275
४	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम	2500	2625	2809	3062	3429	14424
५	अनौपचारिक र आजीवन शिक्षा	1400	1470	1573	1714	1920	8078
६	पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन	12029	12630	13515	14731	16499	69404
७	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	3550	3728	3988	4347	4869	20482
९	शिक्षामा समता र समावेशीकरण	310	326	348	380	425	1789
१०	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम	23000	24150	25841	28166	31546	132703
११	विद्यालय सुरक्षा विपद न्युनिकरण तथा उत्थानशीलता	500	525	562	612	686	2885
१२	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	8000	8400	8988	9797	10973	46157
१३	विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	450	473	506	551	617	2596
१४	शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास	1500	1575	1685	1837	2057	8655

RAJAPUR EDUCATION PLAN

१५	स्थानीय तहको शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	150	158	169	184	206	865
१६	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	500	525	562	612	686	2885
जम्मा		**257250**	**270113**	**289020**	**315032**	**352836**	**1484251**

प्रदेश सरकारबाट शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्र.स	अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र/ विषय	आर्थिक बर्ष					५ बर्षको जम्मा
		२०८१।०८२	२०८२।०८३	२०८३।०८४	२०८४।०८५	२०८५।०८६	
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	500	575	690	841.8	1052.25	3659.05
२	आधारभूत शिक्षा	2500	2875	3450	4209	5261.25	18295.25
३	माध्यमिक शिक्षा	2000	2300	2760	3367.2	4209	14636.2
४	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम	500	575	690	841.8	1052.25	3659.05
५	अनौपचारिक र आजीवन शिक्षा	500	575	690	841.8	1052.25	3659.05
६	पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन	0	0	0	0	0	0
७	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	650	747.5	897	1094.34	1367.925	4756.765
९	शिक्षामा समता र समावेशीकरण	800	920	1104	1346.88	1683.6	5854.48
१०	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम	0	0	0	0	0	0
११	विद्यालय सुरक्षा विपद न्युनिकरण तथा उत्थानशीलता	500	575	690	841.8	1052.25	3659.05
१२	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	8000	9200	11040	13468.8	16836	58544.8
१३	विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	300	345	414	505.08	631.35	2195.43
१४	शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास	300	345	414	505.08	631.35	2195.43

१५	स्थानीय तहको शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	0	0	0	0	0	0
१६	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	150	172.5	207	252.54	315.675	1097.715
जम्मा		**16700**	**19205**	**23046**	**28116.12**	**35145.15**	**122212.3**

स्थानीय तहबाट शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्र.स	अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र/ विषय	आर्थिक बर्ष					५ बर्षको जम्मा
		२०८१।०८२	२०८२।०८३	२०८३।०८४	२०८४।०८५	२०८५।०८६	
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	13650.00	13991.25	14410.99	14987.43	15736.80	72776.46
२	आधारभूत शिक्षा	150027.50	153778.19	158391.53	164727.19	172963.55	799887.97
३	माध्यमिक शिक्षा	15762.00	16156.05	16640.73	17306.36	18171.68	84036.82
४	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम	200.0	205.00	211.15	219.60	230.58	1066.32
५	अनौपचारिक र आजीवन शिक्षा	100.00	102.50	105.58	109.80	115.29	533.16
६	पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन	2070.00	2121.75	2185.40	2272.82	2386.46	11036.43
७	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	1405.00	1440.13	1483.33	1542.66	1619.79	7490.91
९	शिक्षामा समता र समावेशीकरण	800.00	820.00	844.60	878.38	922.30	4265.29
१०	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम	0.0	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
११	विद्यालय सुरक्षा विपद न्युनिकरण तथा उत्थानशीलता	500.0	512.50	527.88	548.99	576.44	2665.80
१२	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	4000.00	4100.00	4223.00	4391.92	4611.52	21326.44
१३	विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	500.0	512.50	527.88	548.99	576.44	2665.80

RAJAPUR EDUCATION PLAN

१४	शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास	450.0	461.25	475.09	494.09	518.80	2399.22
१५	स्थानीय तहको शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	200.00	205.00	211.15	219.60	230.58	1066.32
१६	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	200.00	205.00	211.15	219.60	230.58	1066.32
जम्मा		189864.50	194611.11	200449.45	208467.42	218890.79	1012283.28

अन्य संघसस्थाबाट शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्र.स	**अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र/ विषय**	**आर्थिक बर्ष**					**५ बर्षको जम्मा**
		२०८१।०८२	**२०८२।०८३**	**२०८३।०८४**	**२०८४।०८५**	**२०८५।०८६**	
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	1000.00	1100	1210	1331	1464.1	6105.1
२	आधारभूत शिक्षा	2000.00	2200	2420	2662	2928.2	12210.2
३	माध्यमिक शिक्षा	0.00	0	0	0	0	0
४	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम	2500.0	2750	3025	3327.5	3660.25	15262.8
५	अनौपचारिक र आजीवन शिक्षा	400.00	440	484	532.4	585.64	2442.04
६	पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन	0.00	0	0	0	0	0
७	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	1200.00	1320	1452	1597.2	1756.92	7326.12
९	शिक्षामा समता र समावेशीकरण	400.00	440	484	532.4	585.64	2442.04
१०	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम	0.0	0	0	0	0	0
११	विद्यालय सुरक्षा विपद न्युनिकरण तथा उत्थानशीलता	1200.0	1320	1452	1597.2	1756.92	7326.12
१२	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	1000.00	1100	1210	1331	1464.1	6105.1

RAJAPUR EDUCATION PLAN

१३	विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	350.0	385	423.5	465.85	512.435	2136.79
१४	शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास	0.0	0	0	0	0	0
१५	स्थानीय तहको शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	0.00	0	0	0	0	0
१६	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	50.00	55	60.5	66.55	73.205	305.255
जम्मा		10100	11110	12221	13443.1	14787.41	61661.5

बजेट अनुमान गर्दा संघीय सरकारले शिक्षाका विभिन्न उपक्षेत्रहरुलाई हालसम्म विनियोजन गर्दै आएको बजेट अनुमानलाई समेत मध्यनजर राखिएको छ।

७.७ योजनाको वार्षिक बजेट तर्जुमा प्रक्रिया

माथि उल्लेखित तीन तहका सरकार तथा विभिन्न सँघ सँस्थाको अनुमानित बजेटको आधारमा भन्नु पर्दा राजापुर नगरपालिकाले आगामी ५ वर्षको शिक्षा क्षेत्रको बजेटको अनुमान **२ अरब ६८ करोड ४ लाख ८ हजार २१५ रुपैया** अनुमान गरिएको छ। यसरी बजेटको अनुमान गर्दा नगरपालिकाको शिक्षाको बजेटमै समावेश गर्न मिल्ने गरी सङ्घीय सरकार र प्रदेशसरकारबाट कुल बजेटको ५९.९३ प्रतिसत, नगरपालिका कुल बजेटको ३७.७६ प्रतिसत बजेट तथा सँघ सँस्था मार्फत कुल बजेटको २.३० प्रतिसत बजेट प्राप्त हुने कुरा अनुमान गरिएको छ। यसरी गरिएको बजेटको व्ययको अनुमानलाई उपक्षेत्रगत तथा अन्तरसम्बन्धित विषयगत रुपमा तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

उपक्षेत्र / विषय	**आर्थिक वर्षगत रूपमा बजेट अनुमान**					**पाँच वर्षको जम्मा**
	आ.व ८१/०८२	आ.व ८२/०८३	आ.व ८३/०८४	आ.व ८४/०८५	आ.व ८५/०८६	
प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	36150	37716	39904	42877	47056	203704
आधारभूत शिक्षा	306337	318253	334819	357506	389369	1706283
माध्यमिक शिक्षा	48314	50536	53726	58088	64285	274948
प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम	5700	6155	6735	7450	8372	34412
अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ	2400	2588	2852	3198	3673	14712
पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन	14099	14752	15700	17004	18885	80440
शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	6805	7235	7821	8582	9614	40056
शिक्षामा समता र समावेशीकरण	2310	2506	2781	3137	3617	14350

विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम	23000	24150	25841	28166	31546	132703
विद्यालय सुरक्षा, विपत् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता	2700	2933	3232	3600	4071	16536
विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	21000	22800	25461	28989	33884	132134
विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	1600	1715	1871	2071	2337	9594
शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास	2250	2381	2574	2836	3207	13249
स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	350	363	380	403	436	1932
अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	900	958	1040	1151	1305	5354
जम्मा	**473915**	**495039**	**524737**	**565059**	**621659**	**2680408**

परिच्छेद : ८
अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

परिचय

सुन्दर भए पनि कार्यान्वयन नगरिएको योजना भनेको नपढेर दराजमा राखिएको महत्वपूर्ण पुस्तक जस्तै अर्थहिन हुने गर्दछ। यसको अर्थ स्पष्ट हुन्छ कि योजनाको कार्यान्वयन गर्नु भनेको योजनामा प्राण भर्नु हो। त्यसैगरी योजनामा अनुगमन र मूल्याङ्कनलाई वेवास्ता गर्नु भनेको बच्चाको जन्म दिएर उसको रेखदेख र हेरचाह नगर्नु जस्तै हो। योजनाको सफल कार्यान्वयन गरी अपेक्षित नतिजा तथा उपलब्धि प्राप्त गर्नका लागि योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कनको उपयुक्त प्रबन्ध आवश्यक छ। यसका लागि आवश्यक सङ्गठन तथा संरचना, जनशक्ति, नीति, कानुन तथा मापदण्डसहितको जिम्मेवारी र उत्तरदायित्त्व पर्दछन्। यस योजनाको अघिल्लो परिच्छेदमा यस योजनाका लागि आवश्यक पर्ने सङ्गठन, संरचना तथा क्षमता विकासका रणनीति तथा क्रियाकलापहरू उल्लेख गर्ने काम भइसकेकोले योजनाको यस परिच्छेदमा महत्त्वपूर्ण पक्षका रूपमा रहेको योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन र तत्सम्बन्धी प्रक्रिया तथा जिम्मेवारीलाई थप स्पष्ट पारिएको छ।

नेपालमा संघीय संरचनाअनुसार सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको संरचना तयार भई तीनै तहका सरकार क्रियाशील भएको ६ वर्ष नाघिसकेको छ भने यो अवधिमा केही कानुनी प्रबन्धसहित मुख्य संरचना तथा जनशक्ति र जिम्मेवारी निर्धारण गरिएको छ तापनि राज्य प्रणालीलाई संघीय संरचनाअनुरूप पूर्ण रूपमा रुपान्तरण गर्ने कार्य पुरा भएको छैन। त्यसैले एकातिर यो सङ्क्रमणलाई सहज रुपले अवतरण गर्न गराउन सहयोग पुग्ने गरी कार्यान्वयनको प्रबन्ध गर्नु पर्नेछ भने अर्कोतिर योजना कार्यान्वयनका विशिष्ट कार्यहरू सम्पादनका लागि आवश्यक संरचनाको प्रबन्धका साथै योजनाको कार्यान्वयनका लागि स्थापित संरचना तथा प्रक्रियाले समग्र शिक्षा प्रणालीलाई प्रभाव पार्ने भएकाले कार्यान्वयन प्रबन्धको दिगोपन, प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलतामा ध्यान दिनु आवश्यक हुन्छ।

त्यसरी नै शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा स्रोत साधनको विनियोजन र वितरण के कसरी भइरहेको छ, लगानीको प्रवाह समुचित ढङ्गले भएको छ वा छैन, कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रियामा त्रुटीहरू छन् वा छैनन्, शैक्षिक क्रियाकलापहरू निर्धारित कार्यतालिकाअनुसार समयमै कार्यान्वयन भई लक्षित प्रतिफल प्राप्तितर्फ उन्मुख भएका छन् वा छैनन् भन्ने कुरा निश्चित गर्न व्यवस्थापनबाट कार्यक्रम कार्यान्वयनको लक्ष्य र प्रगति बारेमा नियमित वा आवधिक रूपमा निगरानी, निरीक्षण, पुनर्निरीक्षण, पर्यवेक्षण एवम् जाँचबुझ गर्ने

RAJAPUR EDUCATION PLAN

गराउने कार्य अनुगमन हो । यसले कार्यक्रमको प्रगति र वर्तमान स्थितिको बारेमा जानकारी गराउँदछ । शैक्षिक कार्यक्रमहरूको सान्दर्भिकता, उपयुक्तता, दक्षता र प्रभावकारिताको सन्दर्भमा सुव्यवस्थित एवम् उद्देश्यपूर्ण ढङ्गले जाँचबुझ तथा लेखाजोखा गर्ने कार्य मूल्याङ्कन हो । मूल्याङ्कन प्रतिफल र प्रभावसँग बढी केन्द्रित हुन्छ । अनुगमन सामान्यतः कार्यक्रम कार्यान्वयनको चरणमा मात्र गरिन्छ भने मूल्याङ्कन कार्यक्रम सञ्चालनको चरणका साथै कार्यक्रम सम्पन्न भएपश्चात् पनि गरिन्छ । अनुगमन र मूल्याङ्कनले शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा भएको लगानीलाई उद्देश्यमुलक, पारदर्शी, नतिजामुखी, जवाफदेही र उत्तरदायीपूर्ण बनाउन सहयोग गर्दछन् ।

८.१. वर्तमान अवस्था

योजनाको प्रस्तुत खण्डको वर्तमान अवस्थालाई देहायका तीन खण्डमा विभाजन गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

योजनाको कार्यान्वयन

सङ्घमा रहेको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले समग्र शिक्षा नीति तथा योजना तर्जुमा, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय तथा अन्य विषयगत मन्त्रालयहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्दछ । त्यसै गरी विकास साझेदारहरूसँग सहकार्य तथा समन्वय गर्ने र योजना तथा कार्यक्रमहरूको समग्र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने जिम्मेवारी पनि शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको रहेको छ । मन्त्रालयअन्तर्गत समग्र विद्यालय क्षेत्रका कार्यक्रमको रणनीतिक योजना विकास, समन्वय, मापदण्ड विकास, अनुगमन तथा शैक्षिक सूचनाको व्यवस्थापन, शिक्षक तालिमका कोर्सहरूको विकास तथा शिक्षा सेवाका कर्मचारीको क्षमता विकास गर्नका लागि शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकासका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक पद्धित, नीति तथा कार्यक्रमको उपलब्धि तथा प्रभाव अध्ययन गरी सुधारका मार्ग पहिचान गर्न सघाउने कार्यका लागि शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र गरी तीनओटा विभागीय निकायहरू रहेका छन् ।

शिक्षक छनोट, बढुवा तथा अध्यापन अनुमति पत्रसम्बन्धी कार्य गर्न शिक्षक सेवा आयोग र शिक्षक अभिलेख तथा निवृत्तभरण लगायतका निवृत्त शिक्षकको सेवाका लागि संघीय मामला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयअन्तर्गत शिक्षक किताबखाना रहेको छ । राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डले कक्षा १२ र कक्षा १० मा सार्वजनिक परीक्षा सञ्चालन गरिरहेको छ । प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र अन्तर्गत एकएकओटा शिक्षा विकास निर्देशनालय र एकएकओटा तालिम केन्द्रहरू रहेका छन् भने केही प्रदेशहरूले केही कार्यालयहरू स्थापना गरेझै लुम्बिनी प्रदेशले पनि १२ वटा जिल्लाहरुमा काम गर्नका लागि ६ वटा सामाजिक विकास डिभिजन कार्यालयहरु स्थापना गरी संचालन गरेको छ । स्थानीय तहमा महानगरपालिकाहरुमा शिक्षा महाशाखा र नगरपालिका र गाउपालिकाहरुका शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले स्थानीय तहको शिक्षा सम्बन्धी काम गरिरहेको अवस्था छ । यसका अतिरिक्त संघीय शिक्षा मन्त्रालयअन्तरगत प्रत्येक जिल्लामा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइहरू रहेका छन् ।

संघीय संरचनाअनुसार कार्यसम्पादन गर्नका लागि तत्काल परिवर्तन गरिएको उल्लिखित सङ्गठन संरचना तथा जनशक्ति व्यवस्थापन विद्यालय शिक्षामा सुशासन कायम गरी कुशल व्यवस्थापनका लागि पर्याप्त नदेखिएको अवस्था छ । अधिकांश स्थानीय तहहरु त शिक्षाका कर्मचारी नै नभएको अवस्था छ । विभिन्न पालिकाहरुले शिक्षकलाई ल्याएर काम गराएको अवस्था छ । शिक्षाका कतिपय सशर्त अनुदानका बजेट र कार्यक्रमहरु स्पष्ट बुझाइको अभावमा विद्यालयलाई नदिएर फ्रिज हुने, विद्यालयलाई दिए पनि समयमा नदिने जस्ता समस्याहरु सबैतिर बल्झिएका छन् । स्पष्ट निर्देशन र सावधानीको अभावमा विद्यालय जानु पर्ने अनुदानहरु समयमा नगएका दृष्टान्तहरु पनि छरिएर रहेको अवस्था छ । नागरिकहरु अन्यौलमा छन् । कक्षा १० परीक्षा सम्बन्धी कामका लागि सेवाग्राहीहरु परीक्षा बोर्डको शाखा र प्रदेश कार्यालयमा धाउने गर्छन जव कि त्यो कामको बारेमा शाखा र प्रदेश कार्यालयहरु अनभिज्ञ छन् । त्यसैले यतिबेला योजना र कार्यक्रमको कार्यान्वयनको सवालमा केही द्विविधाहरु देखिएको अवस्था छ ।

उल्लिखित समस्याहरु राजापुर नगरपालिकामा छैनन् भन्दा अन्यथा नहोला । किनभने नगरपालिकामा शिक्षा तिरका प्राविधिक कर्मचारीहरु कार्यरत रहेको अवस्था छ । नगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिएको अवस्था छ जसका कारण

RAJAPUR EDUCATION PLAN

सामान्यीकरण तर्फको एकतिहाइ बजेट शिक्षामा लगानी गरेको देखिन्छ । आवश्यकता अनुसार समय समयमा जनप्रतिनिधि र शिक्षाकर्मीहरुको टिम बनाएर अनुगमन गरेको अवस्था छ । तथापि शिक्षा क्षेत्रमा प्रभावकारी सेवा प्रवाहका लागि गर्नु पर्ने अझै पनि धेरै देखिन्छ ।

योजनाको अनुगमन र मूल्याङ्कन

शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य संघीय तहमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र लगायतका निकायहरूबाट, प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र प्रदेश सामाजिक विकास निर्देशनालयबाट, जिल्ला स्तरमा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइबाट र स्थानीय स्तरमा स्थानीय शिक्षा शाखाबाट हुँदै आएको छ । शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले शैक्षिक संस्थाहरूको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीहरूको उपलब्धि परीक्षण गर्दै आएको छ। विद्यालय निरीक्षक तथा स्रोतकेन्द्रबाट शिक्षकलाई शिक्षण प्रक्रियामा स्थलगत प्राविधिक सहयोगका अतिरिक्त विद्यालय एवम् शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया लगायतका विषयमा निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण हुने गरेकोमा अहिले आएर स्रोतकेन्द्र नभएको हुँदा सुपरिवेक्षणका लागि कुनै संस्थागत प्रबन्ध रहेको छैन।

त्यसैगरी स्थानीय तहमा उल्लिखित प्रबन्ध भए पनि संघीय संरचनाअनुसार अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई थप व्यवस्थित गरी आवश्यक नतिजाहरू सबै तहको सरकारले प्राप्त गर्न सक्ने गरी स्वचालित बनाउनु पर्ने देखिन्छ । यसका लागि हाल प्रयोगमा रहेको शैक्षिक सूचना प्रणालीमा सुधार गरी एकीकृत सूचना प्रणालीका माध्यमबाट तीनै तहका सरकारले आवश्यक सूचना प्राप्त गर्न सक्ने बनाइनु आवश्यक छ । अनुगमन र मूल्याङ्कनलाई औपचारिकता निर्वाह गर्ने प्रयोजनका निम्ति नभइ सुधार र प्रोत्साहनका निम्ति प्रयोग गरिनु पर्दछ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका नतिजाका आधारमा कार्यक्रममा सुधार गर्ने परिपाटीलाई व्यवस्थित गर्नु पनि उत्तिकै आवश्यक छ ।

नगरपालिकामा योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन

सिङ्गो मुलुक र अधिकांश पालिकाहरु शिक्षाप्रति जति सकारात्मक हुनु पर्थ्यो त्यति नभएको अवस्था छ । त्यो समस्या राजापुर नगरपालिकामा पनि देखिन्छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ का आधारमा नगरपालिकाको उपाध्यक्षको अध्यक्षतामा योजना कार्यान्वयन तथा अनुगमन समिति गठन गरिएको छ जसमा नगर कार्यपालिकाका दुइजना सदस्य, योजना प्रमुख र इञ्जिनियर समितिको सदस्य रहने व्यवस्था गरिएको छ । समितिले योजनाका लागि बजेट उपलब्ध भइसकेपछि त्यसको कार्यान्वयनदेखि कार्यसम्पन्नसम्मका गतिविधिहरु विधिसम्मत तरिकाले सम्पादन भएनभएको हेर्ने काम गर्दछ । त्यसमा पनि शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रमहरुको सञ्चालन, कार्यान्वयन पक्षको अनुगमन र मूल्याङकनका लागि पालिकाका अध्यक्षको अध्यक्षतामा गाउँ शिक्षा समिति पनि समयसमयमा सक्रिय भएको पाइन्छ । यसका अतिरिक्त शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुख र विद्यालय निरीक्षक समेत आवश्यकताअनुसार अनुगमन कार्यमा सामेल भएको पाइन्छ । योजना कार्यान्वयन तथा अनुगमन समितिले गरेको अनुगनम सम्बन्धी कार्यको पनि अनुगमन गर्ने कार्य नगरपालिकाका अध्यक्ष र अन्य जनप्रतिनिधिहरुबाट भइरहेको अवस्था छ ।

विद्यालयस्तरमा पनि विद्यालय व्यवस्थापन समिति र अभिभावकहरुको तर्फबाट पनि कुनै पनि कार्यक्रमको कार्यान्वयन पक्षको रेखदेख र अनुगमन गर्ने गरिएको छ । विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास, खाजा व्यवस्थापन, विज्ञान प्रयोगशाला व्यवस्थापन, पुस्तकालय व्यवस्थापन, कम्प्यूटर ल्याब व्यवस्थ्यापन, परीक्षा व्यवस्थापन, शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन, अतिरिक्त क्रियाकलाप व्यवस्थापन आदिका कार्यसम्पादन एवम् अनुगमन समेतका लागि शिक्षक वा विद्यालय व्यवस्थापन समितिका सदस्य वा शिक्षक अभिभावक सङ्घको सदस्यको संयोजकत्वमा समितिहरु गठन गरी कार्य गर्ने गरिएको छ । यसरी गर्दा पनि सरोकारवाला र नागरिक समाजलाई चित्त नबुझेको अवस्थामा त्यस्ता गुनासाहरु प्रधानाध्यापक हुदै विद्यालय व्यवस्थापन समिति, वडा कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकासम्म पुग्ने गरेका छन् । त्यत्तिले पनि सम्बन्धित पक्ष सन्तुष्ठ नभएको अवस्थामा गुनासाहरु

RAJAPUR EDUCATION PLAN

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग र न्यायालयसम्म पनि पुग्ने गरेको अवस्था छ । यी सबै कार्य र संयन्त्रको सहयोगले योजनाको कार्यान्वयन र अनुगमन पक्षलाई प्रभावकारी बनाउन योगदान पुगिरहेको देखिन्छ ।

चुनौति र अवसर

योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि वर्तमान प्रबन्धमा परिमार्जन तथा सुधार आवश्यक देखिएको छ । हालको संरचनामा देखिएका केही समस्या तथा चुनौतीहरूको रुपमा स्रोत केन्द्र पद्धति विघटन भई अर्को स्थानीय शिक्षक सहायता पद्धति स्थापना नहुँदा देखिएको कठिनाइ हटाउनका लागि स्थानीय शिक्षक सहायता पद्धति विकास गर्नु, तत्कालमा रहेका २९ शिक्षा तालिम केन्द्रलाई ७ ओटामा खुम्च्याइएको अवस्थामा शिक्षक तालिमको क्षमता विस्तार गर्नु, आवश्यकता अनुसारको शैक्षिक संरचना र जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु विद्यालय शिक्षाका सन्दर्भमा प्रदेश तहको भूमिका तथा कार्यविवरण स्पष्ट गरी पुनर्संरचित गर्नु, संघीय सरकारबाट प्राप्त सशर्त अनुदानबाहेक अन्य अनुदान तथा प्रदेश र स्थानीय तहको आम्दानीबाट प्राप्त हुने बजेटलाई एकीकृत गरी स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्नु, सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूबिच समन्वय र सहकार्य सुदृढ गर्नु, आवश्यक सूचनाको सहज आदान प्रदान गर्न र अनुगमन प्रतिवेदनलाई व्यवस्थित गरी सबै तहका सरकार तथा सरोकारवालाहरूले सहजै प्राप्त गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाउनु योजना कार्यान्वयनको सवालमा प्रमुख चुनौतिको रुपमा रहेका छन् ।

अनुगमन र मूल्याङ्कनका लागि स्थानीय एवम् राष्ट्रिय रूपमा उपयोगी मापनयोग्य सूचकहरूको निर्धारण, मापनयोग्य सूचकको निर्माण तथा सूचकसँग परिचित सिप र दक्षता भएका अनुगमनकर्ता तथा दक्ष जनशक्ति विकास गर्नु, अनुगमनलाई मागमा आधारित बनाउनु, अनुगमनमा नियमितता र एकरूपता कायम गर्नु, अनुगमन कार्यमा दोहोरोपना हटाउनु, अनुगमनलाई योजनाबद्ध गर्नु, पर्याप्त साधन स्रोतको प्रबन्ध गर्नु, अनुगमनको प्रतिवेदन व्यस्थित गर्नु र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणको उपयोग गर्ने पद्धतिको विकास गर्नु, संघीयता कार्यान्वयनका क्रममा भएको संरचनागत परिवर्तन पश्चात् विद्यालय निरीक्षण सुपरिवेक्षणको काम पुनर्संगठित गर्नु, तीनै तहका सरकारबिच अनुगमन र मूल्याङ्कनमा सहकार्य र समन्वय गरी एकीकृत प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गर्नु, सहभागितात्मक सामूहिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको सुनिश्चतता गर्नु, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा सूचना तथा प्रविधिको उपयोगमा व्यापकता दिनु, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई निष्पक्ष, भरपर्दो र विश्वसनीय बनाउनु जस्ता सवालहरु अनुगमन र मूल्याङ्कको क्षेत्रमा देखिएका चुनौतिहरु हुन् ।

कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा अवसरको रुपमा पनि केही अनुकूलताहरु देखापरेको अवस्था छ । पहिले भन्दा अहलिेको परिवेशमा नागरिक समाजबाट पनि निगरानी र अनुगमन एवम् कार्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्थाको बारेमा जानकारी गर्ने गराउने काम स्वतस्फूर्त तरिकाबाट भइरहेको छ । सञ्चारकर्मीहरुले वाच डगको भूमिकामा दरो र खरो किसिमले उत्रिएको अवस्था छ । सामाजिक सञ्जालहरुमा समेत केही हदसम्म मानिसहरुले कुनै पनि कार्यक्रमहरुका बारेमा आफ्ना भावना र विचार राख्ने गरेका छन् । मानव सेवा, सामाजिक क्षेत्र र बालबालिकाको क्षेत्रमा काम गर्नेहरुले समेत कार्यक्रमको कार्यान्वयनको अवस्थाको वारेमा अनुगमन र निगरानी गरेको अवस्था छ । अहिले त कतिपय अनुगमन र निगरानीको सवालमा अघि अघि सङ्घसंस्था र नागरिक समाज अनि पछि पछि सरकार भएको अवस्था पनि छ । यो परिवेशलाई योजना लगायत कुनै पनि कार्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्थामा देखिएको सुखद अवसर हो भन्न सकिन्छ ।

८.२ उद्देश्य

योजनाको यस विषय क्षेत्रको समग्र उद्देश्य योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन र सोको प्रभावकारी अनुगमनको माध्यमबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने र योजनाको मूल्याङ्कनमा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि योगदान पुग्ने रहेको छ भने यसका उद्देश्यहरु देहायबमोजिम रहेका छन् :

- योजनाको कार्यान्वयन प्रणालीलाई तोकिएको काम तोकिएको अवधि र तोकिएको अवस्थामा सम्पादन गर्नका लागि पर्याप्त, प्रभावकारी र उपयुक्त संयन्त्र र जनशक्तिको विकास गर्नु ।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु।
- योजनाको लगानीदेखि प्रभाव तहसम्मको मूल्याङ्कन गरी आवश्यकतामा आधारित योजना र नतिजामा आधारित अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास गरी सोको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु।

८.३ रणनीतिहरु

- संघीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरणमार्फत प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेटसमेत संलग्न गरी बार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको खाका तयार गर्ने।
- शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाको क्षमता विकास र पुनर्संरचना गरी सुदृढ गरिनेछ भने नगरपालिकाबाट कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार समितिहरू निर्माण गर्ने।
- योजना कार्यान्वयनको क्रममा कुन संगठनले के काम गर्ने र त्यो काम गर्नका लागि कुन स्तरका कति जनशक्ति आवश्यक पर्ने भन्ने बारेमा स्पष्ट किटान हुनेगरी संगठनको सर्वे गरेर सोही अनुसारको संरचना र जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने।
- संरचनामा खटिने जनशक्ति अर्थात विद्यालयको शिक्षकदेखि नगरपालिकाको प्रमुखसम्मले कति अवधिमा कति काम गर्ने भन्ने विषयमा करार गरी सार्वजनिक गर्ने संस्कारको विकास गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने।
- जनशक्तिको वृत्ति विकास सुविधा र प्रोत्साहनका कुराहरु नियुक्तिकै समयमा स्पष्ट र पारदर्शी हुने गरी नीति नियम र कानूनको निर्माण तथा सोको कार्यान्वयन गर्ने।
- विद्यालयदेखि शिक्षाका स्थानीय, जिल्ला, प्रदेश तथा केन्द्रीय निकायहरू एवम् शिक्षा सम्बद्ध सबै कार्यक्रम, योजना तथा परियोजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदनको लागि वेबमा आधारित एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सञ्चालनमा ल्याउने।
- आवश्यकता र औचित्यताका आधारमा एउटै संरचनाले पनि तीनवटै सरकारको काम गर्ने गरी संरचनाका विकास गरेर सरकारहरुको बीचमा समन्वय, सहकार्य, सहअस्तित्व र सहभावलाई बढावा दिनेगरी कार्यसंस्कारको विकास गर्ने।
- विद्यालय सुपरिवेक्षण र अनुगमनको सून्यान्तको अवस्थालाई अन्त गर्न पूर्व प्रधानाध्यापक र शिक्षाका पूर्व अधिकृत सम्मिलित सुपरीवेक्षण र अनुगमन टीम निर्माण गरी विद्यालय अनुगमन गर्ने।
- कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा सहजीकरण गरी विद्यालयमा कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चितताका साथै समस्या समाधानका लागि आवश्यक नीति निर्देशन तथा समन्वय गर्ने।
- योजना अन्तर्गत सम्पादन गरिने हरेक कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन निर्देशिकाको विकास गरी त्यसैका आधारमा कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्ने।
- एकीकृत शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण गरी उपयोग गर्ने।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन कार्यलाई छिटो, छरितो, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन प्रविधिको प्रयोग र सञ्जालीकरण (सफ्टवेयरको निर्माण गरी) लाई प्रयोग गर्ने।
- शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गरी आवश्यक सूचकसहित स्वचालित बनाइने छ र सूचक विकासका लागि प्रमुख नतिजा सूचकलाई मुख्य आधार बनाउने।
- राष्ट्रिय सूचकको अतिरिक्त आवश्यकतानुसार प्रदेश र स्थानीय सूचकहरूलाई समेत सूचना प्रणालीमा आवद्ध गर्ने प्रणालीको विकास गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई अनिवार्य रूपमा लागू गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने।
- कुल बजेटको निश्चित हिस्सा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा छुट्याई नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको अवलम्बन गर्ने।
- प्रत्येक शैक्षिक योजना, कार्यक्रम तथा परियोजनाहरूको नियमित आवधिक मध्यावधिक तथा अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्ने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

- कार्यक्रमको कार्यान्वयन र अनुगमन एवम् मूल्याङ्कनको सवालमा अन्तरनिकाय र अन्तरसरकारी तहको समन्वय र सहकार्यमा जोड दिने।
- सहभागितामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन गर्ने।
- अनुगमन मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदनमा आधारित भई सम्बद्ध जनशक्ति, निकाय, कार्यक्रम, योजना तथा परियोजनालाई पुरस्कृत र दण्ड गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने।
- योजनाका आगत (Input), प्रक्रिया (Process), परिणाम (Output), उपलब्धि (Outcome) र प्रभाव (Impact) समेतको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि आवश्यक कानुनी तथा संरचनागत व्यवस्थासहित जनशक्तिको प्रबन्ध गरी प्रमाणमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गरिनुका साथै कुन तहले कुन कुन स्तर र कुन कुन विषयको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई ध्यान दिने भन्ने निश्चित गर्ने।
- सरोकारवालाहरुको व्यापक सहभागितामा विद्यालयहरुको विद्यालय सुधार योजना (SIP) तयार गरी बार्षिक रूपमा अध्यावधिक गर्ने।
- विद्यालय व्यवस्थापन समितिले स्थानीय तहबाट प्राप्त बजेट तथा विद्यालयको आफ्नै आम्दानीसहित समावेश गरी वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा र सोको कार्यान्वयन गर्ने।
- विद्यालय व्यवस्थापन तथा निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई अधिकार सम्पन्न, जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाउने।
- विद्यालयहरुले वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षकको कक्षा कोठामा समय तथा कार्यको सुनिश्चिततासम्बन्धी आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागु गर्ने।
- विद्यालयहरूले अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा सहकार्य गर्न अभिभावक भेला तथा बैठकहरू आयोजना गर्ने र सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने ।
- विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षणलाई थप व्यवस्थित र नियमित गर्ने।
- कक्षाकोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणालीको प्रबन्ध गर्ने।

८.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि (Outcomes)

१. प्रभावकारी अनुगमनको माध्यमबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने र योजनाको मूल्याङ्कनमा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त हुने।

ख) प्रमुख नतिजाहरू (Key results)

१. योजना कार्यान्वयनको क्रममा सम्पादन गरिने काम र उक्त काम गर्नका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्तिका बारेमा स्पष्ट किटान हुनेगरी संगठनको सर्वे गरेर सोही अनुसारको संरचना र जनशक्तिको व्यवस्थापन भएको हुने।

२. संरचनाका खटिने जनशक्तिले कति अवधिमा कति काम गर्ने भन्ने विषयमा करार गरी सार्वजनिक गर्ने संस्कारको विकास भएको हुने।

३. जनशक्तिको वृत्ति विकास सुविधा र प्रोत्साहनका कुराहरु नियुक्तिकै समयमा स्पष्ट र पारदर्शी हुने गरी नीति नियम र कानूनको निर्माण एवम् कार्यान्वयन भएको हुने।

४. योजना अन्तर्गत सम्पादन गरिने हरेक कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयनका लागि निर्देशिकाको विकास गरी त्यसैका आधारमा कार्यक्रमको कार्यान्वयन भएको हुने।

५. नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणाली स्थापित भएको हुने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

६. अनुगमनका आधारमा नतिजामा सुधार भएको हुने।
७. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका संस्थागत संरचना तथा क्षमतामा विकास भएको हुने।
८. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षणलाई थप व्यवस्थित र नियमित भई यसका नतिजाहरूका आधारमा सुधार गर्ने परिपाटी स्थापित भएको हुने।
९. विभिन्न कार्यक्रमहरूको उपलब्धि तथा प्रभावको आवधिक मूल्याङ्कन भएको हुने ।
१०. विद्यालयहरुको विद्यालय सुधार योजना (SIP) तयार गरी बार्षिक रूपमा अध्यावधिक गरिएको हुने।
११. विद्यालय व्यवस्थापन समितिले स्थानीय तहबाट प्राप्त बजेट तथा विद्यालयको आफ्नै आम्दानीसहित समावेश गरी वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा र सोको कार्यान्वयन गरिएको हुने।
१२. विद्यालय व्यवस्थापन तथा निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई अधिकार सम्पन्न, जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाइएको हुने।

RAJAPUR EDUCATION PLAN

८.५ मुख्य क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका ७.१

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र. सं.	क्रियाकलाप	इकाइ	लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						दश वर्षको लक्ष्य	जिम्मेवार निकाय वा सरकार
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	सङ्घीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरणमार्फत प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेटसमेत संलग्न गरी बार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रमको निर्माण र सोको कार्यान्वयन ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	स्थानीय तह
२	कुन कामका लागि के कस्तो जनशक्ति कति आवश्यक हुने सम्बन्धमा सर्वे गरी सोही अनुसारको संरचना र जनशक्तिको व्यवस्थापन ।	पटक	१	√	√	√	√	१	२	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार
३	संगठनमा खटिने जनशक्तिले कति अवधिमा कति काम गर्ने भन्ने विषयमा करार गरी सार्वजनिक गर्ने संस्कारको विकास ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार
४	जनशक्तिको वृत्ति विकास सुविधा र प्रोत्साहनका कुराहरु नियुक्तिकै समयमा स्पष्ट र पारदर्शी हुने गरी नीति नियम र कानूनको निर्माण र सोको कार्यान्वयन ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार
५	सम्पादन गरिने हरेक कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन निर्देशिकाको विकास गरी त्यसैका आधारमा कार्यक्रमको कार्यान्वयन ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार
६	विद्यालय सुपरिवेक्षण र अनुगमनको सून्यताको अवस्थालाई अन्त गर्न परामर्शदाता, पूर्व प्रधानाध्यापक र शिक्षाका पूर्व अधिकृत सम्मिलित तेश्रो पक्षबाट सुपरीवेक्षण र अनुगमन टीम निर्माण गरी विद्यालयहरुको अनुगमन ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार
७	अनुगमनको जिम्मेवारीसहित एकीकृत शैक्षिक अनुगमन तथा	पटक	१	√	√	√	√	१	२	सङ्घ, प्रदेश र

RAJAPUR EDUCATION PLAN

	मूल्याङ्कन मार्गदर्शन विकास।									स्थानीय सरकार
८	नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचकहरूको तयारी र सोको अद्यावधिक।		१	१	√	√	√	२	३	सङ्घ, स्थानीय तह
९	कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने प्रत्येक तह तथा निकायले आफूले कार्यान्वयन गरेका कार्यक्रमको अनुगमन।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ,स्थानीय तह
१०	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन।	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
११	शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन पद्धतिमा सुधार गरी तीनै तहका सरकारले आवश्यक सूचना लिन सक्ने गरी एकीकृत तथा व्यवस्थित संयन्त्रको विकास।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१२	निश्चित अवधिभित्र स्थिति प्रतिवेदन तयार गरी सोको सार्वजनिकरण।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१३	विभिन्न कार्यक्रमको आवधिक मूल्याङ्कन।	कार्यक्रम		१	२		२	५	१०	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
१४	शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनको समग्र मूल्याङ्कन।	पटक			१		१	२	४	नगरपालिका
१५	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण ।	कक्षा		८	५	१०			सबै	सङ्घ,स्थानीय तह
१६	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण।	विद्यालय		२५%	२५%	२५%	२५%	१००%	१००%	सङ्घ,स्थानीय तह
१७	अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीलाई सुदृढ गर्नका लागि क्षमता विकास ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, स्थानीय तह र प्रदेश
१८	विद्यालयहरूमा गरिने सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी र नियमित बनाइने।	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	प्रदेश, स्थानीय तह, विद्यालय
१९	विद्यालयहरूको लेखा परीक्षणलाई कानून समेत संशोधन गरी प्रभावकारी बनाइने।	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		प्रदेश, स्थानीय तह, विद्यालय
२०	विभिन्न विषय तथा मुद्दामा अध्ययन तथा अनुसन्धान गरी प्राप्त निष्कर्षका आधारमा योजना र कार्यान्वयन पक्षमा सुधार।	विषय	५	५	५	५	५	२५	५०	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह

RAJAPUR EDUCATION PLAN

२१	विद्यालयहरुको विद्यालय सुधार योजना (SIP) तयार गरी बार्षिक रूपमा अध्यावधिक।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह र विद्यालय
२२	विद्यालय व्यवस्थापन समितिले स्थानीय तहबाट प्राप्त बजेट तथा विद्यालयको आफ्नै आम्दानीसहित समावेश गरी वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा र सोको कार्यान्वयन।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह र विद्यालय
२३	विद्यालय व्यवस्थापन तथा निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई अधिकार सम्पन्न, जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाइने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
२४	समग्र कार्यक्रमको अनुगमन र मूल्याङ्कनका लागि उपप्रमुखको संयोजकत्वमा भएको समितिलाई सक्रिय बनाइने।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह

आज्ञाले

दशरथ बुढा

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

RAJAPUR EDUCATION PLAN